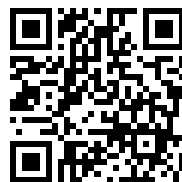

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<https://books.google.com>

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk <http://books.google.com/>

THE LIBRARY
OF
THE UNIVERSITY
OF CALIFORNIA

GIFT OF
Elin Kardell
Petersen

ALBERT EHRENSVÄRD

FRANSK MEDELTID
OCH
RENÄSSANS

c. v. l. =
ESSAYER

LUND

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG

REKORDBOK

GIFT

Elin Kardell Pettersen

LUND 1922

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET

PR 151

E 45

v. 1

FÖRETAL.

Samtidigt med detta arbete utkommer en volym innehållande översättningar av dikter av de i denna samling upptagna författare. Detta förklarar arbetets omfattning och plan.

Det framgår redan härav att avsikten med detsamma icke kan ha varit att ge en samlad bild av den franska litteraturen under medeltidens sista skede och renässansen. Hade detta varit förhållandet, skulle givetvis män som Rabelais och Montaigne medtagits. I stället har i denna samling allenast diktare i detta ords trängre mening behandlats, likasom även i fråga om sådana författare, som tillika varit framstående prosatörer såsom Marguerite de Navarre och Agrippa d'Aubigné huvudvikten lagts på deras rent poetiska produktion.

Ett mycket brett utrymme har ägnats åt den samtida politiska historien. Utom de allmänna skäl, som tala härför, föreligger den omständigheten att så gott som alla de i samlingen upptagna författare antingen vid sidan av sin författareverksamhet tagit en betydande del i offentliga värv eller i varje fall stått de ledande männen för dagen nära. Det förra var fallet med Charles d'Orléans, Marguerite de Navarre, Agrippa d'Aubigné samt i viss mån Ronsard, det senare med samtliga de övriga utom Villon. Men även om honom — och kanske i högre grad än om åtskilliga av de andra — gäller att man ej förstärker honom, om man ej något känner Frankrikes politiska tillstånd under hans liv.

Det är icke en tillfällighet, denna intima beröring mellan handlingens och diktens män på ifrågavarande tid. Det sammanhänger med litteraturens ofria ställning och dess beroende

M779199

av furstarna. Endast genom upptagandet vid ett eller annat hov kunde en diktare vid denna tid erhålla sin utkomst.

Men därtill kommer för Frankrikes räkning den omständigheten att två av dess mera betydande diktare under 1400- och 1500-talet, nämligen Charles d'Orléans och Marguerite de Navarre tillhörde konungahuset, samt att flera av konungarna under denna tid hade starka litterära intressen eller i litteraturen sågo ett medel för främjande av sina syften.

Då samtliga Frankrikes konungar från Karl VI ända till huset Valois' utslocknande med Henrik III i dessa essayer beröras och åtskilliga mer utförligt behandlas, har jag ansett det lämpligt att som bihang meddela en stamtavla över huset Valois under ifrågavarande tid. Läsare, som ej äro inne i de ofta invecklade släktskapsförhållandena inom konungahuset, kunna härigenom vinna en lätt inblick däri.

Slutligen vill jag begagna detta tillfälle att till konservatorn för Bibliothèque nationale i Paris M. Charles Bourel de La Roncière samt till övriga tjänstemän såväl vid detta bibliotek som Bibliothèque de l'Institut uttala min tacksamhet för allt visat tillmötesgående, vilket betydligt underlättat mitt arbete. Jag vet väl att jag icke äger mycket utsikt att hinna dem med mina ord, men jag har ej velat underlåta att offentligen betyga dem min tacksamhet.

Tosterup, Skåne, i September 1922.

CHARLES D'ORLÉANS.

阿 拉 伯 文 字 表 示 的 數 字 是 如 下 的

CHARLES D'ORLÉANS.

I. HANS LIV.

ETT FÖRETRÄDE kan icke mången göra Charles d'Orléans stridigt: bland alla dem, som höra hemma i diktens värld, har knappast någon en så lysande härkomst.

Många av konstens och diktens stormän ha utgått ur ringa hem, men Charles d'Orléans' vagga har stått i det kungliga slottet Saint Paul i Paris, vilket för länge sedan har försvunnit utan att ens lämna några synliga minnesmärken efter sig å den plats, där det en gång stod. Han var son till hertig Louis d'Orléans och hans maka Valentina Visconti och brorson till den svagsinte konung Karl VI. Han var således född på tronens trappsteg och efter Karl VI och dennes ättlingar på manssidan närmast arvsberättigad till Frankrikes krona, vilken också 1498 efter utslocknandet av den äldre grenen av huset Valois övergick till hans son Ludvig XII. Han tillhörde den släkt, som redan då utan gensaga var Europas förnämsta fursteätt, och vid vars huvudman under mer än åtta århundraden utan avbrott Frankrikes krona skulle förbliva fästad. Att vara »Sire» eller »Prince de la fleur de lys», som det hette på medeltidens språk, var redan då det samma som att intaga den främsta platsen bland Europas ridderskap.

Uppgifterna om det år han kom till världen växla ganska betydligt. I allmänhet har år 1391 brukat angivas såsom hans födelseår. Pierre Champion, som för icke så länge sedan utgivit en utförlig biografi över Charles d'Orléans, anser emellertid detta årtal vara oriktigt och anger ganska

goda skäl för att han föddes först 1394. Jag vågar ej bestämt uttala någon mening, men kan dock ej gent emot Champion undertrycka den invändningen, att efter hans beräkning Charles skulle ej varit ens fyllda 15 år, då hans första barn föddes. Denna invändning är kanske ej avgörande, men man kan dock ej alldeles bortse från densamma.

Fasthåller man vid den tidigare födelsesiffran skulle Charles vid sin död, som inträffade 1465, varit 74 år. Hans liv omfattar tre skarpt skilda perioder, och egendomligt nog skulle — alltjämt under samma förutsättning — var och en av dessa rymma ungefär ett fjärdedels sekel. Det är först hans barndom och stormiga ungdom intill slaget vid Azincourt 1415, då han faller i engelsmännens våld, så den långa tjugofemåriga fångenskapen i England och slutligen de tjugofem år, som han efter sin återkomst till Frankrike tillbringar som en fredlig sångarfurste å slottet i Blois.

Louis d'Orléans, hans far, var ingen vanlig personlighet utan höjde sig i förtjänster som fel vida över genomsnittsmänniskans nivå. Han var konstälskare och boksamlare, han besatt en stor vältalighet och ägde ett lysande uppträdande. Hans något oroliga maktbegär, hans utpressningar och framför allt rivaliteten med fränden, hertig Johan den oförskräckte — Jean Sans-Peur — av Bourgogne skulle bliva hans olycka.

Något djupare intryck av sin far har knappast Charles d'Orléans haft. Hans barndom förflöt omväxlande på något av faderns många slott i landet, till vilket modern dragit sig tillbaka. Onda tungor hade illa uttytt den omsorg hon ägnade sin svåger, den olycklige konungen, och hon hade därför lämnat hovet. Även hon ägde kärlek till vitterhet och konst, och för sina barns uppfostran sörjde hon sorgfälligt. I Bibliothèque Nationale i Paris förvaras ett exemplar av Sallustius: De bello Jugurthino, där en miniatyrist som vignett har målat Sallustius som en gammal konung, undervisande tre små prinsar, som ödmjukt böjande sina huvud lyssna till hans visdom. De tre prinsarna äro Charles d'Orléans och hans bröder, den i unga år avlidne Philippe

de Vertus, samt Jean d'Angoulême, farfar till Frans I och stamfar således för den yngsta kungliga grenen av huset Valois. Det är Charles d'Orléans' första porträtt, men det är icke hans sista. Hans anletsdrag, som flerstädes övergått till eftervärlden, andas stränghet och blyghet, säger den bekante Villon-kännaren Marcel Schwob, men det är för övrigt — synes det mig — något borgerligt och torrt över Louis d'Orléans' och Valentina Visconti's son, och det yttre överensstämmer icke med den bild av honom, som fantasin ville skapa.

Det var i en värld av lyx och rikedom Charles d'Orléans växte upp, och om någon syntes väl den närmaste arvtagaren till huset Orléans' rikedomar och konungens gudson född till all livets lycka och härlighet. Ännu närmare knöts han till konungen, då han år 1406 vid blott 12 eller högst 15 års ålder ingick äktenskap med dennes dotter Madame Isabelle de France. Hon hade redan som barn bortgifts med Richard II av England och var vid hans avsättning och mord 1399 allenast nio år. Någon tid därefter sändes hon tillbaka till Frankrike. Det är samma person som förekommer i Shakespeares Richard II, och med ett väl starkt utnyttjande av diktarens frihet har han av det nioåriga barnet gjort en trofast kvinna, som förutser Richards olyckor och när de äro över honom fåfängt ber att få dela dem med honom. Vad hon i verkligheten gladdes åt att dela med honom var den kungliga värdighet, som detta giftermål på papperet hade förlänat henne, och endast motsträvt gick hon in på att avlägga titeln av Englands drottning för att bli gemål åt sin kusin.

Det var år 1406 som detta äktenskap firades i Compiègne med utsökt prakt — man har ännu beskrivningar på de av pärlor översållade dräkter, som buros av brudgummens fader vid bröllopfesterna.

Men knappast mer än ett år efteråt mördas denne på öppen gata i Paris av hertigens av Bourgogne folk; och därmed är Charles d'Orléans' glada och lyckliga barndomstid förbi.

Under de följande åren allt intill slaget vid Azincourt 1415 är han framför allt upptagen av att hämnas sin faders mord. Man skulle tro att detta var en jämförelsevis enkel sak. Det fanns ej minsta tvivel att ej Jean Sans-Peur var mordets anstiftare, och han bekände det till och med öppet. Den mördade var konungens ende broder och varmt avhållen av denne. Hans änka var den enda som visat den sjuke konungen någon verklig godhet och förstrött honom i hans tunga timmar. Hans son var konungens gudson och måg. Man skulle därför tro, att när Valentina Visconti dragen av vita hästar, övertäckta med svarta schabrak, och själv klädd i den djupaste sorgdräkt infann sig i Paris för att av konungen begära mördarens bestraffande, detta skulle utan svårighet villfaras henne. Men till sin bestörtning måste hon nöja sig med goda ord och löften att den dödes förlänningar skulle oförminskade övergå till barnen.

Intet visar bättre den svaghet, vari konungamakten under Karl VI:s regering nedsjunkit gentemot de stora herrarna. Och än värre skulle följa. Sällan har en egendomligare scen utspelats än den som följande år, den 8 mars, ägde rum i Paris i det kungliga slottets stora sal. I närvaro av mördaren och det kungliga husets medlemmar, — dock ej konungen, som höll sig innestängd i sina rum, vare sig nu att han verkligen var sjuk eller det blott var en förevändning — höll den lärde professorn i teologi Me Jean Petit ett flera timmar långt försvarstal, som utmynnade i ett förhärligande av hertigen av Bourgogne, som befriat Frankrike och konungen från »le criminel d'Orléans», som denne benämndes. Det hela slutade med fullkomlig upprättelse åt hertigen av Bourgogne, ja, man gick till och med så långt att en del förlänningar fräntogos den mördades barn.

Förtärd av sorg och hämndbegär överlevde Valentina Visconti denna skymf endast några få månader. Dessa känslor ha följt henne in i dödsminuten, om man får tro en gammal krönikör, Jehan Juvenal des Ursins. Hon såg, så berättar han i sitt historiska verk över Karl VI, först med medlidande på sina barn och därefter på en oäkta son

till sin man. Det syntes henne, sade hon, som om denne undandragits henne, ingen av hennes egna barn var så vuxen värvet att hämnas fadern som denne. Anatole France har på detta motiv byggt en sonett:

»Et les yeux de la dame, en la rouge vesprée,
Suivent d'une lueur froide et désespérée
Le bâtard de l'époux, cause des pleurs anciens.

Sans qu'un soupir encor gonfle son noir corsage,
Elle songe qu'il est plus brave que les siens
Et qu'il lui fut volé, ce fils au fier visage».

Charles d'Orléans stod nu emellertid knappast mer än en gosse fader- och moderlös. Ännu en förlust skulle drabba honom det följande året: Madame Isabelle fick ej länge sörja över att ej mera kallas Englands drottning; redan 1409 avled hon i Blois efter att ha givit livet åt en liten dotter.

Det var ett tungt arv Louis d'Orléans och Valentina Visconti lämnade efter sig. Icke utan fog har man jämfört Charles d'Orléans med Hamlet. Han har som denne sin faders död att hämnas; det är hans heligaste plikt, men han är vanmäktig mot mördaren, och den uppgift, som har lagts på hans axlar, är han icke i stånd att fylla. »Ur led är tiden, ve att jag är den, som föddes att den vrida rätt igen!» — dessa ord skulle den veke och drömmande arvtagaren till huset Orléans' namn och hertigkrona, om han känt dem, kunnat inpassa på sig själv. Han ägde, om man också ingalunda får underskatta hans mod och energi, dock ej den sinnets hårdhet och viljans uthållighet, som fordrades för att i en förvildad och laglös tid mäta sig med en sådan motståndare som Jean Sans-Peur.

Det är icke min mening att närmare följa de stormiga år, som nu upptaga Charles d'Orléans' liv. De innebära förspelet till det blodiga och sorgliga drama, som skulle föra Frankrike till undergångens rand. För att vinna sitt mål — bestraffandet av sin faders mördare — tvekar han ej att kasta landet in i inbördes krig. Han sluter förbund med

den mäktigaste vasallen i Syd-Frankrike, greve Bernhard d'Armagnac, och förbundet beseglas med ett giftermål mellan dennes dotter Bonne och den unge änklungen.

Under några år är Frankrike en enda tummelplats för grymma och härjande strider mellan de båda tvistande partierna, les Bourignons och les Armagnacs — Charles d'Orléans fick ej ens äran att ge sitt namn åt sina anhängare. Då och då avbrytas striderna av fredsslut, bekräftade med ömsesidiga förlåtelser och högtidliga edfästelser, avlagda efter tidens sed å korset, lika lätt ingångna som hastigt brutna. Kriget föres å ömse sidor med stor grymhet, och resterna av den orléanska förmögenheten användas till att sönderslita det olyckliga landet. Men Charles d'Orléans gör värre än så: han följer sin frände, Jean Sans-Peur's exempel och inkallar engelsmännen. För att sedan bli av med dem måste han ge i gisslan sin 12-årige broder, Jean d'Angoulême, som på detta sätt kom att försmäktas i engelsk fångenskap till och med längre än han själv. Hela Frankrike är under dessa år ett enda flammande bål, och i skenet av dess lågor vandrar Charles d'Orléans omkring i sin sorgdräkt, vilken han lovat att ej avlägga, förrän han utkrävt sin hämnd. Vi ha i våra dagar sett, huru ett furstemord har satt så gott som hela världen i lågor; Charles d'Orléans nöjde sig med att sätta sitt eget fosterland i brand.

Omsider fann Englands unge äregirige konung, Henrik V, tiden inne att falla in i det olyckliga landet. Till lycka för Charles d'Orléans' minne slöt Henrik V förbund med huset Bourgogne, och därigenom kom Charles att stå på den sida som betecknade den nationella och fosterländska saken. Men man kan i erinran om att han själv en gång inkallat engelsmännen vara böjd att tillskriva detta mera slumpens förtjänst än hans egen.

För att rätt förstå honom måste man erinra sig att konungen av England då för tiden var den franske konungens vasall, samt att intet var vanligare än att två vasaller sammanslöt sig mot en tredje. Vidare får man ej glömma att fosterlandskärlek var ett för den tidens herrar ofta okänt

begrepp. Vasallens trohet mot länsherren gick i varje fall framför samhörighetskänslan med hans land och folk; föröfrigt brast även denna som oftast, när den kom i strid med egna fördelar. Men även en sådan förpliktelse som ålåg Charles gent emot hans faders minne var så helig att fosterlandskänslans krav väl kunde vika för densamma.

Men om denna känsla ofta nog var ett okänt begrepp för de stora feodalherrarna, de må heta Orléans eller Bourgogne eller Armagnac, skulle det visa sig att den slumrade i djupet av folksjälen, och den skulle taga levande gestalt i en okunnig bondflicka från Lorraine. I henne flammade den döende medeltiden opp med sin underbara mystik, på samma gång som kärleken till det förtrampade och sönderslitna fosterlandet pekar hän mot nyare tider.

Men när Jeanne d'Arc gick att utföra sin sagolika gärning, var Charles d'Orléans sedan 14 år tillbaka engelsmannens fånge.

I det olyckliga slaget vid Azincourt 1415 föll han i deras händer. Han framdrogs under en hög av döda. Vad han i sin ungdoms dårskap kunde ha förbrutit mot sitt land, sonade han genom sin tapperhet denna olyckliga dag och än mer genom den 25-åriga fångenskap, som nu började för honom. Så småningom blev hans namn en lösen för den nationella sakens anhängare, och näst att föra Karl VII till Reims för att krönas låg intet Jeanne d'Arc mer om hjärtat än att ur den engelska fångenskapen befria »ce gentil duc d'Orléans», som hon kallade honom.

Hans fångenskap företer i all dess enformighet ganska skiftande öden. Han behandlades stundom med stor stränghet och tillbragte flera år på ett avlägset slott i norra England, Ponfret, för öfrigt detsamma där Richard II mördats; andra tider åter i London eller Windsor. Anledningen till att fångenskapen skärptes kan hava berott på att han i samtliga de fångna franska prinsarnas namn år 1417 tillbakavisade ett försök att få dem att erkänna Henrik V som sin rättmätige konung. På sin dödsbädd har Henrik V också särskilt ålagt sin minderårige sons förmyndare att icke lös-

släppa Charles. Mot slutet av fångenskapen mildrades den betydligt, och han anförtrordes åt greven av Suffolk, som hade vänskapsförbindelser med huset Orléans och i vars hem han snarare behandlades som gäst än som fånge.

Men fångenskapen bröt hans stolthet, och han, som i början av densamma vägrat att erkänna Henrik V som sin konung, tvekade år 1433 ej längre att tillbjuda sonen sina tjänster. Det må tjäna till hans ursäkt, att han just samma år uppehållits med obestämda löften om frigivande och till och med förts till Dover, varest han tillbragt en månad i avbidan härå. När även denna gången hans hopp om att återse sitt hemland brast, var det också förbi med hans stolthet.

Han blev, vad vi skulle kalla med en från det stora kriget hämtad term, »défaitist». Han var icke bland dem som ville hålla ut »jusqu'au bout» — ända till dess inkräktarna kastats ut ur Frankrike. Han trodde ej på Frankrikes seger — och det just i det ögonblick, då det äntligen ljusnade och Jungfrun av Orléans' insats blivit vändpunkten i det långvariga kriget.

Han hoppades numera sitt frigivande allenast av ett fredsslut, och han var villig att verka härför. Ingen modern fredsvän kunde starkare uttala sig om krigets förbannelser än han. Åter och åter vänder han tillbaka härtill. Han anropar den Heliga Jungfrun att bedja för fred, han besvärjer prelater »et gens de sainte vie», höga herrar och låga, att göra det samma: kriget stänger skolor, ödelägger kyrkor, bringar de stora herrarnas förmögenhet i händerna på »meschans gens» (åsyftar han »les nouveaux riches«?), förtrycker och utsuger fattiga — »priez pour paix, le vrai trésor de joie» — slutar varje strof. Och berodde det blott på honom, skulle alla krig för alltid vara bannlysta. Det är ett formligt hat mot krig som genomandas den furstlige fångens dikter från slutet av hans långa fängelsetid.

När han äntligen 1440 lösgives, sker detta under bemedling av Filip den gode, Johan den oförskräcktes son och arvinge.

Hans försök att framtvinga hämnd å denne ändrar således med att han mottar en väntjänst av sonen.

Men under tiden hade Jean Sans-Peur, det får ej glömmas, skördat sin onda gärnings lön, då han mördats på bryggan vid Montereau år 1419. Blodsoffret var utkrävt, och intet stod längre i vägen för en försoning mellan de två rivaliserande furstehusen, och denna beseglades ytterligare genom ett giftermål mellan den nu nära 50-årige Charles, som under fångenskapen för andra gången blivit änkring, och hertigens av Bourgogne allenast 14-åriga systerdotter, Maria av Cleve. Men en sådan åldersskillnad besvårade ej dåtiden mycket, om ett giftermål av andra grunder ansågs önskligt — hade man ej en mansålder tidigare sett den nästan 60-årige hertigen av Berry, Charles' grand onkel, stor samlare och konstvän och vars bönbok nu utgör en av de förnämsta konstskatterna från den senare medeltiden, ingå äktenskap med en liten 12-årig prinsessa?

När Charles d'Orléans efter 25 års fångenskap kom tillbaka till sitt land, hände det nog honom som i sagan den förtrollade prinsen, som efter en lång sömn vaknar upp och finner allt förändrat omkring sig.

När han lämnade Frankrike var detta en tummelplats för de stora herrarnas maktlystnad och självsvald, men under mellantiden hade Karl VII, som efter Jungfrun av Orléans död blivit väckt liksom till nytt liv, med seg kraft samlat omkring sig spillrorna av sitt söndersplittrade rike. Det är en ny tid som bryter in, och själv har Charles d'Orléans inför konungen offentligen betygat, att icke sedan länge någon av hans företrädare haft riket så helt i sina händer som han.

För en politik sådan som Charles bedrivit före sin fångenskap fanns numera icke samma utrymme som förut. Själv var han också en förändrad man, och sin kärlek till fred och ovilja mot krigiska äventyr bibehöll han sitt återstående liv. Stort var icke hans inflytande, men så långt det räckte använde han det till att utjämna tvistigheter, och särskilt bemödade han sig att hindra en ofta hotande osämja mellan

Karl VII och hans mäktigaste vasall, hertigen av Bourgogne, densamme som räddade honom ur den engelska fångenskapen och vars trofaste vän han sedan alltid förblev. För övrigt, om man undantar ett tämligen resultatlöst tåg till Italien för att återvinna och öka de italienska besittningar han ärvt efter modern, är hans namn icke mera framträdande i tidens offentliga historia.

Mätt av de härnadståg och fejder, som fyllt hans första ungdom, nöjde han sig med att i stället hålla ett skaldehov i Blois. Här i den vackra Loire-dalen satt han i sitt ståtliga slott, kallade till sig lärde och skaldar från alla håll av Frankrike, anordnade sångartävlingar med dem och ägnade återstoden av sin tid åt schackspel och samlande av böcker och konstskatter, om än i ringare grad än fadern, då hans förmögenhet hade i hög grad lidit genom kriget och den dryga lösepenningen till England.

På sin ålderdom drabbades han av en stor sorg. Den dotter, som han haft med sin lilla engelska barnadrottning, hade gift sig med hertig Jean d'Alençon, den samme för övrigt vars namn så ofta möter vid sidan av Jeanne d'Arc's. Men nu hade denne inlåtit sig i stämplingar med engelsmännen, och Charles d'Orléans måste som en av rikets pairer sitta till doms över honom. På det stora rådsötet i Montargis år 1458 avgav Charles sitt votum, som gick ut på att rädda Monseigneur d'Alençons liv, därvid han använde den något egendomliga och väl ej fullt uppriktiga motiveringen, att fängelse i själva verket var ett hårdare straff än att mista livet. Men denna motivering är kryddad av en personlig erinran, huru han själv under sin 25-åriga vistelse i England ofta önskat, att han hellre stupat vid Azincourt än att försmäkta i fängelse.

Men denna sorg uppvägdes av andra och oväntade glädjeämnen. Efter ett 17-årigt barnlöst äktenskap skänkte honom hans gemål, Maria av Cleve, en dotter, som i dopet erhöll moderns namn. Charles var vid barnets födelse — allt efter de olika födelseår som uppgivas för honom — 63 eller 66 år. Då den äldsta dottern, Madame d'Alençon, föddes

var han 15 eller högst 18 år. Det är nog icke ofta att en tid av i det närmaste 50 år ligger mellan det första och det andra barnets födelse.

Ungefär vid samma tid som den lilla Marie d'Orléans kom till världen, vistades inom hennes faders domäner en lång och mörk och mager student. Det är möjligt att han varit mottagen vid själva det furstliga sångarhovet, men det är kanske än mer troligt att han försmäktade inom ett av de furstliga slottens fängelsevalv. Det är sannolikt att Charles beundrade hans diktargeni och njöt av hans kvickhet. Men det är än sannolikare att han i honom såg en lycksökare och en lögnare och en man »de mauvaise vie», som man måste hålla på avstånd. Det är icke så lätt att veta allt så noga, när det gäller människor, över vilkas grav mycket mer än fyra århundraden dragit förbi. Huru som helst, denne man var mästare François Villon. Han var — och det var intet ovanligt för honom — antagligen i penningeknipa; han hade väl för länge sedan levt upp de 100 écus, som inbrottsstölden i le collège de Navarre förskaffat honom året innan Marie d'Orléans föddes. Och om han, såsom det förefaller troligt, hölls inspärrad för en eller annan missgärning i något av hertigens fångelser, hade han ett än större behov att vädja till dennes barmhärtighet. Så satte han sig ned, möjligen omedelbart efter den lilla prinsessans födelse, möjligen den första gången som hon höll sitt högtidliga intåg (sa joyeuse entrée) i hertigdömet närmsta stad, det namnkunniga Orléans, och skrev ihop den dikt, som går under namn av »le dit de la naissance de Marie d'Orléans» och ännu en av samma innehåll. Det är icke var dag som hovpoeterna kunnat inordna i sina led en skald med François Villons geni, men det får också rättvisligen erkännas, att det är kanske än mer sällsynt, att de bland de sina räknat en man med ett sådant förflutet. De båda dikter, som han skrev till furstebarnets ära, äro icke bland dem, som ensamma för sig skulle bära mästare François' minne till eftervärlden, men de äro om ej för annat värda att räddas ur glömskan därför att de sammanknyta

namnen å de båda förnämsta franska diktarna från denna tid, den ene ättlingen av Europas förnämsta furstesläkt, vuxen opp — som han själv säger — »ou (au) jardin semé de fleurs de lys» och den andre tjuven och landstrykaren, som i denna dikt ödmjukt betecknar sig som »Votre poure (pauvre) escolier François». Men i diktens värld råder en annan rangordning än vid hoven, och »le poure escolier» har sedan länge överglänst sin furstlige sångarbroder och beskyddare.

I sin dikt till den lilla prinsessan berör Villon ett ämne, som gärna är en ömtålig sträng vid alla döttrars födelse och framför allt vid deras, som äro arvtagare till ett stort namn och en lysande ställning. »Några» — säger han — »hade velat att Ni varit en son», men han skyndar att beteckna dessa »några» som:

» — — gens qui bien peu sentent
nourriz en simplesse et confiz»

och han avsvärjer all gemenskap med dem under hänvisning till att »Dieu fait tout pour le mieulx».

Det är väl sannolikt att i sitt hjärtas djup Charles d'Orléans var bland dem, som diktaren gick så hårt till rätta med. Men det vidunderliga inträffade: sedan hans gemål givit honom ännu en dotter, föddes år 1462 — Charles var då omkring 70 år — en son. Det var icke att undra på, att han betraktade detta hart när som ett mirakel och i sin glädje gav en större summa penningar till sin biktfar till tack för att denne dagligen en längre tid läst mässor för den lyckliga utgången av den väntade händelsen. Barnets gudfar var ingen mindre än Ludvig XI, och det uppkallades på engång efter denne och farfadern. Det var den blivande Ludvig XII. För övrigt uppförde han sig mycket illa under dopet och väckte sin höge gudfars synbara misshag. Även en person av ett fogligare lynne än Ludvig XI skulle kanske tagit illa vid sig.

Men om Ludvig XI störde dopglädjen genom tydliga uttryck av dåligt lynne, berodde detta kanske på djupare or-

saker än gudsonens uppförande. Dennes ankomst till världen beredde honom en missräkning lika stor som den glädje den brakte föräldrarna. Han skulle alltid, om Charles dött utan manliga arvingar, ha kunnat skaffa sig en anledning att indraga huset Orléans' stora förlänningar. Han hade snart efter sin tronbestigning kommit till insikt om nödvändigheten att stärka kronans makt gent emot de stora feodalherrarna. Nu fick han nöja sig med att sedan gudsonen väl vuxit upp, knyta honom närmare till sig genom att påtvinga honom ett äktenskap med sin dotter Jeanne, ful och nästan vanskaplig; och har han letts av beräkningen att detta äktenskap skulle bli barnlöst, har han ej sett miste, ty Madame Jeanne skänkte inga arvingar åt den gemål, som så motvilligt äktat henne.

Men Charles d'Orléans kunde emellertid sluta sina dagar i hoppet att den ättegren av det gamla franska konungahuset, över vilken hans diktning och hans olyckor kastat så mycken namnkunnighet, icke skulle slockna med honom. Natten mellan den 4 och 5 januari 1465 gick Charles, sedan länge mätt av livet, till sina fäder.

II. HANS VERK OCH PERSONLIGHET.

Om en nutida skald hade haft ett liv så rikt på prövningar som Charles d'Orléans, hade detta säkerligen satt djupa spår i hans diktning. Både de stormiga ungdomsåren och det långa fängeslivet hade nog gått igen däri. Den moderne skalden biktar alltid mer eller mindre sitt liv, även om han söker anlägga en omklädnad, som skyddar hans personlighet. Hans diktning är hämtad ur hans livserfarenheter och har till ändamål att lösgöra både hans sorg och hans glädje, och han vet att det säkraste sättet att röra andra människor är att gripa ett djupt tag i sitt eget liv. I ett av sina brev berättar Ibsen, att han, när han i Rom skrev »Brand», hade stående på sitt bord en skorpion i ett tomt glas. Då och då blev den sjuk, varvid han brukade kasta ett stycke frukt ned till djuret, som med raseri kastade sig över detsamma och däri utgöt sitt gift. Därefter blev den frisk igen. Är det icke något liknande med oss poeter? — frågar Ibsen.

Intet kunde vara mera främmande för en medeltida diktare än en sådan uppfattning¹. För honom var diktandet framför allt ett förnämt tidsfördriv eller om man vill ett finare hantverk. Han formade sina ballader och rondåer eller vad de olika diktformerna hette, som en guldsmed smider ett smycke. Med oändlig arbetsamhet och oändligt tålamod. Han njöt av att se det ännu motspänstiga språket böja sig för hans vilja och liksom guldet i degeln anta de former som han föreskrev. Det var den yttre tjusningen

¹ Egendomligt nog, har emellertid Joachim du Bellay i en sonett, skriven under hans vistelse i Rom på 1550-talet, begagnat sig av ungefär samma bild som Ibsen.

han närmast eftertraktade; däremot kom det icke an på ett djupare uttryck för den egna personligheten. Och hans konst betingade ett oändligt tålmod. Ty hur skall man eljest förklara dessa medeltida skalder, som efterlämnat verk på trettio-, fyrtyo-, femtiotusen versrader. Men han visste att han också kunde påräkna ett lika stort tålmod från åhörarnas sida. När Froissart vistades hos greve Gaston-Phoebus de Foix som dennes gäst nere i södra Frankrike, tröttnade ej Gaston-Phoebus att natt efter natt — ty trots att han bar solens namn, hade han gjort natt till dag och visade sig aldrig förrän vid den tid å dygnet, då hans namne gick till vila — åhöra uppläsandet av Froissarts dikt, Méliodor, som räknar omkring 32,000 rader. Och om också Gaston-Phoebus själv har efterlämnat en del dikter, var han dock ingalunda en enbart litterär man utan i främsta rummet en herre, som såg sin uppgift i att med kraft och klokhets skydda och öka sina besittningar.

Ett betecknande drag för tiden är också att alla de store försökte sig som skalder. Särskilt gällde detta de ädla prinsarna av »la fleur de lys», Charles d'Orléans som hans fader, Philippe de Bourgogne som Jean de Bourbon, Jean d'Alençon som den gode konung René av Sicilien. De utbyta ballader med varandra som vi utbyta vykort. Under sitt långa liv rimmade och målade konung René lika oförtrutet, var han än höll hov, i Angers eller nere i Provence, medan Ludvig XI satt som spindeln i nätet och väntade att bli hans arvtagare för att i den franska konungakronan inpassa dess vackraste juvel, Provence. Även damerna tävlade med herrarna, både Dauphins — sedermera Ludvig XI:s — intagande gemål, den tidigt bortgångna Margareta av Skottland, och Maria av Cleve. Att skriva vers spelade under denna tid ungefär samma roll som för några generationer sedan att författa charader eller i våra dagar att lägga puzzle. Jag vet icke, om man med detta för ögonen vågar vidhålla den dogmatiska tron på det allmänna framåtskridandet. Men nog av, dessa stora herrar rimmade alla, och en och annan skrev vers. Det fanns knappast mer än två undantag:

Charles d'Orléans, som var en diktare, och Ludvig XI, som kallblodigt och hänsynslöst svetsade ihop Frankrike till en enhet, medan hans fränder slogos eller skrevo ballader. Han lämnade i varje fall efter sig, Charles d'Orléans icke ens undantagen, det varaktigaste och det förnämligaste konstverket av dem alla.

Men denna allmänna diletterism måste sätta sin prägel även på den som i likhet med Charles d'Orléans verkligen var en diktare. Han vek ej från de givna formerna, och dessa voro de som skapats redan på slutet av 1200-talet av den allbekanta och beundrade »Roman de la Rose», den senare medeltidens mest berömda dikt i Frankrike — »le noble Romant de la Rose», som Villon kallar den.

Denna diktart, som var den döende medeltidens, odlade framför allt kärleksdikten och höll sig inom allegoriens ram. Varje känsla blev till en personlig figur eller inramades i stereotypa bilder och uttryck. Man skred fram till kärlekens borg genom »la foreste de la longue attente» eller »le bois de la merencolie» (mélancolie). Endast de invigda kunde säga, var gränsen gick mellan dessa skogsdomäner och »la foreste d'ennuieuce tristesse». Man vilade ut »sur le lit d'ennuieuce Pensée». Man kringsvävades av mindre behagliga varelser som la Douleur, la Soucie, la Déplaisance, eller man hade förmånen att möta l'Espérance, le Confort, la Liesse och framför allt le Bel-Accueil. Man flyttade dessa figurer efter fastslagna regler nära nog som schackpjäser, och det var kanske icke någon tillfällighet att Charles d'Orléans var en mästare även i detta spel. Man mottogs slutligen av l'Amour, och man förskrev sig till hans tjänst som en ung väpnare hos en furste, och man deponerade sitt hjärta hos honom som hos en »Lombard», dåtidens bankirer eller ockrare. Man kunde få det tillbaka, när man redligt tjänat ut. Man efterapade domstolarnas juridiska procedurer, eller jag vore frestad att säga samfundslivets statsrättsliga former för att skildra hjärtats strider med sig själv eller andra. L'Amour höll överläggning med sina ständer, och

som det hövdes en välordnad stat voro dessa tre till antalet: *Espoir, Confort et Loyal Penser*.

Men under allt detta försvinner det levande innehållet från dikten. Det gick denna som det gick Snoilskys *Cendrillon*, naturbarnet, som mottog salongernas hyllning, men som för »detta doftande smicker vek undan som skrämde». Hon vart till lek, och hon anade att hon var skapad till något högre.

Charles d'Orléans ägde ej makt att frigöra sig från de formler, vari dikten på hans tid var fången. Kanske berodde det icke på att diktarens begåvning fattades honom, ty obestriddligen stod han högre än sina samtida, och hans diktning betecknar fulländningen av denna konst. Men hans begränsning var given genom hans börd och hans uppfostran inom samhällets högsta kretsar. Ty diktning är nu engång den mest aristokratiska och den mest demokratiska av alla konster. Den är en blomma som endast spirar upp ur en jordmån, som hägnats av generationers mödosamma kulturarbete, och det är en kristallskål som icke sättes på fattigmans bord för att läska hans törst. Men det som skall gjutas däri kan ingen skänka, som icke är beredd att hänsynslöst blotta sitt inre och av sina sorger, sina lidelser, ja varför icke av sin skam och vanära, dessa ord tagna såsom den allmänna samhällsmoralen stämplar dem, är beredd att pressa fram ett ädelt vin. Den uppfostran, som skänkes inom aristokratiska kretsar, går framför allt ut på självdisciplin, isolering och aktning i lyckligaste fall för den traditionella, gemenligen för det konventionella allenast. Man vill icke att de tusen okända skola märka, att även hermelinen har skårar, och man känner, att den sorg, som skrikes ut på gator och torg, mister något av sin förnämhet. De stora självbiktarna, Rousseau som Strindberg, ha varit av plebejiskt ursprung och ha från födelsen känt sig liksom stå utanför den mur, inom vilken dessa jordens så kallade lycklige dväljas. Det är härmed naturligtvis icke sagt, att envar diktare nödvändigt måste vara född utom aristokratiens led. Det skulle vara särskilt orimligt att förfäktat ett så-

dant påstående vid skildringen av en tid, som står så nära renässancen, under vilken i Frankrike nästan alla de stora diktarna utgingo ur aristokratiens led. Men i varje fall att varda en konstens och särskilt lyrikens förnyare är svårare för dem, som från födelsen omgivits av ett nät av traditioner och fordringar, som omedvetet omslutit deras själ. Det ligger naturligare för dem att spinna vidare på trådar, som andra redan tvinnat, till dess de sköra av ålder och bleknade till färgen brista.

Det är därför icke något anmärkningsvärt, om Charles d'Orléans icke har haft kraft att bryta sig ut ur den diktart och det föreställningssätt, i vilket han uppfostrats och icke i sin konst ingjutit något av en starkare personlighet. Det är även förklarligt, om han i det största av de diktverk han efterlämnat, le Poème de la prison, en samling av ett sextio-tal ballader från fängelsetiden i England, endast undantagsvis lyckats träffa så djupa strängar i vårt väsen, att vi oemotståndligt gripas av honom och göra hans lidanden till våra egna.

Han skildrar i dessa ballader alla kärlekens kval, någon gång dess lycka, men framförallt sorgen av att vara skild från den älskade. Han erfar till slut hennes sjukdom, och hans oro går över till förtvivlan över hennes död. Och så är han beredd att avsäga sig kärlekens tjänst, vilken han trofast utfört, och i en samling dikter, som ansluta sig härtill, skildrar han, hurusom kärleken frikallar honom från vidare tjänstgöring, och med ögon fyllda av tårar tar han från nu sin tillflykt till Non-chaloir, ålderns bleka och illusionslösa resignation. Denna Non-chaloir går sedan ständigt igen i hans dikter såsom hans själs läkare.

I sin helhet är denna diktsamling så blodlös att man har frågat sig, om icke den älskade vore allenast en sinnbild av hans franska fosterland. Det hela skulle således vara en omklädnad för fångens längtan till sitt hemland.

En naturligare förklaring, som givits av den senaste utgivaren av hans dikter, Charles d'Héricault, är att han icke åsyftar någon viss person, utan endast i allmänna ordalag

ägnat kärleken sin hyllning. Utan tvivel talar åtskilligt till förmån för en sådan uppfattning. Den färglöshet som vilar över den person, vilken alla dessa hyllningar bringas, ger stöd däråt.

Men nu möter ännu en förklaring. För Pierre Champion står det klart, att dessa dikter äro ägnade Charles' andra hustru, Bonne d'Armagnac. Hon har i det föregående endast skymtat förbi, och några ord måste därför tilläggas om henne.

Man känner ej så synnerligen mycket om henne. När giftermålet ingås 1410, är hon ej fullt 12 år och således, när de båda makarna år 1415 för alltid skiljas, endast omkring 17 år. Hon drog sig därefter, som det anstod en hustru som blivit försatt i ett halvt änkestånd, tillbaka från världen och vistades jämte modern, Bonne de Berry, huvudsakligast i Rodez i Syd-Frankrike. Hon synes liksom modern ha varit en from och välgörande kvinna och icke utan litterära intressen. När hon dog kan ej med säkerhet angivas; hon är ännu i livet 1430, men när modern dör 1435, tillhör hon ej mer de levande, och det antages att hon gått bort kort före denna.

Det är allt vad man vet om henne, som skulle vara huvudpersonen i »le Poème de la prison». Ett giftermål, där politiska beräkningar i varje fall spelat en mycket betydlig roll, några få års av ständiga krig stört samliv mellan dessa unga makar, som båda voro halvt barn ännu, och slutligen en lång skilsmässa, där hoppet om återseende oblidkeligt korsades genom hustruns förtidiga bortgång — detta jämte några antydningar om religiöst sinnelag och kärlek till litteratur är det lilla som räddats undan glömskan av Madame Bonne d'Orléans' liv.

Det gives onekligen i hennes makes dikt-cykel från fängelsetiden anspelningar, som närmast passa in på denna hans andra gemål. Att den älskade vistas i Frankrike, ut-säges gång efter annan; det är över havet hans längtan drar honom; han omnämner det ouplösliga band som för-enar dem båda, och han använder gärna på henne epitetet

»très chère, très belle» och »très bonne», en anspelning på hennes namn i tidens stil. Och slutligen äro de dikter, däri han för alltid lösgör sig från sin tjänst hos Kärleken, efter vad han uttryckligen anger, skrivna år 1437 — således kort tid efter det han fått veta hennes död.

Det är väl också sannolikt, att när han i England skrev dessa dikter, bilden av den unga gemål, han lämnat efter sig i Frankrike, föresvävat honom. Men åren gingo och gingo, och med tiden har väl hennes bild bleknat. Om så därtill kommer medeltidens skrivsätt, där det personliga icke var mycket starkt framträdande, allra minst hos en man av Charles d'Orléans' börd och uppfostran, blir det förklarligt, om hennes bild under tiden alldeles begravdes av de allegoriska formler, som användas för uttryckandet av kärlekslivets olika faser. På detta sätt kunna många och just de dikter, som verka mest ålderdomliga, sägas snarare vara en hyllning åt kvinnan i dess allmänna gestalt, utsmyckad med alla de egenskaper, chevaleriet förlånade henne. Och sålunda kunna de båda diktarens uttolkare, som jag omnämnt, var för sig ha rätt i sina antaganden.

Men det finnes här och var anslag, som klinga helt personligt och som säkerligen äro diktade med Bonne d'Ar-magnacs bild för ögonen och som därför få en varmare och fylligare karaktär. En sådan är den ballad, som börjar:

»Se je povoye mes souhais
Et mes soupirs faire voler» —

Och ett uttryck som: »Helas! la verray je jamais?» är alltför osökt, för att man skulle tänka annat än att denna fråga gäller en verklig och ej en uppdiktad person. Och vem skulle detta gälla om ej hans maka, från vilken han skilts just när hennes ungdom slog ut i blom. Man saknar i varje fall mig veterligen allt skäl till antagande att dessa ord skulle vara riktade till någon annan.

Man har även svårt att icke tro, att något självupplevat ligger bakom de dikter, där han skildrar hurusom han erfar

först hennes sjukdom och sedan hennes död. Dessa behöva ju icke ord för ord innebära sanning; förutsatt att icke Madame Bonne mycket länge legat sjuk, är det väl sannolikast, så sparsamma som meddelandena voro från hemlandet, att han på engång erfarit hennes sjukdom och bortgång. Men denna reservation förringar icke det personliga hos dessa dikter.

Av en personlig karaktär är slutligen även den dikt, där han skildrar hurusom han har begravt den älskade:

»J'ay fait l'obsequé de ma dame
Dedans le moustier amoureux»

Det var honom förmenat att närvara vid sin hustrus begravning, vid vilken ceremoni medeltidens människor fäste en oändligt större vikt än nutidens och som de aldrig kunde nog utsmycka eller förlänga. Han har då i stället velat i tankarna ägna henne denna sista hyllning och skänka henne en jordafärd, mot vilken den antagligen mycket praktfulla, som i verkligheten bereddes henne, skulle blekna. Och han har lyckats. Allegoriens formler falla sig här helt naturligt, då det icke är tal om en begravning som verkligen ägt rum, utan endast en som han målar i sin fantasi och där hans sorg och saknad få utföra de fromma sorgbetygelser, som ägnades de dödes stoft. Denna gång är Charles d'Orléans fullt ut skald, och dessa strofer skola alltid bära vittne både om hans diktarskap och hans sorg vid Bonne d'Armagnacs bortgång. —

Det finns ett annat område, där man likaledes kunnat vänta en varmare och mera personligt känd reflex av de händelser, som fyllde Charles d'Orléans' och samtidens liv. Medan han satt fången år efter år, kämpade hans fosterland sin stora, till synes ofta förtvivlade kamp för sitt oberoende. Jungfrun av Orléans utförde sin bedrift, som särskilt knöt sig till den stad, som var förbunden med hans hertigtitel. Man föreställer sig gärna att något av tidens stora drama skulle med sitt patos ha fyllt hans själ och hans diktning. Men man blir närmast besviken. Jeanne d'Arcs namn före-

kommer aldrig i hans skrifter. Kanske har någon under rättelse om henne icke ens nått honom i hans fängelse.

Emellertid finnas åtskilliga under fängelsetiden skrivna dikter av fosterländskt innehåll, framför allt den stora dikten: *La complainte de France*.

När konung Henrik V dagen efter slaget vid Azincourt sammanträffade med Charles d'Orléans, tilltalade han honom vänligt och bjöd honom bröd och vin. Men Charles sköt det tillbaka och vägrade i sin sorg att intaga något. Konungen höll då ett litet tal till honom, där han tillskrev sin seger Guds vrede över fransmännens laster och synder. Det har i alla tider varit en frestelse för lyckliga härförare att tillskriva segern icke bågskyttarnas pilar eller långskjutande kanoner eller gasbildande bomber utan den moraliska underlägsenheten hos motståndaren och de himmelska makternas vrede häröver. Det är helt naturligt: det har alltid ansetts förnämre att vara domare än blott bödel. Det är emellertid denna tanke som Charles d'Orléans tillägnar sig i sin nyssnämnda dikt; det är ett strafftal han håller till sitt land, som genom sina synder dragit Guds vrede över sig. Det är en dikt icke utan en viss storhet och som andas en omiskännlig stolthet över fosterlandet även i dess förnedring.

Från hans senare år finnes en annan dikt, även den av politiskt innehåll, men av en helt annan tonart. Den är skriven efter Guyennes och Normandies erövring, således efter engelsmännens så gott som fullständiga utdrivande eller omkring 1453. Det är en fest och jubel över denna dikt, som verkar i hög grad tilltalande. Redan inledningsorden: »Comment voy je ces Anglais esbayis!» äro ett förträffligt anslag. Det säger sig själv, att det denna gången är engelsmännen som äro föremål för Guds vrede. Och i slutstrofen berör han redan den jäsning i England, som två år sedan skulle slå ut i Rosornas krig och beröva Henrik VI kronan och livet. Det är en strof som framför allt äger ett visst pikant historiskt intresse.

Jag nekar dock ej till att också om till dessa dikter läggas ännu några andra av samma innehåll, ävensom de där

hans hemlängtan tar sig uttryck, man likväl väntat sig en rikare återverkan på hans skriftställareskap av de stora händelser, i vilka han själv spelat en ej obetydlig roll. Men kanske är det för mycket begärt, att den fångne prinsen skulle ha blivit sin tids nationelle diktare. Det låg kanske utom ramen av tidens möjligheter att fostra en sådan, det låg säkerligen utom ramen av hans begåvning. Man har ingen rätt att förebrå honom, att han icke utfört en uppgift vartill hans börd, hans öden och storheten av hans olyckor synas ha kallat honom.

Utom de dikter ovan berörts, har Charles d'Orléans lämnat efter sig ej mindre än ett 120-tal »chansons» och över 300 »rondeaux», d. v. korta 13-radiga dikter.

Det är utan tvivel något för mycket att skriva över 400 dylika smådikter. Det kan icke hjälpas att upprepningar ofta förekomma. Men fränsett detta äro just dessa korta dikter ägnade att särskilt lyckligt framhäva Charles d'Orléans' fina men något tunna skaldegåva.

Han besjunger i dem liksom i balladerna kärleken, men vid sidan därav är det särskilt två ämnen vartill han återkommer.

Han hade alltid varit naturens sångare, och redan bland balladerna finnas flera, där han fint och intagande firar vårens ankomst. Det ligger över alla dessa dikter en frisk naturstämning, som pekar utöver den tid, i vilken han levde.

Men vidare andas dessa dikter ett visst stilla vemod och en ålderns svala och kyliga resignation, för vilken han vet att finna naiva och innerliga uttryck. Dessa förskriva sig tydligen från hans senare tid. Åren glida fram som förut, men ungdomens glädje är borta, och känslan av alltings förgänglighet isar hans själ som en kall höstfläkt. Han som varit kärlekens trofaste riddare och sångare har ingen lust att längre följa dess maning. Sankt Valentini dag (den 14 febr.) är inne, då man skall välja sig en mö för året, men doktor Non-Chaloir känner på hans puls och makar kudden till vila åt honom. Hade han i sin ungdom med

förkärlek besjungit vårens festdag, är det nu höstens stilla melankoli, som genomgår hans diktning.

Med all sin begränsning är Charles d'Orléans väl värd att minnas. Han är ingen de stora tankarnas sångare och endast undantagsvis de stora känslornas, men han ersätter bristen på djup genom ett förnämt behag. Hans naturpoesi, hans fina observationsförmåga, som sträcker sig både till fartygen, som glida fram på Loire, och de små kringvandrande gårdfarihandlarna, beteckna ett steg emot livet och naturen från allegoriens döda formler. Han besitter alltid en stor formsäkerhet och ofta nog vet han att finna målande och livfulla uttryck.

Hans liv och diktning smälta vidare samman i en helhetsverkan, som gör honom till en karakteristisk bild från ett intressant brytningsskede. Den unge feodalfursten, som i sin första ungdom i trots och självtillräcklighet kastar sitt land i ett förhärjande inbördeskrig, måste på sin ålderdom vara sin egen mågs domare och således liksom sätta stämpeln på konungamaktens seger. Det är ett tecken till att medeltidens samhällsskick nalkas sitt slut. Och på samma sätt betecknar hans diktning väl fulländningen av medeltidens konstpoesi, men även skönjas däri, låt vara endast flyktigt, låt vara alltför sällan, de första strimmorna av den nya sol, som skulle gå opp över världen, denna gång i strid mot naturlagarna icke i öster men i söder.

Enbart hans uppfattning och återgivande av naturen förskaffar honom en mycket hög rang inom den franska litteraturen, och det skulle dröja över ett århundrade, innan denna kunde uppvisa ett motstycke härtill.

FRANÇOIS VILLON.

FRANÇOIS VILLON.

I. HANS LIV.

Det är ett stort språng mellan Charles d'Orléans och François Villon. Det är en helt annan värld man rör sig i, när tanken faller på denne senare. Det är icke hovet och det kungliga slottet, men Paris' lärda kretsar och det uppslupna livet vid universitetet därstädes som bilda utgångspunkten. Och sedan är det i en förvildad värld av förbrytare och fallna kvinnor som man införes. Det är icke — som fallet var med Charles d'Orléans — det stora krigets lågor som närmast belysa hans liv, men i stället de mänskliga lidelsernas. Det är, om man så vill, ett förspilt människoliv som träder oss till mötes och dock rikare än det som var den furstlige diktarens. Och även François Villons levnad, för att icke tala om hans diktning, är ett bidrag till kännedomen om det Frankrike, som under en mansålder var skådeplatsen för ett vilt och förhärjande krig. Även den fattige och obetydliga studenten har, om än icke så omedelbart som den på samhällets höjder födde fursten, rönt återverkan därav i sitt liv.

Det är med tämligen stor säkerhet som man kan ange François Villons födelseår till 1431. Det är ett stort, ett tragiskt år i den franska historien; »Jehanne la bonne Lorraine», som Villon i en av sina mest kända dikter kallar henne, gick nämligen då sin offerdöd till mötes.

Den lille François Montcorbier, som han antagligen hette, var född av ringa och fattiga föräldrar. I den dikt, som han skriver i sin moders namn till den Heliga Jung-

fruns ära, låter han henne själv benämna sig »en gammal fattig kvinna, som intet vet och aldrig har läst en bokstav». Om fadern känner man intet utom att han, när sonen skrev »le grand testament» sedan länge var död. Han har antagligen dött, då François ännu var ett helt litet barn, och det har väl bidragit till moderns beslut att anförtro sonens uppfostran åt en frände, den lärde och välbeställda Maître Guillaume Villon. Det är han som skänker gossen det namn, som han skulle göra så vanärat i livet och så stort efter döden. När François anförtrordes honom, skrev man troligen 1435. Också det är ett minnesvärt år i Frankrikes historia. Då måste nämligen engelsmännen omsider lämna Paris, och Karl VII kom äntligen i besittning av sin huvudstad, fast han först två år senare höll sitt högtidliga intåg däri.

Maître Guillaume Villon var ingen obetydlig person i det dåtida Paris. Han var kaplan i klostret Saint-Benoît på den vänstra Seine-stranden uppe i lärdomskvarteret vid Sorbonne; han var klostrets prokurator och mer än så. I en tid då kyrka, universitet och skola bildade liksom en jordisk avbild av den gudomliga treenigheten, beklädde han vad vi skulle kalla en professorsbefattning i den kanoniska rätten. Han var vidare en ganska förmögen man, som ägde flera hus i Paris, och han åtnjöt ett välförtjänt anseende och umgicks i huvudstadens bästa borgerliga kretsar. Man får således icke överdriva François Villons fattigdom eller ringhet — det var icke litet att räkna en sådan man som sin beskyddare och adoptivfader.

Men det långvariga kriget kastade en skugga över hans uppväxtår. Även de som ha genomlevat det sista stora kriget och inför sina ögon ha all den namnlösa förödelse som det kommit åstad, kunna icke med stöd därav göra sig ett begrepp om livet i det dåtida Paris.

Vare sig engelsmännen eller fransmännen voro i besittning därav, rådde ständiga fejder alldeles utanför stadens portar. Hungersnöd och pest härjade. Endast år 1438 borttrycktes av denna farsot 50,000 människor av en be-

folkning, som väl knappast räknade mer än det fem- eller sexdubbla antalet. Stormar och översvämningar rasade, och de rike flydde sin kos. Landsbygden närmast omkring låg övergiven och förhärjad, och vargar strövade i stadens omedelbara närhet — ja, drivna av hunger beredde de sig tillträde till densamma genom att följa Seinens stränder. Hösten 1439 voro de särskilt talrika och angrepo inom Paris' murar kvinnor och barn.

Utanför staden vågade sig ingen. Det var icke blott vargarna som skrämde därifrån, utan även förvildade hopar av landsknektar från det ena eller det andra lägret, som drevo omkring och levde av plundring och mord. De mest fruktade voro les Ecorcheurs — en fullständig samhällsplåga. De skulle till namnet hetas vara i konungens tjänst, men voro honom och hans trogna undersåtar endast till skräck och bekymmer, ända till dess att Karl VII 1444 fick den goda idén att för att bli av med dem skicka dem på härnadståg mot Tyskland och Schweiz.

Det är i en sådan tid av förvildning och laglöshet som den lille François växer opp. Det är de bestämmande intryck han tager med sig från sina barndomsår. Men han hämtar också andra från den stora staden, där hans barndom förflöt. Där låg Paris på ömse sidor om Seinen med sina många kungliga slott, ett på den ryktbara ön la Cité och ett annat i Saint-Paul, båda vid denna tid redan halvt övergivna, vidare ej långt från den nutida Place des Vosges Hôtel des Tournelles, så kallat efter sina många tornspiror, och slutligen Louvre långt ute vid stadens utkant, ungefär som Haga i våra dagars Stockholm. Med de kungliga slottens torn och spiror tävlade de oräkneliga kyrkorna och klostren — endast i la Cité funnos utom Nôtre Dame 13 kyrkor. Victor Hugo har i en av sina ungdomsdikter gett en bild av Paris på konung Jean-le-bon's tid — således ungefär tre fjärdedels sekel, innan den lille François kom till världen, men denna dikt passar säkerligen lika väl in på det Paris, där han nötte sina barnskor:

Cette ville
 Aux longs cris
 Qui profile
 Son front gris
 Des toits frêles,
 Cent tourelles,
 Clochers grêles,
 C'est Paris!

Men där fanns mycket annat som tilldrog sig uppmärksamhet. Där voro de stora kyrkogårdarna, och bland dem den ryktbaraste, »les Innocents», mitt inne i staden ungefär på den plats, där nu Hallarna stå. Den fyllde många kvarter, men ändå var den ej stor nog för att lämna härberge åt alla dem som fördes dit. Men sedan jorden förtärt de dödas kroppar, samlades resterna i de stora benhusen, långa gallerier av trä, där huvudskallarna grinade emot den förbivandrande och ben lågo lagrade över varandra. Men så underlig var medeltidens uppfattning, att denna samma kyrkogård var mötesplats för befolkningen. Här trängdes om varandra ungefär liksom i Palais-Royal's arkader på restaurationens tid nöjeslystna och dagdrivare. Stadens fala kvinnor hade här sin marknad och tillhåll bland alkemister och gycklare. Processioner och upptåg ägde rum, och över den plats, som var ägnad de döda till deras sista vila, drev livet sitt sorglösa spel i de mest skiftande och brokiga former.

Icke långt från Bastiljen var den väldiga galgen vid Montfaucon med sina sexton höga pelare sammanbundna med kedjor, där de hängdas lik drevo av och an för vinden omsvävade av kråkor och skator. Det var en syn som nog kunde fylla den lille François med skräck, när hans lekar förde honom ditut, och omedvetet insög han de intryck, som en gång, då han själv stod nära att där ända sina dagar, skulle omsätta sig i hans berömda ballad om de hängda. På broarna över Seinen voro bodar, där hantverkare och guldsmeder arbetade. I närheten voro fångelserna, la Conciergerie och le Châtelet, med vilket senare François skulle göra bekantskap. Inne i stadens trånga

gator var ett virrvarr av skyltar utanför husen med lustiga namn och figurer, djur eller andra föremål. Det var dessa skyltar, med vilka studenterna hade tusen upptåg, som de bortsnappade under natten, för att sedan under skämtsamma ceremonier viga dem med varandra, »la Truie qui file» med »l'Ours» etc. etc. Och där var vidare de oräkneliga värdshusen, »les tavernes», som de denna tid kallades, dit Mäster Jean Cotart och andra goda borgare eller studenter gingo för att tömma sitt kryddade vin — ville man äta, fick man själv medföra sin föda. Och slutligen alla de gator, där glädjeflickorna bodde, la grosse Margot och la belle Gantière och Blanche la Savatière och Catharine de Vaucelles och så många andra, som Villon räddat undan glömskan. Kanske är det i dessa kvarter som han råkat på la belle Héaulmière, den berömdaste hetären från Karl VI:s tid och som nu gammal och avfallen framläpade sina dagar ruvande på minnen från sin förgångna storhet. Det fanns för övrigt ingen brist på kvinnor av detta slag — endast i själva Paris funnos fränsett förstäderna omkring 3,000.

Sådant var det Paris, i vilket François Villon växte upp.

För universitetet voro dessa år mer än vanligt oroliga. I alla tider ha väl studenter älskat nöjen och upptåg, och deras syn på tingen har icke alltid stämt riktigt samman med ordningsmaktens. Och studenterna uppe i Quartier Latin ha i detta hänseende icke utgjort något undantag. Men aldrig har det varit värre än i de år, då François Villon förvärvade sin doktorsgrad. Även här återverkade kriget och dess förvildning, och den privilegierade ställning studenterna åtnjöto genom att stå under kyrkans beskydd och domsrätt lockade — och ej alltid oberättigat — med hopp om strafflöshet för även rätt allvarliga konflikter med de borgerliga myndigheterna. Jag har redan nämnt studenternas tilltag att avlägsna skyltarna från Paris' butiker och värdshus. Ett formligt krig fördes mellan dem och myndigheterna om en jättestor sten kallad »le Pet au Diable» — jag nöjer mig med dess franska namn utan att

återge det i översättning. Denna sten, som befann sig utanför ett hotel å högra Seine-stranden, bortförde studenterna och släpade till Mont Sainte-Geneviève uppe vid Quartier Latin, varefter de nattetid dansade runt omkring den under sång och musik. Myndigheterna förde den tillbaka till sin plats och studenterna återtogo den, o. s. v. Det är antagligt att François Villon spelat en mycket framträdande roll i alla dessa jämförelsevis oskyldiga utslag av livsglädje och övermod. Åtminstone har han härom skrivit en längre dikt »le Romant du Pet au Diable», som tyvärr förkommit.

Så förflöto hans första ungdomsår med pojkkaktiga upptåg, med dryckeslag, med kärleksäventyr och sång och dans. Men även med studier. Åtminstone avlägger han 1452 sin licentiatexamen. Universitetets för honom utfärdade brev härom finnes ännu i behåll. Men samtidigt förde han säkerligen ett vilt uteliv med andra glada studenter:

— — »les gracieux galans
Que je suivoie ou (au) temps jadiz,
Si bien chantans, si bien parlans,
Si plaisans en faiz et en diz»

— som han själv sjunger.

Brottets bana hade han dock, så vitt man vet, ännu icke beträtt. Det är år 1455 som är den stora vändpunkten i hans liv.

Han befann sig en sommarafton — den 5 juni — detta år i sällskap med en präst och en flicka vid namn Isabelle. Man får icke på grund av prästens närvaro förledas att tro att den unga damen var av ett alltför ärbart slag. Snarare var prästen besläktad med den namnkunnige Abbé Jérôme Coignard. En annan präst, Philippe Sermoise, vill ansluta sig till sällskapet, och en ordväxling uppstår, varunder Philippe drar sin dolk mot Villon, som till motvärn stöter ner prästen. Några dagar senare dör denne av sina sår efter att ha förlåtit sin baneman.

Det var ett upptråde som, särskilt med hänsyn till att dolken i dessa tider satt lös i skidan, icke kastar en alltför djup skugga över Villon. Men det var i alla fall allvarligt

nog att ha dräpt en kyrkans man, även om denne just icke var ute i kyrkans ärenden, då han fick sitt banesår. Villon måste hålla sig dold och vistades en tid utanför Paris. Men redan i januari 1456 fick han förmodligen i följd av Mäster Guillaume Villons inflytande ett lejdebrev och kunde återtaga sitt förra liv i Paris.

Men han var i alla fall en fläckad man. Och det är väl detta som förklarar att det nu går snabbt utför. Redan i slutet av detta år gör han sig i samråd med fyra andra personer skyldig till intet mindre än en inbrottsstöld i le Collège de Navarre. Hans kamrater äro av värsta slag: utom en munk, två kända inbrottstjuvar samt en klerk, Colin de Coyeux, som skulle sluta sitt liv i galgen. För att rädda sig från upptäckt beger han sig till Angers. Men han hade även ett annat motiv, då han valde denna stad, vilket bäst av allt visar, att han redan glidit långt ut på brottets bana och att deltagandet i inbrottsstölden i le Collège de Navarre var mera än ett tillfälligt felsteg. I Angers skulle han nämligen undersöka möjligheten att göra en inbrottsstöld hos en kyrkans man, som ansågs inneha en större summa penningar. På detta sätt börjar hans vandring-liv.

Det är från samma tid som den äldsta längre dikt av honom, som ännu finnes i behåll, förskriver sig. Det är det s. k. lilla testamentet. Då samma form går igen i hans mest berömda dikt, det stora testamentet av 1461, måste några ord ägnas åt dessa dikter.

Testamenten spelade en mycket större roll i dåtidens liv än de göra nu. Den rike gjorde minutiöst noggranna testamenten och utdelade alla sina tillgångar, sitt bohag, sina smycken till vänner och fränder. Den fattige följde efter råd och lägenhet den rikes exempel. En var lämnade föreskrifter om sin begravning och uttalade sin fasta föresats att dö i kyrkans tro och som dess lydige son.

François Villon, vars tillgångar utom av hans geni antagligen bestodo allenast av några mer eller mindre slitna gångkläder och några mer eller mindre ärligt förtjänade

silvermynt i fickan, har nu två gånger upprättat på vers sitt testamente, där han oftast i parodiskt högtidliga ordalag utdelar de obetydligaste lösören eller också fingerade tillgångar åt sina bekanta. Men denna i våra ögon något tungrodda form, till vilken förövrigt föredömen i tidens diktning icke saknas, tjänar mestadels till att giva ironiska och ofta bitande hugg åt dem, som framkallat den icke alltför godlynte Mäster François' vrede.

I det lilla testamentet berättar han, hurusom han för att bli kvitt de hårda bojor, vari kärleken fjättrat honom, bestämt sig för att lämna Paris och bege sig till Angers. Innan han företar en så lång och farlig resa, har han beslutat göra sitt testamente, och därefter följer detta. Vi veta redan, att det var helt andra motiv som lågo under färdens till Angers.

Under de fem vandringsåren, som nu börja, kan Mäster François sägas uppträda under två vitt olika masker. På tre ställen strävar han att bli upptagen i de litterära skaldeshov, som hölls av medlemmar av det kungliga huset. Det är först hos konung René av Sicilien, som vid denna tid höll hov i Angers — han tillhörde ju grenen Anjou av huset Valois — som han, dock utan framgång, söker sin lycka. Jag har redan i det föregående omtalat hans förbindelser med Charles d'Orléans och hur föga han antagligen lyckats hos denne. Bättre framgång hade han hos hertig Jean de Bourbon, som residerade i Moulins i mellersta Frankrike. Här tycktes han verkligen en tid ha varit upptagen, och dikter finnas i behåll, däri han riktar en, som det synes, ej alldeles resultatlös vädjan till hertigens givmildhet. I det stora testamentet förekommer även en indirekt hyllning åt Monseigneur de Bourbon och hans residensstad.

Men han hade även andra förvärvskällor än dessa furstliga gynnares frikostighet. Det lider icke något tvivel att han icke under dessa år tillhört ett band av tjuvar och landstrykare, som benämndes »les coquillards» och som gjorde en stor del av Frankrike osäkert. Ett bevis på hans

förbindelse med dessa är bland annat ett antal ballader skrivna å den tjuvdialekt, som detta värda sällskap be-
gagnade.

Mycket har skingrats av det mörker, som länge vilat över François Villons liv, men naturligtvis kan aldrig full visshet vinnas om allt vad han förehaft under dessa vandringsår. Han har själv haft alltför stort intresse att hålla dem i skuggan eller att kasta en förskönande dager över dem. När han själv i den sista balladen till det stora testamentet berör dessa år, är han angelägen att framställa sig själv som en kärlekens martyr, som jagats av sina lidelser från Paris ända ned till Roussillon¹. Men detta är endast en skyddande förklädnad han anlägger. Det är väl intet tvivel att kärleken spelat en mycket stor roll i Mäster François' liv, men vad som drev honom ut på stigar och vägar i de västra och mellersta delarna av hans land var nog egentligen kärleken till hans nästas börs och ägodelar.

Nog av, man återfinner honom sommaren 1461 i den lilla staden Meung-sur-Loire djupt nere i slottets fängelse-valv. Det är Biskop Thiébaud av Auxigny som dragit försorg härom. Villon förföljer denne med sitt hat, men det är nog att antaga att biskopen haft fullgoda skäl att sätta honom inom lås och bom.

Det var nu fara värt att Villon skulle obemärkt ha ändat sina dagar i detta fängelse. Men en lycklig slump räddar honom. Den 12 juli (g. st.) 1461 hade Karl VII — »le grant Charles», som Villon benämner honom — på slottet Mehun-sur-Yèvre slutat sin trista och ensamma levnad. Hans son och efterträdare Ludvig XI passerade på sin Eriksgata Meung-sur-Loire. Det var skick och bruk att när furstar för första gången efter sin tronbestigning höllo sitt festliga intåg i någon stad, deras besök hugfästes genom benådningsakter. Och så blev Mäster François benådad

¹ Härmed åsyftas icke det bekanta landskapet Rousillon vid Medelhavet och Pyreneerna, vilket för övrigt vid denna tid ej tillhörde Frankrike, utan en liten, ett 50-tal kilometer söder om Lyon vid Rhône belägen stad, vilken ingick i hertigens av Bourbon besittningar.

och fick till och med rätt att vistas i Paris. Det är denna handling som gör att han lovar en evig tacksamhet åt »Löys le bon roi de France». Historien har tvekat att göra detta diktarens omdöme till sitt. Men om väl också Ludvig XI knappast har varit medveten om innebörden av sin handling, har han dock därigenom gjort litteraturen en större tjänst än alla hans baladdiktande fränder tillhopa.

Det är nu efter återkomsten till Paris som Villon skriver »le grand Testament», som för alla tider förskaffar honom en plats bland diktens stormän. Han kastar en återblick på sitt förflutna liv med all den skam som det dragit över honom själv och all den sorg han gjort sin gamla fromma moder och sin outröttlige välgörare Maître Guillaume Villon. Han är som de flesta brottslingar, när de tillfälligtvis åter inpassats i samhällslivets regelbundna former, full av goda föresatser. Men skulle dessa vara länge? Det var knappast troligt. Redan följande år är han, som det synes dock jämförelsevis oskyldigt, inblandad i ett nattligt uppträde i Paris' gator med åtföljande slagsmål och knivhugg. Men samtidigt börjar man att röra i den gamla inbrottsstölden från le Collège de Navarre, vilken benådningsakten ej synes ha omfattat. Han dömes att hängas, och det är troligen nu som han skriver den redan omtalade dikt, som innefattar hans och hans olyckskamraters avsked till livet ¹. Men lyckan stod honom ännu en gång bi. Han erhöll även nu nåd, men förvisades »för sitt dåliga leverne» på tio år från Paris.

Efter denna tid försvinner hans liv i mörker. Rabelais har upptecknat några hörsägner om hans senare öden, men de äro fulla av motsägelser och bära alla spår av att vara uppdiktade. I själva verket vet man intet om Mäster François sedan den vinterdag år 1463, då han för alltid lämnade Paris. Det är väl mycket sannolikt att han kort därefter slutat sina dagar, i förtid åldrad genom umbäranden, utsväv-

¹ Marcel Schwob antar denna vara skriven redan 1455 efter dråpet å Philippe Sermoise; alla skäl synas mig dock tala för att denna bör förläggas till nu omhandlade skede av Villons liv.

ningar och fängelsernas osunda luft. Kanhända har han icke undgått den död i galgen, varom han själv så gripande har sjungit. Men allt är blott antaganden. Det enda, som med visshet kan utsägas, är att han, när hans dikter år 1489 första gången utges på tryck, icke längre finnes bland de levande.

II. HANS VERK OCH PERSONLIGHET.

Sådant var François' Villons liv. Det är intet vackert livskonto, och det är fåfängt att söka komma med några förskönande uttydningar. Han har icke av svaghet en eller annan gång dragits med i dåliga handlingar, som sedan bränt hans samvete och tyngt hans liv. Han var en yrkes-tjuv och mandråpare och har antagligen på sitt samvete långt flera brott än de som rättegångshandlingarna ha upptecknat. Han var en lögnare, som Charles d'Orléans säger i en rondå, som tydligen avser honom, och hur kunde han med sitt liv vara annat? Man går för långt i sina krav på sanning, när man förebrår honom, t. ex. att i det lilla testamentet som anledning till resan till Angers förebära en olycklig kärlek. Man behöver blott sätta sig in i huru denna dikt skulle låtit, om han ärligt utsagt de verkliga motiven, för att förlåta honom att han icke räckte dåtidens detektiva polis detta handtag.

För mig framstår icke hans personlighet såsom så gåtfull eller pervers — ett omdöme som återfinnes bland Villontolkare.

Det utmärkande draget i hans karaktär har säkert varit en lidelsefull njutningslystnad. Vin och kvinnor har varit hans lösen, och man kan blott tveka om ordningsföljden dem emellan. Han har en tid umgåtts i Paris' förmögnare borgarekretsar. Men till de nöjen som sönerna ur dessa hem kunde bestå sig räckte ej Mäster François' tillgångar. Så drogs han in på vägar, som man tycker att en man med hans geni, med hans förbindelser och med hans trots allt fina känsloliv skulle dragit sig för. Men man måste se

honom mot bakgrunden av tidens allmänna förvildning, och det är därför som ett så brett utrymme givits åt densamma i denna framställning. Slutade icke Regnier de Montigny, som tillhörde en förnäm patricierfamilj och som var en av Villons umgängesvänner, sitt liv i galgen för ungefär enahanda förbrytelser som dem, vilka fläckat hans liv? Brottmålsannalerna från denna tid förtälja i överflöd om mäktiga och ansedda män, vilka gjort sig skyldiga till brott och laster i en måttstock, som förefaller oss närmast otrolig. När de stora herrarna mördade och plundrade, varför skulle ej de små få stjäla oeh råna? Medeltidens uppfattning drog säkerligen icke heller samma grova streck som vår mellan överträdelser av de allmänna sedebuden och förbrytelser mot den borgerliga lagen.

En gång inne på brottets vägar, hade Villon lika svårt som andra förbrytare att vända åter till ett regelbundet liv. Och så sjönk han allt djupare och djupare. Men under allt detta bevarade han sitt geni och till en viss grad även sitt känsloliv friskt och oskadat. Han fortfor att älska sin gamla, fattiga moder och med tacksamhet omfatta sin välgörare Guillaume Villon. Han fann uttryck härför, om vilkas uppriktighet ingen kan misstaga sig. Han var överhuvud så uppriktig, som den kan vara som har mycket att dölja. Man har icke heller rätt att betvivla, att han icke i sina bättre stunder — och det var de, då han hade pennan och icke dolken eller dyrken i sin hand — vämjdes vid sig själv och sitt liv. Men lika litet som i våra dagar Verlaine ägde han kraft till att verkligen resa sig. Man behöver ej alls omge förbrytare, fallna kvinnor och andra samhällets olycksbarn med den något sentimentala sympati, som på romantikens tid var på modet. Men man har å andra sidan ingen rätt att förneka dem mänskliga känslor, allra minst då de som Villon i vaggan fått geniets gudagåva och i fantasi och känsla, om ej i yttre gärningar, befinna sig på ett högre plan än vanliga dödlige. Förövrigt gör man klokt i att taga ett människoliv som en helhet med både dagrar och skuggor. Om François Villon, som den välmenande Clément Marot i

minnet av Frans I:s frikostighet säger, hade fått inandas hovens förfinade luft, eller om han hade flitigare studerat sin Aristoteles och blivit en lärd och välbeställd man som Maître Guillaume, är det sannolikt både att hans språk blivit avslipat och att han undgått många sorger, levat sin gamla mor till glädje och fått både »maison et couche molle», men han hade aldrig skrivit den underbara dikt som bär det stora testamentets namn och vari grämelse över ett förspillt liv bildar inslaget jämte på en gång berusande livsglädje och skrämmande dödångest. Och antagligen hade eftervärlden icke mycket sysslat med hans person.

Må man icke av de ofta förekommande uttrycken av ånger och förtvivlan över hans liv förledas att tro att François Villon skulle äga något av den livströtthet, som så ofta utmärkt senare tiders diktare. För honom är livet härligt — det är icke fråga om annat — förutsatt blott att man slipper att sitta i fängelse och att man har tillräckligt med mynt i fickan och kan köpa sig alla de härligheter jorden har att bjuda. Minst av allt är denna en jämmerdal. Hans syn på tingen är, om man så vill, utpräglad materialistisk. Vad han åtrår är en starkt sensualistiskt färgad kärlek jämte vin och mat — räknar han ej avundsamt upp alla de läckerheter, som den välbeställda borgaren förfogar över i sitt visthus:

»Bons vins ont souvent embrochez
Sauces, brouets et gros poisons,
Tartes, flaons, oefs frits et pochez,
Perduz et en toutes façons.»

Ja, livet är eller borde alltid vara dans och sång och fest med kamrater, glada och kvicka som han själv, och med flickor alltid villiga att

»Esteindre d'amour les flammes
Plus chaudes que feu Saint-Antoine.»

Men det finns ett moln på denna himmel som ju längre dagen skrider fram, desto mer växer och slutligen insveper

allt i sitt mörker och sin kyla. Det finns något som isar blodet och rycker bågaren bräddad med livets varma vin från läpparna och som bittert och oundgängligt väntar alla. Det är döden. Han skickar som sitt förbud ålderdomen, som berövar la belle Héaulmière den skönhet, varöver hon engång varit så stolt. Han smyger sig in, och ingen, om än så mäktig, om än så fager, undgår honom. Alla dessa livsglada människor, som fyllt luften med sin sång och sitt jubel, var äro de, sedan ett fåtal år glidit förbi? Fråga benhusen på kyrkogården, där deras sista rester ha blandats om varandra, de stora herrarnas med dagakarlen, utan att någon kan skilja dem åt! Men vart ha de gått hän, var är det land, som nu gömmer dem, alla dessa härskare, som kommit så mycket buller åstad, och alla dessa kvinnor, som engång fyllt jorden med sin fågring, för att ej tala om millionerna okända och glömda? Han svarar ej, han nöjer sig med att framkasta sin vemodiga fråga:

»Où est la neige d'antan?»

François Villon är dödens skald som ingen annan, och han är häri en äkta son av sitt tidevarv. Aldrig ha människorna varit mer upptagna av tanken på döden än under det stormiga och mörka århundrade som var hans. De stora olyckorna, de ständiga krigen, de härjande farsoterna ha väl bidragit därtill. Dödsmotivet går igen överallt i konsten, och man uppehåller sig med förkärlek vid det som är det mest skrämmande vid döden, den fysiska tillintetgörelsen och förruttnelsen. Man pryder icke längre gravvårdarna med bilder av män och kvinnor, som med ett saligt leende på sina läppar vila inslumrade, i fred bidande uppståndelsen. I stället avbildas den döde som ett lik, som upplöses eller torkar samman. Den äldsta gravvården av detta slag återfinnes där Laon reser sin katedral med de fyra stolta tornen högt uppe på åsen, mot vilken Nord-Frankrikes slätter bryta sig som ett ändlöst böljande hav. Denna gravvård är rest över en 1393 avliden läkare, Guillaume de Haraguy. Se-

nare bli de allt vanligare och återfinnas även bland de kungliga gravarna i Saint-Denis¹.

Under det 15:e århundradet blev det sed att pryda kyrkogårdarna eller kyrkorna med målningar föreställande den s. k. dödsdansen (danse macabre eller kanske snarare macabré). I form av ett benrangel bjuder döden kejsaren och påven och så vidare ner till dagakarlen och den fattiga kvinnan upp till dans. Han griper dem plötsligen i armen, och de ha intet annat att göra än att följa honom.

Den första av dessa målningar förskriver sig från 1428 och var upphängd just å samma kyrkogård i Paris — les Innocents — som jag ovan berört med några ord. Säkerligen har François Villon både som barn och som fullvuxen mångfaldiga gånger med undran och skräck sett denna målning. Det är således helt naturligt, om han i rytm och rim skänkt världen ännu en dödsdans och en sådan som varar, sedan de flesta av dem, som fyllde dåtiden med ängslan, själva blivit ett rov för förgängelsen.

Slutligen var det medeltida begravningssättet, dessa stora med huvudskålar och knotor fyllda benhus väl ägnade att fylla sinnet med förintelsens skräck. Den som har kastat en blick in i de benhus, som ännu ganska allmänt finnas på Bretagnes landsbygd, har knappast kunnat undgå att starkare än eljest känna hur dödens tanke beklämmande gripit sinnet. Första gången jag blickade in i ett sådant var en strålande septemberdag, och jag nekar icke till att det var som om en mörk skugga med ens hade lägrat sig över Bretagnes böljande vidder och blommande ljunghedar. Men medeltidens människor hade detta skådespel dagligen

¹ Sitt mest konstnärliga uttryck har denna riktning fått i ett arbete av Ligier Richier, som pryder kyrkan Saint Etienne i Bar-le-duc, och som utförts på beställning av en prinsessa av Oranien, vars man stupade under kriget mellan Frans I och Karl V. Den döde föreställes som ett upprätt stående skelett, som trycker ena handen mot sitt bröst och lyfter den andra, vilken innesluter hans hjärta, mot himlen. Det är en mäktig realism över detta konstverk, men på samma gång en underbar trovissighet, som strålar ut från dessa benknotor. Det är döden. Men det är också livet, som segrar över döden.

för ögonen och icke blott i avlägsna landsbygder utan i det stora Paris, där döden hart när varje timma skördade sina offer.

»De slakten, som så vågade se döden i ansiktet, måste ha en fast tro, ett osvikligt hopp» — säger Emile Måle i sitt stora arbete: *l'Art religieux de la fin du Moyen-Age*. Det är utan tvivel riktigt. Men om de icke hade detta hopp, om en låt vara den allra ringaste gnista av tvivel nått deras själar, vilka tankar skulle ej då fylla dem inför allt detta, som dagligen i de mest skrämmande former mötte deras ögon?

Hur var det nu i detta fall — spørjer man sig — med Villon? Det kan till en början synas som vore det överflödigt att uppkasta en fråga, om Villon hyst något tvivel om sanningen av kyrkans lära. På nästan varje rad möter ju ett anropande av Gud eller Treenigheten eller den Heliga Jungfrun. Överhuvud trodde också människorna på denna tid allmänt på vad kyrkan förkunnade. Gaston Paris — och vem vågar bestrida hans auktoritet? — betecknar Karl VII:s och Ludvig XI:s tidsålder såsom i hög grad troende.

Emellertid ha nog tvivlare alla tider funnits, och det är särskilt en omständighet som gör mig tveksam i fråga om Villon. Den känsla av alltings förgänglighet, som vid medeltidens slut tog sig så starka uttryck, hade sin nödvändiga motvikt i uppfattningen om döden som porten till det enda rätta och sanna livet. Fasthöll man blott härvid, ägde huvudskålarna och dödsdansen borta på »les Innocents» eller gravvårdarna med deras bilder av benrangel icke mera något skrämmande i sig.

Det fanns vid denna tid en bok, »*Ars moriendi*», konsten att dö, som var allmänt känd och översatt på de flesta dåtida kulturspråk. Den skildrade i ord men också i trohjärtade träsnitt, huru inför den döendes ögon hans synder anklagande reste sig upp kring hans läger. Därpå kämpades om hans själ en vild kamp mellan änglar och djävlar, tills slutligen de senare måste ge sig på flykten.

Denna bok var även före boktryckerikonstens uppfinning ganska allmänt spridd i xylograferade exemplar och Villon har säkerligen känt den. Men knappt ett ord har han skrivit, som vittnar om denna uppfattning. Hans tankar i dödsögonblicket, vilka han återger i det stora testamentets slutballad, syssla blott med den syndiga eld, som kallas kärlek. Det hade dock legat nära till hands att han givit uttryck åt en uppfattning, som var hans samtidas. När några generationer senare Clément Marot, som dock ingalunda var en föraktare av denna värld eller dess nöjen, talar om döden, sker det närmast för att förhärliga den i samma anda som så många gamla kristna psalmer. Men Villon har blott i förbigående i den bön, som han diktar till den Heliga Jungfrun och som han betecknande nog lägger i sin fromma moders mun, några ord som gå i denna riktning.

Lika påfallandet är det, att han, som dock var en mästare i att återge skräckbilder, icke i ord skapat ett motstycke till de gamla målningar eller skulpturer, som vi alla känna och som återge helvetets fador. Endast i bönen till den Heliga Jungfrun talar han något mera om helvetet och om moderns rädsla för detta, som hon sett återgivet på en målning i kyrkan.

Man kan därför knappast värja sig för den tanken, att Villon, som så ofta har benämnts Frankrikes förste moderne skald, tillika är en av dess första tvivlare. Naturligtvis icke i den mening att hans tvivel i sin ordning omsatt sig i en fast och säker övertygelse. Han har självfallet intet gemensamt med t. ex. Leconte de Lisle, som nära nog med lidelsefull hetsighet vänder sig mot blotta tanken på att döden vore annat än den eviga sömnen. Förövrigt var det ju för en dåtida människa icke möjligt att ge uttryck åt en sådan uppfattning. Särskilt Villon, som så starkt frestat sin fromme beskyddare Maître Guillaumes tålmod och som redan hade ett sådant syndaregister på sin rygg, aktade sig noggsamt att yttra tvivel om kyrkans läror. Men jag kan icke tro annat än att om han så uppenbart har fruktat döden och mer än någon givit gripande uttryck häråt, så är

det därför att han icke varit fullt säker på att livet skulle tändas på nytt för honom även bort om graven. Om han till sin åskådning varit kristen, har han i varje fall, som Anatole France säger om Baudelaire, varit en mycket dålig sådan. Han har fruktat förintelsen mer än helvetet, och jag rädes, att han framför Paradisets fröjder har föredragit de stunder, som den unge kaniken tillbragte i Fru Sidonias sällskap. (»Les contreditz de Franc-Gontier»).

François Villon är dödens skald, men han är även fattigdomens. Man har kanske ibland med en viss överdrift velat se i »le grand Testament» en pamflett mot alla krigets rika uppkomlingar, mot dessa som Charles d'Orléans betecknade som »meschans gens». Även i detta hänseende var den tid, varunder han levde, en övergångsperiod: en rik borgare, en stor bankir och köpman som Jacques Coeur spelade politiskt sett en mycket större roll än den högättade hertigen av Orléans. Men i varje fall kastar den eviga striden mellan fattigdom och rikedom, skärpt genom det långvariga kriget, sin återreflex på hans diktning. Han har själv känt fattigdomens kval, han har varit bland dem som »pain ne voient qu'aux fenestres», som han så målande säger. Han vågar ej heller på detta område riktigt sjunga ut; hur kunde han, som så mycket behövde de stores nåd, ge fritt lopp åt sina känslor mot dem? Men just på det våld, varmed han håller dem tillbaka, märker man deras styrka.

Om något — och jag vänder härmed tillbaka till Villon som dödens skald — har tröstat honom över döden, så är det att den icke känner undantag till person. Här fann han den allmänna jämlikhet, som han fåfängt sökte i livet. Det är sant, en och annan av de mäktige resa sig präktiga gravvårdar, medan säkerligen inga kronor eller spiror smycka kistorna, vari hans, François Villons förfäder lagts till ro. Men vad gör det? Allas kroppar gå ju samma upplösning till mötes. Och borta i benhuset »les Innocents», där finnes icke den ringaste skillnad längre mellan en högmodig prelat som Thiébaud d'Auxigny och den fattige stu-

denten. Kyrkans lära skilde efter döden mellan det goda och det onda utsädet, men François Villon njöt av tanken, att åtminstone på kyrkogården voro alla lika, både de som ägt att bjuda och befalla och de som lytt dem — icke i kärlek men i fruktan, både domaren och hans offer, både den välbeställda borgaren och den kringirrande landstrykaren. Mitt i fasan för döden har han häri funnit en känsla av vällust.

Jag har sagt att Villon är livsglädjens skald, men han är knappast kärlekens, trots sin rika erfarenhet på detta område och trots att han gärna utger sig för dess martyr. Därtill är hans uppfattning för enbart sensualistisk. Inledningen till det lilla testamentet, däri han skildrar en djupare känsla (till Catherine de Vaucelles eller Rose, kanske olika namn för en och samma person) är för mycket konstpoesi i tidens stil. Detsamma gäller måhända även den lilla rondå, som är infätad i det stora testamentet, hur intagande den än är. Men ingen har mer än han älskat kvinnans fågring, ingen har mer än han sört över att även den blir först ålderdomens och sedan dödens rov. Och hans galleri av glädjeflickor äger i varje fall mer liv än föremålet för Charles d'Orléans trofasta och förnäma, men något blodlös kärlek. Hans försvar för dem är kvickt och roligt och andas en naturlig medkänsla utan någon uppstylning. Hur skulle han också kunna ställa sig på någon piedestal gent emot dem, han som icke skytt soudenörens yrke eller ens dragit sig för att öppet bekänna detta (la grosse Margot).

Kärleken och döden eller med andra ord livet och döden ha i alla tider varit skaldernas älsklingsämnen. Vid sidan av dessa möter som oftast ett tredje, naturen. Charles d'Orléans, uppfostrad på landet och van vid förnäma friluftsidrotter såsom jakt och ritt, fann för sin kärlek till naturen uttryck, som ännu i dag ej mistat sin fågring. Intet, icke ens det ringaste spår härav finnes hos det rännstensbarn, som bar François Villons namn. Även om man erinrar sig, hurusom han under sin barndom knappast torde ha vågat sig utom Paris' murar och väl därför aldrig blivit

förtrogen med dess vackra omgivningar, förvånar det ändock att han icke från sina långa vandringsår i Loires och Rhônes dalgångar eller i Bourbonnais' skogar och höjder hämtat några intryck. Det är utan tvivel en begränsning i hans skaplymne, som här möter, en viss torrhet vore man frestad att tillägga. Men han har i allt fall givit en stämningsbild från storstaden, som visar att han även på detta område ägt möjligheter, om han blott hade tagit vara på dem. Det är den scen, då i det lilla testamentet skymningen faller över Paris och klockan från Sorbonne förkunnar Angelus. Det är en stilla och högtidlig frid över denna tavla med den lille skrivande klerken, vars bläck har frusit till och vars ljus har blåst ut och som utan eld icke har någon annan utväg än att väl ombonad gå till vila.

Det var sinne för naturen som brast honom, men icke realistisk observationsförmåga. Tvärtom, denna ägde han i högsta grad, liksom också konsten att däråt ge skarpt mejslade och konkreta uttryck. Sådana vimla i hans dikter. I ingen har han nått högre än i den ballad, som han skrev i avbidan på att han och hans kamrater skulle hängas. Såväl det egendomliga motivet som den gripande bild han ger av de hängda berättigar denna dikt till en särställning.

Den saknar dock ej motstycke. Ungefär tre och ett tredjedels sekel efter det Villon i ängslan väntade på sina dagars slut i galgen vid Montfaucon, satt en annan fransk diktare i fängelse, liksom Villon sitt lands främste då levande. Han var egendomligt nog vid samma ålder som Villon, då denne bidade sin dödsdom — ej fullt 32 år. Han hade inga andra brott på sitt samvete än att i en politiskt upprörd tid ha kämpat för en fallen och besegrad sak, men mindre lycklig än Villon skulle han icke undgå en blodig och förtidig död. Det var André Chénier. Även han har med döden för ögonen skrivit sin avskedssång till livet:

»Comme un dernier rayon, comme un dernier zéphyre
 Anime la fin d'un beau jour,
 Au pied de l'échafaud j'essaye encore ma lyre,
 Peut-être est-ce bientôt mon tour.»

Det är egendomligt att i en och samma litteratur återfinna ett så sällsamt motiv, men fränsett likheten i den situation, som framkallat dessa båda dikter, äro de så olika varandra som gärna möjligt. Jag är som jag nämnt benägen att fränkänna Villon en djupare religiös övertygelse, men vid dödens närhet har han, som den medeltidens son han är, och i känsla av sitt förspilda liv i främsta rummet gett uttryck åt sin ånger och sin bön om tillgift för vad han brutit samt sitt hopp att trots allt Gud ville upptaga honom i sin himmel. André Chéniers dikt andas det stoltaste självmedvetande och det starkaste förakt för hans orättfärdiga domare, och om han ännu begär att leva, är det blott för att kunna slunga hämndens viggas mot de män, som han gjorde ansvariga för sitt lands olyckor och revolutionens brott. Men han glömmar icke att han är på en gång antikens senfödde ättling och son av encyclopediens tidevarv, och över hans läppar går intet ord som andas ånger, men intet heller som andas tillförsikt. Han dör som det höves en stoiker utan fruktan och utan hopp. Dessa båda dikter sammanfatta två olika världsåskådningar, som båda behärskat och fortfara att behärska människornas sinnen.

Redan det anförda visar, hurusom Villon gör sig själv till medelpunkt i sin diktning. Det är detta som givit honom namn av Frankrikes förste moderne skald. Förebilder ha väl icke alldeles saknats i det förflutna, och en gammal diktare som Ruteboeuf, vilken levde på Ludvig den heliges och hans son Filip III:s dagar, har icke tvekat att giva sin dikt en mer personlig stämning genom att bjuda läsaren in till sin icke alltför lyckliga familjehärd. Men i regel höll, som jag sagt på tal om Charles d'Orléans, medeltidsdiktaren sin egen personlighet så mycket som möjligt i skymundan, och hans konst var ett förnämt hantverk, men icke en tolkning av det egna jagets vare sig sorger eller fröjder. François Villon åter diktar allenast för att berätta vad han sett och upplevat, vad han i ångslan eller glädje känt, vad han lidit och förbrutit. Och hans sorg bemästrar

oss starkare just genom att den på äkta mänskligt vis är blandad med löje. »Je riz en pleurs» — med dessa ord har han själv givit oss nyckeln till sitt väsen. Erinra icke dessa ord förunderligt om vad Fröding skrivit:

Ja, du ler, din själ är lik min egen,
den vill gråta, *men den ler sin gråt.*

Villon är allt igenom mänsklig och personlig i sitt verk. Det är därför som han trots ett avstånd av mer än fyra hundra år träder oss så nära. Och det förklarar kanske ännu en sak. Vad han givit i sin diktning försonar vad han brutit i sitt liv. Och så stark är makten av hans geni och av det levande i hans dikt, att även den, som i likhet med mig icke på något sätt söker undanskymma sanningen eller breda en falsk förskönande dager över hans liv, likväl slutar med att få honom kär. Han segrar i all sin skröplighet över så många, som med kalla hjärtan och tomma sinnen vandrat dygdens snörrätaste vägar.

Utom allt vad hans diktning ger oss av musik och stämning och hans liv av personliga inblickar i ett mörkt och stormigt brytningsskede, inpräntar han sålunda i oss till sist den gamla och alltid glömda sanningen, att varje människa har rätt att dömas efter en högre måttstock än enbart de yttre gärningarnas.

JEAN LE MAIRE DE BELGES.

JEAN LE MAIRE DE BELGES.

I. LES GRANDS RHÉTORIQUEURS. JEAN LE MAIRES LIV.

Varken Charles d'Orléans eller François Villon fingo några efterföljare. Medeltidens konstpoesi låg i själatåget, och de ansatser till ett nytt och rikare liv, som voro gömda i Charles d'Orléans' fina och förnäma diktning, förblevo obeaktade. Villon kunde som satiriker få en och annan avläggare, och hans grova cynism återspeglade säkerligen ett tidsdrag. Men hans diktning var av allt för personlig läggning för att han skulle bli mer än en enstaka företeelse. Det som eftervärlden förnämligast uppsöker hos honom, hans ångestfulla självbekännelser, blandade med kärlek till det liv, som på en gång lockar och stöter honom tillbaka, och slutligen den allt behärskande fruktan för döden, allt detta var naturliga källsprång hos honom själv men utan förmåga att ledas över till andras domäner.

De sista årtiondena av det 15:de seklet liksom de första av det efterföljande äro på lyrikens område närmast sterila. Denna tid har inom den profana byggnadskonsten frambrakt den förtjusande stil, som bär Ludvig XII:s namn, och där gotikens former långsamt frigöra sig och samman-smälta med renässansens. Den har betydande skulptörer att uppvisa och Anna de Bretagnes' livre d'heures vittnar även att miniatyrmålningen ännu stod i sitt flor. Den räknar en historieskrivare som Philippe de Commines och den har icke varit utan inflytande på dramats utveckling. Men härmed har tiden i det närmaste uttömt sin skapande förmåga inom konsten och litteraturen.

Det var kanske icke samtidens uppfattning. Det felades icke vid furstehoven lärda män, som delade sin tid mellan historieskrivning och diktning och som stodo högt i rop. Det var de s. k. »grands Rhétoriqueurs», Crétin, Jean Molinet, Jean Marot m. fl. Deras diktning var som de sista höstblommorna på medeltidens avlöfvade träd. Allegoriens formler hade mistat allt liv, och det hela utlöste sig i en tom ordlek med rim och alliterationer.

De voro mer historiegrafer än skalder, les grands Rhétoriqueurs, och de frodades mest vid de hov som höllos i landsorten av hertigarna av Bourgogne, Bourbon och Bretagne m. fl. Ludvig XI, som dock ingalunda var en obildad eller litterärt ointresserad man, om än han ej är författare till de noveller, som gå under hans namn, var för förståndsmässig, för realistisk för att finna behag i les grands Rhétoriqueurs och deras konstlade produktioner. Det var först senare under hans efterträdare, som de förekommo även vid det kungliga hovet.

Deras skriftställarskap har emellertid fått sin prägel genom deras anknytning till furstehov. De skulle förhärliga den furste, i vars tjänst de voro anställda, de skulle besjunga hans bragder, de skulle nedgöra hans fiender, utlova ett långt liv och en lycka utan like för hans nyfödda söner, och de skulle begråta hans bortgång och utmåla den avlidne såsom en man, vilken knappast ens i den avlägsnaste forntiden ägt sin like. Alla mytologiens hjältar och det romerska rikets fältherrar eller Cæsarer måste framletas för att tjäna till jämförelse. Ty de voro lärda män, dessa les grands Rhétoriqueurs, de hade studerat den romerska, mindre ofta den grekiska litteraturen, och de njöto övermåttan av sin egen lärdom, även om det är tillåtet att betvivla att denna trängt mycket djupt.

En dylik diktning lider alltid av misstanken att icke vara uppriktig och i varje fall ej sprungen ur djupet av diktarens själ. Vad nu angår les grands Rhétoriqueurs är denna misstanke så mycket mer befogad, som de med förvånande fördomsfrihet bytte herrar. De kunde förhärliga och lov-

sjunga vad de kort förut angripit och nedgjort. Allt berodde på, om de för ögonblicket voro i tjänst hos konungen av Frankrike eller hos någon av de stora kronvasallerna, som med sin överherre levde i ständigt förnyad fiendskap.

I sin framställning betjänade les grands Rhétoriciens sig av allegorier. De gingo härutinnan längre än någon av deras företrädare. Varje konstriktning, som överlevat sig själv, uttömmar sig gärna genom överdrift. I jämförelse med les grands Rhétoriciens framstår Charles d'Orléans' allegoriska kärleksdiktning icke blott som fin och förnäm, vilket den alltid var, utan även som levande och naturlig, vilket icke alltid var fallet. För att åskådliggöra deras framställningssätt skall jag låna några ord av Henry Guy, vilken ägnat denna tids litteratur en livlig och belysande skildring. »En skriftställare på Ludvig XII:s tid», skriver han »skall, om han uttrycker sig på vers, aldrig säga: Förtvivlan bemäktigade sig mig. Han skall i stället säga: En avskyvärd varelse, som ropade: Jag är Förtvivlan, skred fram emot mig. Antag att vår man tröstar sig. För intet pris i världen skall han säga: Jag blev tröstad, men han skall vända saken sålunda: En ljuvt leende varelse visade sig för mig, tog mig vid handen och jag igenkände den älskvärda Trösten» (Réconfort). Jag vill blott för egen del tillägga att Guys återgivande av tidens framställningssätt, ehuru fullt riktigt, lider av en stark förkortning. Både »Förtvivlan» och »Trösten» skulle ha utsmyckats, den ene med språkets fulaste och mest skräckinjagande adjektiv, den andre med dess mest intagande, och båda i ett antal, som snarare överskred än understeg dussintalet. Deras klädedräkt skulle ha beskrivits, deras anletsdrag skulle ha återgivits etc. etc.

För att framföra dessa figurer betjäna les grands Rhétoriciens sig regelbundet av drömmens makt. Huvudpersonen faller i sömn, och i drömmen ser han dessa himmelns eller avgrundens gestalter nalkas sig, eller han skådar något »tempel», Venus', Mars' eller Minervas för att på detta sätt beskriva kärlekens fröjder och glansen av krigiska

eller fredliga bragder. Sömnens är ett outhärligt hjälpmedel för dessa skriftställare, och de börja, säger Guy elakt nog, med det varmed läsaren slutar, nämligen med att inslumra.

I formelt avseende åsyfta de att förbluffa läsaren genom sin skicklighet. De hoppa rim och alliterationer, de kunna under långa strofer så gott som uteslutande använda ord, börjande med en och samma bokstav, de slösa med rim inne i versraden såväl som vid dess slut och de producera långa dikter, om dessa produkter få sålunda benämnas, med ett och samma rim. De utföra hårresande lingvistiska konststycken, och trots att de överbjuda varandra i en konstlad blygsamhet, njuta de uppenbarligen av åhörarnas förvåning över en färdighet, som nalkas trollkarlens eller akrobatens. Men all denna skicklighet kan icke dölja att det hela som oftast stannar i ett meningslöst ordsvall.

Vill man ha ett exempel på de avvägar, vartill les grands Rhétoriciens och deras konst kunde föra, må man kasta en blick på några rader ur ett kväde av Jean Molinet:

»Par guerre sont marchans meschans,
Gentes chétifz, pescheurs pieurs,
Subtils surprins, vaillans saillans
Pays péris, puisants pincants
Prelatz près las, pasteurs presseurs» etc. etc.

Så fortsätter dikten med ytterligare variationer med ord börjande med p, och en dylik skicklighet skattades högt.

Les grands Rhétoriciens och deras konst är den medeltida diktens krampaktiga dödsryckningar. Men där finnes även fröet till ett nytt, spirande liv. De ha förberett renässansen genom den förkärlek de ägna den klassiska litteraturen. Detta är det bestående resultatet av en konstriktning, som eljest är ägnad att huvudsakligen framkalla ett kuriositetsintresse.

Om man för att ej mista tråden, som knyter hop Karl VII:s och Ludvig XI:s tidsålder med Frans I:s, skall

utvälja någon av dessa, stannar man vid Jean le Maire de Belges¹. I de blindas rike är den enögde kung. Det är icke den enda orsak varför den gamle Jean le Maire de Belges förtjänar att räddas undan glömska, men det är onekligen en av dem.

Hans liv har varit höljt i ett visst dunkel, som icke fullständigt skingrats. Han föddes år 1475 i Bavay i den belgiska provinsen Hainault. Han är således icke av rent franskt ursprung, men han har fått sin uppfostran vid Sorbonne, där han, som han säger, företrädesvis insög den litteraturens mjölk, som livat hans sinne; han tillhör den franska litteraturen och har under en lång följd av år varit knuten till franska furstehov. Hainault var dessutom ett land, där franskt språk sedan gammalt hade hemortsrätt, även om det statsrättsligt icke tillhörde Frankrike. För övrigt var han nevö till ingen mindre än samtidens mest beundrade retorikör Jean Molinet, och denne har även dragit försorg om hans uppfostran. Detta lysande föredöme har väl lockat honom att beträda den litterära banan, även om han själv tillskriver förtjänsten härav den uppmuntran han rönt av en annan av de stora retorikörerna, Guillaume Crétin.

Jean le Maire kom att använda en stor del av sin tid och sin lärdom till att kasta ökad glans över de furstar han tjänade genom att sammanknyta deras stamträd med mytologiens mest avlägsna och omstridda personligheter. En liten del av denna ära har även återfallit på honom själv. Det har länge antagits, att hans tillnamn »de Belges» skulle innebära ett anspråk på att hans fäderneby Bavay gömde resterna av den stora forntida staden »Belges». Denna skulle ha grundats av konung Bavo, vilken var kusin med ingen mindre än konung Priamos av Troja, men av en av de ödets nycker, som aldrig generade hävdaforskaren Jean le Maire, hade satts att härska över det

¹ Namnet skrives omväxlande Lemaire och Le Maire. Det senare är dock inom den franska litteraturen det oftast förekommande. Utgivaren av hans skrifter, belgaren Stecher, föredrar den andra formen.

avlägsna Belgien, en uppgift som han för övrigt fyllde med mycken framgång och skicklighet. Han uppkallade emellertid staden icke efter sig själv utan efter konung Belgus. Nyligen har emellertid av den belgiske litteraturforskaren Paul Spaak påpekats, att denna framställning grundar sig på ett missförstånd och att »de Belges» helt enkelt skulle betyda att le Maire var bördig från Belgien. Härmed vare hur som helst, så är le Maires berättelse om staden Belges' tillkomst typisk för honom. Varje ort av betydelse föder en konung, som härskat där en gång och som med lätt förändring givit denna sitt namn, konung Lemanus åt lac Leman, Lugdus XII åt Lyon, och konung Namnes åt Nantes etc. etc., exempel vilka kunde fortsättas i det oändliga.

Jean le Maire skulle emellertid i sitt liv få göra bekantskap med andra furstar och furstinnor än de något tvivelaktiga, med vilka hans fantasi eller för att ej alltför mycket stöta sig med honom, hans arbetsamma hävdaforskning så gärna sysslade: han tvivlade nämligen icke ett ögonblick på att vad han framlade för sina samtida var historiens oomkullkastliga ord.

Han är på det närmaste knuten till tre av samtidens mest fräjdade furstinnor: Anne de Beaujeu, Marguerite d'Autriche och Anne de Bretagne. Alla dessa spelade en mycket stor roll i det västra Europas historia vid övergången från medeltiden till nyare tid. Överhuvud är det påfallande vilken betydelse såväl under denna tid som under renässansen de furstliga damerna kommo att intaga i Frankrikes historia, utom de redan nämnda: Louise de Savoie, Renée av Ferrara, de tre Marguerite de Valois, Jeanne d'Albret och Katarina Medici.

När omgiven av sina läkare, astrologer, charlataner och heliga män Ludvig XI den 30 augusti 1483 utandades sin sista suck på Plessis-lès-Tours, hade han sört för att det stora verk, som han fullföljt med lika mycken hänsynslöshet som framgång, icke skulle falla i spillror vid hans död. Dauphin, Karl VIII, var en svag och sjuklig gosse, men fadern hade anförtrott rikets styrelse under hans minderårig-

het åt sin dotter Anne de Beaujeu och hennes man Pierre de Beaujeu av huset Bourbon. Anne de Beaujeu hade ärvt icke så litet av Ludvig XI:s egenskaper, både de goda och de dåliga. Hon var energisk och rådsnar, hon var hård och sniken som han. I Louvre finnes ett portätt av henne, som dock icke är ägnat att sätta fantasin i mycken rörelse. Frälsaren står vid hennes sida, men av religiös extas eller i allmänhet av rikare känsloliv spåras icke mycket i hennes kalla och hårda drag. Av Frankrike gjorde hon sig emellertid väl förtjänt, då hon som förmyndare för den lille Karl VIII styrde landet, men man skulle mycket misstaga sig, om man härav ville sluta till att hon var ledd av någon fosterlandskärlek i högre mening. Hon var en duktig gårdsförvalterska för sin bror, det var allt. Sedan väl kronan efter dennes död övergått till de yngre grenarna av huset Valois, skulle det visa sig, att hon satte sin mans släkt och dess bästa framför landets. Pierre de Beaujeu, som med tiden skulle bli hertig av Bourbon, upprätthöll detta hus' litterära traditioner. Hos dessa båda makar vart le Maire anställd, och bland de tidigare alstren av hans penna är det långa verk, som han författade vid hertigens död 1503, »le Temple d'honneur et de vertus». Han har för detta valt en form, varåt han i likhet med övriga samtida författare alltid ägnat en viss förkärlek: prosa och poesi omväxlande. Under skepnad av olika nymfer uppträda hertigens provinser eller städer för att bringa sin hyllning åt den döde och sin tröst åt den sörjande änkan, som egendomligt nog döljer sig under namn av Auróra. Varken anledningen till dikten eller Anne de Beaujeu's yttre eller hennes ålder — hon var vid denna tid över 40 år och således enligt tidens uppfattningssätt en gammal kvinna — stämmer rätt ihop med denna benämning.

Men när le Maire skrev denna dikt, hade han redan övergått i Marguerite d'Autriche's tjänst. Han var, har man anmärkt, en slags kosmopolit. Han fann sig väl varhelst franskt språk talades, blott han kunde nå sin utkomst

med sin penna. För övrigt var detta, såsom jag redan anmärkt, icke något särdrag hos honom.

Marguerite d'Autriche var sin fädernesläkt till trots mer en fransk än en tysk prinsessa, och hon har väl knappast talat det sistnämnda språket. Hon var enda dottern till kejsar Maximilian I och hans tidigt bortgångna gemål Marie de Bourgogne. Det var genom detta giftermål som huset Bourgognes besittningar, vars enda arvtagare hon var, överfördes å det Habsburgska huset, och grunden lades till de sekellånga striderna mellan Europas båda mäktigaste dynastier, Capet och Habsburg. Ludvig XI, som dock hade plockat Marie de Bourgogne på en stor del av hennes arv, kunde ej övervinna sin grämlse över att ha sett det övriga gå sig förbi, och han hade året före sin död tvungit Maximilian till ett avtal om giftermål mellan dennes dotter och Dauphin samt i hemgift tillförsäkrat sig Artois och Franche-Comté. Så kom det sig att den lilla Marguerite redan i sina spådaste år skickades till Frankrike för att där uppfostras som landets blivande drottning.

Men ödet hade annorlunda beslutit. Maximilian kom att kasta sina ögon på den unga hertiginnan Anne de Bretagne, arvtagerskan till detta land. Maximilian hade redan gjort *ett* lysande parti och döden, som berövat honom hans första gemål, hade således välvilligt satt honom i stånd att ingå ännu ett. Men detta var för mycket för Karl VIII. Skulle han ha sin blivande svärfar till granne både väster och öster om sig, fanns det då ingen gräns för huset Habsburgs lystnad på den furstliga äktenskapsmarknaden? I en hastig vändning bröt han trolovningen med den lilla Marguerite och tvang Anne de Bretagne med vapenmakt att räcka honom sin hand. Ja än mer. För att säkerställa förbindelsen mellan Frankrike och Bretagne måste hon utfästa sig att, därest äktenskapet bleve barnlöst, förmåla sig med Karls efterträdare på tronen.

Marguerite skickades hem till Flandern. Hon bevarade, om man får tro Jean le Maire, sin värdighet, men hon gömde den förödmjukelse hon undergått i sitt hjärta. Hon

vart — och det var icke att undra på — en fiende till det land, till vars drottning hon en gång utsetts, och hon var ingen ofarlig fiende. Som regentinna öfver Nederländerna och uppfostrare av sin brorson, arvtagaren till både Spaniens och Nederländernas kronor, den blivande Karl V, förfogade hon öfver medel, som icke voro föraktliga. Hon var därtill klok och myndig i mer än vanlig grad. Hon blev med åren en av de stora figurerna i tidens politiska schackspel, och det är icke många av Habsburgarna, som kunna tävla med henne i regentegenskaper. »Le vrai grand homme de la famille et le fondateur de la maison d'Autriche» — kallar Michelet henne. Hon besatt slutligen konstnärliga intressen och en omfattande litterär bildning; hennes hov var ett av de rikaste på konstskatter och samlingsplats för lärda och vittra män. Själv skrev hon dikter — alltid på franska —, vilka genom sin naturlighet fördelaktigt sticka av mot tidens övriga skapelser och vari hon ofta nog gav både enkla och gripande uttryck åt ett melankoliskt lynne och sin sorg öfver de besvikelser, som livet i rikt mått hade skänkt henne. Det är icke lätt att veta, om dessa dikter röja hennes verkliga sinnesart eller endast så att säga äro ett passande tillbehör till hennes enkedräkt. I varje fall har hon icke låtit de anlag för tungsinthet, varom hennes dikter vittna, inkräkta på sin handlingskraft.

Marguerites liv hade icke gestaltat sig lyckligt. Några år efter det hon hemskickades från Frankrike, bortgiftes hon med Juan av Castilien, arvtagaren till Ferdinand den katolskes och Isabellas kronor. Men han dog i förtid och endast ett dödfött barn var frukten av detta äktenskap. Redan vid 17 års ålder hade hon hunnit med att gå miste om förhoppningarna att bli Frankrikes och Spaniens drottning, och när hon nu efter några år trädde på nytt i brudstol, fick hon nöja sig med hertig Filibert av Savoyen. Det var en ringa ersättning för de utsikter, som hon förlorat, men till gengäld bar hennes man namnet »den sköne», och att döma av samtida avbildningar bar han det med rätta. I varje fall kunde icke Karl VIII göra anspråk på detta

tillnamn. Han var som alla de sista konungarna av den äldre grenen av huset Valois, allt annat än vacker. Den skönhet, varför Isabella av Bayern, den olycklige Karl VI:s gemål, blivit så ryktbar och som lett henne i så många frestelser, hade icke gått i arv till hennes ättlingar.

Men endast tre år varade Marguerites äktenskap. År 1504 förkylde sig den unge hertigen, när han varm och uttröttad av ansträngningarna på en jakt, drack ett iskallt glas vatten, och dog efter några få dagars sjukdom.

Jean le Maire, som hade avancerat till Marguerites »indiciaire», d. v. s. historiograf, hade redan förvärvat en viss vana att skriva furstliga griftkväden — han hade året förut utom över Pierre de Bourbon skrivit ett över greven av Ligny. Så tog han fram sin penna och författade i samma form som »le temple d'honneur et de Vertuz» på omväxlande vers och prosa ett längre arbete till Marguerites och hennes bortgångne mans ära, vilket fick namn av »la Couronne Margaritique». Här fick hans allegoriska fantasi fritt sväva ut vid skildringen, hurusom en åldring vid namn Infortune »le très hideux et desnaturé monstre», barn till Olyckan och Eländet, och dennes maka, vilken är ingen mindre än Atropos eller döden själv, få syn på Filibert under jakten, och förklädd till en gammal gumma räcker Infortune honom den dödsbringande drycken.

Men Marguerite har rest sin tidigt bortgångne gemål en minnesvård, som värtaligare än le Maires vers och prosa har hugfäst hans minne och hennes sorg. Redan hennes svärmor, Marguerite de Bourbon, hade beslutit uppföra ett kloster i Brou helt nära staden Bourg-en-Bresse, då tillhörande hertigarna av Savoyen men numera sedan mer än 300 år införlivat med Frankrike. Här redde nu Marguerite åt sin man, sin svärmor och sig själv den sista viloplatsen. I mer än 20 år byggde hon med outtröttlig iver. Flanderns guld i förening med hela Västerlandets konstnärer ha skapat ett mausoleum, som söker sin like. Själv fick hon aldrig se sitt verk färdigt. När kyrkan äntligen år 1532 kunde invigas, hade Marguerite redan i två år tillhört de döda.

Tyvärr har kyrkan uppförts å en tid, då gotik och renässans brottades med varandra, och gotikens uppåtsträvande former ha tryckts ned och berövats både den mystik och den luftighet, som utmärker den i dess glanstid. De tre gravarna, som ensamma fylla koret och som gömma medlemmar av Europas tre främsta furstehus, äro däremot bland de förnämsta skulpturverk från denna tid som Frankrike äger. Bland glasmålningarna i kyrkans fönster återfinner man Marguerites egna drag, en nästan flicklik gestalt med intagande blå ögon och ett rikt guldgult hår. Denna bild stämmer för övrigt med den som Jean le Maire i »la Couronne Margaritique» ger av den unga änkan; även han prisar hennes hår för dess »couleur auréine».

Jean le Maire har varit Marguerite behjälplig vid uppförande av detta mausoleum. Han var »solliciteur» för hennes stora byggnadsföretag, d. v. s. en sorts intendent, som uppgjorde kontrakt med alla de arkitekter, skulptörer, målare, glasmästare m. m., med vilka Marguerite omgav sig, och han hade att övervaka deras arbete och utbetala deras arvoden. För utförande härav bosatte han sig under några år i Bourg och trädde därunder i nära beröring med Lyon och det rika litterära liv, som utvecklats i den stora handelsstaden. Men eljest har denna hans befattning snarast berett honom bekymmer. Han kom i delo med Marguerites konstnärer, och en av dessa, Jean Perréal, som från början varit hans intima vän, förföljde honom med sitt hat. En väsentlig del av hans tid upptogs av en säkert tröttsam korrespondens med Marguerite, som själv följde alla detaljer i sitt stora byggnadsverk. Vid sidan av Marguerites är emellertid Jean le Maires namn för alltid fäst vid detta.

Under dessa år infalla två resor, som le Maire gjorde till Italien, 1506 och 1508. De ha säkerligen ej varit utan inflytande på hans utveckling. Han uppehöll sig både i Venedig och i Rom.

Men så småningom frånträdde han de olika befattningar, som han innehade hos Marguerite d'Autriche. Han kom i

stället omkring år 1512 att övergå i tjänst hos det franska konungahuset.

På Frankrikes tron sutto vid denna tid Ludvig XII och Anne de Bretagne. Karl VIII hade efter att under sin korta regering inlett dessa italienska fälttåg, som i mer än ett halvt sekel skulle bli medelpunkten i Frankrikes politiska liv, för länge sedan gått i sin grav, och hans krona och hans drottning hade ärvts av Charles d'Orléans ende son. Det är ett konungapar, som åtnjuter en av traditionen hugfäst popularitet. Deras hemliv utmärkte sig för huslig lycka och husliga dygder, och det skulle dröja över 300 år, innan detta kunde fullt ut sägas om några av de många, som efter dem burit Frankrikes krona. Landet var stätt i en rik ekonomisk uppblomstring, beroende på förhållanden, som icke härrörde av konungens person, men varav förtjänsten omedvetet överflyttades på denne. På avstånd har Ludvig XII nära nog blivit som en god gammal sagokonung, som rider omkring i landet på sin mulåsna, lyssnande till sina undersåtars böner och besvär, medan Anne de Bretagne, en ny drottning Berthe, sitter hemma vid sländan eller ser efter att tjänstepigorna icke bränna för många talgljus. Ty om än drottningen älskade att omgiva sig med ett talrikt hov och vid högtidliga tillfällen uppträdde med den prakt, som hennes rang krävde och som hennes utsökta konstsamlingar satte henne i stånd till, har hon på samma gång fått rykte för sparsamhet.

Det vackra tillmåle »folkets fader», som offentligen tillerkändes Ludvig XII, har hans vänsälla väsen förskaffat honom för ett jämförelsevis billigt pris. Han hade säkerligen de bästa avsikter, men olyckligtvis var han liksom sin företrädare förblindad av tanken på erövringar i Italien, där han, Valentina Viscontis sonson som han var, hade arvsanspråk på själva det rika Milano, det yppersta hertigdöme i kristenheten som det hette. Han frågade icke efter att i grund och botten dessa erövringsplaner voro likgiltiga för landet; han ödde bort dess krafter på sina ändlösa ita-

lienska fälttåg, och av någon politisk skarpblick var han icke i besittning.

Han hade haft en stormig ungdom bakom sig, och som hertig av Orléans hade han haft lika svårt som rikets andra stormän att avhålla sig från att träda i öppen fejd med konungamaktens innehavare, när det så passade sig. Sin regering invigde han med ett vackert ord och en mindre vacker handling. De som stått honom emot, när han ännu endast var den förste undersåten, lugnade han med att konungen av Frankrike icke hämnades de oförrätter, som tillfogats hertigen av Orléans, och han höll sitt ord. Å andra sidan skyndade han att genom en skandalös rättegång befria sig från sin gemål, Ludvig XI:s dotter, Madame Jeanne de France, vars rika hjärta och intagande själsegenskaper icke kunde komma honom att glömma ett rent av avskräckande yttre. Till hans ursäkt må anföras att hans gemål blivit honom påtvingad av Ludvig XI samt att han för att betrygga Frankrikes nyförvärvade besittning av Bretagne måste gifta sig med sin företrädares änka. Kanske har svärfadern från sitt Elysium förlåtit och gillat honom.

Anna de Bretagne förblev i sitt hjärta mera Bretagnes dotter än Frankrikes drottning, och när dessa båda länders intressen kommo i strid med varandra, var det gärna Frankrikes, som i hennes ögon borde vika. Hon var envis och häftig till lynnet och icke alltid så lätt att ställa tillfreds. I konstens värld har hon rest sig ett oförgätligt minnesverk genom den gravvård hon lät Michel Colombe uppföra i Nantes' katedral över sin fader, den siste hertigen av Bretagne. För övrigt hade hon och även i viss mån Ludvig XII litterära intressen; den senare borde ju som Charles d'Orléans' son äga särskilda förpliktelser härvidlag.

Det var till detta hov, som Jean le Maire övergick, när han skildes från Marguerite, som trots alla bittra minnen underhöll vänskapliga förbindelser med Anne de Bretagne. Men oaktat detta kan man dock ej undgå att förvåna sig över att Jean le Maire kunde träda i tjänst hos detta samma franska furstehus, som så grymt förolämpat Marguerite.

Han hade själv några år tidigare förhårligat en obetydligare framgång, som bönderna i trakten av Namur tillkämpat sig över en på plundring stadd fransk trupp, och han har blåst upp detta överfall, där 34 personer stupade, till en stor seger och uttryckt sin glädje att se »det franska högmodet» stukat. Han fick nu öva sig i att skriva dikter till Frankrikes förhårligande och han lät i dikten »le Temple de Venus et de Minerve» en sorts överstepräst i Venus tämpel uttala sig om fransmännen i ordalag, som skulle komma dem att glömma att han så nyligen varit i Bourgognes och Österrikes tjänst.

»Leur oraison est pure rhetorique,
Leur liesse est propice et géniale
Et leur attrait amoureux et lubrique.

Leur façon est humaine, sociale
Savant sa court, très bien mondanisant,
Et leurs habits de gorre spéciale.

Tels estes vous, ô peuple reluisant
Peuple de Gaule, aussi blanc comme lait,
Gent tout courtoise et tant propre et duisant».

Han uppräknar, som man finner, vissa av de egenskaper, som traditionen älskat att tillägga fransmännen. Men den gode översteprästen förlorar sig snart i ordlekar, som synas oss tomma men som väl åsyfta att visa, att Jean le Maire satt sig in i alla sitt yrkes hemligheter och kunde, om det gällde, tävla med själva onkel Molinet.

»François faitiz, francz, forts, fermes, au fait
Fins, frais, de fer, feroces, sans frayeur,
Tels sont voz noms, concordans à l'effect»;

Jean le Maire var emellertid nu Ludvig XII:s hovskald. Man kan nästan säga, att det är under Ludvig XII:s regering, som anställandet av hovpoeter blir en fast institution, som skulle följa det franska konungadömet ända till revolutionens stormar. Det var den väg, på vilken litteraturens män sökte nå fram till ära och rikedom. De tjänade sina

herrar mer eller mindre troget, och en och annan av dem kunde som Lebrun under ett långt liv utveckla en sådan färdighet att han hann med att efter vart annat vara Ludvig XV:s, Ludvig XVI:s, Robespierres och Napoleons hovskald. Det var då mindre anmärkningsvärt, om le Maire kunde efter varandra tjäna Marguerite d'Autriche och Anne de Bretagne.

Ludvig XII begärde av sina hovskaldar icke endast att de skulle besjunga hans bragder, såsom när Jean Marot fick hopskriva sina långa dikter över konungens erövringståg mot Genua och Venedig. De skulle även vara honom behjälpliga vid understödjande av hans politik. Han såg i dem något motsvarande vår tids journalister. Framför allt togos deras krafter i anspråk under konungens sista år, då han utkämpade sin stora kamp med Julius II, en motståndare, som vart honom övermäktig. Både Jean le Maire och Pierre Gringoire, — vilken senare i verkligheten har intet gemensamt med den allbekanta figur, som under detta namn framförts på scenen ihop med Ludvig XI och som sannolikt var blott ett 8-års barn, när denne avled — användes av Ludvig XII att skriva politiska skådespel eller pamfletter mot den mäktige och stridslystne påven. Den skrift som le Maire under titeln *de la difference des schismes et des conciles de l'Eglise* utgav år 1511, varslar i sina skarpa angrepp på påvar och präster, kyrkans girighet och celibatet nära nog om reformationen. Han har även förespätt en ny kyrklig schism, mer vittgående än de förra och åtföljd av kyrkans förföljelse och förödmjukelse, ja han har i detta sammanhang till och med uttalat ordet reformation. Det är ungefär samtidigt som Augustinermunken Martin Luther avlägger sitt besök i Rom.

När Anne de Bretagne 1514 går ur tiden för att inom mindre än ett år följas av Ludvig XII, är det slut med le Maires ställning vid hovet. Han synes ej likasom Jean Marot ha kunnat tillförsäkra sig någon ynnest hos efterträdaren Frans I. Överhuvud vet man mycket litet om le Maire under dessa år, och det är först på senare tid som man

lyckats fastställa hans dödsår till 1525. Det finns en uppgift att han skulle som följd av alltför stor benägenhet för starka drycker ha tillbragt sina sista år på ett hospital, men den som frambär detta påstående sätter det i samband med hans angrepp mot Guds ställföreträdare på jorden, och denna beskyllning kan, som det anmärkts, ha varit ett utslag av odium theologicum.

Nog av, efter att ha tjänat tre av tidens mest bemärkta furstinnor, efter att ha både som historieskrivare och skald tillkämpat sig ett stort namn hos samtiden, försvinner Jean le Maires liv i glömska och obemärkthet. Det var liksom förspelet till vad som hos eftervärlden skulle övergå honom. Jean le Maire de Belges har blivit ett litterärt namn, citerat av den närmast efterföljande tidens män som Rabelais, Marot och Ronsard och in i våra dagar, men han har aldrig blivit en verkligt levande figur och han kan knappast heller göra anspråk härpå.

II. HANS VERK OCH PERSONLIGHET.

Jean Le Maire de Belges är en lärd man och han har tillbragt så gott som hela sitt liv vid olika furstehov. Det är dessa båda omständigheter, som sätta sin prägel på hans verk.

Nästan allt vad han har skrivit åsyftar att förhårliga de furstliga personer, i vars tjänst han var anställd. Och han gör det i främsta rummet med anlitande av all den lärdomens attiralj, varav han varit i besittning och för vilken han uppenbarligen själv hyst den djupaste vördnad. Endast i andra rummet är han skald.

Han är även i motsats till alla de författare, som äro upptagna i denna samling, Marguerite de Navarre måhända undantagen, företrädesvis prosatör. Hans förnämsta arbete, både det som gjort mest inverkan på samtiden och det som eftervärlden finner mest nöje i, är ett verk å prosa. Jag åsyftar hans stora arbete »les Illustrations de Gaule et Singularitez de Troye», varav första delen utkom i Lyon år 1509, medan han ännu var i Marguerite d'Autriche's tjänst och som avslutades, sedan han övergått att bli »indiciaire» hos Anne de Bretagne. Första delen är också tillägnad Marguerite, den tredje Anne de Bretagne samt den mellanliggande den senares dotter, Claude, sedermera Frans I:s gemål.

Det är ett vidunderligt verk. Det ligger mitt emellan hävdaforskning och historisk roman. Han själv har säkerligen betraktat det som ett rent historiskt verk, men endast när han kastar överbord alla sina mytologiska konungar och sina furstliga stamträd, vars yttersta utgångspunkt är ingen mindre än Noak, och i stället fördjupar sig i en så intim

skildring av människoöden, att den närmar sig våra dagars romanform, blir han njutbar. Det övriga har numera endast ett kuriositetsintresse.

Huvudsyftet med detta arbete är att uppvisa sambandet mellan det gamla Troja och de västerländska folken och särskilt det franska konungahusets härstamning från konung Priamos. Hur vidunderligt detta må förefalla oss, medeltidens människor voro fullt övertygade härom, och le Maire har icke uppfunnit denna fantastiska berättelse utan har allenast nöjt sig med att giva ett så att säga vetenskapligt stöd åt en allmänt utbredd tradition. Redan under Merovingernas tid förekomma officiella dokument, som hävda frankernas rätt att vara trojanernas avkomlingar. På 1100-talet hade en normandisk troubadour, Benoit de Sainte-Mare — författat en över hela Europa spridd dikt — »le Roman de Troie», som ytterligare i det allmänna medvetandet hufvudsakligen fastfäste denna legend. En son till Hektor, Francus eller Francion, skulle ha lyckats efter Trojas undergång rädda sig och bosatt sig i Pannonien, det nuvarande Ungern, för att sedan grunda det frankiska riket. Att staden Paris' namn skulle sättas i samband med den trojanska konungasonen Paris var självklart, och denna namnlighet var väl i och för sig ett starkt bevis på riktigheten av konungahusets och folkets trojanska härkomst. Vad var för medeltidens enkla etymologiska funderingar naturligare än att Hektors avkomlingar hade uppkallat sin huvudstad efter dennes broder?

Jean le Maire hade vissa svårigheter att övervinna, i det han, som påbörjat arbetet, medan han ännu var anställd hos Marguerite d'Autriche, även ville göra hennes fädernesläkt delaktig av samma ära, som tillkom det franska konungahuset. Han kunde ju ha nöjt sig med att påvisa att hon obestriddligen på mödernet härstammade därifrån och således i allt fall var Priamos' ättling. Men det var icke nog för honom eller för Marguerite. Han redde sig undan dessa svårigheter med att låta det rike, Francus grundade i Pannonien omfatta hela västra Europa, både Ungern, Tyskland och Frankrike, och förklara att Tyskland och Frankrike ända

till skilsmässan under Karl den stores ättlingar utgjort ett rike. Sedan var det lätt att låta det österrikiska huset härstamma från en yngre son av Francus. Den långa mellantiden mellan Priamos och Ludvig XII eller Marguerite d'Autriche eller rättare sagt dessas historiska företrädare, fylldes upp med samvetsgrannt uppräknade konungar.

Det ligger även ett politiskt intresse bakom hans försök att sammansmälta Frankrike och Tyskland till en enhet. Ty Jean le Maire är en av de få författare, som tagit till orda för en samverkan mellan Frankrike och Tyskland. Båda dessa nationer äro som trojanernas arvtagare systrar; äro de skilda, är deras kraft försvagad; förenade äro de oemotståndliga. »Elles deux ensemble, c'est la plus grande force du monde». Ett eko härav har då och då i tidernas lopp förnummits, men Jean le Maires framtidsdröm är alltjämt lika avlägsen.

Personliga motiv ha uppenbarligen påverkat honom likasom även den omständigheten, att under de år han skrev sitt stora verk, Maximilian I och Ludvig XII för tillfället voro i förbund med varandra för att gemensamt bekämpa Venedig. Det var Jean le Maires förhoppning att sedan detta slutförts de skulle vända sina vapen mot turkarna och i ett nytt korståg erövra eller rättare återtaga deras trojanska hemland från de otrogna, som djärvt sätta sig fast däri. Det ser nästan ut som om detta spelat större roll för Jean le Maire än den heliga gravens återerövrande. Det är icke medeltiden men den gryende renässansen, som ligger bakom hans korstågsdrömmar.

Det säger sig självt att det icke är någon historisk framställning han ger oss. Han gör icke ens försök att insätta konung Priamos i dennes egen tidsålder; hans hov är Ludvig XII:s i Blois eller Marguerite d'Autriche's i Malines. Le Maire slår nära nog rekordet i försummelse av allt vad som heter tids- eller lokalfärg. Priamos är omgiven av riddare från Thracien, baroner från Phrygien och hertigar från övre Phrygien, fyra till antalet ungefär så många som de stora kronvasallerna under den franske konungen. Trojanerna bo

i slott, som äro likasom de samtida försedda med löggravar och vindbryggor och torn och bastioner, de anställa torneeringar och ridderliga tävlingar, där härolderna förkunna de tävlandes titlar och vapensköldar. De uppföra komedier efter sina praktfulla banketter. Priamos' matsal är »richement tapissé» — måhända med flandriska vävnader — och Hektor har en »pourpoint» och »des chausses» likasom Filibert den sköne, när han gick på jakt, och Venus en »houppelande» likasom Marguerite d'Autriche, när hon uppträdde vid högtidliga tillfällen. Priamos och hans familj såväl som nymfer och gudinnor överbjuda varandra i ciceroniansk vältalighet, blott stundom avbruten av författaren själv, när han har ett varningens eller förmaningens ord att säga. Men allt detta är icke mer egendomligt, än när samtida målare avbilda den heliga familjen mot bakgrund av romerska renässansvillor eller medeltida murar och slott. När allt kommer kring, har det ej heller förringat den poetiska verkan av hans skildring. I stället för att konstruera fram en arkeologiskt mer trogen bild av det förflutna, vilken alltid blivit bristfällig, har han nöjt sig med att överflytta det till det samtida livet omkring honom: och hans skildring får härigenom ett naivt och omedelbart drag över sig.

Vad som framför allt förlänar Jean le Maires digra verk ännu i dag ett litterärt intresse, är hans skildring av Paris' uppväxtår, hans beskrivning av den trakt nära »les montaignes Idees» (Ida), där Paris utan kännedom om sin kungliga härkomst lever bland andra herdar, hans kärlek till nymfen Pegasus Oenone, som blir hans maka, hans möte med de tre gudinnorna och slutligen hans besök i Troja och moderns igenkännande av honom. Jag vet icke, om han har haft några förebilder för den pastorala roman, som denna del av hans verk utgör, och troligt är väl att så har varit fallet, men han har i allt fall i en genre, som sedan skulle så flitigt odlas, skapat ett verk av betydande rang. Clément Marot har i en berömd dikt skildrat sina barndomsminnen och sina naturintryck under uppväxtåren, och man har velat se ett bevis på styrkan av dessa minnen däri att han, som i all-

mänhet ägnar naturen mycket litet uppmärksamhet, i denna dikt återgivit den på ett så levande sätt. För min del kan jag ej finna annat än att han nästan ord för ord hämtat denna skildring från le Maire och överflyttat Paris' herdelliv på sig själv. Han har nöjt sig med att omkläda le Maires prosa i rim och meter.

Le Maire visar sig i dessa natur-scenerier som en poet av verklig rang, likasom även hans skildring av Paris' och nymfens kärlek ännu alltjämt bevarar sin livfullhet. Både nymfen, bilden av den trogna kärleken, och Venus, som på ett lysande sätt representerar den mera sinnliga, äro var på sitt sätt intagande och levande gestalter. Särskilt är Venus såväl i sin »houpplande» som i sin nakenhet praktfull. Det har anmärkts¹ att le Maire är den förste franske diktare, som sett det sköna i nakenheten, för vilken medeltiden hade en sådan rädsla. Det är ett drag, som bebådar den gryende renässansen och det är icke det enda i Jean le Maires verk. Det vimlar i detta av nymfer eller gudinnor i silverskira, lätt uppfästa klänningar och smyckade av blomsterguirlander. De föra ovillkorligen tanken på en av le Maires samtida, nämligen Botticelli. Le Maire har väl troligen under sina resor i Italien sett dennes verk eller åtminstone hört talas om honom. I varje fall, det är ungrenässansens friskhet och fågring över dessa tavlor. Det är utan tvivel en skald, som fört pennan härvidlag. Men själv tror han sig nedskriva historiens ord, och han undandrar sig att berättas om några barn, som Paris haft med Oenone, då han icke har tillräckliga källor!

Vid sidan av sitt litterära intresse har Le Maires arbete även det att det ger en förträfflig inblick i medeltidens okritiska och naiva själ. Man förstår bättre att kyrkan kunde lyckas så väl att hålla människorna fångna i sitt föreställningssätt, då man ser, hurusom dessa taga för gott de mest osannolika legender även inom områden, där dock en viss tankefrihet rådde. På ett uppdigtat namn grundas ett hi-

¹ Thibaut: Marguerite d'Autriche et Jehan Lemaire de Belges.

storiskt bevis. Om i Priamos' omgivning en prins Turcus uppträder, är det blott för att han skall tjäna som stamfar till de av le Maire innerligt hatade turkarne. Man förvånar sig blott att han unnade dem äran av denna härkomst. Det en gång nedskrivna ordet, den engång rotfästade traditionen åtnjöt en vördnad, som nästan intet kunde rubba. Lärda män accepterade utan tvekan bevis och grunder, vilkas orimlighet borde ha stuckit dem i ögonen. Kritik och tvivel funnos ej till för dessa själar. Le Maire berättar om strider, som trojanerna hade att utstå med en grannstad Scep-sis. Det hade för hans verk varit nyttigt, om han, som så väl kände till konung Priamos' Troja, även någon gång velat låta förleda sig till ett besök i grannstaden med det talande namnet. Men antagligen hade icke då hans verk blivit skrivet. Och i allt fall hade det mistat mycket av sitt omedelbara behag och troligen allt sitt kuriositetsintresse.

Det som le Maire skrivit på vers utgöres till största delen av hyllningsdikter till furstliga personer och framför allt av sorgedikt vid deras bortgång. Jag har redan nämnt några av dessa, jag skall ej trötta med en fullständig uppräknin-g och än mindre med en redogörelse för deras innehåll. De äro i tidens stil, ehuru på ett högre plan än andra samtida diktares verk, och hans mytologiska lärdom går igen i dem. Det är väl icke minst på grund härav som han funnit nåd hos Ronsard och hans samtida. Nymfer och gudinnor uppträda även i dessa — jag har nämnt den roll, som de spela i sorgedikten över Pierre de Bourbon. Men här och var smyger sig in en fin naturstämning i dessa dikter, och enstaka uttryck vittna om hans obestriddiga poetiska begåvning, likasom hans rytm är omväxlande och hans versmått ej utan sitt behag. Man må icke av de rader, som jag citerat ur Venus' tempel förledas till att tro att han särskilt skattat åt tidens tomma och tröttande ordlekar. I allmänhet höll han sig på avstånd härifrån. Han vet ofta att finna anslag, som gå vida utöver ramen för de ämnen han väljer och särskilt gäller detta den långa dikt, som går under namn av »l'amant verd». Dikten avser allenast att skildra en pa-

pegojas sorg över Marguerite d'Autriches avresa till Tyskland. Det är åt saken hos alla dem, som voro i Marguerites tjänst, att vara skilda från henne, som han på detta sätt ger uttryck. Papegojan blir uppäten av en hund, men le Maire låter det trogna djuret självmant söka döden i hundens käftar, då den ej kan leva skild från Marguerite. Det är litet löjligt, men han finner i detta ämne tillfälle till en dikt, som på sina ställen är verkligt gratiös och intagande, såsom när han låter »l'amant verd» förespå sin död och skildra hur en traktens herdinna skall besöka hans grav för att hylla den trogna kärleken.

»Ainsi dira la bergere au corps gent
 Aux pelerins, et à maint autre gent
 Qui volontiers la mienne histoire orront
 Et de pitié, peult estre, ploureront,
 Et semeront des branches verdelettes
 Sur mon tumbel¹, et fleurs et violettes:
 Et oultreplus, à ma tombe, de nuit
 Quand tout repose, et que la lune luit
 Viendront Syluan, Pans et les Demydieux
 Des bois prochains et circonvoisins lieux»

etc. etc.

Man har i denna dikt velat se mer än vad den ger sig ut för och däri trott sig finna en förstucken kärleksdikt till Marguerite. Men detta motsäges åter av andra delar av dikten, och Jean le Maire, som i sina brev till Marguerite på tidens sirliga hovspråk alltid kallar henne »très haulte, très excellente princesse et ma très redoubtée dame» har säkerligen känt avståndet allt för stort mellan sig och kejsarens dotter för att våga hysa och än mindre yppa några varmare känslor.

Le Maire har endast en gång skrivit en kärleksdikt, det ovan anförda arbetet om Venus' och Minervas tempel, vilket innehåller omväxlande vers och prosa. Han har här talat om en ungdomskärlek, som han skulle haft i Lyon och som skulle förmått honom att lämna sin hembygd i Hainault. Det är väl ej att taga på orden; han lämnade sin hembygd för

¹ Annan form för tombe, tombeau.

att studera i Sorbonne och sedan för att tjänstgöra som *clerc de finances*, en underordnad skrivarebefattning hos Pierre de Beaujeu. Men hertigen residerade i Villefranche ej långt från Lyon, och denna stad, som var säte för ett rikt litterärt liv och tjänade som förmedlingslänk för de andliga strömningarna mellan Frankrike och Italien, har le Maire gärna och ofta besökt. Det är väl därför troligt att i allt fall någon sanning ligger under denna dikt. Den är för övrigt kanske hans förnämsta arbete på vers och i vissa delar såsom det tal, Venus' översteprästs håller, är den en verkligt betydande dikt. Det är en varmt och om man så vill en djärvt sensualistisk ton, som genomgår översteprästens ord; de innehålla en uppmaning att utnyttja den korta ungdomen i kärlekens tjänst, och det är åter något av renässansens första tidiga vårgryning över le Maire. Allt i naturen följer kärlekens lag; varför skulle ej människorna göra likaledes?

»Les Cerfs au bois tiltre d'amours observent:
Les oiselets maintenant s'apparient,
Et par grand sens leur especes conservent,

Les éléments les uns aux autres rient.
Célestes corps l'un à l'autre se jouent
Toutes choses d'amours ores se prient».

Det är ett tema som Ronsard skulle upptaga och behandla med överlägsen skicklighet, men hans föregångare förtjänar även att ihågkommas. Dikten är, som man finner avfattad i tercetter »à la façon Italienne ou Toscane et Florentine», och le Maire säger ej utan en viss stolthet att han så vitt han vet är den förste som i den franska litteraturen infört detta versmått, och han har gjort det icke utan en ganska stor talang.

I sin helhet är emellertid dikten icke någon hyllning till kärleken. Le Maire har vid jämförelsen mellan Venus' och Minervas tempel i olikhet med sin hjälte Paris givit företräde åt det senare, och han har ej dragit sig för att beskyllda det förra för att vara liktydigt med »lascheté et oisiveté». Översteprästens ord få gälla vad de kunna, men Jean

le Maire vägrar försiktigt att ge dem sitt instämmande. Som själva överskriften anger, blev han ej väl mottagen i Venus' tempel och han vände sig därför till Minervas. Här påträffar han under en eremits förklädnad le Labeur historien, och han får på sin begäran för framtiden stanna hos denne och tjäna honom som klerk.

I sin allegoriska form träffar väl denna dikt det centrala hos Jean le Maire. Han var en skrivaresjäl och en flitig samlare på historieforskningens vildmarker — ty dess mera odlade fält skydde han merendels — och han tog med till detta arbete ej blott ett uppodlat språk och en obestriddig fantasi utan också en naturlig poetisk begåvning. Men lika litet som kärlekens tempel öppnat sina portar för honom, hur vackert han än beskrivit Venus vid hennes berömda sammanträffande med Paris, lika litet har han i den egentliga diktens tempel känt sig fullt hemmastadd. Han har endast kastat flyktiga blickar in i detsamma, och han har knappast anat, att det hade en högre uppgift än att vara en liten paviljong till de praktfulla palats, som inrymde dessa Priamos' ättlingar, vilka av den okunniga hopen voro kända endast under namn av Frankrikes konung eller Österrikes ärkehertiginna.

Och dock, hur mycket han än är son av en tid, då missriktad lärdom och osmälta kunskaper lade sin tunga hand på diktens sparsamt uppspirande alster, bebådar han samtidigt den nya dag, som stod på väg att bryta in över landet. Han har därför med tacksamhet erinrats av det följande seklets främste män, både av Marot och Ronsard. Han varslar på engång om renässansen och reformationen.

MARGUERITE DE NAVARRE.

MARGUERITE DE NAVARRE.

I. HENNES LIV. UNGDOMSÅREN.

På tröskeln till det nya sekel, som bär på en gång reformationens och renässansens namn, möter oss i Frankrike en av de mest intagande kvinnogestalter, som något lands historia har att uppvisa. Det är Marguerite de Valois, den första av seklets tre stora prinsessor med detta namn, eller som hon efter sitt senaste äktenskap i allmänhet benämnes: drottningen av Navarra. Det är väl flera furstinnor än hon som under 1500-talet burit denna titel, men hennes personlighet är så stark att det är som om hon hade ensam rätt därtill.

Marguerite d'Angoulême — ty så är strängt taget det namn som hon bär intill sitt giftermål — föddes den 10 april 1492. Hennes föräldrar voro greve Charles d'Angoulême och dennes gemål Louise de Savoie; hon var sondotter till Charles d'Orléans yngre bror Jean d'Angoulême och tillhörde således, även hon, den gren av det franska konungahuset, som räknade Louis d'Orléans och Valentina Visconti såsom sitt första ätteled.

Jean d'Angoulême, hennes farfar, hade under sin mera än 30-åriga fångenskap i England uppehållits av ett varmt religiöst sinnelag och kärlek till studier och filosofiska betraktelser. Det är samma egenskaper, som tillsatta med en obestridd litterär begåvning gå igen hos sondottern. Men han hade tillika från sin fångenskap hemfört anlag för tungsinthet och hans porträtt ge intryck av en inåtvänd lidande och tidigt åldrad man. Marguerites far, greve Charles d'Angoulême, vilken synes, även han, ha ägt bokliga intressen, var ej väl sedd vid hovet och levde därför mesta-

dels å sina avlägsna slott i Angoulême och Cognac, det förra Marguerites födelseort.

Charles d'Angoulême avled emellertid redan 1496, då Marguerite var allenast fyra år. Den efterlevande änkan och de båda barnen, Marguerite och den två år yngre brodern, den blivande Frans I, bilda tillhopa en fast sluten familjehärd, enad i hoppet om en lysande framtid för denne senare. Han kunde väl anses stå tronen fjärran, skild från denna ej blott genom konungen, Karl VIII, som ännu befann sig i sin första ungdom och som i sitt äktenskap med Anne de Bretagne kunde hoppas få tronarvingar utöver dem som en tidig död borttryckt, men även genom hertigen av Orléans, Charles d'Orléans' ende son. Men Karl VIII dör oförmodat i följd av ett olyckstillfälle, och Ludvig XII, hans efterträdare, förföljes av en liknande otur i sitt äktenskap.

Man måste känna dessa förhållanden för att fatta den miljö, i vilken den lilla Marguerite växer upp. Hon, hennes mor och bror äro att anse som en rik mans fattiga släktingar, som leva sitt liv i allt det beroende, som härav följer, men som möjligen av slumpens nyck kunna kallas till den mest lysande ställning. Men förverkligandet härav är knutet till den lille gosse, som växer upp vid Marguerites sida. Det är därför helt naturligt att han tidigt blir medelpunkten i familjekretsen och föremålet för sin mors och sin systers översvallande kärlek och beundran. Sådan Marguerites karaktär var, har denna känsla väl knappast hos henne direkt påverkats av egoistiskt äregiriga drömmar, men så mycket mer är detta fallet med modern, och omedvetet har väl även något härav insmugit sig i den uppoffrande och blinda hängivenhet, Marguerite hela sitt liv skulle ägna sin yngre och henne på begåvningens och karaktärens vägnar avgjort underlägsne bror.

Louise de Savoie var en härsklysten, intrigant och sensuell natur — i allt en motsats till sin dotter. Hon var avundsjuk på den regerande drottningen, Anne de Bretagne, och hon följde dennas resultatlösa barnsängar med växlande känslor av ängslan och triumf. Det centrala i hennes liv

var kärleken till sonen, »mon César», som hon kallar honom i sina dagboksanteckningar. För övrigt en person icke utan begåvning, och under Frans I:s fångenskap i Madrid, då hon styrde landet som regentinna, visade hon prov på rådighet och regentegenskaper.

Det var klart att tidigt nog började man sysselsätta sig med tankarne på den unga prinsessans bortgiftande. Att placera henne på någon av Europas troner var en värdig uppgift för moderns äregirighet. Två friare anmälde sig också, som kunde tillfredsställa de mest högtflygande förhoppningar. Det var Henrik VIII och ärkehertig Karl, arvtagaren på en gång till Spanien och återstoden av det burgundiska arvet. Men Henrik VIII drog sig undan, då han icke fann Marguerite med de osäkra utsikter till den franska kronan hennes broder ägde ett jämnställt parti för sig. Eftervärlden dömer på ett omvänt sätt och gläder sig både att Marguerite bevarades åt sitt hemland och slapp att dela den engelske Barbe-bleues liv med alla de risker detta medförde. Till det påtänkta giftermålet med den blivande Karl V vägrade Ludvig XII att ge sitt samtycke, måhända påverkad av Anne de Bretagne, som drömde om en förbindelse mellan honom och sin dotter Claude.

I stället för att pryda sig med Englands eller Spaniens krona fick Marguerite nöjas med att bli Alençons hertiginna. Vid 17 års ålder bortgiftes hon med hertig Charles d'Alençon. Han var efter Marguerites egen bror närmast berättigad till Frankrikes tron och vart således, sedan denna uppstigit därå, förste prins av blodet. Men han var i allt övrigt en obetydlig herre, och Marguerites hjärta rådfrågades nog ej, när denna förbindelse ingicks. Men hon hade väl knappast en så förmåten tanke som att bli tillspord om något, som var landets och konungafamiljens angelägenhet, men icke hennes.

I ett avseende har detta giftermål haft ett bestämmande inflytande på Marguerites utveckling. Hennes svärmor, Marguerite de Lorraine, en dotterdotter förövrigt av konung René av Sicilien och uppfostrad av denne, var en from

kvinnas, som nästan förvärvade rykte att vara ett helgon. Vorden änka, drog hon sig vid slutet av sitt liv tillbaka till ett kloster, där hon avled 1521. Marguerite har i sitt långa poem: *les Prisons* skildrat hennes sista stunder och uppbyggliga slut:

»L'heure vient» — så låter Marguerite henne själv förkunna sitt slut —

»L'heure vient qu'il veult que je le voye
Ce doux espoux, cet amy perdurable
Qui rend la mort sans craincte desirable.»

Säkerligen har Marguerite de Lorraine återverkat på sin svärdotters av naturen för religiösa strömningar mottagliga sinne.

De närmast följande åren efter hennes äktenskap och intill Frans I:s tronbestigning har väl Marguerites liv mestadels förflutit i Alençon. Även långt senare, efter att hennes man avlidit, har hon bibehållit hans hertigdöme, och då och då under sina många resor genom landet besökt detsamma. Med den lilla vackra normandiska staden uppe i Sarthes dalgång och framför allt med de ännu kvarstående stora runda fästningstornen av det, som en gång var hertigarnes av Alençon stamborg, är hennes minne således förenat. Hon har även själv sört för att detta icke skulle glömmas: den första av novellerna i *Heptameron* är hämtad från Alençon, och man får inte den mest tilltalande bild av sederna i hennes residensstad. Hustrun till en prokurator vid namn Saint-Aignan har två älskare, biskopen av Séez »pour son proffict» och en ung man, du Mesnil, »pour son plaisir». Upprättningen har kanske intet speciellt för tiden, men därefter följa en upprörande mordscen och trolldomskonster, som vittna om dess råhet och vidskepelse. Allt detta har tilldragit sig »under salig hertig Charles', den siste hertigens livstid», och det är således ett personligt minne Marguerite berättar.

Men det finns från de sista åren av Marguerites liv ett annat och mera intagande minne, som knyter sig till hen-

nes normandiska residensstad. Den åldrande drottningen, bekant över hela Europa som beskyddarinna icke blott av litteratur och vetenskap, men också av alla som äro förföljda för sin religiösa åskådning, väntas åter till Alençon. Hon kommer som en storhet i diktens värld och omstrålad av allt som ett liv fullt av oegennyttigt arbete för andra kan skänka, men mörka skuggor ha icke desto mindre lägrat sig över hennes levnads afton, och av allt det soliga skimmer, som en gång föll över henne och brodern i deras första ungdomstid, finnes icke mycket kvar. Men hon är icke glömd i sin forna stad; och en av rådsherrarne, Guillaume le Rouillé, som i likhet med så många andra av sina dåtida kolleger vid sidan av Fru Justitia uppvaktade en mera lättfotad gudinna, skrev en hyllningsdikt till drottningen med den något långa titeln: *Epitre au nom des rossignols du parc d'Alençon à la Reine de Navarre, duchesse d'Alençon*. Det är näktergalarna i hennes slottspark, som hälsa sin kungliga syster välkommen,

»Ceux qui pour toy ont dit mainte chanson,
Les rossignols de ton parc d'Alençon.»

Det är en naiv och innerlig ton, som jämte friska naturbeskrivningar förläna denna dikt en särskild plats bland de många hyllningar, som ägnats furstliga personer. Författaren, som hela tiden talar i näktergalarnas namn, har icke glömt att utsätta år och dag, då drottningens besök väntas:

»Ecrit au Parc, pour ton esprit esbattre,
L'an quinze cent quarante avecques quatre
Le jour saint Marc en avril gracieux
Tes rossignols, de te voir soucieux.»

De första åren av Marguerites vistelse i Alençon bevittna den älskade broderns första steg fram emot makt och härlighet; Ludvig XII, som uppger hoppet att få någon tronarvinge, knyter honom närmare till sin person genom att förmåla honom med sin dotter Claude. Hon är, då inga söner finnas, genom modern arvtagaren till Bretagne och det är det tredje äktenskap i konungafamiljen som erford-

ras för att äntligen få Bretagne införlivat med den franska kronan. Det är samtidigt med att huset Habsburg på den furstliga äktenskapsmarknaden vinner sina bekanta framgångar och därigenom så betänkligt distanserar huset Capet. Louise de Savoie har väl ännu ett år fullt av ängslan att genomleva, då den redan åldrande konungen efter Anne de Bretagnes oförmodade bortgång i januari 1514 skyndar sig att i den endast 16-åriga Mary av England skaffa sig en ny gemål; men på själva nyårsdagen 1515 lägger Ludvig XII för alltid sina ögon tillhopa, och Frans I, en tjugo-årig yngling, kan äntligen bestiga den tron, hans mors oroliga äregirighet alltifrån födelsen pekat ut för honom.

Frans I är en av de omstridda personligheterna i Frankrikes konungalängd. Det faller en obestridlig glans över honom, men den är icke av äkta, icke av gediget slag. Han har lyckliga impulser och ögonblickets storsinhet, men innerst är han, som så många i hans ställning, en stor egoist. Han är utan tvivel varmt intresserad av litteratur, vetenskap och konst och vad han i detta avseende utträttat är det vackraste bladet i hans historia, men åtskilligt härav är icke hans utan systemens förtjänst.

I politiskt avseende är det nästan omöjligt att finna en klar ledtråd för hans handlingar, en konsekvent fasthållen tanke, och han är i detta fall den starkaste motsats till sin motståndare, den kalle, beräknande Karl V. Han har vacklat hela sitt liv mellan att uppmuntra och förfölja protestanterna; han har uttröttat Karl V:s andra fiender, sultanen som Henrik VIII, genom att ömsom söka deras vänskap och ömsom överge dem, allt efter som ögonblickets nyck ingav honom. Han kunde ha gjort motsatsen mellan sig själv och Karl V till en storslagen strid, där han skulle ha framstått som förkämpe för Europas räddande undan en hotande, trångbröstad habsburgsk hegemoni och samlat kring Frankrike och sin person alla sympatier från det motsatta läget. Men han har mer annat än klart insett innebörden av de långvariga krigen med Karl V, och för egen del har han därvid huvudsakligen fullföljt

för Frankrike i grund och botten värdelösa erövringsplaner i Italien.

Onekligen äger han en viss likhet med vår Gustav III, men denne överträffade honom vida i politisk blick och i uthållighet under svårigheter. Det är icke en tillfällighet, att båda ha i Oscar Levertin funnit en hängiven beundrare. Det är det fantasifulla i deras karaktär och det lysande i deras framträdande, som bestuckit honom.

Eftervärlden är kanske ofta nog benägen att se Frans I i den starkt karikerade gestalt, varunder han framträder i Victor Hugo's »le Roi s'amuse». Som sådan har han gått igen på alla världens opera-scener. Han är givetvis starkt sensualistiskt lagd, och ännu på sin ålderdom har han icke tvekat att fritt och ogenerat ge utlopp häråt på ett sätt, som efter vad de venetianska ambassadörerna berättat till och med stötte hans fördomsfria samtida. Men i viss mån visar han onekligen på detta område en större trofasthet än som eljest präglar hans karaktär. Det är egentligen blott två kvinnor, som kunna berömma sig av att verkligen ha ägt hans kärlek: Madame de Chateaubriand och hertiginnan d'Etampes.

Men hurudan han än varit, *en* kvinna har hela sitt liv sett honom i ett förklarad ljus och det är Marguerite de Navarre. Det finns icke många motsvarigheter till en mer uppoffrande, en mer trofast, mer hängiven systerkärlek än den hon ägnat sin bror. Men det är endast ett naturligt utslag av Marguerites varma hjärta. Hela hennes väsen var kärlek. Hon såg honom icke som han var,

»men så som den blindaste kärlek det ville».

Från en nutida ståndpunkt förvånar man sig utan tvivel, ja, man kan ej undgå att klandra den ton av undergivenhet, av ödmjuk tillbedjan, som hon använder mot brodern. Hon glömmar icke ett ögonblick att hon är kvinna, han man, hon undersåte och han konung. Mänskliga och gudomliga lagar ha gett honom företräden, som det skulle vara förmåtet av henne att bestrida. Hon undertecknar sig regelbundet i sina brev till Frans I, även sedan hon själv blivit

suverän drottning, låt vara över det duodesrike, som var hennes, »votre très humble et très obéissante sujette et soeur», emellanåt tilläggande »et mignonne», det smekord varmed Frans tilltalade henne. Det är icke tomma ord, när hon på väg till Madrid under hans fångenskap säger: »je vous prie de croire, que quoy que je puisse être, jusques à mettre au vent la cendre de mes ous (os)¹ pour vous faire service, rien ne me sera ny estrange ny difficile ny penible, mais consolation, repous et honneur». Liknande uttryck återfinnes överallt i hennes brevväxling med brodern, företrädesvis naturligtvis under olycksåren 1525—1526, då han var spanjorernas fånge. Hon kallar honom frère, père, mary et mon tout en ce monde (dec. 1525). Hennes barn äro blott till för att vara honom till nytta; så under dotterns sjukdom (dec. 1537), och när hennes enda son dör (1539), tröstar hon sig med att Gud kan ge henne andra barn »pour servir vos enfants». Det faller henne icke ett ögonblick in att hennes andra man konung Henrik av Navarra och Frans äro likställda. Är den förre sjuk och Frans värdigas efterhöra hans hälsa, är hon oändligt smickrad och beklagar blott att han ej är mer sjuk för att vara fullt värdig en sådan ära.

Även om tillbörlig hänsyn tages till den dåtida brevstilen, är allt detta för oss knappt tilltalande. Men det måste ses ur belysning först och främst av den tid, varunder Marguerite levde. Men också av de översvallande känslor av beundran och kärlek, som fyllde Marguerites hjärta.

Dessa hennes känslor ha av eftervärlden blivit föremålet för en grov och förolämpande vantolkning. Man har beskyllt henne för intet mindre än att ha stått i brottsligt förhållande till sin bror. Det är icke Marguerites samtid, som framkastat denna beskyllning. Det var först en Strasbourg-professor Génin, vilken år 1841 utgav Marguerites brev, som

¹ Det ansågs fint att skriva och säga »ou» i st. för »o». Hovherren t. ex. skrevo Chouse och ej chose. Ännu på 1600-talets början skämtar Mathurin Régnier häröver.

framkom med en antydning härom, till en början i den försiktigare formen att Marguerite för att ej falla offer för sin passion självmannt flytt från Frans och hovet, efter att ha dessförinnan i ett brev, som återfinnes i denna samling, gett luft åt sina känslor.

Detta brev, som icke ens är dagtecknat och som därför av Génin förses med en för hans deduktion passande datum, är — det måste medges — av ett så dunkelt innehåll att det väl kan ge anledning till skiftande uttydningar. Men det blir icke mycket klarare genom att däri inlägga den tolkning, som Génin tror sig finna. En mer naturlig förklaring är att brevet är skrivet till Frans under hans fångenskap i Madrid och därför av rädsla att det kunde komma i obehörigas händer, hållet i ett slags skifferspråk.

Emellertid var denna sak ytterst välkommen för Michelet, när han gick att skriva Frans I:s historia. Levertin har i erinran om de många misslyckade verk, som sett dagen i syfte att skaffa Frankrike ett national-epos, Ronsards Franciade, Chapelains Pucelle d'Orléans, Voltaires Henriade etc. icke utan orätt kallat Michelets Histoire de France för Frankrikes national-epos. I förmåga att levande återkalla det förflutna står den store historikern utan motstycke, och enstaka tavlor kunde pryda vilket diktverk som helst. Men hans fantasi var honom till lika stor skada som styrka, och i denna den romantiska historieskrivningens tid var det icke alltid så noga med ett sorgfälligt urval och prövande av historiska fakta. Michelet var även som bekant en varm demokrat, och han kan ej alldeles fritagas från en viss naiv tankeriktning, som tror sig gagna demokratiens sak genom att kasta en skugga över dem, som slumpen ställt på samhällets höjder. Så utspann Michelet med hjälp av Génins brevfynd en hel roman mellan de båda syskonen, där han likväl, tjusad även han av Marguerites personlighet, kastar all skuld på brodern. Och efter honom skyndar sig Génin, då han snart åter utgav en samling av Marguerites brev, att tillägna sig Michelets uppfattning.

Under 1500-talets senare hälft levde en annan Marguerite

de Navarre och en annan François de Valois, vilka även ha utsatts för samma beskyllning. Det var Henrik IV:s första gemål och hertig François d'Alençon, båda barn av Henrik II och Katarina Medici. Det är icke min avsikt att uttala mig, huruvida denna beskyllning är grundad eller ej, det ligger alldeles utanför mitt ämne, och jag vet föröfrigt icke någonting därom. Men allt vad man känner om den senare Marguerite de Navarre gör denna beskyllning möjlig i samma grad, som den är orimlig i fråga om den tidigare. Den har också numera förkastats och bannlysts av historieforskningen.

II. HENNES LIV (FORTS.). SENARE ÅR OCH DÖD.

De år, som följde på Frans I:s tronbestigning, äro säkerligen de lyckligaste i Marguerites liv. Hennes hjälte, den beundrade brodern, omstrålades av all den glans, som följde segerherren från Marignan. Hans hov var det mest lysande i Europa. Hans drottning Claude nöjde sig med att betrygga tronföljden och skulle, om hon ej gett sitt namn åt en berömd plommon-sort, nära nog ha tappats bort ur historien. Det var systemen förbehållet att intaga den första plats vid hovet. Det var slut med det ensamma livet i den avkrok av världen, som hette Alençon; öfver Louvre, Fontainebleau och Blois sträckte hon istället sin spira. Konstnärer från Italien kallas in för att försköna de kungliga slotten; segerherren i Italien har mycket att lära av de besegrade, och han och hans omgivning ha den bildnings- och skönhets-törst, som präglar unga släkten och först och främst det skede, som bär renässansens namn i historien.

Men det är också under dessa år, som Marguerite vaknar till klarhet öfver sig själv. Hon ställes öga mot öga med frågor, på vilka svaret förut givit sig självt. Hon har väl alltid varit en varmt religiös natur, arvet efter farfadern, ehuruval hon själv (i »le miroir de la Pêcheresse») säger att det funnits en tid, då hon gått till kyrkan endast av tvång, och då hon föredragit nöjen och förströelser framför att lyssna till Guds ord; ja, när Guds röst i bibeln talat till henne, hade hon till och med frågat sig:

»Si c'estoit Vous (*Dieu*) ou si par adventure
Ce n'estoit rien qu'une simple escriture.»

Tvivlets röster har hon således förnummit i sin ungdom,

men nu har hon nåtts av andra stämmor, som hämta sin styrka ur bibeln, men lika fullt förklara att mångt och mycket av allt det, som sekler omfattat med fromma och naiva sjäalars hängivna och blinda tro, icke längre är sanning. Och Marguerite är alltför ärlig, alltför djupt religiös för att kunna sluta örat till för dem. Det är heller knappast möjligt; de äro alltför många, alltför högröstade.

Reformationen räknar i Frankrike som annorstädes en mängd föregångare, som utan att direkt kunna hänföras till den likväl ägt mycket gemensamt med den. Dit kunna även räknas humanisterna. Redan ett närmare studium av det språk, varå bibeln är skriven, måste framkalla tvivlande frågor om kyrkans lära verkligen var i överensstämmelse med denna. Studier av antiken kunde föra till en hednisk livsåskådning, men den kunde också yttra sig i en strävan att lossa de länkar, vari kyrkans tro, skolastik och grov vidskepelse bundit människotanken, utan att därför slita bandet med den kristna åskådningen. Ju längre seklet skrider fram, desto mer skilja sig de båda strömningar, som genomgå tiden: renässansen och reformationen, men till en början kan länge nog kravet på fördjupad bildning och fördjupad kristendom löpa jämsides med varandra. Det är först när protestantismen avslöjar sig som till sitt väsen lika ofördragsam som den gamla kyrkan, som vägarne skiljas åt.

Marguerite de Navarre, som läste latin och hebräiska och som ännu vid 40 års ålder mottog undervisning i grekiska, har säkerligen redan på denna väg drivits till tvivel rörande kyrkans lära. Men det är betecknande för hennes väsen, vars kärna var mer känsla än intelligens, att det huvudsakligen var från ett annat håll, som hon förts fram emot reformationen.

Mer direkta förelöpare än humanisterna hade denna i åtskilliga av ett varmt religiöst sinnelag besjälade män, vilka känt sitt hjärta förfrysa inom kyrkans murar, vare sig nu de voro dennes tjänare eller icke. En sådan var den lärde och mångsidige Lefèvre d'Étaple, en annan var Gerard Roussel, vilka båda i en framtid skulle räkna drottningen

av Navarra såsom sin trogna beskyddarinna mot hotande förföljelser. Men största inflytande på henne har utövats av en man, som i religiös mystik sökte näring för sitt hjärta. Det var biskopen i Meaux, Briçonnet. Med denne trädde drottningen i nära förbindelse och hon underhöll med honom en brevvexling, som i dunkelhet och i religiös överspändhet, för att icke begagna ett starkare ord, lämnar intet övrigt att önska. Briçonnet hade inga anlag att bliva en troshjälte, och när kyrkan tog i tu med honom såsom en irrlärlig man, bekvämade han sig snart till ett förödmjukande återtåg. Hos Marguerite segrade hennes sunda instinkt snart över denna benägenhet för oklar mysticism, men något därav behöll hon alltid.

Från att öppet övergå till reformationen avhölls hon emellertid utom av andra skäl av sin kärlek till brodern. Det fanns en tid, då hon hoppades att både modern och brodern skulle följa henne, och båda ha mer än en gång stått tvekande vid skiljovägen. Marguerite har i sina dikter starkt betonat Frans I:s varmt religiösa sinnelag, och även om detta till en mycket väsentlig del får skrivas på en blind kärleks räkning, låg dock däri icke en så stark överdrift som den, vilken endast av Frans I känner de yttre handlingarna, skulle vara benägen att antaga. Religiös övertygelse behöver icke nödvändigt stå i samklang med sedernas stränghet och aldrig minst var detta fallet på denna tid. Frans I har icke stått alldeles oberörd inför den strömning, som reformationen framkallade, och även hos honom har kanske återfunnits en om än starkt förtunnad ådra av farfaderns och systemens känsloliv. Men renässans-människan var starkare hos honom, och särskilt stöttes han tillbaka av den demokratiska och folkliga riktning, som kalvinismen antog. Så kom han i sitt förhållande till reformationen att stå lika vacklande, lika hållningslös, lika bestämd av tillfälliga impulser som i sin yttre politik. Men om än han ej försmådde de tyska protestanterna som bundsförvanter i kampen mot kejsaren och mera sällan drevs att systematiskt bekämpa den nya läran, förblev han dock alltid en kyrkans

trogne son. Att åter träda i öppen kamp mot den älskade brodern har icke kunnat falla Marguerite in. Frans I har själv, när den strängt katolske konnetabeln Anne de Montmorency angripit Marguerite som kättare, avvisat konnetabeln med orden, att hon älskade honom, Frans I, för högt för att någonsin omfatta en annan lära än han själv.

Det är omkring år 1521 och de närmast följande åren som den religiösa krisen i Marguerites liv utkämpas. Hennes tankar skulle emellertid därefter upptagas av helt andra frågor. Rivaliteten mellan Frans I och Karl V hade slagit ut i öppen fejd, och till de svårigheter, med vilka konungen kämpade hade även sällat sig den, att hans mäktigaste undersåte och mest betydande härförare, konnetabeln Charles de Bourbon, gått över till kejsaren. Hans svärmor, Anne de Beaujeu har, så Ludvig XI:s dotter hon var, icke tvekat att uppmana honom härtil. Släktintressen gingo även hos henne framför tanken att skydda faderns stora enhetsverk. Till en del har konnetabelns förräderi berott på hans missnöje med att Frans I i hans ställe satt sin svåger, hertigen av Alençon, till sin närmaste man vid armén, ett värv, som denne ingalunda var vuxen. I utgången av det olyckliga slaget vid Pavia (febr. 1525), där Frans blev spanjorernas fånge, anses denne ha haft en betydande andel, då han undandrog sig att komma konungen till hjälp och i stället närmast tänkte på att bringa sin avdelning oskadd ur nederlaget. Det var väl icke personligt mod som brast, men ledareförmåga. Men för Marguerite måste underrättelsen om nederlaget verka förkrossande: den beundrade och avgudade brodern slagen och fången, och hennes egen man utpekad i folkliga smådevisor såsom nederlagets upphovsman. I Lyon, där hon och Louise de Savoie uppehöll sig, sammanträffade hon åter med sin olycklige man, som hon till en början vägrade att se. Han nedlades inom kort på sjukbädden, och den 11 april 1525 — endast två månader efter nederlaget vid Pavia — tillslöt Marguerite hans ögon för alltid. Även hans död har hon skildrat i les Prisons

och hon låter honom tillskriva sin tidiga bortgång det kval han måst genomgå efter nederlaget vid Pavia:

»— j'ay eu tel desconfort
Et tel ennuy qu'il m'a donné la mort.»

Hans bortgång har knappast varit någon hjärtats sorg för henne, men omständigheterna, varunder denna inträffade, ha säkerligen för alltid inristats i hennes själ.

Frans I hade emellertid förts till Madrid, där han behandlades med en exempellös hårdhet av sin oridderlige motståndare, vilken endast var betänkt på att utpressa det mest möjliga av den lyckliga slump, som bragt hans motståndare i hans våld. Marguerite uppehåller till en början broderns mod genom älskvärda brev, där hon förströr honom med scener ur hans barns, de små prinsarnes och prinsessornas liv. Inom kort anträder hon emellertid den långa resan till Madrid för att vara honom till hjälp vid underhandlingarna med kejsaren om hans frigivning.

På vägen får hon veta att konungen är livsfarligt sjuk, och det ser ut som om hon skulle nå fram till Madrid blott för att närvara vid hans dödsläger. Men han räddas, och Karl V låter sig bevekas till ett personligt möte med den ännu vid sjukbädden bundne konungen och till löften om lindrigare behandling — löften som endast halvt skulle uppfyllas.

Med vilka känslor har Marguerite mött sin broders mäktige fiende? Hon har icke kunnat glömma att en förmäling dem emellan en gång varit på tal. Hon är nu åter fri och kejsaren likaledes. I denna tid då furstliga äkten-skap ingingo som bricker i det politiska schackspelet, låg det nära till hands att ett giftermål mellan dem båda var vägen till broderns lösgivande på rimliga villkor. Från Marguerites sida har säkerligen intet hinder funnits; det gavs ej offer nog stort, som hon ej var färdig bringa brodern. Men det har antagligen för Marguerite känts både som en förödmjukelse och en befrielse att kejsaren icke yttrar ett ord härom. Han såg saken ur rent politisk syn-

punkt. Vad skulle han vinna på att vid sin sida ständigt ha en förespråkarska för Frans I, som icke förde med i boet några arvsanspråk på länder och kronor, som en gång kunde utnyttjas? Och Marguerite, en änka, icke längre i sin första ungdom och djupt nedtryckt av sorger och bekymmer, har väl ej heller utövat någon tjusningskraft på honom. Marguerite var ingen skönhet i detta ords egentliga mening; hon hade samma starkt framspringande näsa som Frans I, och eftervärlden är kanske icke enig med henne i att även beundra denna, såsom hon gjorde, när hon vid födelsen av Frans' äldste sonson uttryckte den förhoppningen att den skulle gå i arv till den nyfödde. Vad som var hennes skönhet var den godhet och intelligens, som utstrålade ur hennes personlighet, men härför var Karl V knappast mottaglig. Också har Marguerite enligt brev till brodern skrivet omedelbart efter det första sammanträffande med kejsaren, funnit denne »mycket kall».

Nog av, de månader hon tillbragte i Spanien ha säkert varit förödmjukande både för hennes kvinnliga stolthet och hennes hjärta. Hon hade flera sammanträffanden utom med kejsaren även med hans rådgivare; hon förvånade dem genom sin klokhet och sin framställningsförmåga; men vad hon vann, var litet nog. Och till sist när hon med oför rättat ärende vände tillbaka, var kejsaren nog oridderlig att låta henne förstå, att om hon dröjde på spansk mark en enda timma utöver den tid, det utställda lejdebrevet fastställde, skulle även hon bli hans fånge. I tröttande ilmarscher måste hon bege sig hem; hon började var dagsresa kl. 6 på morgonen för att sluta den sent på natten och hon hann nätt och jämt sätta foten på fransk mark, innan lejdebrevet utlöpte. Hennes brev från denna tid andas också en stor bitterhet mot kejsaren.

Först efter att ha underskrivit den förödmjukande och för övrigt aldrig verkställda freden i Madrid 1526 — kriget blossade snart upp på nytt — köpte Frans sin frihet och kunde efter att ha lämnat sina båda äldsta söner såsom gisslan återvända till Frankrike.

Året därefter trädde Marguerite i giftermål med konung Henrik av Navarra. Efter växlande öden hade detta lands krona hamnat hos släkten d'Albret, en mäktig familj med vidsträckta besittningar i sydvästra Frankrike. Konungariket Navarra hade en gång sträckt sig på båda sidor om Pyreneerna, men den södra delen därav var vid denna tid införlivad med Spanien, och vad huset d'Albret hade kvar härav var allenast tomta, men aldrig uppgivna anspråk. I dess ägo var endast den del som låg norr om Pyreneerna, ungefär motsvarande det nuvarande departementet Basses Pyrenées. Det var detta rike, i betydelse icke större än konungariket Montenegros i våra dagar, vars krona Marguerite skulle bära. Hennes gemål, konungen, var åtskilliga år yngre än hon själv, hade tappert slagits vid Pavia på fransmännens sida och liksom Frans I tillfångatagits av spanjorerna, ehuruval han genom en djärv flykt lyckats rädda sig. Dessa bragder likasom en viss böjelse för protestantismen ha väl tillvunnit honom Marguerites hjärta. Han å sin sida — intet furstligt äktenskap ingicks vid denna tid utan beräkningar — mottog Frans Is löfte om bistånd för återerövring av de landsdelar, som Spanien tillägnat sig, ett löfte i fråga om vars uppfyllande Frans icke visade någon alltför stor ordfasthet. För övrigt var Henrik av Navarra en rask och oförvägen man av tämligen oslipad natur och med uppbrusande och lidelsefullt temperament, som icke länge var mäktig att iakttaga den äktenskapliga trohetens föreskrifter gent emot den äldre maken. Hon har själv målande tecknat honom i Heptameron, där han uppträder under namn av Hircan (anagram av Henric). Äktenskapet var således icke oblandat lyckligt; själv synes hon dock ha omfattat honom med varmare känslor än sin förste man.

Från nu är Marguerites hem det avlägsna Navarra, och ömsom i Pau eller Nérac håller hon hov, där hon samlar omkring sig idkare av litteratur och vetenskap. Hon besöker dock ofta sin broder och man återfinner henne än här, än där i olika delar av Frankrike.

Under 1520-talets senare hälft börja kättareförföljelserna i Frankrike. De ske aldrig med samma systematiska grymhet som i Spanien utan mer sporadiskt, och Frans I vacklar större delen av sitt liv mellan en viss sympati för den nya läran och förföljelsesnit. Det är härunder Marguerite utvecklar en den vackraste verksamhet för räddande av olyckliga trosoffer. Otaliga äro de personer, som ha drottningen av Navarra att tacka för sitt liv. Två gånger lyckas hon undan det blodtörstiga Sorbonne rädda en av protestanternas mest framskjutna personer, Louis Berguin, till dess denne slutligen den 7 april 1529 måste bestiga bålet.

Under den senare hälften av Frans I:s regering, särskilt under 1530-talet, vinner konnetabeln de Montmorency det största inflytande över hans lätttrörliga och lätt påverkade själ. Olyckligtvis skulle protestanterna själva genom ett oklokt tilltag framkalla konungens vrede. En oktobernatt 1534 uppspikades på portarna till en mängd offentliga byggnader i Paris och andra städer plakater innefattande grova smädelser mot mässan och det katolska nattvardsfirandet. Nu kunde Frans icke motstå trycket av dem, som i den nya läran sågo en styggelse och tillika en fara för Frankrikes lugn och enhet. Den 21 januari 1535 fick det häpna Paris se konungen såsom en botgöraregärning för tidens otro och försyndelser vandra i procession med ett vaxljus i handen till Nötre-Dame, åtföljd av hela sitt hov, varefter dagen slöts med tändande av ett flertal kättarebål. Under den förföljelsens tid, som nu bröt in över Frankrike, är det Marguerites lilla konungarrike och hennes hov i Nérac som bjuder de förföljda en fristad. Redan i början av decenniet hade hon skänkt sitt skydd åt Lefèvre d'Étaple. Nu kommo hit Gérard Roussel, som slutar sina dagar som biskop i Oloron nere vid Pyreneerna, Clément Marot och många andra. Det är endast konungens beskydd, som hindrar Sorbonne att gripa in mot den för kätterier misstänkta drottningen.

Ett flertal av de förföljda voro högt bildade män och ha bidragit att ge en litterär och vetenskaplig anstrykning åt

det lilla hovet i Nérac. Marguerite hade alltid älskat att omge sig med den dåtida bildningens målsmän. Utom med Clément Marot, tidens främste skald, underhöll hon nära förbindelse med Antoine Heroët, vilken uppbar en pension av henne. I sitt förnämsta verk »la Parfaite Amie» hyllar han den platonska kärleken, d. v. s. en kärlek, som äger sitt upphov icke i yttre fågring utan i själarnas inre egenskaper och vars yttersta upphov som ändamål är Gud. Det är tankar som Marguerite själv omfattade och även hon har i sitt skriftställarskap givit uttryck häråt. En annan av hennes skyddslingar var hennes sekreterare, Bonaventure des Périers, vilken i sina angrepp på katolicismen till och med tycktes gå utanför kristendomens rāmärken och vars förnämsta arbete »Cymbalum mundi» stämplades som utslag av ateism. Han har tillägnat Marguerites dotter, Jeanne d'Albret, en dikt »des Roses», där han med något tung hand varierar det ämne, åt vilket Ronsard några årtionden senare skulle ge en klassisk form i den allbekanta »Mignonne, allons voir si la rose» — rosens skönhet och förgänglighet och nödvändigheten av att gripa den flyende minuten i flykten. Han synes sedermera ha råkat i onåd hos Marguerite, och förskjuten av henne dör han för egen hand, något som vid denna tid är mycket sällsynt. Om Marguerite stått i närmare förbindelse med Rabelais, vet jag ej, men den förträffliga karaktäristik, som han ger av henne: »un esprit ravi, abstrait et estatic» gör det sannolikt. För övrigt har hon stått i brevväxling med flere av sin tids märkligaste män, både med Calvin och Melanchton. Erasmus Rotterdamus målar i ett brev till drottningen med stöd av vad lärde män förtalt honom ett smickrande porträtt av henne: »klokhed värdig en filosof, kyskhets, betänksamhet, fromhet, oöverbannelig själsstyrka och samtidigt förakt för all denna världs fåfänglighet» — se där de egenskaper han tillägger drottningen av Navarra.

Det var för övrigt hennes och även Frans I:s älsklingsdröm att knyta Erasmus närmare till Frankrike. Längre hade Frans umgåtts med tankarna på att som motvikt mot

det av medeltidens skolastik och en trångbröstad katolicism genomsyrade Sorbonne bilda ett särskilt lärosäte med syfte att utbreda kännedom om de klassiska språken och litteratur. Det är fråga således, kan man säga, om upprättandet av ett humanistiskt universitet och i spetsen för detta skulle träda humanismens främste man, Erasmus. Med honom fördes långa underhandlingar härom, vilka dock ej ledde till något resultat, och då slutligen dessa planer fördes ut i livet, skedde det i en långt blygsammare form än från början var tilltänkt. Det var i allt fall det berömda Collège de France, som Frans I sålunda år 1531 lade grunden till, och huvudförtjänsten härav tillkommer Marguerite, som stod vid sin brors sida som en ständigt pådrivande kraft. Även i Berry, som Marguerite erhållit i förläning, har hon på liknande sätt hugfäst sitt namn genom att i dess huvudstad Bourges grunda ett universitet.

Emellertid uppblossade åter efter någon tid av relativt lugn kättareförföljelserna under de sista åren av Frans I:s regering. En dämpare härå voro krigen med Karl V, under vilka Frans hade behov av de tyska protestantiska furstarnas hjälp. Men år 1544 slöts det sista av dessa, och bland fredsbestämmelserna ingick även att kristenhetens båda mäktigaste monarker gemensamt förklarade sig vilja återställa religionens enhet. Ingen kunde vara oviss om vad detta i verkligheten betydde. Också fick man år 1544 bevittna särskilt grymma förföljelser mot en fredlig lantbefolkning, som långt nere i Provences dalar gömde på några farliga irrläror — det mest upprörande utslaget av förföljelsesnit, som Frans I:s regering har att bjuda på, ehuru väl det förefaller som om han personligen icke bär större ansvar därför. Två år senare synes ett liknande öde ha hotat befolkningen i Rouargue, men Marguerite förekom detta genom att bedja Frans att uppskjuta alla åtgärder, till dess hon fått tillfälle att tala med honom, och räddade sålunda tusenden från lidande och olyckor likasom Frans från att sätta en skamfläck på sitt minne. Hon sträcker sin hand även över fritänkare, vilket ådrar henne Calvins förebråelser. När

Etienne Dolet, som var ett stycke av protestant, men i själ och hjärta fritänkare, fångslas, är det till Marguerite, som han i latinska dikter vänder sig med begäran om hjälp. Men hon är långt borta och vanmäktig, och hon förmår ej att rädda honom undan bålet. I ett tidevarv då en var ansåg sig äga rätt för att ej säga plikt att skoningslöst förfölja den, vars mening i religiösa frågor avstack från hans egen, vare sig han nu var katolik eller protestant, är Marguerite en av de få, som lyft sig till en vidsynt tolerans. Hon har som över allt eljest låtit sitt varma hjärta tala.

Det är icke lätt att fatta, huru hon under allt detta kunnat bevara kärleken till brodern lika levande, som under de dagar, då hon ännu kunde hoppas att han i religiösa frågor skulle nalkas henne eller i allt fall icke låna sin hand till hennes trosförvanners förföljelse. Hon kan icke ha undgått att i sitt innersta känna sig på det djupaste sårad och besviken, men hon har dolt det för sig själv. Med kärleken för brodern förenade sig vördnaden för konungen, och dessa båda känslor ha hjälpts åt att bygga en bro över den avgrund, som i själva verket skilde dem åt. Men det är omöjligt att hon icke i djupet av sin själ känt en skärande dissonans i det som var hennes livs varmaste och renaste känsla.

Ännu en konflikt med brodern grep in i hennes liv under de sista åren de hade att leva. Hennes enda barn, Jeanne d'Albret, hade konungen omhändertagit. Hon var arvtagare till Navarras krona, och det var naturligtvis ett ej obetydligt statsintresse att sörja för hennes bortgiftande på lämpligt sätt. När nu Frans i en av de tvära omkastningar, som alltid utmärkte hans politik, fann för gott att år 1540 närma sig Tysklands protestanter, beslöt han, föräldrarna och bruden oåtspord, att bortgifta den lilla 11-åriga Jeanne d'Albret med hertigen av Cleve. Förmälningen, som emellertid i brudgummens frånvaro ägde rum per procuram, gav anledning till en stor skandal, i det att Jeanne, som ärvt sin mors karaktär men ej hennes blinda vördnad för Frans, måste med våld bäras till kyrkan av konnetabeln de Mont-

morency. Äktenskapet upplöstes snart, då det icke längre passade i stycket med Frans' politiska planer, men därmed stannade icke bekymmerna för prinsessans bortgiftande. Konungen av Navarra, som tröttnat på Frans' aldrig infriade löften att återskaffa honom hans förlorade landsdelar, började närma sig Spanien, och hade han fått sin vilja igenom, skulle ödets ironi ha skaffat Marguerites dotter en plats vid sidan av Filip II, den protestantiska religionens järnhårde förföljare. Dessa intriger upptogo en stor del av Frans I:s sista regeringsår, och det var först under hans efterträdare att man äntligen i Antoine de Bourbon fann en lämplig gemål åt Jeanne d'Albret. Även detta giftermål satte sig Marguerite emot, kanske i riktig insikt om brudgummens obetydlighet. Men eljest ha utan tvivel alla politiska skäl talat för denna förbindelse, som knöt det lilla konungariket till den medlem av den franska konungaätten, som efter den regerande grenen hade närmast arvsrätt till Frankrike och sålunda förberedde dess införlivande.

Marguerites liv under de senare åren har således varit fyllt av sorger och bekymmer. Missämjan mellan henne och hennes gemål trädde också allt starkare fram med åren. Han beskyldes för att ha illa behandlat henne, något som vinner en viss bekräftelse genom Marguerites dikter. Slutligen kom härtill den allmänna nedgång, som kännetecknar Frans I:s sista år. Han hörde icke till de personer som veta att åldras. Han förblev densamme som han alltid varit, men hans fel voro av den art, som starkare vanpryde ålderdomen. Under en mansålder hade Frankrike trots allt beundrande följt honom och hängivet offrat sitt bästa blod, men vad som uppnåtts motsvarade icke uppoffringarna, och konungens nyckfullhet och obenägenhet för allvarligare arbete buro icke den minsta skulden härtill. Frånsett vad han utträttat för konst och vetenskap, var det icke något stort livsverk, allra minst ett helgjutet, som han kunde se tillbaka på. Och lågorna från kättarebålen, som under hans sista år flammade med förnyad styrka, bredde intet vackert skimmer över hans levnads afton. Den kraftfulla gestalten

med de välkända dragen, vari Titian — han har dock troligen aldrig sett honom — försinnligat något av en fauns lystnad och evigt spelande livsbegär, hade tidigt brutits av sjukdom. I hopp att finna lättnad för sina plågor och befrielse från ålderdomens och sjukdomens mara, drar han omkring från slott till slott. Dessa ständiga förflyttningar avspeglar oron inom hans själ. Även Marguerite hade å sin sida tidigt åldrats; redan 1536 betecknar hon sig själv som en gammal kvinna.

År 1546 råkades de båda syskonen för sista gången. Eftervärlden är icke hänvisad allenast till fantasien för att förstå Marguerites känslor under broderns sista sjukdom. Hon har själv nedskrivit sina tankar härunder i en dikt, som bär all den verkliga och äkta känslans prägel.

Det var i klostret Tusson i Angoulême, hennes födelsebygd, som hon omsider nåddes av budskapet om att den ända in i det sista trots allt lika varmt älskade brodern den 31 mars 1547 slutat sina dagar å Rambouillet. Även nu togo sig hennes känslor uttryck i en dikt. Hon uttalar sin fulla förvissning att brodern befinner sig:

»Où il a de Dieu
Au très sur port connaissance.»

Men själv vill hon ej leva längre utan utmanar döden till envige för att återförenas med brodern. Två år fick hon vänta på att denna bön skulle gå i uppfyllelse. Får man tro Brantôme, skulle Marguerite, när hon underrättades av sin omgivning att slutet var nära, icke motsett detta med fullt den glädje, man skulle ägt rätt att vänta efter den nyssnämnda dikten och andra uttalanden. Hon skulle ha sagt att icke äldre än hon var, hade hon väl rätt att leva ännu några år. Himmelrikets tröst väntade henne väl, men — tillade hon — vi måste förbli döda under jorden så länge innan vi komma dit. Hon menade förmodligen, att först måste världens undergång och den yttersta domen avvaktas. Om hon, vilket knappt är troligt, känt Joachim du Bellay, skulle han ha kunnat hjälpt henne att närmare fixera denna

tidpunkt, då han på grunder, som jag ej känner, men som kanske återge en då gängse åskådning, fastställer den tid jorden ännu skulle äga bestånd till 36000 år. Men det är knappast troligt att denna siffra skulle ha tröstat henne. Emellertid gäller Brantôme icke som något sanningsvittne, och hans uppgift om drottningens sista stunder måste upptagas med stor försiktighet, även om han som källa kan anföra sin mor och mormor, vilka båda voro fästade vid hennes person. Hans uppgift strider alltför mycket emot vad Marguerite i sina dikter uttalat.

Hon avled den 21 December 1549. Hennes man överlevde henne i sex år, tillräckligt länge för att hälsa en liten dottersons ankomst till världen. Det var Frankrikes räddare och pånyttfödare, den blivande Henrik IV.

III. HENNES RELIGIÖSA DIKTNING.

Marguerite de Navarre har efterlämnat en ganska betydande litterär kvarlåtenskap. Utom Heptameron och en diger diktsamling med titel: les Marguerites de la Marguerite des Princesses, vilka båda verk utgavos under hennes livstid, har så sent som år 1896 utkommit ännu en diktsamling: »les dernières Poésies de Marguerite de Navarre», härrörande från hennes två sista levnadsår.

Tyngdpunkten av hennes författareskap i bunden form ligger å det religiösa området. Hon har skrivit både lyriska dikter, långa didaktiska dikter och skådespel av religiöst innehåll. Det stora problem, som framför alla andra har sysselsatt Marguerites tankar och varit hjärtpunkten i hennes liv, har funnit ett livligt uttryck i hennes författarskap.

Dessa dikter äga framförallt det rent personliga intresset, att man genom dem kan följa gången av Marguerites religiösa utveckling och få det säkraste svaret på den ofta framkastade frågan, vilken Marguerites ståndpunkt i dessa frågor verkligen var. De lämna vidare ur kulturhistorisk synpunkt betydande bidrag till uppfattningen av reformationstiden och dess andliga strömningar i Frankrike. Och slutligen äga många av dem ett stort litterärt värde.

Det har länge funnits en viss benägenhet att underskatta detta senare. Det är icke heller underligt att särskilt i de långa dikterna, le Miroir de la Pescheresse, le Triomphe de l'Agneau, l'Oraison de l'Ame fidèle m. fl. man främst fäst sig vid de starkt i ögonfallande bristerna i drottningens diktning.

Marguerite är ingen konstnär. Hon lider av en tröttande bredd, av ständiga återupprepanen. Renässansens diktare

i Frankrike voro i allmänhet inga mästare i vad angår den litterära kompositionen, det materiella ordnandet av dikternas innehåll. Särskilt är det som om Marguerite emellanåt varit liksom överväldigad av sitt ämne, det har strömmat över henne med en sådan styrka, att hon däri tappat bort varje ledtråd för tanken. Hon har måst taga allt med, stort som smått, för att ge uttryck åt vad hon känner. Begränsningens konst är henne fullkomligt främmande, och understundom innehålla den goda drottningens dikter onekligen mer teologi än poesi.

Men om det ena villkoret för att vara en det bundna ordets mästare, eller det stränga konstnärskapet merendels saknas, finnes i så mycket rikare mått ett annat villkor, nämligen den starka personligt levande känslan. Hon är skald var gång hon låter sitt rika, varma hjärta tala. I detta och icke i något annat ligger hennes snille. Hon har hela sitt liv grublat över de största av de evigt olösta frågor, som sysselsätta människoanden, alltings uppkomst och ändamål, och hon har med en brinnande själs iver omfattat det svar hon trott sig härå finna i bibeln och Kristi lära. Hon lever i tro och kärlek, de båda makter, som äro bestämmande för hennes liv, och om den förra emellanåt och ej så sällan bjuder på dogmatiska utläggningar, där diktningens ådra fryser bort, vet hon att finna så mycket starkare uttryck för den andra av de båda livsmakter, som styra hennes väg. Hon är den religiösa extasens skald, och detta till den grad att hon såsom religiös diktare intar ett av de främsta rummen i sitt lands litteratur.

Frankrike äger utom Marguerite de Navarre, tre stora religiösa skaldar: Agrippa d'Aubigné, Lamartine och Verlaine. Men den förste av dessa är framförallt kalvinismens store stridshjälte, den förföljda religionens hämnare, och hans diktning blir till ett tungt slagsvärd, vilket hugger in i motståndarnes leder lika oblidkeligt som det vilket han svängde på slagfältet. Det är icke kärlekens, men hatets evangelium han förkunnar, och han fröjdas lika mycket över helvetets fador som över himmelrikets härligheter, han är en prote-

stantismens Juvenalis, men i motsats till denne uppbyren av en stor själs patos. Inför Lamartines religiösa diktning står man alltid tvivlande, om den verkliga är äkta; den ger intryck av att vara snarast ett litterärt mode för dagen, en fantasidräkt, i vilken han vet att behagfullt draperas sig, och versens harmoniska flöde kan icke borttaga detta intryck. Jag kan svårligen tänka mig att en religiös människa kan i djupare mening värmas av Lamartines dikter. Verlaine är som konstnär Lamartine fullt vuxen, och han är, som det stundens barn han hela sitt liv förblir, säkerligen ärlig i det ögonblick han diktar sin omvändelsehistoria, sin ånger, sin förkrosselse. Men det är något patologiskt däröver. Hos Marguerite åter är ingivelsen fullt äkta.

Av hennes större dikter äro le Triomphe de l'Agneau, les Prisons och l'Oraison de l'Ame fidèle de som mest tillvinna sig uppmärksamhet. I den förstnämnda förhäriliga Kristus såsom segerherren på engång över den gammal-testamentliga lagen, över synden och över döden. Kristus talar till döden, »des humains la peste capitale», och bjuder den att icke längre fylla de trognas sinne med skräck och med helvetessyner:

»Plus ne viendras de dueil noire et blesmie,
Mais leur seras une courtoyse amie,
L'accès, l'apport, la douce messagere
De mes amours.»

Han vänder sig till de trogne: prövningens tid är över:

»Voicy le temps, gratieuse colombe
Ou tout florist, quand le froid hyver tombe,
Voicy le temps que jouiray de vous
Et vous de moy, tant qu'ensemble nous tous
Un corps ferons. O belle Sulamithe,
Escoutez moy, que ma parole habite
En votre ouyr; que mon esprit ressorte
Jusqu' au profond de votre coeur en sorte
Que d'un baiser nous n'ayons qu'une haleine.»

Kristus bestiger sin tron; och hans härlighet lovsjunges;

»Jamais ne feut l'estoille matutine
Tant cler a voir dans sa riche estincelle.»

Och efter några egendomliga avvikelser bland annat till Cartagos och Roms historia slutas dikten med en beskrivning av det nya riket.

Det är endast skada att Marguerite behöver omkring 1500 rader för att återge detta fragment av den kristna teologien.

Ännu längre är emellertid den stora dikten *les Prisons*, vilken förskriver sig från de sista åren av Marguerites liv. Men i denna finnes till skillnad från flertalet av hennes övriga dikter en handling; det är icke blott en utläggning av kristendomens förkunnelser, det är ett människoliv, som däri skildras, en själs historia på dess vandring till Gud. Det är naturligtvis Marguerites eget liv, ehuru väl hon förkläder sig under en manlig dräkt.

Hon skildrar de olika fångelser, varest hon hållits inspärrad. Det första var kärlekens, och vändande sig till den älskade målar hon, hur lycklig hon var där:

»Votre parler m'estoit toute harmonie
Que ma prison rendoit si bien garnie
D'un son en quoy gist ma félicité
Que je n'avoys point de necessité
D'orgue, de luts, de fifres, de violes.»

Hon kysste sina bojor och ville ej utbyta sin tillvaro mot någon annan.

»Car estre grand et puissant terrien
Sans estre aymé et aymer ce n'est rien!»

Men hon kommer under fund med den älskades otrohet; lögn och bedrägerier hålla henne ännu en tid kvar i dessa bojor, som hon förbannar, och slutligen flyr hon från dem. Hon genomvandrar världen, hon beundrar dess skönhet och storhet, hon besöker hoven, varest hon inneslutas i nya bojor, ärelystnadens och girighetens, till dess slutligen en vis man anger henne den enda vägen till lyckan, kunskapens och vetandets. Hon bygger sig en egendomlig bostad, där varje pelare är en uppstaplad hög av böcker, medicin, poesi, juridik, historia, filosofi, teologi — hela renässansens kunskapsörst och brokiga vetandebegär kommer här till

uttryck. I denna sällsamma kammare grubblar hon, en Faust-figur, över alltings ändamål och ursprung, till dess hon finner att hon ånyo har byggt sig ett fängelse, och hon river ned alla de av böcker upptimrade kolonnerna för att fly till Gud, som har förkunnat sig i dessa ord, vari hon finner all livets visdom inrymd:

»Je suys celui qui est» och som närmare utvecklas:

»Je suys qui suys fin et commencement
 Le seul motif d'un chacun element
 — — — — —
 Tout vient de luy et tout à luy retourne
 — — — — —
 seul amour parfait
 Par qui tout est pensé et dit et fait.»

Socrates och Platon ha förkunnat honom, han är fjärran och dock nära, han är anden och friheten, han är det »hela», i vilket människans »intet» smältes samman och lyftes opp till verkligt liv. Man följer henne upp till ängsligt förtunnande rymder, dit hänförelse och kärlek bära henne och varifrån spröda klocktoner dallra ned för att slockna i ändlösa djup.

Det är en nära besläktad idévärld, som möter i den redan i »les Marguerites» intagna och således tidigare tillkomna dikten »l'oraison de l'Ame fidèle». Det är samma religiösa extas, delvis samma terminologi — även där betecknas Gud som »tout» och människan som »rien» — och slutligen samma begär att liksom gå upp i och försvinna i Gud. Även där möter en svärmisk och mystisk kärlek till gudomsväsendet, så starkt att den adlar också denna dikt till värlig poesi, trots att den lider av samma fel som de övriga.

Av hennes övriga större dikter må endast nämnas »le Navire» och »Complainte pour un Prisonnier». I le Navire ger hon ännu ett uttryck åt sin trogna, blinda, allt förlåtande kärlek till brodern. Den är liksom »les Prisons» skriven under hennes sista år och Frans I uppenbarar sig för henne efter sin död, förebrår Marguerite hennes hejdlösa sorg och egendomligt nog läggas i hans, den livsglade renässansfur-

stens och kättareförföljarens mun, långa — och naturligtvis allt för långa — religiösa utläggningar, som betänkligt snudda vid den katolska rättrogenhetens gräns.

Complainte pour un prisonnier är från ett tidigare skede av hennes liv och antagligen skriven under det stora förföljelseåret 1535. Som ett bevis på den tanklöshet, varmed Marguerites dikter emellanåt uttolkats, må nämnas, att man trott denna dikt, som även den innehåller stycken av kristen dogmatik i reformationens anda och framför allt förhårligar martyrskapet, skulle i fångens gestalt åsyfta Frans I under hans fängelsetid i Madrid. Kompositionen är väl något dunkel, men uppenbarligen är det en förbön, som drottningen lägger i någon av de förföljda kättarnes mun, och sannolikt synes mig, att denne är ingen annan än Clément Marot.

Det är klart att de mindre dikter av rent lyriskt innehåll, som drottningen efterlämnat, icke i samma mån lida av de fel, som tynga de större och som ofta göra deras genomläsande ord för ord till ett ganska drygt arbete. Flera av de andliga sånger, »Chansons spirituels», hon diktat, äro i sitt slag förträffliga. Men även här kunna upprepningar och platheter förringa deras verkan. Till de bästa hörde, där hon uttalar sin oro för brodern under hans sista sjukdom, liksom sin sorg när dödsbudskapet når henne. Denna senare dikt har hon sedermera inlagt i ett sångdrama, som bär den efter vår tids språkbruk något egenomliga titeln »Comédie sur le trespas du Roy».

Den moderna teatern har som bekant framgått ur de medeltida mysterierna, dramatiserade framställningar ur bibeln. Dessa voro ytterst populära under medeltidens slut; man strömmade massvis för att åse dem, mairerna i vissa städer, såsom Amiens och Bourges måste vidtaga särskilda skyddsåtgärder för bevakandet av de övergivna bostäderna, medan samtliga dess innevånare bevistade föreställningarna. Intet nutida skådespel, liksom ingen skådespelare i våra dagar, hur stort namn han än må åtnjuta, har kunnat fröjda sig över ens tillnärmelsevis så stor popularitet. I dessa mysterier, som vädjade till en naiv publiks smak, funnos vid

sidan av dialogiserade framställningar direkt hämtade ur bibeln inblandade fria fantasier ofta med en grov och burlesk anstrykning. Reformationen vände sig emot detta neddragande av de heliga berättelserna, och när en gång dessa anmärkningar framställts, kunde ej den härskande kyrkan vara mindre nitisk. Emellertid voro mysterierna ännu långt in på 1540-talet högt skattade, till dess att år 1548 ett dråpslag tilldelades dem, i det att parlamentet i Paris förbjöd deras uppförande i huvudstaden.

Marguerite, som minst av allt kunde misstänkas att vilja draga ner bibeln, har själv författat en cykel med skildringar från Kristi födelse, ett synnerligen omtyckt ämne för de medeltida mysterie-diktarna. Antagligen ha dessa skådespel uppförts vid hennes hov. Har hon velat ingjuta nytt liv i en döende konstform, har hon velat genom att bortrensa allt som kunde stöta de fromma för huvudet bibehålla ett medel för den religiösa förkunnelsen? Ty det säger sig självt att i Marguerites mysterier finnes intet av de burleska upptåg, som framkallar oppositionen mot dem. Hennes skådespel hava över sig något av en gammal flamländsk målnings naiva fromhet. Särskilt det första »la nativité de Jésus-Christ» bjuder på en serie tavlor, som ännu bibehållit sin friskhet: Josef och Maria avvisas från det ena härberget efter det andra; i det ena mottar man blott rika personer, i det andra där det fanns:

»une vie délitieuse,
Danse et jeux et femmes et banquets»

vill man ej ha »gens pleins de tristesse». Sedan följer herdarnes samspråk å marken efter slutat dagsarbete; de tre konungarnes vandring under stjärnornas ledning och deras tillbedjan av det nyfödda barnet, allt levande, enkelt och okonstlat.

Men medeltiden kände även en mångfald av andra dramatiserade framställningar och »moralités», »farces» och slutligen politisk-sociala satirer, »les sotties». Även Marguerite har gått utanför mysteriernas trånga ram och skri-

vit ett flertal »komedier». Jag vill blott beröra en enda av dessa, nämligen den som uppfördes 1547 under drottningens vistelse i Mont-de-Marsan och som därför gemenligen benämnes »la Comédie de Mont-de-Marsan». Den berör, även den, det religiösa området; den är jämte »les Prisons» och »le Navire» det sista ord Marguerite sagt i detta ämne, som upptagit hela hennes liv; och den kastar även en skarp belysning över den ståndpunkt denna spörjande och grubblande kvinna slutligen intog, innan hennes stämma för alltid skulle tystna.

På scenen införs två kvinnor, la Mondainne och la Superstitieuse. La Mondainne har ingen tanke annat än att pryda sin kropp och söker inga andra nöjen än de som tillfredsställa denna.

»Je le painctz et farde
Remire et regarde
Voire à tous moments;
De le tenir sain
C'est tout mon dessain
Car je veulx qu'il vive!»

Hennes arbete för dagen är slutat:

»Puisque je suis coiffée
Je croy que ma journée est faicte.»

Men la Superstitieuse, i vilken man återfinner den katolska kyrkan, tänker blott på kroppens dödande; själens hälsa är hennes mål och detta vill hon vinna genom botgörareverk och späkningar. Är den ena utrustad med smink och puder, har denna mot alla faror och bekymmer till sitt förfogande — Marguerite tvekar ej att stämpla det som vidskepelse — rosenkransar och bönböcker:

»De tous saintz, oraisons
J'ay pour toutes saisons
Pour garder et guérir
De tous dangiers et maulx
D'ennuis et de travaux
Que je puis encourir.»

Under den ordväxling, som uppkommer, uppträder en tredje person, la Sage. Hon förfäktar, kan man säga satsen: mens sana in corpore sano, hon vänder sig lika mycket mot den mondänas världslighet och lättsinne som mot den vidskepligas bemödanden att i yttre gärningar och i kroppens dödande vinna livets krona. Hon hänvisar till bibeln och förnuftet:

» — lisez le hardiment
Le vieil et le nouveau testamentt
Que vous a laissé votre père.»

uppmänt hon »la Superstitieuse», men denna undskyller sig med sin okunnighet. Hon predikar värtaligt att de yttre gärningarna, pilgrimsfärder och fasta och böner icke ha något värde, om de ej uppbäras av tro — med ett ord hon är språkrör för alla de rörelser, som sammanfattas under reformationens namn. Man väntar sig att hon skall avgå med segern, men så införes på scenen ännu en fjärde, la Reine de l'amour de Dieu, la Bergère, en av de gåtfullaste gestalter Marguerites fantasi har skapat. Denna är hela tiden i ett sorts hänryckningens rus; medan de andra fram säga sina strofer, sjunger hon dem merendels, och ibland finna hennes känslor intet annat uttryck än bortdöende toner utan ord. Redan de första orden måla henne:

»Hélas, je languys d'amour
Hélas, je meurs tous les jours.»

Hennes liv är kärleken och hennes ord äro så allmänt hållna, att de lika lätt kunna avse en jordisk varelse som himlarnes herre. På alla de andras frågor och gäckande tillmälen har hon till svar blott ord som dessa:

»Je ne scay rien sinon aimer
Ce scavoir là est mon étude.»

Den visa säger med den torra snusförnuftighet, som utmärker henne:

»Je tiens malheureuse la femme
Dont le coeur est d'amour martyr.»

Men herdinnan sjunger tillbaka:

»Heureuse tiens ma flamme
Sans point m'en repentir.»

Hon är lycklig i sin kärlek:

»J'ay ce qui me peult satisfaire:
Cherche ailleurs son bien qui voudra
Jamais le mien ne me fauldra.
Je n'ay nulle necessité;
En voiant la diversité
Des estoilles, des fleurs, des champs,
En joye, en plaisir et chants
Doulcement passe ma journée.»

Sådan är denna egendomliga gestalt, som likgiltig för alla skilda livsåskådningar proklamerar kärleken, som livets högsta lag. Den jordiska kärleken är en sinnebild av den högsta, kärleken till Gud, och är vägen varpå människorna nå fram till honom.

Efter att sålunda ha redogjort för Marguerites religiösa skriftställarskap kan jag till besvarande upptaga den omstridda frågan, vilken religiös uppfattning Marguerite omfattat. Var hon katolik, ehuru med öppen blick för de brister, som vidlåde den katolska kyrkan och vilkas fåfänga beivrande först har framkallat reformationsrörelsen? Eller var hon i själ och hjärta protestant?

Man kan svårligen frigöra sig från den misstanken att envar av de båda stridande kyrkorna velat tillägna sig Marguerite för att pryda sig med hennes stora namn. Jag behöver väl ej säga att för mig är denna synpunkt fullkomligt likgiltig; vad som intresserar mig är blott att närmare tränga in i Marguerites religiösa tankevärld, då härförutan den rätta belysningen saknas både på hennes författarskap och hennes livsgärning.

Hennes utgångspunkt är, det synes mig obestridligt, rent protestantisk. Det visar sig redan i hennes första större religiösa dikt, *le Miroir de la Pescheresse*, vilken utkom 1531 och av Sorbonne, så konungens syster hon var, med

säker instinkt upptogs på de förbjudna böckernas svarta lista. Det är icke blott, som man anmärkt, att i hennes skrifter den Heliga Jungfrun och helgonen ytterst sällan och de senare aldrig individuellt angivna möta, ehuru väl redan detta är ett betecknande drag. Hela den värld av medlare, som den katolska kyrkan ställer mellan människan och Gud, saknas hos henne. Men även i fråga om rent protestantiska dogmer, såsom rättfärdiggörelsen genom tron allena, sluter hon sig uppenbarligen till den nya läran, och hon gör det i utläggningar, där jag hoppas att den fromme protestanten skall finna mer renlärighet än den litterärt intresserade finner poesi. Hon snuddar vid predestinationsläran, ehuru hennes kvinnliga hjärta och kvinnliga inkonsekvens nöja sig med att beteckna de saliga såsom evigt utvalda av Gud, men däremot undvika att draga den oundvikliga slutsats i fråga om de fördömda, vilken Calvin icke räddes för. Om en tredje stor tvistefråga, transsubstantiationen, har hon så vitt jag kunnat finna icke uttalat sig. Vidare har hon i bibeln och i bibeln allena sökt rättesnöret för sin tro, likasom hon uppmanar till dess flitiga studerande, och hon synes av bibeln särskilt utvälja just de skrifter, som alltid varit protestanterna kärast, Paulus och framför allt hans brev till Romarne. Hon har slutligen lovsjungit de protestantiska martyrerna och prisat dem saliga att få dö för sin tro. Hon har således icke blott av barmhärtighet velat rädda dem, men även därför att hon delade deras åskådning. Ja, av ett ställe i den något dunkla la Com-plainte pour un Prisonnier förefaller det nära nog, som om hon förebrådde sig själv att icke öppet stiga fram och bekänna sin tro.

Med detta för ögonen synes mig omöjligt att bestrida att Marguerite i själ och hjärta åtminstone en lång tid av sitt liv varit protestant eller kanske riktigare reformert. Man kan icke för att rädda hennes minne från kätteriet, om nu det skall vara nödvändigt, vilja ge henne en plats allena i det mellanparti, som arbetade på en sammansmältning av de båda kyrkorna, men som ju mer seklet skred

fram och de stridande var å sin sida stelnade i sina åsikter, sköts undan och miste betydelse. Javål, hon har nog velat återställande av kyrkans enhet, men detta med uppoffrande i de stridiga punkterna av så gott som allt vad den gamla kyrkan förkunnade.

Men nu möter ännu en fråga. Från strängt katolskt håll framställes det gärna som om Marguerite väl under den tidigare delen av sitt liv beklagligen omfattat kätterska villfarelser, men sedermera kommen till insikt om det falska i dessa ångrat sig och slutligen dött som en kyrkans lydiga dotter. Ehuru jag ej direkt kan påvisa det, misstänker jag att denna framställning har gamla anor och föreskriver sig redan från den officiella historieskrivningen under Ludvig XIV, om ej tidigare. Man får icke glömma att Marguerite är Henrik IV's mörmor och således, ehuru en Valois, tillika Bourbonernas stammor.

Som ett bevis på Marguerites återvändande till den allena saliggörande kyrkans sköte plägar anföras att hon under sin vistelse i klostret Tusson, där hon erhöll budskapet om Frans I:s bortgång, deltog i klostrets andaktsövningar samt vidare att hon på dödsläggret mottog sakramentet efter katolsk ritual.

Jag lämnar därefter, om dessa båda bevis i och för sig äro mycket bärkraftiga. Av hänsyn bland annat till brodern övergick Marguerite aldrig offentligen till den nya läran. Det var därför naturligt att hon i yttre åthävor icke ville avsticka från kyrkans övriga barn.

Det riktiga svaret på denna fråga ges, även den, i hennes skrifter från de sista åren och framförallt i de båda, för vilka ovan närmare redogjorts, les Prisons och la Comédie de Mont-de-Marsan.

Så skarpt, ja nästan oväntat skarpt, som hon vänder sig i denna senare mot katolicismen, vars drag ovillkorligen skymta fram bakom la Superstitieuse, synes mig svårt att förfäktat någon återgång från Marguerites sida till den katolska kyrkan.

Men utan tvivel är det något förändrat i Marguerites

väsen. Man skulle ju väntat sig att la Sage, protestantismens sinnebild, skulle stå som segerherre i ordtvisten mellan den stackars mondäna, som angripes från båda håll, och la Superstitieuse. Men det är just det överraskande i hela dikten, att även hon skjutes till sidan. Hon är icke heller odelat sympatisk. Hon är torr och självrättfärdig, och det namn, som smyckar henne, synes nästan ha tillagts henne med en viss ironi.

Under årens lopp har väl Marguerite stötts tillbaka även av protestantismen. Hon har funnit denna lika hård, lika trångbröstad, lika förföljelselysten mot olika tänkande som katolicismen. Hon har ådragit sig Calvins skarpa ogillande för det beskydd hon skänkte dessa olyckliga fritänkare, som voro lika fredlösa i Genève som i Rom. Men likasom hon är en av de få, som i detta den religiösa förföljelsens tidevarv höjt sig till vidsynt tolerans, så är hon också en av de få, som ehuruval en troende kristen — det förblev hon alltid — icke kunde inrama sin tro och sin livsåskådning under någon av de stridande kyrkornas formler.

Hon vände åter till sin ungdoms mysticism, men rensad åtminstone delvis från det dunkla och obegripliga svärmeri, som alldeles omsvept denna. I stället kom en tillsats av platonism. Hon hade tidigt studerat Platon och hon har väl väglets häri av den ovan omtalade Antoine Herroët. Föröfrigt var Platon föremål för en livlig uppmärksamhet av diktareskolan i Lyon med Maurice Scève i spetsen, och i denna stad har drottningen åtminstone två gånger 1525 och 1548 gjort längre uppehåll. Av de båda livsmakter, som styrt hennes väg, tro och kärlek, ger hon vid slutet av sitt liv avgjort företräde åt denna senare. Och hon avser härmed säkerligen detsamma som Antoine Herroët så vidlyftigt utvecklats i sitt stora arbete »la parfaite amie», en kärlek icke byggd på den förgängliga skönhetens dragningskraft utan på själarnes samstämmighet, och i denna jordiska kärlek har hon sett en avbild av den högsta känsla, som enligt henne kan fylla en människas liv, kärleken till Gud.

Så slutar Marguerite sitt liv i en kristendom, där mysti-

cism och platonism sammanlöpa och som står främmande för de dogmer, i vilkas namn så mycket blod utgjutits. Kanske har det icke alltid för henne själv varit möjligt att klargöra sin åskådning i frågor, som likasom försvinna i rymder utan gränser likasom utan konturer. Än svårare är det för en eftervärld, som väl i allmänhet står fjärran för det som fyllt Marguerites själ med hänförelse och jubel att fatta densamma. Jag har blott velat ange den riktning, vari hennes tankar gingo mot slutet av hennes liv.

Och sålunda är det icke något anmärkningsvärt, om hon på sin dödsbädd mottagit sakramentet så som den katolska kyrkan föreskriver det. Hon kunde göra det likaväl efter den ena som den andra kyrkans ritual, ty hon tillhörde icke längre någondera.

IV. HENNES PROFANA DIKTNING. HEPTAMÉRON.

Frånsett de religiösa dikterna bildar det erotiska elementet huvudinsatsen i Marguerite de Navarras författarskap. Den frågan ligger nära till hands, om Marguerites liv, utom av hennes religiösa svärmeri fyllts av någon större passion.

Hon har icke älskat sin första man, därom synas alla eniga. Hon har av allt att döma hyst en starkare böjelse för konungen av Navarra, intill dess de glidit åtskilts, i främsta rummet föranlett av hans flyktighet. Hon har icke varit fullt lycklig i något av sina äktenskap, och förhållandet till hennes båda män synes åtminstone till väsentlig del ha varit bestämd av pliktens bud.

Men har någon annan skänkt henne vad dessa ej förmodade att giva? Man har med det begär som alltid finnes att omge framskjutna personer med en fri legenddiktning, nämnt det ena namnet efter det andra. För intet förefinnes något egentligt bevis. Ofta har man velat påstå att mellan henne och samtidens främste diktare Clément Marot, vilken var hennes handsekreterare, skulle bestått ett varmare förhållande. Detta påstående synes numera övergivet, och bland andra förnekas dess riktighet av Anatole France. Marguerite har särskilt under de år Marot var utsatt för religiös förföljelse beskyddat honom som hon gjort med så många andra, han har varit hennes litterära vän och det är allt. I de många dikter, Clément Marot skrivit till drottningen finns ingen, som talar för att hans känslor gått utanför denna ram. Överhuvud är kyskhets en egenskap som starkt betonas i samtidens uttalande om Marguerite. Clément

Marot har bland andra gjort detta. Det förefaller nästan som om hon så helt gått upp i sina religiösa känslor, sina litterära och vetenskapliga intressen, sina strävanden för andras väl och sist men ej minst i sin kärlek för brodern att det icke lämnat rum för andra starkare passioner.

Det är dock icke så att hon varit utan förmåga att inge andra dessa känslor. Hon har i Heptameron berättat ett äventyr, som allmänt uppges syfta på henne själv, vilket hon för övrigt i berättelsen knappast gett sig möda att dölja. Det är för övrigt så målande för tidens seder, detta äventyr, att det väl tål förtäljas ännu engång. I Flandern fanns en änka »de si bonne maison qu'il n'en estait point de meilleure» och vars broder, som var gift med konungens dotter, var en mäktiga förnäm herre. Det är icke att undra på, om man i detta syskonpar tror sig igenkänna Frans I och hans syster. En adelsman, som vistades i broderns hus, förälskade sig i den unga änkan och för att vinna sitt mål inbjöd han de båda syskonen till gäst å sitt slott. Han hade låtit inreda en löndörr till det rum, som beboddes av henne, och nattetid infann han sig där oförmodat och sökte först med övertalningar och sedan med våld förmå henne att skänka honom sin gunst. Men hon värjde sig så väl och tillfogade fridstöraren så många skråmor i ansiktet, att denne icke blott måste draga sig tillbaka med oförrättat ärende utan även följande dag för att ej visa sitt blodiga ansikte måste ligga till sängs under förebärande av sjukdom, varför han ej var närvarande vid sina furstliga gästers avresa. Hjälten om han så får kallas, i detta äventyr var Frans I's gunstling amiral Bonneval, som snart efteråt skulle låta sitt liv vid Pavia och således visa att det fanns slagfält, från vilka han icke snöpligen flydde sin kos. Marguerites första tanke efter det nattliga äventyret är naturligtvis att omtala det för brodern och sålunda hämnas på den man, som så djupt kränkt hennes ära. Men på en hovdams råd avstår hon härifrån. »Ayez mémoire, ma Dame», säger hon »que l'Amour est aveugle». Vidare utvecklar hon, att det var en ära för

drottningen att ha ingett en man så starka känslor. Kanske kände sig Marguerite ej alldeles utan skuld.

I Heptameron låter hon en av personerna säga att ingen människa kan älska Gud, som icke helt älskar någon annan. Dubbelt smärtsamt har det varit för Marguerite att icke äga någon »parfait amy», som man kallade det på samtidens språk. I flera av hennes dikter framskymtar även besvikenheten att icke finna sin kärlek besvarad.

»J'ayme un amy qui dit m'aymer; mais quoy?
Je voy et scay qu'Amour est en lui morte —

säger en av de tre olyckliga damerna i la Coche och liknande uttalanden gå igen även annorstädes. Man har svårt att icke sammanställa detta med hennes eget liv och erfarenheterna från hennes senare äktenskap.

Det förefaller som om Henrik av Navarra trots sin flyktighet hade plågat drottningen med sin svartsjuka. Har hon måhända till någon av sina litterära vänner stått i ett innerligt men platoniskt vänskapsförhållande? Även till stöd härför kunna mycket bestämda uttalanden i hennes dikter anföras:

»Souvieigne-vous de nostre amour honnête
Dont nous devons pour nul baisser la teste
Car nous scavons tous deux certainement
Qu'honneur et Dieu en sont le fondement
Souvieigne-vous du très chaste embrasser
Dont vous ne moy ne pouvions laisser.»

Är denne okände den försynte, tillbakadragne Dagoucin, som förekommer bland de berättande personer i Heptameron och bakom vilket namn man tror att biskopen i Mende Nicolas Dangin gömmer sig? På en gång präst och världsmän hörde han till drottningens förtrogne och hyllade som hon en platonisk form av kärleken. Längre än till gissningar kan man emellertid ej komma. I en märkvärdig dikt, som aldrig offentliggjorts under drottningens livstid, talar hon med stolthet hela den förorättade oskuldens språk:

»Hélas, mon Dieu, avez vous bien pu croire,
Qu'autre que vous puisse estre en ma mémoire

— — — — —

J'ai le coeur nect et la teste levée,
 Pleine d'amour très ferme et esprovée
 Je puis aller mais sus tout je refuse
 De mon bon droit faire jamais excuse.»

Detta är ungefär vad man kan sammanställa beträffande Marguerites eget innersta känsloliv. Hennes begär efter kärlek har troligen aldrig fullt tillfredsställts. De, som ägt de yttre tecknen härå ha icke ägt hennes själ, och åt de, som ha ägt hennes själ, har hon icke skänkt något annat. Hon har emellertid levat en stor del av sitt liv vid Frans I:s hov och hon har icke kunnat undgå att hos andra se den passionernas våldsamhet, som präglade hennes tid. Men ehuru själv kysk, har hon även på detta område bevarat något av samma upphöjda fördragsamhet, som utmärker henne på religionens. Och slutligen har hon, om än för egen del dyrkande den platoniska kärleken, dock ägt så mycket av kvinna kvar att hon med brinnande intresse följt kärleken i alla dess former, och hon har efter tidens sed talat med en frispråkighet, inför vilken nutiden studsar tillbaka.

Sådan var i sin uppfattning av kärleken författarinnan av Heptameron, av alla de verk, som flutit ur Marguerites penna det mest bekanta och det enda, som ännu något allmänne läses.

Det är allbekant, hurusom Marguerite hämtat förebilden till denna novell-cykel ur Boccaccios' Decameron, vilken särskilt i Frans I:s omgivning var föremål för en stor beundran. Liksom Boccaccio låter några herrar och damer fly undan pesten, som rasar i Florens, och fördriva enformigheten i deras tvungna tillflyktsort med att för varandra förtälja berättelser, är uppräningen i Heptameron den att ett tiotal personer på väg från den redan då kända badorten Cauteret i Pyreneerna på grund av översvämningar och traktens osäkerhet gömma sig undan i ett avlägset kloster. De berättelser de förtälja varandra äro eller uppges i allt fall vara verkligt inträffade händelser, samtliga från Frans I:s eller de närmast föregående konungarnes tid.

Den egendomliga motsats, som finnes i Decameron mellan novellernas på engång lätta och starka sensualistiska fantasi och dödsstämningen, som vilar över Florens, saknas fullständigt i den franska efterbildningen. Men till gengäld bjuda de på intressanta verklighetsbilder, de skänka mången ur kulturhistorisk synpunkt karakteristisk inblick i ett tidevarv, som trots dess rika bildningsintressen och konstens starka uppsving ännu gömde på en sinnenas våldsamt och sedernas råhet, som stod i starkaste kontrast häremot.

Vidare äro samtliga de berättande personer i Heptameron samtida figurer. Bakom Dame Oisille, (anagram av Louise) den förnäma änkan, vilken intar en ledande plats, skymtar Louise de Savoie; Marguerite själv förkläder sig under namn av Parlamente¹, hennes man under namn av Hircan etc. etc. Samtliga dessa personer, tio till antalet, anknyta till varje berättelse reflexioner, och en förvånande skicklighet lägges i dagen att ge en moraliserande uttydning även åt de mest uppslupna äventyr. Dessa konversationer äro icke Heptamérons minsta litterära värde och de åter spegla, såsom Brunetière anmärker, samtalstonen vid det lilla hovet vid Pyreneerna med utläggningar över kärlekens väsen och uppdykande av religiösa betraktelser även på de mest oväntade punkter.

Berättelserna i Heptameron äro av mycket skiftande slag, både tragiska och komiska, emellanåt svällande ut till bredden av en novell i nutida mening, ofta målade allena en situation och någongång motsvarande endast de anekdoter, som vi återfinna under tidningarnes »varjehanda». Innehållet i ett par av dem har redan här ovan återgivits; här må blott tilläggas ytterligare två hämtade ur dess mest motsatta poler.

Under Karl VIII:s tid sändes en person på ambassad till Tyskland. Han tillbrakte en afton på ett slott, vartill han endast med svårighet erhölet tillträde. Sin aftonmåltid intog han ensam med slottets herre, då ett förhänge drages

¹ Parlementer, gammalfranskt ord för causer, conférer.

A. Ehrensverd, Fransk medeltid och renässans. Essayer.

undan och in träder en kvinna »la plus belle qu'il estoit possible de regarder» — detta eller liknande epitet består i allmänhet Heptamerons damer — och sätter sig stum vid bordändan. Främlingens uppmärksamhet fästes vid hennes sorgbundna väsen, hennes egendomliga dräkt och framför allt därvid att hennes hår är avrakat. Då hon ber att få dricka, serveras hon ur en med silver beslagen dödsskalle. Sedan hon åter avlägsnat sig, förtäljer slottsherren hennes historia: hon är hans hustru och då han upptäckte att hon var honom otrogen, dödade han älskaren och förvarade hennes benrangel i ett skåp inne i hennes rum. »Då min hustrus brott syntes mig så stort, att döden icke var tillräcklig som straff, ålade jag henne ett straff, som jag väl tror är henne svårare än döden, nämligen att förbli instängd i samma rum, där hon förr drog sig tillbaka för sina käraste nöjen och i sällskap med den, som hon älskade långt högre än mig». Hon skulle vidare intaga sina måltider ensam med mannen och drickande ur den mördades huvudskål. »På detta sätt» — säger han — »skall hon både se levande den, som hon genom sitt felsteg gjort till sin dödlige fiende och den åter död, som hennes kärlek berövat livet». Det mest överraskande är likväl berättelsens avslutning: efter åtskilliga år tillbrakta på detta sätt återtar mannen den förskjutna; »och fick han med henne många vackra barn».

Av helt annat slag är den muntra berättelsen om två munkar, som en kvinna ror över en bred flod. Det är Sèvres i Poitou, numera uppgrundad och obetydlig men ännu på denna tid segelbar för stora fartyg långt in i landet. När hon motstår munkarnes kärleksböner, vilja de bruka våld mot henne och för att rädda sig låtsas hon gå in på deras begäran. Hon fäster dock därvid det villkor, att ingen av de båda munkarne skall få åse den andras förehavande. Därpå ror hon till en ö och landsätter den ene munken. »Beau père», säger hon »bed Edra böner här, ända tilldess jag fört Eder kamrat till en annan ö, och om han vid sin återkomst är nöjd med mig, lämna vi honom här och ro bort tillsammans». Därefter ror hon till en annan ö, får den

andra munken till att gå i land där, och när han väl gjort det, skjuter hon ut sin båt och ror skrattande bort.

Denna berättelse är också betecknande för det angrepp, den innehåller på munkarna. Även i Heptameron framskymta religiösa åsikter; munkar och de andlige äro framställda i en allt annat än vacker dager och en hel dag är ägnad uteslutande till berättelser om deras lättsinne, dryckenskap, okunnighet och vidskepelse.

Man har som bekant ofta stämplat Heptameron som i hög grad anstötlig. Det må också gärna medges att man finner ting däri, som äro betydligt värre än de båda munkarnes äventyr, och särskilt förekomma sängkammarförväxlingar i en grad, som kommer läsaren att betvivla möjligheten av att berättaren strängt hållit sig till vad som verkligt ägt rum. Man må emellertid erinra sig att samtalstonen även i de högre kretsarne var en helt annan på Marguerites tid än i våra dagar. Heptamérons berättelser äro grovkorniga, och det är ingen bok som man sätter i händerna på vem som helst. Men dess syfte är, där det icke enbart går ut på att roa, oftast att förhårliga vad drottningen kallar »une sure, loyale et parfaite amitié» (-amour). Där finnes såsom redan anmärkts kärleken återgiven i dess mest skiftande former. Men med vilket välbehag dröjer icke Marguerite vid den unga flickan av ringa börd, som är föremål för Frans I's första ungdomskärlek, då han ännu är en ung prins, överträffande alla andra i »perfections, graces, beaulté et grandes vertues». Hur intagande är icke hon skildrad, när hon trots allt avvisar prinsen. »Jag är icke så dum, Monseigneur, och icke så blind att jag icke ser all den skönhet och behag Gud nedlagt i Er, och att jag ej skattar den lyckligast i världen, som får äga en sådan prins, hans kropp och hans kärlek». Hon är villig att offra honom sitt liv, men icke sin ära; ty mer än livet har hon sin ära kär. Kunde i Marguerites ögon oskulden vinna en större seger än när den till och med tillbakavisade den unge, oemotståndlige François d'Angoulême?

På det profana området är Marguerites författareskap i

bunden form av mindre omfattning. Jag har redan omnämnt det mest betydande av hennes hithörande verk, la Coche. Även här uppträder Frans I, men nu som den erfarne kärleksdomaren, som ensam är värd att avgöra tvisten mellan tre på olika sätt av kärlekskval hemsökta kvinnor. L'histoire des Satyres et Nymphes de Diane är en annan livligt berättad dikt med mytologiskt ämne.

V. SLUTOMDÖME.

Ett ädelt liv, ett brinnande hjärta och ämne till en stor skald — sådant är Marguerites eftermäle. Hon förblev i sin diktning hela sitt liv i viss mån en dilettant, hon satte aldrig därå konstens stränga märke; och är det icke nästan för mycket begärt, att hon skulle ha kunnat göra det? Hennes verksamma liv var upptaget av så många krävande uppgifter att diktandet icke kunde bli den första och främsta. Det är betecknande att det allmänt uppges, att hon ägnade sig häråt, då hon på sina långa resor genom Frankrike färdades i sin bärstol. Men engång framme vid målet, vare sig Louvre eller de andra kungliga slotten, de kungliga fältlägren eller ett av hennes egna residens i Alençon, Bourges, Nérac eller Pau var hennes tid upptagen av politik, hovliv, grundande av universitet, inrättande av barmhärtighetsverk, såsom hospital och sjukhus, administrerandet av sina vidsträckta och spridda besittningar och slutligen först och främst av att med outtröttlig iver bistå alla, som voro förföljda för sin övertygelse i religiösa frågor. Det är redan märkvärdigt nog att hon hunnit med att lämna efter sig en så omfattande litterär kvarlåtenskap.

Jag har redan sagt min mening om drottningen såsom författare. Må det tillåtas mig att som slutord anföra några rader, skrivna om ett verk, som står vår tid och vårt land betydligt närmare. »Det (skaldestycket) röjer talang, även på sina ställen geni, samt en poetisk ande, som likväl är långt ifrån att vara jämt underhållen, utan egentligen visar sig genom särskilt lyckliga rader, sedan trenne eller flera föregått, i vilka varken tankar eller uttryck svara till dessa

liksom isolerade utbrott av snille. Stycket synes, det är sant, hava värma, men vilken ofta dels faller, dels ofta förtjänar namn av överspänning. Det saknar i min tanke plan, åtminstone har jag icke funnit den; versen, ehuru icke utan harmoni, har icke den ledighet, den sanna och okonstlade skönhet som en fullkomnad talang giver».

Man blir måhända något överraskad av att finna Leopolds yttrande till Svenska Akademien över en dikt vid namn Svea, som år 1811 insändes till Akademien av en ung, nästan okänd professor i Lund — ty härifrån har det återgivna citatet tagits — kunna nästan ord för ord inpassas på Marguerites författareskap i bunden form.

Sådant som detta var, är det dock tillräckligt betydelsefullt att för alltid inskriva hennes namn i hennes fäderneslands litterära hävder. Det strålar med all den glans, som ett brinnande hjärta skänker, och det lyser mot bakgrunden av ett rikt och ädelt människoliv.

Den gren av den franska konungaätten hon tillhörde, eller huset Valois, har fränsett Karl V och Ludvig XI icke skänkt landet många nyttiga eller stora härskare. Men den har skänkt hävden en rad av märkvärdiga personligheter, lysande begåvningar, konstnärnaturer och slutligen även dem som locka fantasin genom storheten av deras olyckor eller deras förvillelser. Men med det renaste ljus och varmare än någon annan strålar Marguerite de Navarre, »la perle des Valois», som Michelet benämner henne.

CLÉMENT MAROT.

CLÉMENT MAROT.

I. HANS LIV. UNGDOMSÅREN (1495—1526).

Vid en av de många nyckfulla halvbågs-formade krökar, som floden Lot bildar på sin väg från Cevennerna och fram till Garonnes floddal, ligger den ålderdomliga staden Cahors. Omgiven som den är av rödskimrande klippor, mellan vilka floden skär sig sin väg, gör den redan på avstånd ett synnerligen tilltalande intryck. Än mer förhöjes detta på närmare håll genom de bilder från det förflutna, som möta, och framför allt genom den vackra gamla bro, som för över floden, en av de bäst bevarade medeltids-broar, som överhuvud finnas i Europa. Staden är Clément Marot's födelsestad, men hans minne har i senare tider fördunklats av ett större namn, som knyter sig till detsamma. Det är Gambettas, även han en son av Cahors.

När Clément Marot år 1495 kom till världen, hade hans fader, Jean Marot varit bosatt i Cahors sedan ett eller annat årtionde. Han var emellertid icke en stadens infödde borgare utan bördig från Caen, Wilhelm Erövrarens minnesrika stad i Normandie. Av en eller annan anledning hade denne ättling av normandiska bönder tagit sin tillflykt till den sydfranska staden, där han gifte sig. Om modern känner man intet; Clément Marot omnämner henne aldrig, och hon synes ha dött i sonens späda år.

Det var i en vacker trakt långt borta från allfarväg, som den lille Clément växte opp. Men länge skulle han ej få stanna här. Jean Marot hade äregiriga drömmar och ägnade sig åt icke mindre än sånggudinnornas tjänst; jag har redan nämnt hans namn bland »les grands

Rhétoriqueurs». Snart nog flyttade familjen, den synes föröfrigt endast ha bestått av fadern och den lille Clément, »tillbaka till Frankrike», som denne senare betecknande nog säger. Så litet hade ännu de södra delarna av landet sammansmält med de övriga; och Clément Marot, som engång skulle av sina samtida hälsas som Frankrikes förste skald, var under sin barndom icke dess språk mäktig utan talade allenast den förgrening av langue d'oc, som i hans födelsebyggd var gängse. Själv säger han i l'Enfer, att han, sedan han återkommit till »Frankrike», glömde sitt modersmål och lärde sig nödortfigt sin faders språk.

Det är sannolikt att det var år 1506 som Jean Marot lämnade Cahors. Redan samma år lyckades han att vinna anställning hos Anne de Bretagne såsom hennes sekreterare. Det är väl antagligt, att han redan vid denna tid förvärvat rykte som skald och att detta fäst drottningens ögon på honom, ehuruval några skrifter från denna tidigare period av hans liv icke finnas i behåll. Han tillträdde emellertid sin befattning hos drottningen, och redan hösten 1506 hade han rimmat ihop ett längre poem, »la Vray disant advocate des dames», som han kunde i ord lika ödmjuka som platta tillägna sin höga beskyddarinna. Det har antagligen tillvunnit sig hennes bifall, ty följande år erhöill han befallning att åtfölja Ludvig XII till Italien, dit denne begav sig för att återföra Genua under sin lydriad, och två år senare åtföljde han likaledes konungen på dennes fälttåg mot Venedig. I två digra dikter: le voyage de Gênes och le voyage de Venise har han förhärligat Ludvig XII:s bragder. De visa dessa båda dikter att Jean Marot var hemmastadd i tidens tomma och tröttande lek med allegorier — det upproriska Genua blir en grälsjuk madame Gênes med två barn »Peuple» och »Marchandise». De visa även att han i sitt poetiska vishus hade ett tillbörligt förråd på mytologiska figurer att liva upp sina haltande versfötter. Det är ett drygt och otacksamt arbete att ord för ord läsa igenom dessa dikter, och jag vill icke heller berömma mig av att med oklanderlig samvetsgrannhet ha gjort det.

Men om Jean Marot var en klen skald, var han en så mycket bättre far. Mellan honom och hans son synes det vackraste förhållande ha varit rådande. Clément omtalar alltid fadern i de varmaste ordalag. Anne de Breagnes något tungfotade hovskald såg med oförställd glädje, hurusom skaldeanlagen gått i arv åt sonen. Denne har skildrat sin sorglösa barndom och huru han, under det han fritt strövade omkring i de skogar, som omgävo Cahors, tidigt började öva sig i sångens konst utan att veta, varifrån han fått ingivelsens gåva. När hans fader, den »gode Janot» (Jeannot) förnam det, slog han vad med sin sångarbroder Jaquet¹ att engång skulle även den lille Clément dikta sånger till välbehag för den store Pan, bakom vars gestalt döljer sig ingen mindre än Frans I. Det kan ej gärna vara fullt överentstämmande med sanningen; ty vid den tid, då den lille Clément ännu vistades i Cahors och dess omnejd, var det nog mot Ludvig XII och ej mot den unge och icke ens till tronen födde François d'Angoulême, som Jean Marot riktade sina ögon. Men det var förlåtligt att i en dikt, som skulle sluta med en vädjan till Frans I:s frikostighet, göra denna lilla avvikelse från sanningen.

Nog av, det var den gamle Janot, som invigde sin son i sångarkonstens hemligheter.

»Aussi le soir, que les troupeaux espars
 Estoient serrez et remis en leurs parcs,
 Le bon vieillard après moy travailloit,
 Et à la lampe assez tard me veilloit,
 Ainsi que font leur sansonnetz ou pyes
 Auprès du feu bergeres accroupies.
 Bien est il vrai que ce luy estoit peine
 Mais de plaisir elle estoit si fort pleine
 Qu'en se faisant sembloit au bon berger
 Qu'il arrousoit en son petit verger
 Quelque jeune ente, ou que teter faisoit
 L'aigneau qui plus en son parc luy plaisoit;»

Men det var ej nog att lära Clément att stämma sin herdepipa, det gällde också att åt honom finna någon an-

¹ Jacques Colin, abbé i Saint-Ambroix de Bourges och en lång tid Frans I:s litterära rådgivare.

ställning, där han kunde tjäna sitt dagliga bröd. Det var väl antagligen på grund av de förbindelser som Jean Marot lyckades förskaffa sig under sin vistelse vid Ludvig XII:s och Anna de Bretagnes hov, som sonen anbraktes som page hos en av tidens stora herrar, Nicolas de Neufville, herre till Villeroy och ägare till en lantgård utanför Paris, som bar det numera icke alldeles obekanta namnet les Tuileries. Som sådan fick han öva sig i vapnens bruk och andra riderliga idrotter, något som skulle komma honom väl till pass i hans växlande liv. Förövrigt synes hans uppfostran ha varit tämligen vårdslösad, den blivande översättaren av Ovidius besatt långt ifrån något mästerskap i latin, dåtidens kriterium på bildning och hans sedermera så bekanta översättningar av Davids psalmer äro gjorda ur andra hand; någon kunskap i hebräiska ägde han ej.

En tid såg det ut som Clément Marot skulle ägna sig åt ämbetsmannabanan. Han inskrevs i la Basoche, en korporation av unga jurister med säregna traditioner och privilegier. Bland dessa hörde rätten att få välja en konung, som brukade uppvakta den verkliga konungen och ett kort ögonblick kunde drömma sig vara dennes jämlike. Förövrigt var denna korporation liksom en annan, les Enfants sans souci, vilken Clément Marot likaledes tillhörde, en hård för nöjen, upptåg och teatraliska föreställningar. Varje år en vårdag tågade man ut i högtidlig procession till skogarna i St. Germain, där les Basochiens hade rätt att fälla ett träd, som sedan fördes till Paris och där uppställdes under sång och dans. Det var sådana av traditionen hägnade, regelbundet återkommande nöjen, som under all den ovisshet, vari medeltidens människor framlevde sitt liv, kastade ett kortvarigt skimmer av fest och uppsluppenhet över tillvaron. Av större betydelse voro de teatraliska föreställningar, som gävos av de unga blivande advokaterna och ofta nog ägde en bismak av politisk eller religiös satir och därför ej voro alltför väl sedda av myndigheterna, Det är också antagligen för denna krets som Clément Marot författat sin lilla versifierade »Dialogue de deux amoureux» — en dialog utan

någon som helst handling men med en viss udd och ledighet i replikerna.

Att vara page hos en förnäm herre var vid denna tid säkerligen en skola på både gott och ont. Det kunde, om denne var gripen av tidens bildningsiver, bli en sporre för den unge pagen att kasta sig över antikens åter i ljuset brakta bokskatter. Det gav den obemedlade ynglingen ett tillfälle att få blicka in i en förfinad värld, som redan røjde renässansens vaknande skönhetstörst. Men det var nog icke förutan som François Gentilles i en längre från 1500-talets förra hälft stammande dikt med titeln Discours de la Court skildrar alla de upptåg pagerna ställde till och all den förargelse de tillskyndade den fredlige borgaren. Det var ett studentlygne som däri tog sitt uttryck, men med en tillstats av unga krigareadepters övermod¹.

Den unge man, som på engång eller efter varannat var page hos Seigneuren av Villeroy, basochien och medlem av brödraskapet les Enfants sans Souci, ägde nog i sitt lynne och i sin spirande skaldegåva tillräckliga ansatser till ett sorglöst ungdomsliv utan att de behövt någon näring från den kamratkrets, vari han dvaldes. Med studierna sköt det aldrig någon riktig fart, och ämbetsmannavärlden fick aldrig pryda sitt namn med hans. Men den gamle Janot vakade över honom, och när några år gått, anbraktes han på konungens rekommendation som sekreterare hos hans syster, hertiginnan av Alençon. Det är år 1518 som Clément tillträdde denna befattning. Från nu och ända till de sista kringirrande, olyckliga åren av hans liv är han till det närmaste knuten vid konungafamiljen, både vid konungen själv och hans själfulla syster, som skulle förbli hans trofasta vän och beskyddarinna.

Det blev säkerligen för Clément Marot av en avgörande betydelse, att han fästes vid drottningen av Navarras person — jag går händelserna några år i förväg och kallar henne vid det namn, som hon företrädesvis bär i historien.

¹ I *Le cocu battu et content* talar Lafontaine om en »front de page» för att därmed beteckna en fräck, cynisk uppsyn.

Ty därigenom kom Clément Marot i tidig beröring med de tankeströmningar, som gjorde sig gällande i drottningens omgivning — den nyvaknande protestantismen. Clément Marots hela författarskap vart till den grad prägladt av den värld vari han rörde sig, att han utanför denna knappast mottar någon impuls. Han är hovets skald, det livsglada, skönhetsberusade och galanta renässanshov, på vilket Frans I satte sin prägel, men han är också, om än i ringare mån reformationens. Det fordrades Clément Marots smidighet att förena så starka motsatser. Men det blir till slut även honom övermäktigt, och det är det som bryter hans liv i stycken.

Det fanns utom Marguerite de Navarre's inflytande dock även impulser hos honom själv, som drevo honom i armarna på protestantismen. Man får ej glömma att till en början var denna liktydig icke blott med ett krav på religiöst fördjupande utan även på tankens frigörelse. Clément Marot har hela sitt liv fört krig mot den medeltida skolastikens högsäte i Paris, Sorbonne, och han kunde häri åtminstone långa tider räkna på understöd från Frans I. Att vara motståndare till Sorbonne och mer eller mindre anstucken av de nya religiösa ideerna var ofta nog ett och detsamma. Vidare var Clément Marot, så hovman han var, ett stycke av en frondör, och han visade detta även på andra områden än det religiösa. Det som inkräktade på hans frihet var honom instinktligt förhatligt, även om varken begåvning eller karaktär kunde bereda honom en plats bland de stora frihetsapostlarna. Och slutligen har han i likhet med sin kungliga beskyddarinna hyst en livlig motvilja mot de andliga ordnarna och särskilt munkarna.

Bland Clément Marots dikter finnes en visa om »frère Lubin», tiggaremunken, som ännu idag ej förlorat sin popularitet. Jag griper på måfå en strof ur denna:

»Pour desbaucher par un doux stile
 Quelque fille de bon maintien
 Point ne fault de vieille subtile,
 Frère Lubin le fera bien.

Il presche en théologien
 Mais pour boire de belle eau claire
 Faictes la boire à votre chien,
 Frère Lubin ne le peult faire!»

På detta motiv är hela dikten byggd; varje låg, varje dålig handling — »Frère Lubin le fera bien», men är det fråga åter om gärningar som skulle anses vara en särskild förpliktelse för hans kall — »Frère Lubin ne le peult faire.»

Emellertid kunde Clément Marot under de första åren efter sin anställning i Marguerite de Navarre's tjänst fullt ägna sig åt sin diktning utan att oroas för sina religiösa tendenser. Han strängade sin lyra vid konungahusets familjefester, strödde omkring sig epigram, rondåer och visor oftast utan djupare innehåll, men luftiga, lätta och intagande, han skrev rimbrev till sin härskarinna, såsom när han närvar vid det bekanta lägret i Attigny, där Frans I och Henrik VIII möttes för att överbjuda varandra i slösande prakt, eller när han 1524 följde konungen och hertigen av Alençon på fälttåget i Hainault mot kejsaren.

Även han fick nämligen draga i fält; den fornepagen i Seigneur de Villeroy's tjänst hade lärt att handtera värjan, om än det är att antaga att han förde pennan med säkrare hand. Han följer även konungen och hertigen av Alençon på det fälttåg till Italien 1524—1525, som skulle ända så illa. Han var med i slaget vid Pavia den 24 februari 1525 och blev där sårad. Själv skriver han härom till sin älskarinna:

»Là fut percé tout oultre rudement
 Le bras de cil qui t'ayme loyaument;
 Non pas le bras dont il a de coustume
 De manier ou la lance ou la plume:
 Amour encor le te garde et reserve,
 Et par escripts veult que de loing te serve.»

I likhet med konungen blev han också de kejsarliges fånge, men det var icke mödan värt att bestå fångkost åt en liten fattig poet, av vilken ingen drygare lösepenning kunde ut-

krävas; han frigavs därför och redan i april eller maj 1525 var han åter i Frankrike.

Vem var den älskade, till vem han riktat icke blott den »élegie», ur vilken de nyss anförda orden äro hämtade, utan även andra skrivna såväl innan han drog ut i det olyckliga italienska fälttåget som efter sin hemkomst? Man har velat sluta sig till att det skulle varit ingen mindre än den sedermera så ryktbara Diane de Poitiers, som nu stod i sin skönhets fulla blomning. Vid denna tid levde ännu hennes man Louis de Brézé, sénéchal av Normandie, och det skulle dröja många år innan hon som änka knöt den förbindelse med den ännu ej 20-årige dauphin som skulle vara till hans död, och om vars innebörd hävdaforskarna alltjämt tvista, i det somliga vilja göra troligt, att hon icke var Henrik II:s älskarinna utan endast hans själs förtrogna. De bevis som anföras till stöd för att hon varit Marots älskarinna äro icke bindande; och i sig själf förefaller det föga sannolikt, att den stolta, förnäma och icke så litet beräknande Diane de Poitiers skulle sänkt sig ner till den obetydlige skalden. Hans yttre var icke av den art, att det kunde komma henne att glömma ringheten i hans ställning. Icke blott de porträtt, som finnas kvar av honom, men även samtida vittnesbörd intyga att han var av en påfallande fulhet. Det spelande livet i hans ögon kunde ej upphjälpa det grovhuggna och till och med vulgära i anletsdragen. När man ser hans bild, är man nästan böjd att förlåta honom den motbudande benämning han ger sig själf i sina dikter till Frans I. »Din slav» kallar han sig, och hans yttre bar nära nog slavmärket.

Vem hans älskade ännu var — när han kom åter från sitt olyckliga fälttåg i Italien, mötte hon honom ej med samma känslor som förut, vilket gav honom anledning till att anförtro sin klagan åt ett flertal elegier. Han hade förut prisat sin lycka att vara älskad av »la plus belle de France», ja han hade till och med korrigerat sig själf och tillagt i en senare dikt, att hon var »la plus belle du monde», något som kanske fört eftervärldens tankar på Diane de Poitiers. Och nu stod han övergiven och försmädd. Man skulle dock

säkerligen misstaga sig, om man trodde att han lagt denna sorg alltför tungt på hjärtat. Det låg ej i hans natur och han har sannolikt snart nog tröstat sig på annat håll. Skulle det emellertid verkligen ha varit Diane de Poitiers som förskaffat honom denna kärlekssorg, har han kanske haft detta i tankarna, då han några år senare riktade till henne liksom till hovets övriga mera kända personligheter några nyårsverser. Hennes förbindelse med dauphin hade då börjat och med en hänsyftning häråt säger han, elakt nog:

»Vous n'eustes, comme j'entens
Jamais tant d'heur au printemps
Qu'en automne.»

Men andra sorger väntade honom. År 1526 kan sägas beteckna slutet av hans sorglösa ungdom. Han får under detta år den första känningen av att han icke var osårbar och att han icke lika lätt som sin beskyddarinna, Marguerite de Navarre, kunde trotsa den teologiska oviljan.

II. HANS LIV (FORTS.) — SENARE ÅR OCH DÖD —
(1526—1544).

Regentinnan Louise de Savoie, som under Frans I's fångenskap i Madrid styrde Frankrike, hade börjat fatta oro över kätteriets utbredande och såg däri en orsak till himlens vrede och till de olyckor, som övergått landet. Hon beslöt att bryta med den avvaktande hållning, som dittills kännetecknat de franska regeringskretsarna.

Den 14 eller 15 februari 1526 häktades Clément Marot och insattes i le Châtelet i Paris. Han har själv skildrat sin fängelsetid i dikten l'Enfer, som han först sexton år därefter lät sin vän Etienne Dolet befordra till trycket, och för att ej blottställa skalden utgav sig denne för att därvid handla på eget beråd.

Clément Marot beskyller i denna dikt samma kvinna, som efter det italienska fälttåget försmått hans kärlek att ha varit nog grym och hjärtlös att ha angivit honom. Att han kallar henne för Luna har väl bidragit att bestyrka uppfattningen att han åsyftar Diane de Poitiers — halvmånen var ju hennes symbol. I varje fall synes hon ha varit en person icke utan inflytelse.

Men behövdes det verkligen någon angivelse? Det låg i Clément Marots sorglösa väsen att ge hugg på sig. Han hade antagligen som modernearv det temperament, man gärna tillägger Gascognarna, uppbrusande livlighet och en talförhet, som icke väljer det rätta ögonblicket. Han skydde icke något infall, som gled över läpparne, och han måste mot sin person ofta frammana en ovilja, som kunde bli farlig nog. Å andra sidan får icke förbises, att han i sitt få-

dernearv mottagit en icke ringa grad av den slughet, som anses känneteckna Normanderna. För övrigt åtnjuta varken de ena eller de andra riktigt gott rykte för ordhållighet. Säger icke Lafontaine på ett ställe¹:

»Ceux (*les serments*) des Gascons et des Normands
Passent peu pour mots d'Évangile.»

Anklagelsen mot Marot gick ut på, att han hade ätit kött under fastan och gjort sig skyldig till kätterska uttalanden. Det var således religiösa försyndelser det gällde, och det har därför anmärkts som en egendomlighet att han insattes i le Châtelet, som var ett fängelse för dem som förbrutit sig mot konungens lagar. Om nu detta var ett juridiskt misstag, hade han ingen anledning att lyckönska sig häröver. Ty det är le Châtelet — samma fängelse där Villon ett halvt sekel tidigare försmäktat — som han ger hellehets namn:

»Si ne croy pas qu'il ait chose au monde
Qui mieux ressemble un enfer très immonde
Je dy Enfer et Enfer puis bien dire:
Si l'allez veoir, encor le verrez pire.»

Men Lyon Jamet, liksom han själv skald och intagen av de nya lärorna och som i alla livets skiften skulle förbli hans trogne vän, vakade över honom och fick honom överförd till ett mildare fängelse i Chartres, där biskop Louis Gaillart, en vän till Marguerite de Navarre, sörjde för att intet utom friheten fattades honom. Efter Frans I's återkomst från Spanien frigavs han den 1 maj 1526, som det antages på förbön av Marguerite.

Det följande året fick han åter göra bekantskap med fängelset, denna gång för att han varit obetänksam nog för att söka handgripligen hjälpa några personer, som voro i delo med rättvisans hantlangare. Efter en 14 dagars vistelse slapp han ut, sedan han i ett av de rimbrev, vari han var mästare, vänt sig till konungen.

Även fränsett dessa de första varningar att icke för starkt förlita sig på konungahusets ynnest, äro de år Clément Marot

¹ Le Gascon puni — Contes.

genomlever efter sin återkomst från Pavia fulla av händelser, som ingripa i hans liv. Under denna tid, troligen år 1527, lägger den gamle Jean Marot sina ögon tillhopa. »Le bon vieillard» hade, om man får tro sonen, ännu på sin dödsbädd sysselsatt sina tankar med dennes framtid, glatt sig över hans framgångar och vänt hans blickar mot konungen som den vilken skulle sätta honom i stånd att fritt följa sin kallelse. Men det är möjligt att Clément, som redan hunnit ett mästerskap i förmågan att vädja till de stores givmildhet, har uppdyktat den gamles sista avsked för att lättare finna vägen till konungens hjärta och börs. Huru som helst, han vann sitt mål och han efterträdde fadern som konungens »valet de chambre»¹. Som sådan var han ännu närmare än förut knuten till dennes person. »Ett hov utan damer», brukade Frans I säga, »är som ett år utan vår, som en vår utan rosor». Men vad är eller rättare sagt, vad var på denna tid ett hov utan en skald med uppgift att ständigt förhårliga konungens bedrifter, besjunga damernas skönhet och strö ett skimmer av galanteri och kvickhet över festligheter, som honom förutan varit kalla och döda. Det var denna uppgift som Clément Marot hade att fylla.

Slutligen är det under dessa år som Clément Marot gifter sig. Hans hustru spelar emellertid en ytterst ringa roll i hans liv, endast engång — under landsflykten i Ferrara — erinrar han sig henne i sina skrifter, och han beskylls av sina ovänner och kanske ej med orätt att ha försummat henne och till och med låtit henne lida nöd. Någon god familjefar var knappast Clément Marot, även om han i det rimbrev till dauphin, där han ber om dennes förord för att få återvända från sin landsflykt, vet att finna några målande och ofta citerade ord för sin längtan efter sina barn. Han vill tillbaka till Frankrike, säger han,

»Non pour aller visiter mes chasteaux
Mais bien pour veoir mes petits Marotteaux.»

¹ Detta ord får naturligtvis ej tagas i dess nutida bemärkelse. Det var en titel, varmed oadliga skalder brukade hugnas, »hovintendent» eller något liknande.

Han får på början av 1530-talet åter ett varsel om den storm, som snart skulle bryta lös över Frankrike och särskilt drabba honom. Knappast tillfrisknad från ett angrepp av pest — denna sjukdom gick år 1531 särskilt starkt och lade bland andra Louise de Savoie i graven — träffades han på nytt av en anklagelse för att ej ha hållit föreskrifterna om fasta, men räddades även denna gång av konungens mäktiga beskydd. Men härmed är måttet rågat.

Jag har redan på tal om Marguerite de Navarre berört den religiösa förföljelse, som 1534—1535 gick över Frankrike i följd av de reformertas okloka tilltag att genom smådliga plakater uppspikade på katedraler och kyrkor, ja till och med på dörren till konungens sovrum på det djupaste såra katolikernas känslor. När Clément Marot erhöll kännedom här om, befann han sig i Blois på väg till Amboise, där Frans I för tillfället höll hov. Han kom från Alençon, där han övervarit bröllopet mellan Isabeau d'Albret, Marguerite de Navarre's svägerska, med Vicomte René de Rohan, och han hade under bröllophögtidigheterna haft ett stormigt uppträde med en till Marguerite's hovstat hörande författare av tredje ordningen, François Sagon, som både av avund och andra skäl var fientligt stämd mot Marot. I hetsigt mod hade han till och med i slottsparken gripit till sin dolk men hejdades, och det var med andra vapen som han senare skulle utkämpa sin namnkunniga fejd med Sagon.

Marots första tanke, när han erfor vad som inträffat under »la nuit des Placards» — så kallas den — var att skynda till Amboise och kasta sig för konungens fötter. Men vid närmare besinnande fann han det rådligast att bege sig ur sina fienders räckhåll. Han tog sig därför på hemliga vägar fram till Marguerite de Navarre's lilla hov i Nérac, och han gjorde utan tvivel riktigast häri. Ty inom kort fick han läsa en lång lista på religionens fiender och bland dessa fann han både sitt eget namn och sin vän Lyon Jamet's. Det var en proskriptions-lista som utsatte den som uppförts därå för döden i den form, som var förbehållen kättaren, det vill säga bålet. En efter annan samlades de förföljda vid det

lilla Pyreneer-hovet, men drottningen, utsatt som hon själv var för de troende katolikernas misstankar, mäktade sin goda vilja till trots ej att skydda dem alla. Åter måste Clément Marot ge sig äventyret och sin goda lycka i våld; slumpen stod honom bi och han uppnådde att lägga Alperna mellan sig och sina fiender. I början av år 1535 finner man honom i Italien.

I Ferrara satt vid denna tid en fransk furstinna, konung Ludvig XII's och Anne de Bretagne's yngsta dotter Renée. Hon var liten till växten och en haltande gång vanpryde henne. Men i detta föga imponerande yttre bodde en viljestark och kunskapstörstande själ, och mitt i det katolska Italien hade hon omfattat de nya lärorna, som hon med hela sin naturs trofasthet skulle vidhålla under en lång och skiftesrik och föga lycklig levnad. Hon hade år 1528 bortgifts med den unge tronarvingen till huset Este's härligheter, vilken lockats av utsikten att äkta en konungadotter och bli svåger till konungen av Frankrike. Men redan vid det första sammanträffandet hade den unge Herkules — så var hans namn — känt sig grymt besviken på den som var utsedd att bli hans livs följeslagerska. »Madama Renea non é bella» — skriver han hem till fadern. Äktenskapet vart också föga lyckligt. I allt fanns frö till missämja dem emellan; hon älskade Frankrike och understödde Frans I's politik, han lutade åt kejsaren och Spanien, hon övergick till den reformerta läran, och han ville hålla sig väl med påven, hon var föga vacker och hon var oansenlig till det yttre, och han var en ung och livsglad herre. Det gick något så när ihop, så länge Herkules' far hertig Alfonso I levde, i det han höll sin skyddande hand över svärdottern, men olyckligtvis hade han just under det kritiska året 1534 råkat att föräta sig på meloner, och Herkules, den andre till namnet, hade bestigit sina fäders tron.

Det var hit Clément Marot styrde sin väg. Egendomligt nog uppger han uttryckligen att hertiginnan endast till namnet känt honom. Han hade dock vistats vid både hennes faders och hennes svågers hov, och han hade vid hen-

nes bröllop skrivit en dikt, som på sina ställen är rätt intagande, men som bättre än något annat visar skillnaden mellan dåtidens och våra dagars umgängesspråk. Denna dikt skulle i vår tid icke kunna framsägas vid något bröllop utan att framkalla en formlig skandal och en för diktaren föga smickrande uppmärksamhet. Den har nu antagligen belönats med en vänlig handtryckning av Frans I, åtföljd av några klingande dukater. Men har Marot verkligen ej känt hertiginnan — och man måste väl tro honom på hans ord, då han icke hade någon anledning att undandölja sanningen — stod han i allt fall icke främmande för hennes omgivning. Hon hade omkring sig — och det var ett av tvistemännen med hennes man — en skara fransmän och bland dessa Anne de Bretagne's forna hovmästarinna, Madame de Soubise, som i sin tid beskyddat både Jean Marot och hans son.

Hos Renée av Ferrara fann Marot också ett välvilligt upptagande, och övergiven som hertiginnan kände sig har hon väl hälsat hans ankomst som en solglimt från det land, som hon aldrig upphörde att betrakta som sitt egentliga fädernesland. Själv fann han sig väl tillrätta, gjorde utflykter till hertiginnans trädgårdsanläggningar vid Po och uppvaktade henne själv och hennes damer med sina poetiska hyllningar. För övrigt njöt han väl helt enkelt av att ha undsluppit bålet:

»Il vault mieux s'excuser d'absence
Qu'èstre brulé en sa presence» —

skriver han ungefär vid denna tid till vännen Lyon Jamet vilken senare fann anställning vid Renée's hov såsom hennes privatsekreterare.

Men Herkules hade tröttnat på sin gemåls franska och kätterska omgivning, och ett öppet förhånande av mässan, vartill en fransman gjorde sig skyldig i Ferraras katedral, gav honom en kärkommen anledning att avlägsna den ene efter den andra av hennes landsmän och trosförvanter. Så måste också Clément Marot lämna sin tillflyktsort; han styrde

kosan till Venedig, varifrån han skrev rimbrev till Lyon Jamet och till hertiginnan, de förra lika skämtsamma som de senare fulla av reformert gudlighet.

Men samtidigt kastade han längtansfulla blickar tillbaka till Frankrike. Stormen hade lagt sig, själva påven Paul III hade tillrätt konungen en mera human politik, ett pardonsplakat hade utfärdats och kättarna kunde åter andas ut. Så förberedde Clément Marot sig på att få vända hem och skrev det ovan omnämnda brevet till dauphin François, vari han ber om dennes förord. Men dauphin har knappast kunnat mottaga brevet, innan han rycktes bort av den hemlighetsfulla död, som satte samtiden i sådan rörelse. Marot lät sig emellertid ej avskräcka utan uppenbarade sig en vacker dag år 1536 i Lyon. Här fick han emellertid veta att en brännmärkt kättare icke utan vidare kunde åter få inpass i riket. Han måste underkasta sig en förödmjukande avsvärjelseceremoni inför kardinalen de Tournon, vilken residerade i Lyon. Enligt vedertaget bruk skulle den ångerrfulla kättaren infinna sig i botgöraredräkt och i menighetens närvaro av officianten, vilken var kardinalen själv, mottaga några slag av ett spö, hårdare eller lättare allt efter graden av botgörarens försyndelse och uppriktigheten av hans ånger. I detta fallet borde kardinalen icke ha sparat på sitt spö, men han var genom en dikt av Marot vunnit till dennes fördel, och Marot har väl sluppit lindrigt undan. Scenen ägde antagligen rum i den vackra kyrkan St. Jean i Lyon, och man får för Marots skull hoppas att det inre av kyrkan var lika mörkt då som det är nu idag, så att icke allt för många kunnat vara åsyna vittnen till den förödmjukande behandling, som han måste underkasta sig.

Frånsett denna avsägelseakt, vid vilken Marot förklarligt nog icke uppehåller sig i sina dikter, synes han ha haft all anledning att vara nöjd med sitt besök i Lyon. Staden var, som jag redan anmärkt vid skildringen av Marguerite de Navarre, vid sidan av Paris en medelpunkt för det litterära livet i Frankrike, och både med den störste Lyon-diktaren Maurice Scève och dennes omgivning trädde han

i nära beröring. Här har han även råkat en man, med vilken han under de kommande åren skulle hava mycket att skaffa och vars vän han förblev i trots av en kortare övergående osämja. Det var Etienne Dolet, boktryckare till yrket men även författare, ehuru han företrädesvis begagnade sig av det latinska språket. Etienne Dolet hade liksom Marot förts till tvivel om sanningen av kyrkans lära, men han hörde till dem, som när engång tankarna satts i rörelse, icke kunna stanna på halva vägen, och av sina samtida ansågs han mera som fritänkare än som protestant. Calvin har sagt om Dolet att han icke tillskrev människan någon själ i annan mening än den som tillkommer hunden eller svinet. Etienne Dolet har emellertid själv, då han stod i begrepp att med sitt liv böta för en åskådning lika förhatlig för Sorbonne som för Genève, i en på franska skriven avskedsdikt givit uttryck åt sin tro både på Gud och på själens odödlighet. Han var emellertid i varje fall en frihetsnatur och en forskaresjäl, och när därtill kom ett oroligt sinne, som stötte även meningsfränder ifrån sig, var detta mer än nog för att i en brutal och ofördragsam tid besegla hans olycka.

Under de följande åren sammanträffade Clément Marot ofta med Etienne Dolet. Denne hade, som det synes till självförsvar, råkat att dräpa en person och infann sig därför i Paris för att lägga sin sak inför konungen, vilken också skyddade honom mot åtal. Hans vänner i Paris begagnade tillfället att till hans ära anordna en stor bankett. Tidens stora litterära namn möta vid uppräknningen av deltagarne. Utom Etienne Dolet och Clément Marot närvaro Rabelais och Guillaume Budé, den store hellenisten, själen i det nyskapade Collège de France, vidare Pierre Danes och Jacques Toussain, båda hellenister av rang samt diktare m. fl. Det är en fläkt av den vaknande renässansen med dess skaparande och bildningsiver, som strömmar till mötes ännu idag från denna bankett, och det gör godt att någon gång möta Clément Marot i den värld, där han egentligen hörde hemma.

Även vid hovet hade han hastigt nog återvunnit sin

förra ställning. Frans I var ingen långsint man, och det tilltalade honom säkerligen mera att vara konstens och litteraturens beskyddare än ett redskap för kyrkans blinda förföljelsen. Aldrig hade Clément Marot stått högre i konungens ynnest än under de år som följde på hans landsflykt. Han begagnade sig därav för att i sin berömda »Eglogue au Roy souls les noms de Pan et de Robin» åter rikta en vädjan till konungens frikostighet. Det är i denna dikt, som han ger den vackra skildring varav några utdrag ovan har meddelats, av sina barndomsår och sina första lärospår i sånggudinnornas tjänst under ledning av fadern, »le bon Janot». Men hösten är inne och han känner sig kringssusas av dess vindar; hans ungdom tillhör det förflutna och:

»l'yver qui s'appreste
A commencé à neiger sur ma teste.»

Han ber om tak över huvudet och hans bön skulle bliva uppfyllt. Frans I skänkte honom år 1539 ett hus på vänstra Seine-stranden, som han inköpt för att bereda en atelier åt en italiensk skulptör, Giovanni Francesco Rustici, vilken erhållit i uppdrag att förfärdiga konungens ryttarestaty, ett arbete som aldrig blev fullbordat. Här hoppades nu Marot att i lugn få sluta sina dagar. Men ödet hade annorlunda beslutat.

Han hade redan sedan flera år översatt eller rättare sagt fritt överflyttat på fransk vers en av Davids psalmer. Han tog nu fatt härmed på allvar, och inom kort hade han ett trettiotal färdiga. Hans verk kröntes med stor framgång och sedan musik satts till dem, blevo de mycket populära, både vid hovet och i vidare kretsar. Från början anade man intet katteri i dem, men så småningom vände sig Sorbonnes vrede mot psalmernas upphovsman. Frånsett att det alltid ansågs en farlig och till och med förkastlig gärning att göra bibeln tillgänglig för var man, är det svårt att förstå den vrede, som dessa psalmer framkallade hos de rättrogna eller den hänförelse, varmed de förföljda hugenotterna hälsade dem. I våra ögon förefalla de som tämligen

själlösa parafraaser av den hebräiske diktarens psalmer och kunna på intet sätt mäta sig med dem. De ha icke ökat Clément Marots litterära ära, och deras enda intresse — men det är också tillräckligt stort — är den roll de ha spelat i den förföljda och kämpande reformationens historia. De ha sporrat Colignys, prinsen av Condé's och Henrik av Navarras hårda slagskämpar att gå till storms mot katolikernas ledér, de ha tröstat de sårade på slagfältet, de ha hjälpt den av bålets flammor omvärvde att glömma dödsögonblickets ångest och fasa. Under flera hundra år ha de varit den reformerta kyrkans förnämsta sångbok. En orubblig förtröstan till Gud mitt under betryck och förföljelse är väl det som förklarar deras popularitet hos dessa män, som ständigt måste vara beredda att med sitt liv besegla sin tro.

Habent sua fata libelli — så litet anade Clément Marot dessa psalmers betydelse att han vid kejsarens besök i Paris 1539 förärade dem åt honom; och så litet förstod den strängt katolske Karl V deras kätterska innebörd att han till den lycklige skalden gav i tacksamhet 200 dubloner. Munkar i Frankrike och Tyskland satte musik till dem; och den blivande Henrik II, av alla de sista konungarna av huset Valois den strängast katolske, utvalde sig en älsklingspsalm i likhet förövrigt med hans gemål Katarina Medici.

Clément Marot njöt således under dessa år den sista glimten av hovgunst och framgång. Han åtföljde konungen år 1540 på hans resa till Fontainebleau, Blois och Châtelerault, i vilken sistnämnda stad han övervor det redan förut skildrade bröllopet mellan hertigen av Cleve och Jeanne d'Albret, Marguerite de Navarre's dotter. Han for därifrån till Lyon, där han ännu en gång sammanträffade med Etienne Dolet. Det var sista gången, de båda vännerna möttes: landsflykten väntade den ene, bålet den andre.

Måhända har emellertid Etienne Dolet påskyndat Marots olycksöde genom att den 1 januari 1542 trycka hans dikt l'Enfer med dess utfall mot domareståndet, vilka således ökade antalet av Marots fiender. Samtidigt skulle hans tunga beröva honom

en mäktig beskyddarinna. Vid denna tid var det skick att försäljare i Paris gingo omkring för att under avsjungande av en liten visstump utbjuda »sablon d'Etampes», vilket brukades till att skura tennkärl. Med en hänsyftning på Frans I:s mångåriga älskarinna hertiginnan d'Etampes kunde Marot ej avhålla sig från att säga att det fanns intet som »sablon d'Etampes pour faire reluire les vieux pots.» Ordet, som spriddes och gjorde lycka, kunde tydligen icke glädja varken hertiginnan eller hennes åldrande älskare. Anne d'Etampes gällde som en beskyddarinna av konst och litteratur och motarbetade den katolske konnetabelns av Montmorency inflytande över konungen; det var därför dubbelt oförsiktigt att beröva sig ett sådant stöd. Hon synes emellertid ej som Marot antog direkt ha undergrävt hans ställning, men hon nöjde sig med att undandraga honom sitt beskydd.

Så utfärdades den 30 augusti 1542 ett edikt med uppmaning till parlamentet att snabbt och strängt gripa in mot alla kättare. Marot, som länge känt marken vackla under sina fötter, skyndade att sätta sig i säkerhet; han var på väg till sin födelsestad Cahors men flydde härifrån till Savoyen. Här levde han nu som landsflyktig berövad medel till sitt uppehälle och utan att rätt veta vart han skulle taga vägen. I Ferrara var det icke möjligt att åter söka en tillflykt; hertiginnan Renée hölls i denna tid i halvt fångsligt förvar av sin man och var strängt övervakad av inkquisitionen. Vad var naturligare än att han begav sig till själva den reformerta lärans Mekka? Av en viss Malingre från Yverdun erhöll han en formlig inbjudan på vers till Genève, men i denna inbjudan låg också innesluten en varning till den ej alltför asketiske psalmdiktaren: det påpekades uttryckligen att allt lättsinne var bannlyst från Genève och att Venus hade inga tempel där.

I slutet av 1542 har han anlänt till Genève och ställts öga mot öga med det dåtida Frankrikes kanske märkligaste man Jean Calvin. Han kände honom redan; de hade träffats i Ferrara år 1535, samma år som den då blott 26-årig

Calvin offentliggjorde sitt berömda verk *Institution chrétienne*. Han hade, när Marot anlände till Genève, ännu ej nått det obestridda herravälde vare sig över staden Genève eller över den reformerta världen i allmänhet, som hans oböjliga vilja, hans framställningsförmåga, hans människokännedom och hans ledarenatur skulle förskaffa honom. Men han var redan på väg att tillkämpa sig den ställning som de reformertes Muhamed, vilken slutligen skulle beskäras honom: i en person både konung och överstepräst, en självgjord påve lika mäktig och lika ofördragsam som den vilken var omstrålad av seklers vörnadsfulla och blinda tro.

De voro trosfränder och de voro landsflyktiga för sin tro, Clément Marot och Jean Calvin; de voro den ene Frankrikes främste skald och den andre dess främste prosatör, men i allt annat voro de varandras motsatser. Det var icke tänkbart att någon vänskap skulle uppstå dem emellan. Clément Marots flyktiga natur stöttes tillbaka av den andres järnhårda väsen: hans seder insupna i Frans I:s hov måste vara Calvin en styggelse, och å andra sidan har säkerligen Marot vid åsynen av detta Genève, varav Calvin såsom man träffande sagt, på engång gjort en kasern och ett kloster, med ängslan frågat sig själv, om detta var förverkligandet av det ideal av religiös frihet som föresvävat honom. Man kan gissa sig till de känslor med vilka de sågo varandra. Calvin föraktade Marot och Marot räddes för Calvin. Dennes förnämste lärjunge Théodore de Bèze har icke stuckit under stolen med de tankar han hade om Marotsandel och karaktär, och dessa delades säkerligen av mästaren själv. Å andra sidan letar man fåfångt i Marots dikter, vilka han eljest frikostigt tillägnade sina vänner, efter Calvins namn. Men för tillfället behövde de varandra. Calvin kunde ge Marot tak och skydd, och Marot kunde ge den reformerta kristenheten psalmer. På uppdrag av Calvin diktade han nu tjugo nya sådana och omskrev delvis de äldre.

Men han vantrivdes i Genève och han har säkert kastat långtansfulla blickar bort mot de blå Jura-bergen, bakom

vilka doldes den värld, han försakat för en religion, som här mötte honom i en så skrämmande gestalt. Här övervakades den enskilde på det noggrannaste av »de gamle» vilka, på engång poliser och präster, kunde när som helst bereda sig tillträde till envar bostad. Den fattige hantverkaren fick vara nöjd, om han för sitt uteblivande från veckodagens andaktsstunder kunde förebära omsorgen om sin utkomst, men om söndagen halp ingen ursäkt. Spel och tärningar voro förbjudna, och Marot blev invecklad i i ett dylikt högmålsbrott. Det var religionens »Over Evne» som mötte honom vid varje steg. När han så till på köpet på en av Calvin själv föredragen ansökan om ersättning för sina psalmer, måste nöjas med rådets korta besked att »han borde hava tålmod», var måttet rågat. Han lämnade Genève i slutet av 1543 efter att där ha tillbragt omkring ett år. Lika missaktad av de katolska som av de reformerta har han sedermera beskylts för att ha utvisats från staden på grund av ett äktenskapsbrott, vartill han där skulle gjort sig skyldig. Denna beskyllning är väl i och för sig icke osannolik, men efter något stöd härför letar man fåfängt. Han har lämnat Genève helt enkelt därför att han och staden vantrivdes med varandra.

Så måste han nära 50-årig på nytt ta vandringsstaven i hand. Han begav sig åter till Savoyen, och där har han tillbragt den förra delen av år 1544. Han var närmare Frankrike och han kunde härifrån förbereda sitt återupp-tagande i nåd och ynnest. Han hade väl strukits från listan på Frans I:s »valets de chambre», men så obeständiga voro både konungen och skalden att en försoning dem emellan, köpt med nya förödmjukelser av Marot, väl ej fick anses utesluten. Med begärlighet grep han två tillfällen till ett närmande, som yppade sig under år 1544.

Efter ett tio-årigt barnlöst äktenskap hade Katarina Medici nedkommit med en son. Det var den gosse, som engång under namn av Frans II skulle bestiga Frankrikes tron, men som i hävden knappast har efterlämnat ens skuggan av en personlighet, endast ett namn i Frankrikes konunga-

längd. Det är blott hans giftermål med Maria Stuart och dessa båda konungabarns kortvariga kärlek — ty annat än barn voro de ej vid hans bortgång — som räddar honom från glömska. Clément Marot spådde honom emellertid all livets lycka och Frankrike en ny guldålder under hans spira samt passade naturligtvis på att även erinra om farfaderns dygder och bragder.

Några månader efteråt inträffade fransmännens stora, ehuru icke utnyttjade seger vid Cérisolles i Piémont. Ett kort ögonblick syntes åter Italien öppna sig för Frans I:s arméer, och den ungdomlige segerhjälten, hertigen av Enghien, en bror till Antoine de Bourbon, vart föremål för skaldernas hyllningar. Bland dessa fick icke Marot saknas; och än mer, han infann sig själv i lägret vid Cérisolles, där han återfann ett stycke av sitt land och fick liksom ånyo andas dess luft. Härifrån begav han sig alltjämt under planlöst kringirrande till det närbelägna Turin, och där träffades han av döden i september 1544.

Man vill för Marots skull gärna tro att hans trofaste vän Lyon Jamet, som alltjämt vistades hos Renée av Ferrara, skyndat till hans sjukläger och stått honom bi i hans sista timmar. I varje fall har han sørjt för hans begravning och för upprättande av en gravvård över honom i Turin och till inristande av en minnesskrift, som utfäste odödligt liv åt hans verk.

Men för Clément Marot var döden utan tvivel det bästa som kunde hända honom. Vad återstod honom ännu? Ett kringirrande liv, landsflyktens hårda bröd, kanske bålets lågor eller också en ny återkallelse och nya ännu bittrare förödmjukelser för att skaffa sin ålderdom tak och bröd. Han hade själv i sin lyckas dagar förhärligat döden som människornas vän och välgörare, och den har icke heller svikit honom, när han som bäst behövde dess hjälp.

III. HANS VERK OCH PERSONLIGHET.

Clément Marot är i allt en motsatsernas man: han förenar i sitt temperament, som det redan anmärkts, Gascognarens glada lättsinne med Normandens slughet, han står som skald mellan medeltiden och den nyare tiden och bär spår av dem båda, han är de stores smickrare som ingen och likväl ett stycke av en frondör och han har som diktare ett folkligt drag över sig, han är det lätta galanteriets och kärleksrusets sångare, men han är även reformationens skald och psalmdiktare, han är med ett ord både Frans I's och Jean Calvins hovpoet. Mera kan man icke begära av en och samma person.

I sin första större dikt »le Temple de Cupido», som han vid 20-års ålder tillägnar sin beskyddare, Nicolas de Neufville, står han i det närmaste kvar på den medeltida konstpoesiens ståndpunkt. Här uppträda både Bel-accueil och Faulx Danger, och dikten kunde nära nog ha varit skriven av Charles d'Orléans eller kanske snarare av en av de bättre bland les grands Rhétoriqueurs.

Hans litterära bildning synes även till stor del varit hämtad ur medeltidens bokskatter. Han är förtrogen både med Roman de la Rose och François Villon, vars dikter han utger, och utom fadern är Le Maire de Belges hans rådgivare och den som leder hans första stapplande steg. Men han har även kännedom både om de stora italienarna och de klassiska författarna, ehuru han icke fullt behärskade det latinska språket. Han bibehåller medeltidens diktformer rondåer och ballader m. fl. men han är även en av dem som först införde den från Italien hämtade sonetten, och

han skapar en särskild konstform, epigrammets, som söker sin urbild i italienarnas »strombotti».

Det vilar icke så liten onatur och tvång över hans äldsta dikter, och det var först långsamt han finner sig själv och som hans dikt når den friska naturlighet, som är dess förnämsta behag. Men han behåller länge nog något av den tomma ordkonst, som utmärkte les grands Rhétoriciens, till vilka fadern hörde, och även i hans bättre dikter, såsom gravkvädet över Louise de Savoie, kan man överraskas av de mest olämpliga ordlekar.

Hans samtid har skattat honom högst som den store psalmdiktaren och författaren av en del andra skaldestycken i den högre stilen. Jag behöver icke uppehålla mig vid hans psalmer — jag har redan sagt mitt ord om dem. Vad som brister hos Clément Marot, när han försöker sig i den högre konstarten, är framför allt en varmare känsla. Marguerite de Navarre, så avgjort underlägsen sin handsekreterare i formellt avseende, finner ord och toner sprungna från sitt hjärta och sin levande religiositet, som endast undantagsvis påträffas hos Clément Marot.

Särskilt högt står han ej heller i andra dikter av mer djup eller högstämmd läggning. Han är vad fransmännen kalla »un poète de courte haleine»; ingivelsens gåva räcker icke långt. Hans större dikter nå sällan sitt syfte. Undantag finnas väl. Ett sådant är gravkvädet över Louise de Savoie, som naturligtvis förvandlas till »la bergère Loyse» och moder till »le grand berger», men som onekligen på sina ställen har en viss flykt. Högre än detta står dock gravkvädet över en av tidens stormän, stats-sekreteraren för finans-ärenden Florimond Robertet. Marot har här talat om döden på ett sätt och med ett allvar, som lyfter honom högt över det vanliga planet. François Villon hade ett halvt sekel tidigare, när han berör samma ämne allenast givit uttryck för sin fasa för döden. Just för att han älskade livet med allt vad det hade bjuda av sång, av kärlek och berusning, hade han så mycket mer stötts tillbaka av den mörke benrangelsmannen, som mötte honom överallt på hans

väg, och kyrkans förklaring över dödens innebörd hade i hans mun endast varit formler, som ej förmått att bedöva den inre känslan av skräck och ovisshet. Clément Marot bär i sin själ på den mera levande religiositet, som reformationen ånyo kallat till liv, och hans dikt är icke blott ett vittnesbörd om vad han innerst kände och trodde, den är även konstnärligt ett prov på hur högt han — låt vara undantagsvis — kunde nå i sin framställning även i allvarligare dikter. Hela det långa tal han låter döden hålla »à tous les humains» är ett av de märkligaste, ett av de vackraste uttrycken för den kristna uppfattningen om döden såsom den vilken borde vara föremål för människornas längtan och kärlek i stället för deras rädsla.

Pourtant si suis deffaicte et descirée,
 Ministre suis des grans tresors du ciel,
 Donc je devrois estre plus desirée
 Que ceste vie amere plus que fiel.

 »Confesse donc que je suis bienheureuse,
 Puis que sans moy tu ne peulx estre heureux,
 Et que ta vie est aigre ou rigoureuse,
 Et que mon dard n'est aigre ou rigoureux;
 Car, tout au pis, quand l'esprit vigoureux
 Seroit mortel comme le corps immunde,
 Encores t'est ce dard bien amoureux,
 De te tirer des peines de ce monde.»

Att Marot verkligen var gripen av en religiös övertygelse synes mig med detta för ögonen vara obestriddigt. Det finnes även dikter, där hans reformerta åskådning finner sitt uttryck. Han har under olika förföljelsetider låtit avtvinga sig vissa förnekanden av att vara »lutheriste» eller »Zwinglien», och han har gjort det både med en oförneklig finess, som undviker de svåraste stöttestenarne, och samtidigt med ett starkt betonande av sin kristna tro. Dessa rader äro icke blott intressanta aktstycken till Clément Marots inre historia, de äro även ställvis präglade av en viss storhet. Så här skriver han till konungen från Ferrara:

»De Lutheriste ilz m'ont donné le nom,
 Qu'à droict ce soit, je leur responds que non.
 Luther pour moy des cieulx n'est descendu,
 Luther en croix n'a point esté pendu
 Pour mes pechez; et, tout bien advisé,
 Au nom de luy ne suis point baptizé:
 Baptizé suis au nom qui tant bien sonne
 Qu'au son de luy le Pere eternal donne
 Ce que l'on quiert: le seul nom sous les cieulx
 En et par qui ce monde vicieux
 Peult estre sauf:»

Och längre fram ber han att, om döden på bålet skall bli hans, det må bli för Kristi sanna lära:

»O seigneur Dieu, permettez moy de croire
 Que reservé m'avez à vostre gloire.
 Serpens tortus et monstres contrefaits,
 Certes, sont bien á vostre gloire faicts.
 Puis que n'avez voulu donc condescendre
 Que ma chair vile ayt esté mise en cendre,
 Faictes au moins, tant que seray vivant,
 Que vostre honneur soit ma plume escrivant;
 Et si ce corps avez predestiné
 A estre un jour par flamme terminé,
 Que ce ne soit au moins pour cause folle
 Ainçoys pour vous et pour vostre parolle;»

Som det anmärkts, är hans återkallelse av föga värde; ingen hade påstått något sådant som att Luther skulle ha dött korsets död för att frälsa människorna och bakom dessa ord, som blott äro till för att blanda bort korten, är det den sluge normanden som talar lika mycket som den skicklige skalden.

Han har vidare i en hel rad av dikter från sina senare år givit uttryck åt en rent protestantisk eller reformert åskådning, dikter som även de här och var röja en högre flykt. Men en annan fråga är, om hans religiösa dikter eller andra med besläktat innehåll bilda den verkliga grunden till den rangplats Clément Marot intar som skald.

Det ligger närmare att söka denne i de otaliga rimbrev, som han riktade till konungen, till sina andra beskyddare

eller till sina vänner. Dessa röja en obestridlig berättare-talang och en lika stor fyndighet som naturlighet. Särskilt når han en oförliknelig talang, med åren flitigt uppövad, att kunna vädja till sina höga beskyddares hjälpsamhet. Man får för att göra honom rättvisa ej glömma att det var så gott som det enda sätt, varpå en man i hans dagar kunde göra mynt av sin penna. Ingen har med större behag än han kunnat konsten att tigga och han gör det på ett sätt som nästan utesluter möjligheten att säga nej. Högst i denna diktart når han i den ovan berörda Egloguen till konungen, där han inför sina barndomsminnen levande. Jag har emellertid redan under Le Maire de Belges påpekat, hur starkt intryck Marot tagit av denne vid avfattningen av denna dikt. Det berövar onekligen denna något av den ursprunglighet som plägat tillerkännas densamma.

Det är emellertid icke heller på detta område, och ej heller i den föregångare till Lafontaine's fabler, som han ger i en i Frankrike mycket skattad fabel om lejonet och råttan, eller i sina satiriska dikter, rimbrevet till vännen Lyon Jamet eller det dräpande svaret till hans litterära avundsman, François Sagon, som hans verkliga storhet är att söka. Han skulle, om han endast skrivit vad som nu har berörts, varit ett namn, kanske till och med ett rätt stort namn i Frankrikes litteratur- och kulturhistoria, men knappast en ännu i våra dagar verkligt levande skald.

Men Clément Marot har utom vad redan berörts efterlämnat ett flertal smådikter med olika namn, rondeaux, chansons, épigrammes och étrennes, de senare nyårshyllningar till hovets herrar och damer eller till sin vänkrets. Det är i denna lilla genre som hans styrka ligger; man kan om honom säga såsom det en gång sades om en svensk statsman, att han var stor i sin konst, men att hans konst var liten. Och dock icke så obetydlig som det kan tyckas. Han vet att av ett intet foga samman några rim, som under den anspråkslösa ytan gömma mer än man från början anar. Det är ett fyrverkeri, som stiger upp mot en klarblå himmel och som slocknar lika fort som det tändes, det är

ett lätt vin, som pärlar, skimrar och doftar, men icke berusar. Det är icke passionens språk, icke alltid ens kärlekens, men det är det chevalereska galanteriet, som talar i dessa dikter, den förbindliga artigheten eller den spelande kvickheten. De återge tonen i ett hov, där vid sidan av mycken lidelse även rymdes en ridderlig hyllning åt kvinnan, som gav mera än den fordrade. Över dem vilar som oftast ett icke alltför starkt accentuerat vemod; livets, skönhetens, kärlekens flyktighet eller de sorger, som kärleken framkallar, återspeglas däri. Hans naturlighet sticker fördelaktigt av både mot den döende medeltiden med dess tomma allegorier och mot Ronsards och han samtidas emellanåt något uppstyltade eller pedantiska väsen.

Han har också haft en ganska stor återverkan på de följande seklen, och förklaringen ligger väl däri att hans dikt är så äkta fransk. Den har två egenskaper, som äro karakteristiska för fransk konst överbud: måttfullhet och behag. Han går igen i 1600-talets skaldar och ärligt har Lafontaine bekänt:

»Marot par sa lecture
M'a fort servi, j'en conviens.»

De förtjusande smådikter, som här och var äro inströdda i Molière's komedier, stå i tacksamhetsskuld till Marot. Och i det följande seklet, när poesien's ådra är nära att torka ut, är den obetydliga, men klara rännil, som leder sitt ursprung från Marots skaldskap, så gott som det enda som ännu bevarar levande vatten.

Hans anda lever i 1700-talets kvicka och lekande rim-brev, i dess uddiga epigram och dess lätt beslöjade kärleksdikter, där det ryms jämt upp så mycket av hjärta och känslighet, som seklet tålde, och tillika all den esprit, varöver det förfogade. När Voltaire som skald är som bäst, har han något av Marot. Det är samma ådra slutligen, som återfinnes hos Alfred de Musset endast med en obetydlig tillsats av romantikens känslfullhet. Men efter honom är den borta och försvinner i vårt eget sekels

passionerade och högröstade dikt. Det är dock en icke ringa sak att låt vara inom ett obetydligt område ha nära tre århundraden angivit tonen.

Det är icke lätt att av alla dessa smådikter utpeka någon särskild. Dock böra icke de intagande dikterna till Anne glömmas. Man har på denna »Anne» uppgivit olika namn, och senast har Abel Lefranc i henne trott sig återfinna Anne d'Alençon, dotter till en bror på sidolinjen till Marguerite de Navarre's förste gemål och liksom denne bärande namnet Charles d'Alençon. Lefranc har sökt ådagalägga, att Anne d'Alençon skulle ha varit föremål för en starkare och varaktigare känsla än man i allmänhet velat tillskriva Clément Marot. Bekanskapen dem emellan skulle ha inletts redan år 1526 kort tid efter det Marot återvänt från sin spanska fångenskap; och då flera av de vackraste dikterna till Anne äro skrivna närmast före och efter Marots vistelse vid hovet i Ferrara, skulle denna kärlek ha varat ungefär ett tio-tal år. Om Lefranc's antagande är riktigt, är detta ett ytterligare bevis på att endast den verkliga känslan är i stånd att på kärleksdiktens område skapa något av bestående värde.

Vidare må ett särskilt ord ägnas Marots epigram i anledning därav att Frans I:s nyss allmäktige finansminister, Jacques de Semblançay, en av tidens stora bankirer, fördes till en skymflig död i galgen i Montfaucon på grund av verklig eller förment oredlighet. Det var en händelse, som i det 16:de århundradet väckte samma uppseende som Foucquets fängslande och dömande under det följande; och liksom Lafontaine, dåtidens största rent lyriska snille, icke övergav Fouquet i olyckan, har även Marot förblivit Jacques de Semblançay trogen och har värnat om hans minne. Det är åter ett drag av frondören, som sticker fram bak hovmannen. Det hedrar Marots hjärta; och det minskar knappast hans ära, om det är sant att åklagaren, som han brännmärker i detta epigram, skulle vara samma person, varöver han själv vid sitt första fängslande hade så mycket att beklaga sig. Huru som helst, dessa åtta rader i deras

fasta byggnad anses ännu i dag i Frankrike som något av det högsta, vartill man kan nå inom epigrammets trånga ram.

Sådan var Clément Marot som diktare. Han är icke något mäktigt geni, ingen de stora känslornas sångare — därtill var i regel hans egen känsla för grund — men han är full av naturligt behag. Han är som en av hans minnestecknare träffande sagt »le poète du sourire». Som sådan kommer han att leva genom sekler, och det något starkt självmedvetna eftermäle, som han givit sitt verk och som den trogne Lyon Jamet inflättat i minnesskriften på hans grav, »mort n'y mord», rymmer en obestriddig, snart av fyra århundraden bekräftad sanning.

Jag nekar dock ej till att mer än hans verk intresserar mig hans personlighet. Det är en gåta gömd bakom denna. Han hade alla förutsättningar att sluta sitt liv som hovets beundrade och omhuldade sångare, ströende omkring sig lätta visor och epigram, som på en gång återgävo och förädlade samtalstonen vid det hov, där som man sagt fransk munterhet förenades med italiensk förfining. Han skulle — synes man — som sin långt obetydligare medtävlare, Mellin de Saint-Gelais ha kunnat fortfara hela sitt liv att stämma sin lyra till konungens ära, till hovfesternas förskönande, till det ridderliga galanteriets eller kärlekens förhärligande; och han skulle i lugn ha inhöstat alla de fördelar, som hans kunglige gynnares frikostighet beredde honom. Men han har kastat bort allt detta för att lyssna till röster, som snarast synas honom främmande. Det räcker ej som förklaringsgrund att peka allenast på det inneboende frihetsdraget i hans natur, som trycktes av kyrkans bojor, eller oviljan mot det trångbröstadade Sorbonne eller föraktet för de okunniga munkarna. Han har all svaghet, alla återkallelser till trots påtagligen varit gripen av den nya förkunnelsen. Det är väl så att människor ofta tillsynes kunna helt gå upp i fyllande av sitt livskall, i förströelser eller omsorg för sin välfärd, men likväl icke kunna underlåta att lyssna till de eviga röster, som bjuda att adla livet till

kamp för något högre än allt detta. Dessa röster kunna vara av olika slag; de kunna tala i frihetens, i den sociala rättvisans namn, de måste på den tid Clément Marot tillhörde tala i religionens. Men kvar står alltid att den som i stormiga övergångstider lyssnar till några av dessa röster så starkt, att han i sin ordning bär ut dem till människorna samtidigt viger sig åt förföljelsen, bålet, landsflykten, fängelset eller enbart smädelsen. Clément Marot har förmodligen trott sig kunna leka sitt liv fram genom dessa faror, men han har kanske också lockats av sin fantasi att skänka sitt liv åt det som syntes honom större än livet självt; och han har utmanat sitt öde.

»Det finns en annan makt, som styrer
Förståndets män och fantasins martyrer.»

Men ställd öga mot öga med den hårda verkligheten har han snart känt sitt mod svikta, och han har liksom Lots hustru kastat längtansfulla blickar mot den stad, som han övergivit. Hans själ var icke mäktig någon uthållighet, endast stundens uppblössande glöd. Han var icke gjord av det hårda virke, som trosvittnen tarva. Så har han nått icke martyrskapets storhet, endast dess lidande och han har förkastats likaväl av den kyrka, som han övergivit, som av den, vars psalmdiktare han blivit. Kanske har han dött hemlös i mer än en mening. I varje fall har hans liv sprungit i stycken på en uppgift, vartill han lockats, men som han icke var vuxen.

Så ungefär vill jag tyda den gåta, som gömmes bakom Clément Marots liv och personlighet.

JOACHIM DU BELLAY.

JOACHIM DU BELLAY.

I. HANS LIV (1522—1553). L'OLIVE.

I Frankrikes historia möter under det 16:de århundradets tidigare skede ofta namnet du Bellay. Icke mindre än fyra bröder av denna släkt intogo på Frans I:s tid framskjutna platser i stat eller kyrka. Guillaume du Bellay, seigneur de Langeay var en av Frans I:s mest anlitade förtroendemän. Han hade använts i diplomatiska värv och upprepade gånger skickats till Tyskland för att underhandla med dess protestantiska furstar om förbund mot kejsaren. Framför allt hade han dock utmärkt sig vid förvaltningen och försvaret av Piemont. »Han har gjort mig mera ont än alla andra fransmän», lär Karl V ha yttrat. Eftervärlden har en särskild anledning att erinra sig Guillaume du Bellay; hans gravvård i le Mans' katedral är ett av renässansens mer betydande konstverk.

Den andre brodern i ordningen, Jean du Bellay, nådde kyrkans högsta värdigheter, han var kardinal och var även vid sidan av sin egentliga verksamhet en av samtidens mest anlitade diplomater. I det följande får jag tillfälle att närmare sysselsätta mig med honom.

Den tredje brodern, Martin, följde den äldste i spåren som krigare, och den fjärde slutligen, René, var biskop i le Mans och har som sådan efterlämnat ett berömt namn och var dessutom en nitisk främjare av vetenskap och litteratur.

Det är ur denna släkt, utan gensaga en av de mest bemärkta stormanssläkterna under 1500-talet, som diktaren av les Regrets och les Antiquitez de Rome, Joachim du Bellay är utgången.

Men han var endast mer avlägset befreundad med dessa fyra bröder; han tillhörde en äldre gren av släkten, som stannat i en jämförelsevis obemärkt ställning; och endast namnet, men icke rikedom och berömmelsen hade den gemensamt med den yngre ättgrenen.

Hans födelseår kan ej med full säkerhet anges. I allmänhet antages han vara född 1524, men hans mest utförliga biograf, Henri Chamard, flyttar denna siffra till 1522, utan dock att kunna ge några fullt bindande skäl härför. Hans uppgift har ej heller utan vidare tagits för gott; efterföljande forskare fasthålla alltså vid året 1524.

Nog av, det var under förra hälften av 1520-talet, som Joachim du Bellay på det numera till några obetydliga ruiner förvandlade slottet, la Turmelière i Anjou, kom till världen. Hans födelsebygd är ett av dessa mellanfranska landskap, som utmärka sig ej för några storartade scenerier, men för sin mjuka intagande färging. Bakom slottet höjer sig ett berg eller snarare en ås vid namn Liré, som av diktaren förskaffats hemortsrätt i litteraturen, och framför densamma öppnar sig Loires breda, bördiga floddal. Sädesfält, vinjer, skogsdungar, byar, slott och väderkvarnar följa i ständig växling och övergjutna av det underbara ljus, som framför allt förskaffar Loire-dalen dess färging. Särskilt äro slotten talrika, Anjou är sedan gammalt ett av Frankrikes mest aristokratiska landskap, likasom det är ett av dem, där de monarkiska traditionerna längst ha bevarat sig.

Joachim du Bellay's barndom var icke lycklig. Föräldrarna gingo båda tidigt bort, och den äldre brodern, René, ärvde efter gängse sed fädernegården. Joachim var sjuklig och svag, och brodern, som vart hans förmyndare, synes ej mycket ha bekymrat sig om honom. För hans uppfostran sörjde han föga; Joachim fick växa upp i fädernegården i samliv med naturen, men utan någon näring för det andliga liv, som slumrade i honom. Han har säkerligen inom sig känt röster locka och draga till allt det som spirade upp i Frankrike under renässansens gryende vår, han har på avstånd hört talas om frändernas berömmelse, men från

allt detta har han varit avstängd, och fäderneborgen har kanske för honom varit mera ett fängelse än ett hem. Men samtidigt härmed har han känt sig växa fast vid den bygd, som var hans förfäders, och denna kärlek skulle följa honom hela livet igenom.

Emellertid skickas han till universitetet i Poitiers omkring år 1545, således vid mer än fyllda 20 år. Poitiers är en stad, som turisterna gärna uppsöker för dess pittoreska läge uppe på en höjd omfluten av den lilla floden Clain och för dess lämningar från den första kristna tiden och från den romanska byggnadsperioden. Men det åtnjuter icke rykte för att vara någon särdeles glad eller livlig stad, och dess universitet är numera icke av de mera besökta. Det var dock annorlunda på denna tid. Enligt en uppgift skulle universitetet under Ludvig XII:s dagar varit besökt av ej mindre än 4,000 studenter. Några år efter Joachim du Bellay's studietid var det en verklig härd för unga skaldeämnen, och det tävlade i detta anseende med själva Paris och Lyon. Med en eller annan av dessa blivande skalder har väl Joachim du Bellay kunnat stifta bekantskap. Bland annat har han här råkat den några år yngre Jean de la Péruse, som skulle dö vid unga år efter att ha givit sitt namn åt en av de första tragedier, som i Frankrike sett dagen, *Medée*, och vid sig ha fäst de största förhoppningar. Om jag nämner honom, är det närmast för att påpeka några rader, som förekomma i hans griftnkväde över François de Clermont och i vilket han berör dennes båda vid unga år stupade söner.

»Ils n'ont guère vécu si aux ans l'on regarde,
Ils ont vécu longtemps, qui aux faits prendra garde.»

Dessa ord återkalla i minnet några för varje kännare av den svenska litteraturen välbekanta rader:

»Han hade sitt sextonde år ej nått
På bår ren lagd,
Långt var det liv dock han leva fått,
Om liv är bragd.»

Det är icke troligt att Runeberg känt Jean de la Péruse eller låtit sig påverka av honom, när han skrev dessa berömda rader. Men när man — och icke utan orätt — beskyller Joachim de Bellay för att mer hänsynslöst än de flesta ha gjort litterära plundringståg på sina grannars domäner, kan det vara skäl att erinra, att icke alla reminiscenser äro liktydiga med litterära stölder.

Av större inverkan på honom voro emellertid några andra bekantskaper, som han stiftade i Poitiers. Sådana voro de båda lärda latindiktarne Salmon Macrin och Marc-Antoine Muret, av vilka särskilt den förstnämnde, ehuru betydligt äldre, skulle bli hans trofaste vän. Det är troligen även i Poitiers som han sammanfördes med Jacques Pelletier du Mans. Denne var sekreterare hos Joachims frände biskopen i le Mans, och personliga band förenade dem således. Men det fanns även starkare föreningspunkter dem emellan. De hade gemensam kärlek till vitterhet och Pelletier, som var en beundrare av den klassiska litteraturen, har efter vad Joachim själv berättar riktat dennes uppmärksamhet åt de nya företeelser inom dikten, som gingo under namn av oden och sonetter. Det är antagligt att då han talade härom, han även omnämnt, hur han tre år tidigare i le Mans haft besök av en ung man vid namn Pierre de Ronsard, som anförtrött honom sina egna äregiriga drömmar att ge den franska litteraturen en ny riktning.

Inom kort skulle Joachim du Bellay göra Ronsards bekantskap. De sammanträffade på ett värdshus år 1547 under en resa, som denne senare gjorde till Bordeaux. Pierre de Ronsard har för den fattige och föga livserfarne landsortsstudenten säkerligen stått som en uppenbarelse från en högre värld; han hade, fastän endast 22 år gammal, deltagit i hovliv och diplomatiska värv, han hade sett sig vida omkring i världen och hade nu med beundransvärd energi kastat alla yttre lockelser åt sidan för att under ledning av Maitre Jean Dorat i le Collège de Coqueret fördjupa sig i den klassiska litteraturen och således förbereda sig på det diktarevärv, som var hans kallelse. Det var icke underligt

att han, ehuru sannolikt yngre än Joachim, fick starkt inflytande över denne, och på Ronsards uppmaning följde Joachim med till Paris för att studera under samma lärare som Ronsard. Sammanträffandet mellan dessa båda unga män inverkar icke blott på Joachims egen levnadsbana; det inviger även en ny æra i den franska litteraturen.

Jag skall på tal om Pierre de Ronsard utförligare dröja vid le collègue de Coqueret, det är i främsta rummet med dennes namn, som detta lärdomsinstitut är förknippat. Det är nog att här påpeka att under de läroår, som nu följde för Joachim, han ägnade sig framförallt åt den romerska litteraturen och det latinska språket, vilket han kom att behärska lika ledigt som sitt modersmål, medan han däremot aldrig i samma mån som Ronsard kom att intränga i den grekiska litteraturen.

Som en frukt av dessa hans studieår utkom redan år 1549 hans ryktbara skrift: *Deffense et Illustration de la langue françoise*. Det är den nya skolans stridsmanifest, och en kortfattad redogörelse för dess innehåll är nödvändig.

Som namnet anger är skriften i första rummet ett försvar för det franska språket. Var detta nödvändigt — kan man spörja. Det franska språket hade redan att blicka tillbaka på en vida mer än en halv-tusen-årig tillvaro och på en rikhaltig litteratur. Hur kunde man tänka sig annat än att landets söner alltjämt skulle fortfara att rikta denna. Men sådan var likväl ställningen för dagen att det kunde se ut som om det franska språket skulle sjunka ned att endast bli folkets och de olärdes egendom. Under det svärmeri för de klassiska språken, som humanismen och renässansen framkallat, hade det blivit allt vanligare både att dikta på latin och att åt detta språk förbehålla allt dryftande av högre ämnen. Det var redan kyrkans, diplomatiens och vetenskapens språk, och det stod på väg att bli även litteraturens¹.

¹ Pierre de Nolhac har väl i sitt nyligen utgivna arbete: *«Ronsard et l'humanisme»* betecknat du Bellays skrift som onödig. Slaget skulle

Du Bellays skrift är i främsta rummet ett entusiastiskt försvar för det franska språket, vilket han tillerkänner samma möjlighet som de klassiska eller det italienska att bli bärare av en rik litteratur. Men ännu står det långt tillbaka för dessa, och på den litteratur som det hittills skapat ser du Bellay ner med ungdomens hela övermod och självöverskattning. Vägen till språkets och litteraturens riktande är icke att genom översättning införliva främmande diktverk — ett sidohugg åt Clément Marot —, men genom att följa de gamla i spåren och efterlikna dem. Nya diktararter böra införas, såsom oden, sonetter och epos, varemot medeltidens ballader och chansons royales m. fl. utdömas. Överhuvud skall dikten äga en högstämmd flykt, en lärd eller konstförfaren anstrykning, som endast studiet av de gamle kan skänka. I den höga uppfattning av diktens och konstens betydelse ligger den lilla stridsskriftens styrka, och vad du Bellay härom säger förtjänar ännu idag att läsas. Den varma kärlek till fädernespråket som genomgår hans skrift, och hans begär att lyfta och adla detta är ett annat anspråk på odödlighet som den äger. Men för övrigt vilar den, såsom redan av det påpekade framgår, på en inre självmotsägelse. Den hävdar det nationella språkets företräde, men den utdömer allt, som icke vilar på efterbildning av en främmande, i sin naturliga växt redan avstannad litteratur. På du Bellays rent språkliga funderingar behöver jag icke ingå.

Joachim du Bellay skulle under sitt korta liv hinna med att bryta mot så gott som alla de konst-teorier, han nedlagt i detta första verk, som han offentliggjorde. Han hävdade diktarens skyldighet att skriva på sitt modersmål och han har skrivit en stor mängd latinska dikter och har för-

redan vara vunnet, när denna utkom. Men häremot talar utom humanismens allmänna utbredning bl. annat den omständigheten att Ronsard själv umgåtts med tankarna att dikta å latin (se nedan sid. 222). Om Ronsard fullföljt denna avsikt och du Bellay likaledes konsekvent anslutit sig till humanismen, hade väl i det franska språkets område ytterligare kringsskurits.

värvat sig ett namn som skald även å detta språk. Han bröt staven över alla översättningar och han har till franska språket överflyttat en stor del av Eneiden. Han har givit en snärt åt hovpoeter, och han har nästan blivit Henrik II's officielle hovsångare. Han har underkänt romanen som konstart, och han har sedermera skänkt även han sin hyllning åt tidens stora mode-verk på detta område, riddarromanen Amadis. Han förordade den klassiska litteraturen som mönster och han har väl som sina andra samtida till överflöd missbrukat den klassiska mytologin och begagnat sig av latinska reminiscenser, men han hämtade nästan oftare sina förebilder från den samtida italienska litteraturen. Sin verkliga storhet nådde han först, när han gav sin dikt en rent personlig läggning och ingen av hans samtida har häri överträffat honom. Imitationens målsman har blivit renässansens mest personlige skald.

Redan följande året, 1550, skulle utkomma hans nästa arbete, Olive. Det är en sonett-cykel, omfattande till en början jämt 50 sonetter och sedan betydligt ökad. Joachim du Bellay är väl ej den förste franske skald, som skrivit sonetter. Både Clément Marot och Mellin de Saint-Gelais ha före honom gjort det, men han är den förste, som utgivit en hel cykel kärlekssonetter. Pontus de Thyard, som en kort tid efteråt följde honom i spåren, har väl velat göra honom denna ära stridig genom att för sitt arbete, *Erreurs amoureuses*, angiva ett tidigare författare-år, men offentliggörandet skedde i allt fall först efter det Olive sett dagen. Du Bellays inflytande i detta avseende har varit stort, kanske icke alltid hälsosamt. Det blev under 1500-talets senare hälft en modesak, nära nog en skyldighet för varje diktare att i en sonett-cykel besjunga en älskarinna, vars blotta namn, Francine, Pasithée, Cléonice angav den förkonstling, som ofta nog präglade dessa diktverk.

Ytterst leda du Bellays sonetter till Olive sitt ursprung till Petrarca och en och annan av dem bär tydligen spår av dennes inflytande. Men i övrigt är det såsom en fransk litteraturhistoriker J. Vianey uppvisat huvudsakligen Ariosto

och än mer en samling sonetter av skilda författare, som så sent som 1546 utkom under titel: *Rime di diversi*, vilka äro du Bellays förebilder.

Det kan icke nekas att dessa kärleks-sonetter ofta stelna i ett manér, som berövar dem all natur och verklig känsla. Det hade hos Petrarcas italienska eftersägare insmugit sig både ett sensualistiskt och än mer ett förkonstlingens drag. Vissa av dessa diktare på modet såsom Tebaldeo och än mera Seraphino Dall'Aquila hade nått en affektation, som överskrider alla gränser. Det var jämförelvis måttfullt, när den kärlekssjuka diktaren suckar blevo till vindar, hans tårar till regn och hans kärlek till lågor, som i brist på bättre kunde ersätta dessa element. Men redan Tebaldeo hade hunnit så långt att han, som skäl varför han ej vid en i den älskades hus förekommen eldsvåda skyndade till hjälp för att biträda vid släckningen kunde uppge att det dessvärre ju varit omöjligt, då hans kärlekslågor skulle endast ha ökat eldens häftighet. Vad som inträffade vid eldsvådan rättfärdigade även till fullo hans kloka förtänksamhet, ty de som mera ridderligt sökte hjälpa henne antändes själva av de lågor, som utstrålade från hennes ögon, och man måste först använda allt tillgängligt vatten att släcka den eld, varav de förtärdes.

Det är icke utan att den franska sonett-diktningen under det 16:de seklet tagit intryck av dylika smaklösheter. Men även om man som fallet var med Joachim du Bellay höll sig jämförelsevis fri därifrån, frestade genren lätt till ett missbrukande av ord, som icke uppbyros av någon verklig känsla; och det är detta som brister »Olive». Det är betecknande att man icke rätt vet, om dessa dikter äro ägnade åt någon verklig person, de som velat bakom namnet se en högättad flicka vid namn »Viola», ha ej haft någon framgång med sina bemödanden. Att man i diktsamlingen trott sig utläsa en hyllning till Madame Marguerite, Henrik II:s syster — hon förde i det personliga vapen, som hon liksom konungahusets övriga medlemmar lagt sig till med, en olivkvist — talar även för bristen på per-

sonlig känsla i dessa sonetter. Men vad bli dylika dikter utan en verklig känsla? Ett upprepande efter berömda mönster av alla de yttre eller inre företräden, den älskade äger, ett prisande av älskarens trofasthet, en klagan över sviket hopp om genkärlek m. m.

Därtill kommer att tack vare Vianey's forskningar det uppvisats att ett flertal av dessa sonetter äro rena efterbilder, ja, man kunde i ett flertal fall säga rena överföringar från italienska författare. Vianey uppger att till icke mindre än 75 sonetter — hela samlingen räknar 114 — kan påvisas någon bestämd källa. Det är onekligen något för mycket, även om man tar hänsyn till att den litterära eganderätten på du Bellay's tid icke var föremål för någon strängare vördnad. Vad som gör saken särskilt betänklig är att du Bellay i det andra företalet till Olive söker blanda bort korten dels genom att reducera åtskilliga efterapningar till omedvetna reminiscenser, dels genom att bland förebilderna väl uppge ett eller annat författarenamn, från vilka han hämtat jämförelsevis föga, men alldeles förbigå Ariosto och »Rime di diversi». Han kan knappast fritagas från beskyllningen att avsiktligt ha gjort sina tillgrepp och avsiktligt sökt dölja dessa, vilket också ända till våra dagar lyckats honom.

Vianey's avslöjanden — ty så kunna de nära nog benämnas — ha således betänkligt minskat du Bellay's författareära, i vad angår Olive. Bland annat är hela den berömda sonetten 113 — »Si nostre vie est moins qu'une journée» — direkt hämtad från en italiensk sonett-diktare, Bernardino Daniello. Men du Bellay har dock i detta som i andra fall vetat att ge sin dikt en personlig prägel, som i viss mån räddar åt honom författareäran. Han är ungefär som en juvelerare, vilken tar sina stenar och briljanter, var han kan finna dem, men förstår att genom infattningen ge dem ett högre värde och i sitt hantverk lyfter sig till konst.

Under de följande åren utgav du Bellay i rask följd en del diktsamlingar, vilka dock huvudsakligast äga ett littera-

turhistoriskt intresse. De äro jämte Ronsards första samtidigt utkommande arbeten en överflyttning till diktens eget område av den nya skolans idéer. Men de stå givet tillbaka för mästarens verk — jag menar Pierre de Ronsards. De ha samma fel som hans, men mindre förtjänster. De överföra Olympens gudar och gudinnor på fransk mark, de bekämpa den grova »ignorance», varmed åsyftades den äldre skolan, som icke lät sig vägledas av skolad bildning eller kännedom om antikens författare, de vädja föraktfullt från den olärda massan till det fåtal konstinvidga, som kunde njuta av mästarnes »lärda luta».

Den starka aristokratiska betoning, som utmärker såväl du Bellay som Ronsard, föranledde dem båda att särskilt vädja till de högre samhällsklassernas och hovets bevägenhet. Framförallt gällde det att finna någon beskyddare i konungahuset. Endast på denna väg kunde den nya skalde-skolan tränga igenom och dess diktare fritagas från materiella bekymmer. Ingen författare kunde för övrigt vid denna tid hoppas att leva enbart av sin penna.

Men Frans I, skaldernas vän och beskyddare, hade gått ur tiden, och på Frankrikes tron satt hans son och efterträdare Henrik II, i mångt och mycket en motsats till fadern. Han var tystlåten och sluten, en egenskap, som tidigt framhålles av de venetianska ambassadörerna, vilkas diplomatiska rapporter innehålla så många bidrag till karakteristiken av de kungliga personerna och Frankrikes övriga ledande män på denna tid. Hans slutenhet ansågs som en påverkan av de långa och svåra fängelseåren i Spanien, vilka upptagit en stor del av hans barndom. Det är nästan som om han i fångenskapen insugit mera av spansk ande än av fransk. Av sin fars kärlek till konst och litteratur hade han icke ärvt mycket, om han också med eller utan hjälp har snickrat ihop några verser till Diane de Poitiers' förhålligande. Han intresserade sig inom den litterära och konstnärliga världen egentligen endast för musik och för Amadis, denna spanska riddareroman, som var det samtida Frankrikes älsklingsbok och som anses ha blivit föredömet

för samtalstonen och uppfattningen inom de högre kretsarna i landet. Föröfrigt var hans dag upptagen mest av jakt och tornérspele och av den egendomliga passion, som fyllde honom till den 20 år äldre Diane de Poitiers. Det är knappast en tillfällighet att i den vackra fris, som smyckar den del av Louvren, som byggdes under Henrik II's tid, konstnären valt vinthundar och vildsvin till föremål för sin mejsel. De omge konungens monogram och dessa tvetydiga bokstäver, som likaväl kunna vara ett C (Catherine de Médicis) som ett D (Diane de Poitiers).

Men denna endast medelmåttigt begåvade och föga litterärt intresserade man var icke utan politisk blick och överträffade häri sin lysande far. Hans korta regering är krönt med några varaktiga och betydliga framgångar: Calais, Metz, Toul och Verdun. Han är den förste franske konung, som riktar sina strävanden åt sitt rikets avrundande åt öster, och han uppger sina företrädares äventyrliga erövringspolitik i Italien.

Det var denne man som skulle bli en slags skiljedomare i striden mellan skalderna av den äldre och den nya skolan. Lyckligtvis fanns i hans närmaste omgivning en person mera ägnad häråt än han själv. Det var icke hans gemål, Katarina Medici, som var utan inflytande och försiktigt bidade sin tid. Det var ej heller Diane de Poitiers, vilken makten och rikedomerna ingav större lockelser än äran att vara skaldernas beskyddare. Men konungens syster Marguerite de Valois, den andra i ordningen av seklets tre stora prinsessor med detta namn, hade med namnet även ärvt kärlek till litteratur och konst. Hon har väl i motsats till de båda andra nyssnämnda furstinnorna icke själv efterlämnat något litterärt verk, men samtiden är enig att prisa hennes omfattande bildning och levande intresse för alla företeelser inom tankens och konstens värld. Hon förvandlades i renässansens diktning och de tacksamma skaldernas sånger till Pallas eller Minerva lika naturligt som Henrik II och Katarina Medici till Jupiter och Juno, med vilken senare Katarina i allt fall hade svartsjukan gemensam. Allbekant är en

scen, vid vilken den åldrande hovskalden Mellin de Saint Gelais, en kvarleva från Frans I's dagar, förlöjligande uppläste inför konungen en av de unga skaldernas dikter, men avbröts av Madame Marguerite, som full av förtrytelse föredrog densamma med den rätta betoningen. Henrik II, som nog i djupet av sitt hjärta önskade sig försatt till tornérspelels domareplats, lät sig emellertid påverkas av sin syster och skänkte ett om än ljumt och föga personligt beskydd åt den nya skolan.

Joachim du Bellay var särskilt fästad vid Madame Marguerite, och i otaliga dikter, som bära spår av en varmare känsla än den som i allmänhet framträder i dylika hyllningssånger, har han förhärligat hennes intagande gestalt. Hur vackert säger han sig icke till en början ha beundrat henne utan att känna henne, och först senare ha fattat hela hennes värde:

»Alors je m'apperçeu qu'ignorant son mérite
J'avais, sans la cognoistre, admiré Marguerite,
Comme, sans les cognoistre, on admire les cieux.»

Joachim du Bellay har blivit hennes skald mer än någon annan, och hon har givit honom sin vänskap tillbaka. Men hon har icke, vare sig nu viljan eller förmågan brast, förskaffat honom någon ställning i livet, som skänkte honom oberoende och utkomst. Han var vid 30 års ålder en av landets mera bemärkta skaldar, men därutöver intet. Det var därför icke att undra på, om han med glädje mottog en kallelse av sin mäktige frände kardinalen du Bellay att i egenskap av sekreterare åtfölja denne på en beskickning till Rom. Vägen till den berömmelse, varefter han törstat hela sitt liv, syntes äntligen öppen för honom.

II. HANS LIV (FORTS.). VISTELSEN I ROM 1553—1557. ÅTERKOMST TILL FRANKRIKE OCH DÖD.

Kardinalen Jean du Bellay är en av samtidens stora politiska figurer. Han är en typ för en den romerska kyrkans kardinal under denna tid, statsman, grand seigneur, mäcenat och på sina lediga stunder till och med präst. Han prisas av Joachim för sin värtalighet och övertalningsförmåga, och Brantôme säger att han var lika skicklig att föra värjan som tungan. Han var icke ensam härom på sin tid; i slaget vid Marignan (1515) hade man ju sett den berömde kardinal Mathias Schinner på schweizarnas sida mitt i det värsta handgemänget. Men det var framför allt som politiker som kardinalen du Bellay hade gjort sig gällande. Han hade skickats av Frans I till Henrik VIII, och han hade dragit denne över på Frankrikes sida genom att understödja honom i hans skilsmässoprocess med Karl V:s faster, Katarina av Aragonien. Han hade sedan under en lång följd av år varit en av Frans I:s närmaste rådgivare, och han hade vid behov sänts till Rom för att där föra Frankrikes talan. Men han hade som alla vilka åtnjutit Frans I:s förtroende avlägsnats av Henrik II, och han hade erhållit en hedrande förvisning genom att åter skickas till Rom, varest man väntade Paul III:s död och beredde sig på en ny konklav. När Paul III avlidit 1549, hade han till och med erhållit röster vid påvevalet. När varken hans eget val eller överhuvud val av någon avgjort franskvänlig kardinal kunnat genomdrivas, hade man efter en osedvanligt lång och av rivaliteten mellan Henrik II och kejsaren behärskad konklav enats om Julius III, som ej ansågs äga

alltför starkt utpräglade sympatier åt vare sig det ena eller andra hållet. Men härefter hade kardinalen fullkomligt fallit i Henrik II:s onåd, och han hade nu levat tre år i tillbakadragenhet å sitt abbotstift Saint-Maur, som han prytt med ett italienskt palats. Ett paradis, kallar Rabelais det. Är det måhända förebilden till det berömda Abbaye de Thelème? Emellertid hade Henrik II, som med oro sett att Julius III i den eviga striden mellan Frankrike och den nu åldrande Karl V betänkligt lutade åt denne senare, känt behov av att i Rom äga en förespråkare för sina intressen, som kände Vatikanen ut och in, och han hade erinrat sig den i onåd fallne prelaten. I april 1553 var kardinalen åter i konungens uppdrag på väg till den eviga staden.

Men kardinal du Bellay var tillika en vetenskapens och litteraturens beskyddare. Jag har redan nämnt Rabelais' namn, Rabelais hade varit hans läkare; han stod förövrigt icke blott kardinalen utan även den äldre brodern Guillaume du Bellay nära. Han hade åtföljt kardinalen på dennes resor till Italien, de hade gemensamt i Rom anställt fornforskningar och studerat gamla minnesmärken, och mästern François hade tillhört hans intima umgängeskrets. Andra litterära personer såsom Etienne Dolet och den blivande kanslern Michel L'Hôpital hade han beskyddat. Det talar gott för kardinalens frigjordhet att han omfattat med intresse både en för kätteri misstänkt man, som ändade sitt liv på bålet, och en av de få politiker från denna tid, som höjde sig till en verkligt vidsynt tolerans. Denne kandidat till påvestolen var till och med svagt misstänkt för kätteri, och han har sagt om sig själv att han icke var för mycket papist.

Han hade dock allt intresse av att icke bryta med den romerska kyrkan, och tanken härpå har väl heller aldrig föresvävat honom. Han hade efter tidens sed samlat på sig det ena biskops- eller abbotstiftet efter det andra. Han behövde de inkomster, som dessa gävo, de räckte i själva verket icke till för det levnadssätt han förde. Han byggde slott, samlade konstverk och omgav sig med en hovstat, uppvaktande, sekreterare, pager, betjäning vida talrikare än

en suverän i våra dagar. Han var med ett ord en stor intelligens, en lysande personlighet, allt utom Kristi ödmjuka tjänare. Men det var visst ingen, som begärde detta av honom.

Sådan var den man, i vars tjänst Joachim du Bellay nu inträdde.

De år, som Joachim kom att vistas i Rom, beteckna en brytningstid i Roms och påvedömetts historia. Denna återspeglas i hans främsta verk; sonett-cyklen *les Regrets*, och man förstår ej denna utan att känna något till samtidens historia.

Vid hans ankomst till Rom var Julius III innehavare av Petri nycklar. Denne var en av renässansens sista epikureer på påvetronen, en efterföljare mera till Leo X än till Julius II, vars namn han upptagit. Eftervärlden har allt skäl att vara honom tacksam för de båda förtjusande senrenässans-byggnader, som han efterlämnat i Villa di Papa Giulio och det närbelägna Casino, som likaledes bär hans namn. Allt, byggnader, trädgårdar, val av byggnadsplats talar väl för Papa Giulios uppodlade skönhetssinne. Men samtiden dömde honom ur en annan synvinkel. Han hade vid sin tronbestigning skyndat att utnämna till kardinal en fullkomligt obildad 17-årig yngling, vars meriter till kardinalshatten egentligen bestod i den vård han ägnat påvensapor. Kardinal Simmia (apa) döptes han till av spetsiga romar-tungor, och samma namn överflyttades även på påven. Det var icke att undra på, om det påstods att andra skäl legat till grund för den unga ap-vårdarens oväntade upphöjelse.

Man får en antydning härom i följande ironiska uttalande av du Bellay till vännen Morel:

»Voir un estoffier, un enfant, une beste,
 Un forfant, un poltron cardinal devenir,
 Et pour avoir bien sceu un singe entretenir,
 Un Ganimède avoir le rouge sur la teste,
 — — — — —
 Ces miracles, Morel, ne se font point qu'à Rome.»

När Julius dog 1555, gjorde sig också en reaktion gällande. Till hans efterträdare utsågs en av kardinalkollegiets mest aktade män, Marcellus II, men denne avled efter att blott några veckor ha varit påve. Samtiden viskade om förgiftning¹. Det är som om du Bellay ville ge stöd åt denna förmodan. Han skildrar i en bild, hur den, som vill rensa en kloak, dör av de förgiftade ångorna:

»Ainsi le bon Marcel ayant levé la bonde
Pour laisser escouler la fangeuse espesseur
Des vices entassez dont son predecesseur
Avoit, six ans davant, empoissoné le monde

Se trouvant, le pauvret, de telle odeur surpris,
Tombe mort au milieu de som oeuvre entreprise,
N'ayant pas à demi ceste ordure purgee.»

Åter fick du Bellay bevittna en konklav, och denna utsåg till påve den redan 79-årige kardinalen Caraffa, vilken antog namn av Paul IV. Denne är den första av den katolska reaktionens många stridbara påvar, men han är ock den siste påve, som driver världspolitik i stor stil och som slungar kyrkostaten in i kampen mellan Europas båda rivaliserande furstehus: Valois och Habsburg. Ty Paul IV är Spaniens och det Habsburgska husets mest förbittrade motståndare, och han drömmer om att återupptaga Julius II:s politik och driva främlingarna ut ur Italien. Hans nevö, kardinal Carlo Caraffa, som tillvällade sig ledningen av påvestatens utrikes angelägenheter, är en av de sista kondottjär-typerna i större stil Italien skådat. Likasom i en brännpunkt samlades sålunda under de få år Joachim du Bellay vistades i den eviga staden allt som kännetecknar Rom under renässansen: ett förfinat njutningsliv med inslag av dekadens, storpolitik med Italiens befrielse som syftemål, uppstigande fursteätters hänsynslöst egoistiska familjepolitik och slutligen den nya tiden, som står vid dörren och varslar om en kamp på liv och död med reformationen.

¹ Detta antagande har icke bekräftats och förkastas även av von Pastor i hans Geschichte der Päpste.

Cesare Borgias, Julius II:s och Leo X:s skuggor gå igen, om än i förminskad skala och icke mot bakgrunden av högrenässansens praktfulla blomning utan istället mot den döende sen-renässansen och mot den förbittrade kampen mellan de kyrkor vari kristenheten splittrat sig.

Paul IV:s politik skulle medföra de största faror för både honom själv och Frankrike. För ögonblicket vilade vapnen. Kejsaren och Henrik II hade nyss avslutat ett för den senare fördelaktigt vapenstillestånd på fem år. Därefter hade inträffat en händelse, nästan utan motstycke i historien och som också sätter Joachim du Bellays penna och fantasi i livlig rörelse. Böjd av sjukdom och av de sista årens motgångar hade Karl V lämnat den skådeplats, där han under 40 år varit nära nog Europas medelpunkt, både på grund av sin mäktiga personlighet och de väldiga resurser som vilade i hans hand. Han hade frivilligt, trött av världen och makten, utbytt glansen av sina många kronor mot klostrets enslighet. Det var ett stort tomrum han lämnade efter sig.

Carlo Caraffa begagnade sig härav och fick i ett obehagligt ögonblick Henrik II att påverkad av Guiserna träda i förbund med påven, vilket ledde till ett återupptagande av fiendligheterna med Spanien. Frankrike var icke redo att skänka Paul IV den utlovade hjälpen, och spanska arméer ryckte an mot Rom. Liksom 30 år tidigare var Rom förvandlad till en fältläger, och man darrade för en ny Sacco di Roma med alla dess fasor.

»On ne void que soldats, et morrions en teste
On n'oit que tabourins, et semblable tempeste,
Et Rome tous les jours n'attend qu'un autre sac.» —

skriver du Bellay.

Dithän skulle det dock ej komma, och hertigen av Guise, som äntligen anlände med en hjälphär, lyckades för en kort tid återställa jämvikten, till dess att motgångar i Frankrike tvingade Henrik II att återkalla hertigen och hans trupper. Ånyo låg Rom värnlöst, men ett hastigt ingånget fredsslut mellan påven och Spanien räddade det.

Det var således under mer än vanligt upprörda år, som Joachim du Bellay vistades i Rom. Ett eko av dem återfinnes även i hans Roma-sonetter.

Jag har nämt de porträtt, Joachim du Bellay lämnat av de båda första påvar, under vilka hans vistelse i Rom inföll. För fullständighets skull må även anföras hans uttalande om Paul IV.

Han sammanställer prelaten, som på sin ålders sena dagar förvandlar sig till krigare, med kejsaren, som vid sitt livs afton drar sig tillbaka från världen för att i ostördhet tjäna Gud.

»Je ne scay qui des deux est le moins abusé,
Mais je pense, Morel, qu'il est fort malaisé
Que l'un soit bon guerrier, ny l'autre bon hermite.» —

Sådan var den politiska situationen under dessa år, och naturligtvis har den i hög grad sysselsatt den unge sekreteraren hos konungens av Frankrike förtroendemän. Men den eviga staden hade även annat att bjuda.

Under två generationer hade Rom nära nog varit medelpunkten för det konstnärliga livet i världen. Men konstens och litteraturens underbara vårgryning i Italien var för länge sedan borta, och även dess högsommar led mot sitt slut. När Joachim du Bellay anlände till Rom, hade Italien i det närmaste blommat ut. Det var som en mark, som burit alltför rika skördar och nu behövde vila. Borta i det avlägsna Venedig dröjde ännu kvar med den 80-åriga, men alltjämt verksamme Titian, med Tintoretto och med Paolo Veronese en återglans av det förflutnas storhet. Men det var likväl aftonens skymning, som nu bredde sig över Italien efter en dag mer rik och strålande än som varit något annat land beskärd.

Man frågar sig om du Bellay anat något av detta, och om det är anledningen, varför han aldrig berör Italiens konstnärliga insats i världen. Det är knappast troligt; avblomstringsperioder äro känbarare för eftervärlden, som engång för alla utsatt gränspålarne för de olika tidsskedena än för den, som själv lever mitt i dem. Snarare är väl

förklaringsgrunden den, att du Bellay icke varit särskilt konstnärligt intresserad. I allt fall, denne den franska litteraturens förste verkliga kännare av Italien är icke någon vän eller beundrare därav.

De allmänna ideer, som bära opp du Bellays båda i Rom författade mästerverk: *les Antiquitez de Rome* och *les Regrets* äro det gamla Roms storhet och det samtida Roms litenhet. Han har haft sin bostad på grundvalen av Diocletiani termer; här hade nämligen kardinalen låtit uppföra ett palats åt sig. Han har levat med Roms ruiner för ögonen och han har genom sin ställning som kardinalens sekreterare varit vittne till allt vad det påvliga Rom rymde av intriger, småsinthet och fördärv. Roms gångna storhet och dess samtida litenhet ha överväldigat honom, och han har icke fått utrymme för några andra synpunkter. Det förra är temat i *les Antiquitez de Rome*, det senare jämte ett inslag av personlig melankoli och hemlängtan, vartill jag längre fram skall återkomma, i *les Regrets*. I sin helhet äro dessa båda verk bland de intressantaste, mest personliga och originella, som den franska renässanslitteraturen äger.

Han har dock även i *les Antiquitez de Rome* gjort sig skyldig till betänkliga ingrepp å andras eganderätt, om än ej i samma mån som i »Olive». Den besvärlige Vianey har även här följt du Bellay i spåren och noggrant letat opp hans förebilder, som emellanåt komma hans egna dikter oroande nära. Men i än högre grad gäller om de sonetter i *les Antiquitez*, som icke äro fullt ursprungliga, detsamma som om Olive eller att han trots allt dock satt sin personlighets prägel på dem.

Les Antiquitez är som jag sagt, en enda hyllning till forntidens Rom, blandad med undran och sorg över att all denna härlighet har kunnat nära nog spårlöst gå under, utan att lämna annat än ruiner som vittnesbörd om flydda dagars makt och ära. Detta tema varieras på ett skickligt sätt i samlingens 32 sonetter. Av samma innehåll men av mindre betydelse är den cykel, *Songe*, som ansluter sig härtill och där drömmen under olika skepnader framkallar Rom

och dess undergång. Alltings förgänglighet kan sättas som motiv över dessa båda diktverk. Vad båtar det att ha samlat å en enda plats:

»Tout ce qu'Athène' eut oncques de sagesse,
 Tout ce qu'Asie eut oncques de richesse
 Tout ce que l'Afrique eut oncques de nouveau,» — —

Rom, som engång var hela världens prydnad, är nu vorden dess grav:

»morte elle est du monde le tombeau —.»

Endast genom sig själv har Rom kunnat duka under, genom tvedräkt har det berett sin egen grav: »Rome Rome a vaincue seulement». Det är en tanke som ofta går igen, men vid sidan av denna möter även en annan förklaringsgrund till de ruiner, som slå honom med häpnad. I sonettens fjorton-radiga strofer samlar han hela Roms historia — uppslaget har han fått från den på latin diktande skotten Buchanan: först stadens grundläggning av herdar, så konungadömet, republiken, kejsardömet och slutligen undergången. Himlen som icke velat tillstämja en sådan maktutveckling,

»Mist ce pouvoir es mains du successeur de Pierre,
 Qui sous nom de pasteur, fatal à ceste terre,
 Monstre que tout retourne à son commencement.»

Det är en beslätad tankegång, som möter i Snoilskys dikt från Campagnan —

»Guds vikarie gjort med himmelskt nit
 Ett helvete utav den sköna jorden.»

Som man finner är du Bellay alldeles blind för att dessa »herdar» voro i färd att för hans ögon bygga upp ur det gamla Roms ruiner en ny, kanske lika underbar stad som den gamla.

Les Regrets är emellertid du Bellays förnämsta arbete. Det överträffar vida, även kvantitativt sett, les Antiquitez,

det innehåller nämligen ej mindre än 183 sonetter, varav dock ett 50-tal, och dessa i allmänhet svagare, icke anknyta sig till vistelsen i Rom utan synas ha tillkommit efteråt. Däremot bör i denna samling upptagas 8 sonetter, som först efter du Bellays död utgivits och som bland annat innehålla de ovan citerade, som beröra de tre påvar, vilka styrde Rom under hans vistelse därstädes.

Joachim du Bellay hade snart efter sin ankomst till Rom känt sig besviken på de förhoppningar, varmed han anträtt färden dit. Hans befattning hos kardinalen var snarare en intendents än en sekreterares, han hade att bestrida utgifterna för dennes hovhållning, upplåna penningar och föra räkenskaper. Det var icke det som hägrat för hans äregirighet. Det förefaller väl som om han samvetsgrant fyllt sina plikter, men ledsamma kansligöromål och sysslände med räkenskaper är nu icke det varmed män av fantasi och egen skapareförmåga trivas. Han passade ej heller i övrigt för sin ställning, hans oberoende och öppna natur led av det tvång och den förställning, varunder han levde. Därtill kom en olycklig kärlekshistoria, som han besjungit i latinska verser. Det synes denna gång ha varit en stor passion, icke en mer eller mindre uppdiaktad sådan, som den vilken ligger till grund för Olive. Han fylldes under allt detta av bitter hemlängtan, han tyckte sig glömd av sitt land, där nu de andra skaldebröderna, i främsta rummet Ronsard, arbetade sig fram till ära och anseende. Det är denna sinnesstämning som sätter sin prägel på les Regrets.

Den innehåller, kan man säga, två skilda avdelningar, det är först en med kraft och glänsande kvickhet utförd skildring av det dåtida livet i Rom och det är slutligen de mera intima självbekännelserna. Jag skall i detta sammanhang endast beröra den förra avdelningen, som på det närmaste hör ihop med vistelsen i Rom.

Denne sekreterare hos kardinalkollegiets doyen — onkeln avancerade till denna ställning under vistelsen i Rom — lider ej av någon överdriven vördnad för de stora herrar, som han möter hos kardinalen. Han ser dem darra för sitt

öde, när Hans Helighet, den ålderstigne Paul IV, har en upphostning:

»Quand je voy ces Messieurs, desquelz l'auctorité
Se void ores icy commander en son rang,
D'un front audacieux cheminer flanc à flanc,
Il me semble de voir quelque divinité.

Mais les voyant pallir lors que sa Sainteté
Crache dans un bassin, et d'un visage blanc
Cautement espier s'il y a point de sang,
Puis d'un petit soubriz feindre une seureté:

O, combien (dy- je alors) la grandeur que je voy,
Est miserable au pris de la grandeur d'un Roy!
Malheureux qui si cher achete tel honneur.

Vrayement le fer meurtrier, et le rocher aussi
Pendent bien sur le chef de ces Seigneurs icy,
Puisque d'un vieil filet depend tout leur bonheur.»

Han skildrar någon av de konklaver, som höllos under hans tid, Marcellus II:s eller Paul IV:s, och det hela utmynnar i ett angrepp på kardinalernas falhet:

»Il fait bon voir (Paschal) un conclave serré,
Et l'une chambre à l'autre également voisine
D'antichambre servir, de salle et de cuisine,
En un petit recoing de dix pieds en carré:

Il fait bon voir autours le palais emmuré,
Et briguer là dedans ceste troppe divine,
L'un par ambition, l'autre par bonne mine,
Et par despit de l'un, estre l'autre adoré:

Il fait bon voir dehors toute la ville en armes,
Crier, le Pape est fait, donner de faulx alarmes,
Saccager ¹ un palais: mais plus que tout cela

¹ Härmed torde avses den sed, som sedan århundraden tillbaka varit i bruk i Rom och ännu på 1800-talet fortlevde, eller att plundra en nyvald påves bostad, vilket ansågs tillåtet, då han ju ej mer hade behov av något eget husgeråd. Ännu 1846 vid den konklav, då Pius IX valdes, inträffade enligt minnen av en dam tillhörande Roms högre societet, att en kardinal hade oturen att av ryktet utpekas såsom vald, varför folkhopen stormade och skövlade hans våning, utan att han ens till ersättning fick pryda sig med tiaran.

Fait bon voir, qui de l'un, qui de l'autre se vante,
 Qui met pour cestui-cy, qui met pour cestui-là.
 Et pour moins d'un escu dix Cardinaux en vente.»

Med kardinalernas falhet stämmer sedernas allmänna tillstånd väl överens. Se här en skildring därav som i skärpa lämnar intet övrigt att önska:

»Icy de mille fards la traison se deguise,
 Icy mille forfaitcs pullulent à foison,
 Icy ne se punit l'homicide ou poison,
 Et la richesse icy par usure est acquise,

Icy les grands maisons viennent de bastardise,
 Icy ne se croit rien sans humaine raison,
 Icy la volupté est toujours de saison
 Et d'autant plus y plaist, que moins elle est permise.»

Han ser hovfolk eller diplomater vandra omkring med värdiga steg och dölja sin intighet eller sina intriger bakom tystnad eller väl avvägda ord, såsom när de någon gång svara

»un Messer non, ou bien un Messer si.»

Han skildrar sin dag i Rom, hur han skall utan pengar tillfredsställa hundra kreditorer, kurtisera bankirer, låna på kredit, svara på tusen förfrågningar, och han tillropar vemodigt sin vän och skaldebroder Panjas:

»Aveques tout cela, dy, Panjas, je te prie,
 Ne t'ébashis-tu point comment je fais des vers.»

Ett särskilt föremål för hans ironi är Roms kurtisaner. Det vihlade av dem, och det var den tid, då man i öppna karosser kunde möta kardinaler och kurtisaner. Får man tro du Bellay, ha de icke lyst genom några yttre behag, han föredrar sin hembygds okonstlade skönheter framför »les nymphes Latines»:

»C'est vrayment de les voir le salut d'un jeune homme.»

Men han beskriver dem alltför ofta och med för stor sakkännedom för att man fullt skall våga tro på denna sistnämnda försäkring.

Det finns vidare målade scener från livet på gatorna, där kardinaler skrida förbi:

»De ces rouges prelates la pompeuse apparence
Leurs mules, leurs habits, leur longue reverance,»

eller kurtisanerna, såsom när han tillropar vännen Morel:

»Celuy qui par la rue a veu publiquement
»La courtisanne en coche ou qui pompeusement
»La peu voir à cheval en accoustrement d'homme

»Superbe se montrer: celuy qui de plein jour
»Aux cardinaux en cappe a veu faire l'amour,
»C'est celuy seul (Morel) qui peult juger de Rome.

Karnevalsupptågen blanda sig med förberedelserna till det av påven lättsinnigt iscensatta kriget, och försenandet av den franska hjälpsändningen gav anledning till utfall mot hans land, som hans varmt patriotiska hjärta har svårt att bära. Med ett ord, det är ytterst livliga och målade tavlor, han ger, dramatiska såsom voro de för stunden nedskrivna dagboksanteckningar från några spännande och händelserika år i 1550-talets Rom.

Det är också som sådana han vill själv ha denna sonett-samling betraktad. I inlednings-sonetten kallar han dem uttryckligen »de papiers journaux».

Under år 1557 — det antages i augusti månad — fick du Bellay äntligen sin önskan uppfylld att lämna Rom. Man kan följa honom steg för steg på hemfärden, han har överallt under denna nedskrivit sina anteckningar i sonettens form. Vägen gick över Urbino, Venedig, Graubünden och Genève. En lång omväg, som man finner, vilken väl förklaras av det pågående kriget med Spanien och nödvändigheten att undvika dess italienska besittningar.

I Venedig har han ej kunnat undgå att beundra republikens rikedomar, och han lämnar en livfull bild av livet därstädes, men han är alltför skarpsynt för att ej märka, att Venedig redan har lämnat sin storhetstid bakom sig och att makten över havet nu tillhör turkarne. Med hänsyftning på

den bekanta ceremoni, då dogerna utkastade en ring i havet och sålunda vigdes till detsamma, tillropar han Venetianerna hånfullt att mest av allt i Venedig har han imponerats av dogerna »ces vieux coquz» som högtidligt förmåla sig med havet,

»Dont ilz sont les maris et le Turc l'adultere.»

Det avlägsna Graubünden, som just vid denna tid började träda fram ur sin obemärkthet, sedan både Spanien och Frankrike upptäckt dess strategiska betydelse, har förefallit honom som en förvisningsort (sonett CXXVI), och icke mildare uttalar han sig i följande Rémy Belleau tillägnade sonett, vare sig nu denne gäller Graubünden eller kanske snarare den schweiziska grannrepubliken:

»La terre y est fertile, amples les edifices,
Les poelles bigarrez, et les chambres de bois,
La police immuable, immuables les lois,
Et le peuple ennemy de forfaitcs et de vices,

Ilz boivent nuit et jour en Bretons et Suyssez,
Ilz sont gras et refaits, et mangent plus que trois:
Voilà les compagnons et correcteurs de Roys,
Que le bon Rabelais a surnommez Saucisses.

Ilz n'ont jamais changé leurs habitz et façons.
Ilz hurlent comme chiens leurs barbares chansons,
Ilz comptent à leur mode, et de tout se font croire:

Ilz ont force beaux lacs, et force sources d'eau,
Force prez, force bois. J'ay du reste (Bellau)
Perdu le souvenir, tant ils me firent boire.»

Det vore i hög grad orättvist att på det nuvarande Schweiz tillämpa denna kvicka sonett, men konservatism är i dag som på Joachim du Bellays tid ett särmärke för Alp-republiken, och häri har han icke sett miste.

Genève, det reformerta Mekka, där nu Calvin styrde med allsmäktig hand, har icke tilltalat honom, och en sonett, där han brännmärker hyckleriet och den religiösa surmulenheten i profetens stad, förskaffar honom ett pennkrig med en av den nya lärans trogna bekännare.

När han återkommer till Frankrike i slutet av 1557, har landet just överstått en den allvarsammaste fara. Den 9 augusti 1557 hade konnetabeln av Montmorency förlorat den stora bataljen vid St. Quentin. Efter några dagar gav sig St. Quentin och vägen till Paris syntes öppen för de segrande spanjorerna. »Men — skriver den venetianske ambassadören några år senare i tanke på den fara, vari landet svävat under de sista månaderna av år 1557 — men det hände alltid, när riket syntes till hälften förlorat efter stora nederlag, förlust av områden, tillfångatagande av stora herrar och härförare, ja, till och med av konungens anförvanter, att Frankrike reste sig starkare än någonsin, tillbakaslog alla anfall och kom sina besegrare att darra. Sådan är detta rikets styrka, sådant dess öde, att det ökar sina tillgångar i samma mån som behovet därav är trängande». Det är ord som mer än en gång sedan ha besannats.

Men tiden var full av oro och under växlande vapenlycka fortsattes kriget. För Joachim du Bellay var även hemkomsten till fäderneslandet förenat med en missräkning. Det kom nära nog till brytning mellan honom och kardinalen, sedan Joachim låtit trycka *les Regrets*. Trots all sin fördomsfrihet kunde kardinalen ej utan misshag se en sin släkting och tjänare i sådana ordalag uttala sig om Rom och den heliga stolen, och Joachim måste bekväma sig till ett försvar, som närmast gör intryck av att vara en icke fullt ärlig undanflykt. Även med andra släktingar invecklade han sig i misshälligheter. Hans hälsa var i avtagande; bland annat led han, egendomligt nog liksom Ronsard, den andre store renässansdiktaren, av en i hög grad försvagad hörsel. Någon ställning lyckades han ej förskaffa sig; hur högt han än satte skaldens uppgift, ville och kunde han ej leva ensamt av sin penna. Rykten gingo att han, fastän ej prästvigd, skulle bliva ärkebiskop i Bordeaux, och hur ironiskt han än sett ned på det påvliga Rom, skulle han säkerligen ej haft något emot att engång få pryda sitt huvud med onkelns kardinalshatt. Men det stannade vid ryktet.

Vad han under dessa år har producerat är av mindre betydelse. Han har översatt till franska några av en venetianare, Andrea Navagero, på latin skrivna dikter, varav en, *le Vanneur du blé*, intar en mycket stor plats i den franska litteraturen. Då jag ej känner originaldikterna, kan jag ej avgöra, hur stor *du Bellays* andel är i den friskhet och det behag, som utmärker såväl detta som några andra från samma källa hämtade poem. Han har vidare dragit i härnad mot sin ungdoms lust att »petrarkisera», och skrivit några kärleksdikter av en frisk sensualism, som bjärt sticker av mot den konstlade och färglösa platonism, som genomgår »*Olive*». Och slutligen har han i en av sina bästa satiriska dikter gisslat *le poète courtisan* och Henrik II:s gamle, nyss avlidne hovskald *Mellin de Saint-Gelais* — möjligen är dock denna dikt från ett tidigare skede. Samtidigt härmed har han förhärligat Henrik II i ett flertal dikter, som varken äro bättre eller sämre än sådana pläga vara. Men han har icke gjort något, som går upp emot *les Regrets*, hans livs mästerverk.

År 1559, det sista han levde, kom att bereda honom en stor förlust. Utmattade av det långa kriget sökte Frankrike och Spanien ett närmande till varandra; och i *Cateau Cambresis* 1559 kom det till fred, som för Frankrikes räkning betecknar ett definitivt uppgivande av alla erövringsplaner på Italien. Frankrike måste återge Savoyen och Piemont, som det innehåft under en mansålder, till dess hertig *Filibert Emanuel*. Tillika stadgades att denne skulle förmälas med konungens syster *Madame Marguerite*. Fredsvillkoren ansågos förödmjukande, och *Brantôme* har upptecknat de något grovkorniga kvickheter, varmed soldaterna hälsade denna fred, i vilken de sågo priset för att den 35-åriga prinsessan äntligen skulle få gå i brudsäng.

Men *Joachim du Bellay* förlorade härigenom en beskyddarinna, som med åren blivit honom allt kärare och han kände smärtsamt förlusten härav. Han åtog sig emellertid att till prinsessans förmälning, vilken skulle under stora högtidligheter firas i Paris samtidigt med att Henrik II:s

dotter Elisabeth bortgiftes med Filip II, skriva ett bröllopskväde till förhärligande av gudarnes dotter Pallas och den store Jupiters syster:

»Des muses la dixième
Des graces la quatrième.»

Men detta bröllopskväde, som trots sina stereotypa bilder har en viss charme, blev aldrig avsunget. Vid det tornérspel, som hölls för att ge ökad glans åt dubbel-bröllopet, sårades Henrik II, in i det sista bärande Diane de Poitiers' svarta och vita färger, av den unge Montgomery's lansstöt, och efter något mer än en vecka dog han å slottet les Tournelles i Paris. Den sista natten han levde hade Marguerites förmålning firats inför den döende konungen. Det liknade, sade man, mer en begravning än ett bröllop. Det är det sista minne, som knyter sig till den gamla konungaborgen; den revs inom kort på befallning av Katarina Medici, vilken den blivit förhatlig, och fåfängt söker vandraren i det gamla Paris efter något, som utmärker den plats, där huset Valois' borg engång stått.

När Henrik II:s oförmodade död inträffade, hade Joachim du Bellay endast några få månader kvar att leva. Han dog själva nyårsdagen 1560, träffad av slag efter att ha tillbragt aftonen i muntert samkväm med några vänner. Döden överraskade honom vid skrivbordet. Han var vid sin bortgång högst 37 år gammal, kanske endast 35. Det är utom honom endast ett fåtal franska diktare, såsom François Villon, Théophile de Viau och André Chenier, vilka gått bort i så unga år och som likväl hunnit med att förskaffa sig ett så stort namn.

Hans onkel, kardinalen, överlevde honom allenast några få veckor; han avled nämligen den 16 februari 1560 i Rom och ligger begravnen i kyrkan Trinitá del Monte.

III. HANS VERK OCH PERSONLIGHET.

Joachim du Bellay var en fattig adelsman, tillhörande en rik och mäktig släkt. Han bar på minnen från en sorglig och försummad barndom. Han var slutligen sjuklig från sina späda år.

Det är mot denna bakgrund man bör se honom. Han har säkerligen mer än de flesta under sina uppväxtår känt ärelystnaden bränna och förtära sitt hjärta, så naturlig för den som själv var obemärkt, men vars namn var ett av de främsta i landet. Det hjälper föga att han på ett ställe i les Regrets uppger att han aldrig vetat vad äregirighet vill säga. Det står för övrigt i motsats till ett annat yttrande i samma verk, där han klagat över den förändring han undergått:

Où est — — — cest honneste desir de l'immortalité
Et ceste honneste flamme au peuple non commune?>

Hos en temperamentsmänniska som Joachim du Bellay förekomma stridiga yttranden lätt nog. Men de båda som nyss angivits kunna säkerligen förenas med varandra. Han har i sin första ungdom erfarit denna »honneste desir de l'immortalité», och det är först, när han ser sig besviken å sina förhoppningar att vinna en lika lysande ställning som fränderna, som han låtsas vara kvitt sin äregirighet och uppger sig ej veta vad det är. Han har nog vetat det mer än de flesta. Men han var skald och hans äregirighet har framför allt satt hans fantasi i rörelse, framkallat utbrott av handlingskraft men icke sporrat honom till seg uthållighet. Den har därför också mest berett honom missräkningar.

Hans något brådstörtade sätt att framslunga sin strids-skrift *Deffence et Illustration de la Langue française*, hans lika brådstörtade sätt att offentliggöra sina första »oden» — vilket för övrigt invecklade honom i en snart bilagd prioritetstvist med Ronsard — vittna om denna oroliga äregirighet. Han kunde, sjuklig och svag som han var, icke vinna de krigarens lagrar, som erövrats av Guillaume du Bellay, vilken nu sov under sin stolta marmorvård i le Mans' katedral; av så mycket större vikt var det då att vinna skriftställarens berömmelse och på denna väg nå fram till makt och äreställen.

Men om han än är fattig och obemärkt, är han likväl adelsman med allt vad detta vill säga i det 16:de århundradet. Han åtrår de stores plats i livet, men han har icke uppkomlingens stupida vördnad härför. Vad han åtrår föraktar han på samma gång. Han är alltför frigjord, alltför skarpsynt för att icke se det löjliga, som ofta klibbar vid den blott yttre framgången och storheten. Han är melankoliker till sitt temperament, men han är tillika ironiker. Så tröstar han sig med »son riz Sardonien». Det är icke det uppslupna skrattet hos Villon, som trots trasorna och skräcken för döden ändock njuter av allt vad livet kan giva, men det är ett mera högdraget skratt, sådant som den har att bjuda, vilken genomskådat tomheten i det skådespel, som förs upp för hans ögon. Man skulle blott önskat att det varit mindre starkt lokaliserat. Det har ägnats Roms kardinaler och kurtisaner, Venedigs doger och Schweiz' dryckeshjältar, men i Frankrike har det blott snuddat vid le poète courtesan. Nåväl, det hade sina risker att gå längre. Det är likväl skada att han icke ägnat »son riz sardonien» mera åt livet självt. Det hade då fått en ännu starkare klang än det nu äger.

Hans yttre livsomständigheter äro väl icke svårare än att han skulle kunna bliva herre däröver och icke en »serf de mille maux et regrets» som han säger. Men han har väl tidigt fått livskraften i sig bruten. Onekligen förefaller en del av de sorger och lidanden, som han uppräknar i »la

complainte du désespéré» icke oöverbanneliga. Och likväl slutar denna dikt med ett beslut att begå självmord — en högst ovanlig tanke på denna tid. Det är sant, han sätter ej detta i verket, och självmordstankar, som öfverflyttas på vers, äro kanske icke alltid så allvarligt menade eller i varje fall icke avsedda att ögonblickligen utföras. Man vill först se den effekt, som de göra på allmänheten. Men i allt fall, han har umgåtts med dylika tankar och han har nedskrivit dem. Och i samma dikt ger han uttryck åt en önskan att ha fått dö i moderlivet, en önskan som mer än engång vänder igen hos honom, men aldrig funnit vackrare form än i denna:

»Heureuse la créature
 Qui a fait sa sépulture
 Dans le ventre maternel!
 Heureux celui, dont la vie
 En sortant s'est veu ravie
 Par un sommeil éternel!»

Den, som icke en, men flere gånger återvänder till uttalandet av denna önskan, bär en djup besvikelse inom sig.

Vad jag tror ha varit ett av dragen i hans karaktär — en orolig och aldrig fullt tillfredsställd äregirighet — förklarar även några andra eljes gåtfulla punkter i hans liv. Han skildras allmänt såsom en älskvärd, stolt, fin och trofast personlighet, om än med lätt påverkat och uppbrusande lynne. Han har en ovanligt stor vänkrets, han har nära nog lika många vänner som Ronsard haft älskarinnor. Men denne förnäme man begår dock handlingar, som långt ifrån äro odelat tilltalande. Att han tillägnade sig andras dikter, därom är mindre att säga, då nära nog alla gjorde det på hans tid och dessutom hans konstteori vilade på imitationens nödvändighet. Men han gjorde sig, som jag ovan påpekat, särskilt besvär med att dölja sina tillgrepp och således utge andras dikter såsom original-dikter och han utvecklade häri en ganska stor skicklighet. Ronsard har, även han, imiterat en mängd författare, men han har tvärtom bemödat sig att uppge källan. Joachim har velat tillägna sig en ära,

som icke tillkom honom. Hans förhållande till Mellin de Saint-Gelais är ej heller riktigt tilltalande. Han har i livstiden ofta förhårligat denne, men som jag nämnt, efter hans död angripit och förlöjligat honom. Var det därför att Mellin de Saint-Gelais stått i vägen för honom?

Den religiösa frågan spelar på denna tid en så stor roll, att man ej kan förbigå du Bellays ställning till densamma. Officiellt är naturligtvis kardinalens släktinge och sekreterare katolik. Han var dock säkerligen ingen fanatiker, utan är väl hans ståndpunkt mest dikterad av hans motvilja mot det skrymteri, som han tyckte sig upptäcka hos hugenotterna och deras präster. Den omständigheten att han på franska översatt kanslern l'Hôpitals latinska dikt, Discours au Roy (Frans II) talar för att han delade dennes ståndpunkt. Att han icke var blind för den katolska kyrkans fel, kan tagas för givet. Han har ej dragit sig för att överflytta till modersmålet kanslerns stränga ord om de herdar, som aldrig besöka sina får utan för att en eller två gånger om året klippa dem. Tänkte han på sin onkel, kardinalen?

Medan han således i sina större dikter bekänner sig till en religiös uppfattning, sådan som tillkom en person i hans ställning, får man ej förbise, att han i en av sonetterna i les Regrets ger uttryck åt en rent hednisk livsåskådning.

Låt oss leva, leva, leva, tillropar han sin vän Gordes; livet är så kort, och efter detta liv väntar oss en evig sömn. Hur fåviskt vore ej att skänka bort något av det goda det närvarande kan ge i avvaktan på uppfyllandet av ett ovisst hopp. Han är alltid mer uppriktig i les Regrets än i de stora officiella dikterna, och jag kan därför inte underlåta att fästa en viss vikt vid denna sonett och stannar i varje fall i tvivel, om den ej uttrycker hans verkliga åskådning. Hans självmordstankar, de må nu vara djupare grundade eller icke, bottna även i en antik livsuppfattning, men icke i en kristen.

Nyssnämnda sonett är skriven under vistelsen i Rom. Så kyrkans säte det var, hade en ren ateistisk åskådning i seklets början fått fotfäste i Rom och det övriga Italien.

I Frankrike var förhållandet ännu på Henrik II:s tid ett annat, även om under de senare Valois-rna med det tilltagande italienska inflytandet också fritänkeriet insmög sig. D'Aubigné tvekar ej att mot sina motståndare i det katolska lägret utslunga den värsta beskyllning, som i hans mun nära nog var möjlig, eller att de voro ateister. Det var för övrigt en under 1500-talets senare hälft gängse beskyllning. När Pietro Strozzi, tillhörande den berömda florentinska släkten och på modernet härstammande från Medicerna, dödligt sårades i Frankrikes tjänst vid belägringen av Thionville 1558, ville hertigen av Guise låta kommunicera den döende. Men denne svarade med att förneka Gud och det eviga livet. »Ma feste est finie» — var ett av hans sista ord. Det är samma tankegång, som går igen i du Bellays sonett.

Det är måhända under vistelsen i Rom, som han insupit denna livsåskådning. Det får dock ej förbises, att om än, som jag nämnt, Henrik II:s Frankrike i stort sett var uppriktigt troende, även här tvivlet på kyrkans läror hade nått några av seklets mera framskjutna andar. Nyligen har Abel Lefrance i en essaye över Rabelais betonat, hurusom denne under det uppslupna skämtets form riktats de starkaste angrepp mot kyrkans läror och att ett frigörande syfte ingått i hans verk. Dessa farliga tendenser, säger han, drucknade i det allmänna skratt, som Gargantua framkallade. Men de bemärktes likväl av mera uppmärksamma läsare. Till samma riktning hörde även Bonaventure des Périers och måhända, såsom jag framhållit i fråga om Clément Marot, även Etienne Dolet. Innan tiden ännu klyvt sig i de två stora varandra bekämpande riktningarna inom kristendomens ram, katolicismen och protestantismen, funnos möjligheter till en mycket mer djupgående splittring. Det är icke otänkbart, att Joachim du Bellay, som mer än Plejadens diktare i allmänhet beundrade Rabelais, redan tidigt har tagit intryck av dessa sina landsmän. Faguet uppräknar även Etienne Dolet bland du Bellays vänner, ehuru jag har svårt att förstå annat än att detta beror på ett misstag. När Etienne Dolet år 1546

besteg bålet, var Joachim ännu endast en ung, obetydlig student i det avlägsna Poitiers.

Joachim du Bellays livsverk kan nära nog sammanfattas i de tre sonett-samlingarna: Olive, Antiquitez de Rome och les Regrets. Vad han därutöver skrivit av större intresse är jämförelsevis obetydligt. Och dessa tre samlingar stå i omvänt intresse till den ordning, vari de här uppräknas och vari de tillkommit. Det är först när du Bellay når fram till ett återgivande av vad han verkligen känner och tänker, att han finner naturliga uttrycksmedel. Samme man som med sådan lätthet och elegans för pennan vid nedskrivandet av les Regrets, blir gärna konstlad, omständlig och tråkig, när han vill skapa något, som hans hjärta icke känner ett verkligt behov att få sagt. I Olive, som är ett rent litterärt verk och skrivet så att säga på beställning av honom själv, är det av över 100 sonetter högst ett tio-tal som man fäster sig vid. I les Antiquitez ungefär hälften. I les Regrets — jag frånser de senare tillkomna, som intet ha med samlingen att göra — nästan varenda en.

Jag har utförligt dröjt vid den satiriska skildring av 1550-talets Rom, som denna diktsamling innehåller. Hur betydande än denna är, får dock samlingen sitt värde i första rummet av den elegiska avdelningen, där han uttalar sin hemlängtan och sin besvikenhets.

Hans strofer äro nämligen hans själs förtrogna, hans hjärtas dagboksanteckningar:

»Je me plains à vous mes vers, si j'ay quelque regret:
Je me ris avec eulx, je leur dy mon secret,
Comme estant de mon coeur les plus seurs secretaires.»

Det är i dessa sonetter han biktar sin besvikna äreglighet i ord, som citerats i det föregående. Sånggudinorna, som han förut fört till dans på sin hembygds ängar, fly numera, säger han, förskräckta från honom.

Det är icke sant, aldrig har han levat mer innerligt med dem än när han skrev les Regrets och framför allt den avdelning därav, som jag nu berör. Dessa sonetter äro icke som så mycket annat han skrivit vad Paul Verlaine kallar

»litteratur», och varmed han väl betecknar all dikt, som ej är hjärtats naturliga ord och uttryck för själarnas omedvetna musik. De äro istället den mest personliga dikt, som renässans-litteraturen har skapat, ja, ingen i den äldre franska litteraturen, François Villon allenast undantagen, har förmått att ge en sådan innerlig och levande prägel åt sin diktning. Därför är också *les Regrets* bland de skapelser från 1500-talet, som läsas ännu idag utan någon som helst ansträngning. Det är ett odelat nöje att följa ironikern och sedeskildraren på strövtåg genom sen-renässansens Rom, men man dröjer med ett än större välbehag vid de strofer, där ett av naturen melankoliskt temperament i på engång enkla och förnäma ord målar sin sorg och sin besvikelse på livet. Han bevarar i motsats till Villon alltid sin värdighet och han har ju ej som denne att bära på ett förspillt och fläckat liv. Det finns intet av Villons vilda förtvivlan och begär att smutsa ned och slita itu sig själv, men hans ord är icke mindre gripande därför att de äro mera behärskade.

Det var med hans stil som med hans författareskap i övrigt. I de personliga dikterna får denna ett oändligt vekt och intagande behag över sig. Till och med efter antikens mönster bildade, detaljerat utförda liknelser få en fast sammanhållning och ledig satsbyggnad, vilket på denna tid långt ifrån alltid var fallet. Hans satiriska dikter utmärka sig för en slående skärpa och han är en av dem, som oftast betjåna sig av att i sista sonett-raden framföra en oväntad vändning, som innesluter hela diktens syfte. Sålunda t. ex. i sonetten från Venedig. Han har ett sätt att konstlöst och naturligt, nära nog som i det dagliga talet, upprepa en mängd föremål, för att likasom ådagalägga sin likgiltighet och sitt förakt för det hela, något som icke förfelar sin verkan. Så i sonetten från Schweiz. Förövrigt förefaller det som om han haft gott av att låta sin medfödda benägenhet till ordrikedom insnöras i sonettens tvångströja. Han är icke blott Frankrikes förste verkliga sonett-diktare, han är även en av dess allra största.

Hans inflytande har icke varit obetydligt. Hans bilder från det antika Rom fingo en omedelbar efterföljare i Jacques Grévin och ha väl bidragit till att det franska dramat under lång tid med sådan förkärlek sökte tillbaka till romerska motiv. Jämte Ronsard delar han ansvaret för alla dessa erotiska sonett-cyklar, som nästan vart de unga skaldeämnenas gesällprov. Hans satiriska diktning går igen i Mathurin Régnier och letar sig från denne fram till Molière. Kanske har i det förflutna minst beaktats hans rent elegiska sonetter. Men det är åter genom dessa som han träder oss närmast och blir så modern, att det är blott på ortografin och ett och annat gammaldags uttryck, som man märker att han tillhör en tid, som ligger mer än tre och ett halvt sekel tillbaka.

Vi föreställa oss gärna renässansen som ett tidevarv fullt av livskraft och livsglädje. I sig själv var den väl ock detta; det var en tid, då livet ännu var ungt, som Alfred de Musset säger om medeltiden. Så många nya vidder öppnades för människoandan, och den gammalmans-visdom, som lämnat bakom sig tro och hänförelse, var fjärran från tiden. Pessimism var antagligen ett i det närmaste okänt ord, och man hade intet behov av att skapa det. Men sorgbundna eller melankoliska naturer ha givetvis funnits i alla tider. Var och en har säkerligen vid vandring genom något av Europas stora gallerier stannat inför bilder av Franciabigio eller Bronzino eller någon annan av den senare renässansens konstnärer: förnäma ynglinga-gestalter med vek, drömmande och inåtvänd blick. Det är samma anletsuttryck, som återfinnes i Titians berömda bild av mannen med handskan i Louvrens samlingar. När jag ser någon av dessa, föras mina tankar till Joachim du Bellay.

Han kom väl aldrig att fullt ut ge vad han kunnat. Men han är, som Faguet säger om honom, om icke Frankrikes störste, så dess mest personlige och mest originelle diktare under denna tid. Sådan hans diktning är, liknar den ett fint och melodiskt stråckdrag, som i en vårkvälls lätta skym-

ningsdunkel förtonar över halvt utslagna ängar och parker, men som länge stannar i minnet, även sedan det dött bort. I kraft och rikedom kan det dock icke mätas med den brusande orkester, vars anförare och mästare är hans ungdomsvän Pierre de Ronsard.

PIERRE DE RONSARD.

PIERRE DE RONSARD.

INLEDNING.

När man färdats några mil väster ut från Chartres över Beauces bördiga men enformiga slätter, där knappast den svagaste upphöjning anger en gräns för ögat, börjar landskapet småningom skifta karaktär. Man är inne i (le) Loirs dalgång, icke att förväxla med (la) Loire, men ett tillflöde till denna och bildande i förening med Sarthe och Mayenne dess största norrifrån kommande biflod.

Det är ett typiskt franskt landskap. På båda sidor begränsas dalen av mjukt uppstigande höjder och trots flodens jämförelsevis obetydliga bredd sväller dalgången ut att omfatta en sträcka av flera kilometer. Floden, som utmärker sig för sitt klara och kalla vatten och som efter vad ortsbefolkningen anger ofta når ett betydande djup, rinner sakta fram genom ångar, bevuxna av murgrönsklädda ekar och popplar, som lyfta sig mot himlen lik minareter och förlåna landskapet en förnäm och arkitektonisk prägel. I trädgårdarna bli cedrar och jättestora tujor allt vanligare och ange söderns närhet, likasom en och annan cypress, som reser sig från kyrkogårdarna tävlande med popplarna i linjernas enkla skönhet.

På solsidan växer vin, omväxlande med skogar och dungar av bok. De vänliga byarna ligga tätt bredvid varandra med långa murar och vita hus, överklädda med klängrosor och vinrankor.

Sådant ter sig detta landskap den dag som är och sådant var det väl i sina huvuddrag på den tid, varom fråga är, renässansens och reformationens sekel. Litet mindre blom-

mor och mycket mera skog är väl den huvudsakliga skillnaden mellan då och nu.

Sedan gammalt var denna trakt en hemvist för de stora släkterna, lockade helt naturligt av tillgången på jakt och fiske. I flodens övre dalgång låg Châteaudun med sitt präktiga slott, uppfört under Ludvig XII:s tid i den vackra stil, som betecknar övergången från gotik till renässans och tillhörande en av det kungliga husets sidolinjer på vänster hand. Nedanför ligger Vendôme, av vars fästningsliknande slott nu endast obetydliga rester finnas kvar. Det tillhörde vid denna tid såsom förläning ingen mindre än chefen för huset Bourbon, vilken var nära befryndad med konungahuset och därjämte som ättling i rak nedstigande linje av Ludvig den helige närmaste arvtagare till den franska kronan, därest mot all förmodan den rikt blomstrande konungafamiljen skulle utslockna. Och sedan följde slott efter slott, hemvist för adliga familjer och där ägaren eller hans söner från de långvariga krigen i Italien medfört icke blott ärr och krämpor men också levande minnen från konstens hemland i det dåtida Europa. Renässansen trängde in överallt, och de gamla medeltida borgarna uteslutande byggda ur befästingssynpunkt fingo vika för nya med andra krav på utsmyckning och inredning. Hade icke själva den ärevördiga katedralen i Vendôme, om än dess yttre skonats, dock i sina gotiska valv fått inrymma altare efter den nya tidens smak?

Förebilder saknades ej. Nästan parallellt med Loir löpte huvudfloden endast skild genom en sträcka av tre eller fyra mil. Och olika orter å dess stränder hade under nära ett århundrade varit den kungliga familjens huvudsäte och av denna smyckats med slott, mot vilka de andra endast utgjorde blygsamma efterbildningar. Det hade funnits tider, då Tours eller Amboise eller Blois snarare än Paris varit att anse som landets huvudstad. I Amboise hade Karl VIII i unga år slutat sina dagar. Och i Blois hade Ludvig XII och Anne de Bretagne företrädesvis hållit hov, och även Frans I hade tidvis vistats där.

Särskilt de båda sistnämnda konungarna voro stora bygg-herrar, men de hade, de och deras företrädare, icke nöjt sig enbart med att uppföra slott och andra byggnader. De hade släkte efter släkte byggt upp det nutida Frankrike, som visat sig äga tillräcklig fasthet att kunna under en mansålder stå emot det Habsburgska husets övermakt. Med huset Capet, som redan mer än ett halvt årtusen oavbrutet suttit på Frankrikes tron, var landets nationella tillvaro innerligt förbunden. Och ingenstädes var man mer genomträngd härav än i dessa trakter, där minnet starkare än annorstädse levde kvar av den hundraåriga kampen mot England och jungfruns av Orléans underbara insats däri.

Men hur full den franska nationen än var av ungdomlig livskraft, sin diktare hade den ännu ej funnit. Med grämlse måste ungdomen sammanställa sitt lands litteratur med det dåtida Italiens. Clément Marots diktning, hur lätt och behaglig den än var, kunde ej uthärda en jämförelse med de verk, som skapats på andra sidan om Alperna.

Om den diktare, på vilken landet och språket väntade skulle födas i dessa trakter, vore förutsättningarna för honom givna utom i tidens allmänna skaplygne även i hans hembygds natur och minnen.

Det var att antaga att hans diktning skulle närmast söka sitt mönster utifrån, likaväl som hans fäder, när de byggde sina slott och boningar, eller konungarna, när de prydde sina gemak med italienska konstverk. Den skulle upptaga i sig alla de källsprång, som tillsammans bildade det som man betecknade såsom konstens och litteraturens pånyttfödelse efter medeltidens mörker, det gamla Hellas och Rom såväl som det samtida Italien. Men den skulle på samma gång äga ett starkt nationellt inslag. Det var icke troligt, att den skulle ansluta sig till dessa stränga och asketiska sanningssökare, som först och främst grubblade över människans förhållande till Gud och som nyss sprängt sig ut ur den romerska kyrkan och för sin själs räddning kunde, om så fordrades, spränga sig ut även ur det gemen-

samma fäderneslandet. Denna bygd hade ett epikureiskt njutningsdrag över sig, som intet hade gemensamt med Calvins stränga läror. Och dess minnen bjödo dess söner närmast att se bort från allt, som kunde sätta den nationella enheten i fara eller vända vapen mot dennas bärare, konungamakten. Det var däremot sannolikt att en diktning sprungen ut ur en sådan jordmån skulle vara aristokratisk och hylla allt som förskönar livet. Den kärlek, den skulle besjunga — skaldernas oundvikliga tema — skulle bära ett starkt sensualistiskt drag. Hembygdens mjuka och intagande färgning skulle återspeglas däri, och dess ängar skulle lika naturligt som Corots tavlor befolkas med vitklädda gestalter, som för sinnen mättade med den klassiska litteraturen själv-mant förvandlades till nymfer och dryader.

Det var i denna trakt som Pierre de Ronsard föddes å slottet Poissonière antagligen den 2 september 1525.

I. RONSARDS UNGDOMSÅR (1525—1550).

Omedelbart efter Ronsards död utkom en biografi över honom av en författare Claude Binet, som utgav sig själv för att ha stått den avlidne nära. Det är klart att denna biografi ofta lagts till grund för skildringar av Ronsards liv. Den nyare forskningen har emellertid ådagalagt, att denna biografi i många stycken är ganska ovederhäftig och till stor del utgör allenast en omskrivning på prosa av vad Ronsard själv i sina dikter meddelat om sig, och att Binet, som var betydligt yngre än denne, haft till huvudsyfte att påvisa de intima vänskapsförbindelser, vari han själv skulle ha stått till denne.

Lyckligtvis har man utom de många på noggranna forskning stödda skildringar av skaldens liv en källa av ett särskilt värde att tillgå. Det är hans egna dikter. Ty han har älskat att tala om sig själv, han har förevigat sina många kärleksförbindelser, och han har i sin diktning emellanåt inlagt rent biografiska moment. Det är väl sannolikt att icke heller han är fullt tillförlitlig vad de rent faktiska upplysningarna angå. Ty skalder äro sällan sanningssägare, och det är icke heller meningen att de skola vara det i samma bemärkelse som ett domstolsvittne. För dem kommer det icke an på detaljer, utan på helhetsverkan. De ha lov att ge en skyddande eller en förskönande omklädning åt sitt liv. Men det är likväl av ovärderlig vikt att kunna följa en diktares liv med hans egna ord. Och det är av större intresse att återge Ronsards vers än Binets prosa.

Finge man tro Ronsard, skulle hans släkt vara mycket

gammal och förnäm, ehuru ej av rent franskt ursprung utan härstamma från en marquis de Ronsard, som från någon obestämd trakt borta vid Donaus nedre lopp kommit till Frankrike under Filip VI:s tid (1328—1350) och där till belöning för sina hjältebragder av konungen erhållit förlänningar vid stränderna av Loir.

»Quant à mon ancêtre. il a tiré sa race
D'ou le glacé Danube est voisin de la Thrace.
Plus bas que la Hongrie, en une froide part
Est un seigneur nommé le marquis de Ronsard,
Riche d'or et de gens, de villes et de terre.»

Det är icke att undra på om denna ortsangivning har satt myror i huvudet å geografer och genealoger. De kunna emellertid lugna sig; det finnes icke ett ord sanning i hela denna berättelse.

Ronsard har fallit offer för samma svaghet som så många andra franska diktare efter honom eller att söka förlänga sitt stamträd. Det är härmed icke sagt att han ej själv trodde på denna familjelegend. Just på detta område var samtiden särskilt okritisk. Ronsard synes av fullaste övertygelse ha omfattat tron på den mest orimliga av orimliga sägner, nämligen den om det franska konungahusets härstamning från den berömde Francus¹; och han slösade bort en stor del av sin levnad på den omöjliga uppgiften att på grundval härav skapa ett nationellt epos. Men varför skulle han ej då för egen del få fröjda sig åt sin rumänske eller väl snarare bulgariske ättefar? När det regnar på prästen, har även klockaren anspråk på några blygsamma droppar.

I själva verket synes familjen Ronsard vara av rent franskt ursprung och så långt tillbaka som forskningen går knuten till Vendôme och dess omnejd. Den tillhörde kan man säga en anspråkslös lantadel, som åtminstone bevisligen icke kunde göra anspråk på någon högre ålder, och det var först Pierres farfar och framförallt hans far, som vunnit en mera bemärkt ställning. Led efter led hade den utövat en

¹ Jfr ovan sid. 71.

viss uppsyningsrätt över den stora skogen la Gâtine, som vid denna tid sträckte sig ända fram till fäderneborgen, men varav nu endast obetydliga rester finnas kvar. Således hade Pierre de Ronsard ärfit en genom sekler befastad samhörighetskänsla med den mark, där han växte upp. Och detta var säkerligen av mera värde än alla de bulgariska härligheter, som en gång skulle varit släktens.

Hans far Louis de Ronsard hade med utmärkelse deltagit i Ludvig XII:s och Frans I:s italienska krig och stått båda dessa konungar nära. Då Frans I för att vinna befrielse ur sin spanska fångenskap måste bekväma sig att ge sina båda äldsta söner såsom gisslan åt Karl V, åtföljde Louis de Ronsard de båda unga prinsarna i egenskap av dauphins maître d'hôtel — en titel som icke får tagas i dess nutida bemärkelse utan angav en högre hovbefattning — och kom sålunda att tillbringa fyra år i fångenskap i Spanien. Han var för övrigt en fint bildad man och hade som så många andra stora herrar själv på lediga stunder roat sig med att författa vers.

Sin fäderneborg hade han måhända i minnet av sina italienska fälttåg ombyggt i en tidig renässansstil. Den blev färdig år 1515 eller samma år Ludvig XII avled och Frans I efterträdde denne; den bär också till erinran om de båda konungar, under vilka den uppförts, dessas krönte namnchiffer. Den har väl som så många andra slott från äldre eller senare tid undergått två vandalismens perioder: det sorglösa förfallets och det sorgfälliga återställandets. Men den bevarar dock ännu i dag i de jämförelsevis blygsamma delar, som finnas kvar, tillräckligt av oförfalskad skönhet för att frånsatt dess stora minnen tilldra sig vandrarens uppmärksamhet, där den från slutningen av Loir-dalens södra landhöjd blickar ut över det soliga och leende landskapet.

Vid sidan av slottet är efter traktens sed i en klippa av kalk inrättat ett boningshus, försett med några renässansportaler. Över en av dessa läses »Vina barbara,» varmed lär menas icke utländska viner utan vad man på nutida språk

kallar »vins ordinaires». Det var således vinkällaren. Bredvid denna finnas resterna av slottskappellet, och i omedelbar följd härmed skulle legat en byggnad, vilken enligt traditionen inrymt Pierre de Ronsards arbetsrum. Det är beklagligt för hans minnestecknare, att detta icke istället till granne fått vinkällaren. De hade då kunnat roa sig med att häri se en vink om att hans levnad snarare skulle ägnas livsnjutningens konst än kyrkans stränga läror. I själva verket har han emellertid dyrkat båda, och han är icke den ende, som vetat att förena eld med vatten.

Jag har på tal om Clément Marot nämt, hur hans far Jean Marot tidigt invigde sin son i skaldekonstens mysterier och uppmanade honom att ägna sitt liv häråt.

Med Pierre de Ronsards far var förhållandet ett annat. Pierre var familjens yngste son och hade således ingen förhoppning att ärva fädernegården. Hans far har, om man får tro sonen, gjort allt för att avråda honom att kasta sig in på litteraturens vanskliga bana, som icke kunde leda till några för hans stånd passande äreställen eller inkomster. Det var intet yrke, som anstod en ung ädling. Pierre låter sin far säga många ganska förståndiga saker, som ännu i dag äga sin giltighet.

»Laisse »— säger fadern —> ce froid metier qui iamais en avant
N'a poussé l'artizan, tant fust-il bien scavant,
Mais avec sa fureur qu'il appelle divine,
Meurt toujours accueilly d'une palle famine.»

Det förvånar blott att fadern bland andra levnadskall anbefaller åt sonen även läkarens borgerliga yrke (han kallar det för en »argenteuse science»), men förmodligen har han föredragit varje bana framför den litterära.

Men den unge Pierres kallelse är oemotståndlig. Sedan sina spädaste år har han känt sig dragen till dikten:

»J'ai d'une ardente et brusque fantasie
Dès la mamelle aimé la Poésie.»

Och tidigt har hans hembygds natur väckt hans slumrande skaldegåva till liv:

»Je n'avois pas douze ans qu'au profond des vallées
 Dans les hautes forests des hommes reculees,
 Dans les antres secrets de frayeur tout couvers
 Sans avoir soin de rien je composois des vers:
 Echo me répondoit et les simples Dryades
 Faunes, Satyres, Pans, Napées, Oréades
 Aigipans qui portoient des cornes sur le front
 Et qui ballant sautoient comme les chèvres font,
 Et le gentil troupeau des fantastiques Féés
 Autour de moi dansoient à cottes dégrafées.»

Det behövs knappast mera än dessa rader för att eftervärlden skall glädja sig att det var Pierre som till slut drev sin vilja igenom.

Det såg emellertid till en början icke så ut. Just vid den nyss angivna åldern av 12 år sändes Pierre ut i världen och han fick börja sin bana som page åt den unge dauphin, men blott tre dagar efter det Pierre tillträtt sin tjänst, avled denne plötsligen, som samtiden trodde förgiftad, men antagligen i en lunginflammation, som hans hälsa, undergrävd genom den långvariga fångenskapen i Spanien, icke kunde motstå. Pierre övergår emellertid likaledes som page i tjänst hos den yngre brodern, hertig Charles d'Orléans, och när inom kort (den 1 jan. 1537) Frans I's äldsta dotter Madeleine förmåles med konung Jakob V av Skottland, följer han allt jämt som page den unga drottningen till hennes avlägsna land. Men ett oblikt öde förföljde huset Valois under dess sista generationer och ryckte bort dess medlemmar, den ene efter den andre, i unga levnadsår. Det var som om dess tragiska undergång redan kastade sin skugga framför sig. Nära nog omedelbart efter sin landstigning i Skottland dör drottningen.

»Ni larmes du mari, ni beauté, ni jeunesse
 Ni voeu, ni oraison ne fléchit la rudesse
 De la mort — — —
 Elle mourut sans peine ès bras de son mari

Et parmi ses baisers; lui tristement marri
Ayant l'âme du deuil et regrets frappée,
Voulut cent fois percer son corps de son épée.»

Men förståndet segrade, tillägger Ronsard. Istället för att fullfölja de romantiska avsikter, Ronsard med rätt eller orätt tillskriver Jakob V vid sin unga makas dödsläger, skyndade han att gifta om sig och vart i sitt nya äktenskap med Marie de Lorraine, en syster till hertig François de Guise, far till Maria Stuart, som skulle förena icke blott husen Valois' och Stuarts kronor men också deras olycksöden.

Ronsard stannade emellertid någon tid i Skottland som page hos Jakob V och kom som det synes först på hösten 1538 tillbaka till Frankrike. Tidsbestämningarna härom äro dock något svävande, och Ronsards egna uppgifter om långvarigheten av hans vistelse i Skottland motstridiga. Det förefaller som om han emellanåt sammanblandat de båda besök han avlagt i Skottland; han skickades nämligen dit på nytt i slutet på år 1538 tillika med en beskickning, som även hade till uppdrag att besöka Flandern. På denna färd råkar han ut för storm och är nära att drunkna. Först på våren 1540 är han åter i Frankrike.

Länge stannade han ej här. Hertigen av Orléans hade fattat intresse för den ungepagen, vars livliga begåvning likaväl som färdighet i alla ridderliga idrotter gävo honom ett försteg framför hans kamrater. Han sörjde för att Pierre fick åtfölja den lärde humanisten Lazare de Baif, då denne år 1540 skickades på en diplomatisk mission till Tyskland. Det gällde att övervara en av de många oratoriska torner-spel, som tid efter annan anordnades mellan anhängarna av den romerska kyrkan och de nya reformationsssekterna i syfte att åvägabringa en förlikning dem emellan; det gällde — och kanske än mer — att uppägga de tyska protestanternas missnöje mot Frans I:s rival, den mäktige kejsaren. Det är härunder Ronsard träffas av den långvariga sjukdom, som hotar att lägga honom i graven och först efter tre år övervinnes. Men den lämnar kvar en förminskning av hörseln, som följer honom hela livet och gör honom oduglig vare sig

för hovtjänst eller den diplomatiska banan, varå han eljest sannolikt kommit att hamna. »Il avait devant lui une admirable carrière d'homme inutile» säger en av hans minnes-tecknare elakt nog. Men dessa förhoppningar måste nu överges och hans liv inriktas å andra uppgifter.

Han hade i alla fall hunnit med ej så litet. Vid ej fyllda 15 år hade han varit page hos tre furstliga personer, två av dessa hade han sett avlida, han hade sett all den prakt, som utvecklades vid Frans I's hov, han hade besökt de rika och lysande städerna i Flandern såväl som det fattiga, avlägsna Skottland och han hade slutligen haft beröring med de förnämsta stridsmännen för de olika religiösa strömningar, som upprörde hela Europa och stodo på väg att sönderslita hans eget fosterland.

Får man tro honom själv, har han från hovet långtat tillbaka till sitt ensamma lantliv. Intet är hos hovmän vanligare än sådana utgjutelser, och de skulle följa Ronsard även under hans senare bana; hans dikter överflöda på en gång av utfall mot det tomma hovlivet och av panegyriker över dem, som däri figurerade, vare sig de ägde huvudrollerna eller endast mera underordnade uppgifter.

I nära anslutning till den skildring han gett av sig själv såsom en liten 12-årig gosse, strövande omkring i skogarna och diktande sina första strofer, har han även berört sitt liv vid ifrågavarande brytningspunkt.

»Je n'avois pas quinze ans que les monts et les bois
Et les eaux me plaisoient plus que la cour des rois
Et les noires forests en feuillage voutées
Et du bec des oiseaux les roches picotées.
Une vallée, un antre en horreur obscurcy
Un désert effroyable étoit tout mon soucy,
A fin de voir au soir les Nymphes et les Fées
Danser dessous la Lune en cotte par les préés
Fantastiques d'esprit et de voir les Sylvains
Etre bouc par les pieds et hommes par les mains
Et porter sur le front des cornes en la sorte
Q'un petit agnelet de quatre mois les porte.»

Pierre de Ronsard hade aldrig under sitt liv någon högre respekt för den litterära äganderätten; det är då förlåtligt, om han understundom, och föröfrigt ej så sällan, begick tillgrepp även i sitt eget visthus.

För Ronsard gällde det emellertid, när han äntligen tillfrisknade från sin långvariga sjukdom, att bestämma levnadsbana. Som det anstod en yngre son av en adlig familj, vars hälsa hindrade honom att beträda krigarens, hovmannens eller diplomatens bana, knöts han till kyrkan. Han anlade tonsuren 1543, men han blev dock aldrig i egentlig mening en kyrkans man. Ända till den stora revolutionen funnos en mängd mellanställningar mellan kyrkliga och lekmanabefattningar, utan att man rätt visste vart innehavaren skulle hänföras. Väl blev Ronsard med tiden Henrik II:s och hans söners aumônier, men därmed följde endast förpliktelsen att vissa tider av året, då han inkallades till tjänstgöring, beledsaga konungen till messan och där framsätta för honom hans bönepall eller utföra andra liknande ceremoniella uppdrag. För öfrigt åsyftade Ronsard med sin anknytning till kyrkan framförallt att komma i besittning av ett eller annat indräktigt abbotstift eller helst så många som möjligt. Det var nämligen sed att dylika utdelades som belöning åt framstående personer, som uppbyro inkomsterna med undantag av en mindre del, som avstods åt den som utförde de prästerliga förrättningarna. Så litet betraktade sig emellertid Ronsard som präst i ordets verkliga mening att han en gång hade i tankarna att ingå äktenskap.

Emellertid kastade sig Ronsard in på studiebanan. Till en början mottog han undervisning tillsammans med Lazare de Baïf's betydligt yngre son Jean-Antoine, vilken även han hade poetiska anlag och skulle förbli Ronsards vän för livet. Men snart nog överflyttar han till det av den lärde humanisten Jean Dorat ledda collège Coqueret och under en följd av år lever han en strävsam students liv.

»Convoiteux de savoir disciple je vins être
De d'Aurat à Paris qui cinq ans fut mon maître
En grec et en latin.»

Nutidens människor göra sig knappast klart den bildnings-törst som hade gripit renässansens män. En hel ny värld hade öppnats för dem genom tillgången till antikens litteratur. En ungdomlig livslust genomgick också hela tiden. Handlingens män och vänner av dåd och äventyr strömmade till havs för att utforska den nya värld, som Columbus' snille hade upptäckt. Men med samma ungdomliga entusiasm störtade sig också bildningssökarna över kunskapens åter upplåtna värld. De ena som de andra letade med brinnande iver för att ur det fördolda framdraga gyllene skatter. Medeltidens skolastik och diktning sjönk i glömska och förakt, och Olympens gudar, om än aldrig fullt förgätna, vaknade åter till liv; och på samma tid, som med förnyad häftighet såg de religiösa striderna uppblomma, ägnade dikten den korsfäste och hans liv ett mycket kyligare intresse än alla de gudar, som han en gång hade avsatt. Det egendomliga med tiden var att båda de riktningar, som behärskade världen: renässansen och reformationen sökte tillbaka i det förflutna, den ena till det gamla Hellas och Rom och den andra till kristendomens gryning. Reformationen vart ett våldsamt försök att i anda och sanning återföra mänskligheten till de läror, som en gång förkunnats av Kristus och hans apostlar, och renässansen gick ännu ett steg tillbaka i tiden och stannade först vid Hellas och Rom.

Språkforskare och översättare gingo i spetsen och plöjde den mark, där skalderna sedan skulle sätta sina ömtåliga blommor. Bland dessa lärde män intog den ovannämnde Jean Dorat en mycket aktad plats. Han var framför allt hellenist — vid denna tid hade den romerska litteraturen börjat undanträngas av den grekiska. Det fanns intet alster av denna som ej studerades av de lärde, och intresset här för utbredde sig i vida kretsar. Förnäma damer studerade och läste grekiska liksom i våra dagar något av de stora levande kulturspråken. Det var en moderörelse för dagen, till en del förklarlig därav att det var något nytt som bjöds. Medeltiden hade känt den romerska litteraturen, framför allt Ovidius och Virgilius, men först efter Konstantinopels fall,

då en mängd rika greker flydde till Italien medtagande sina bokskatter, började man på allvar studera den grekiska litteraturen. Under Frans I:s regering vinner hellenismen insteg i Frankrike och en av dem, som bidrog till dess utbredning, var Jean Dorat.

Han var en lärd man, men därtill även ett stycke av en skald, därvid i allmänhet betjänande sig av latin. Hans litterära betydelse är väl huvudsakligen den att han satte som sitt mål att utbilda andra till skriftställare. Det var en formlig skaldeskola som han höll i collège Coqueret, kan man säga, med Ronsard, du Bellay och den yngre Baif såsom de förnämsta eleverna. Det gällde att översätta, uttolka och kommentera den klassiska litteraturen samt att för lärjungarna framhålla de verk, som företrädesvis ägnade sig till förebild vid deras självständiga författarskap. Det gällde att göra dem förtroagna med den outhärliga klassiska mytologien, ett outtömligt förråd för bilder och jämförelser.

Man kan ej annat än beundra den hänförelse, varmed Ronsard gick till sitt verk, sedan han fått klarhet över sin kallelse, och den uthålliga arbetsamhet, varmed han sökte tillägna sig den klassiska bildningen likasom även den italienska från de senaste seklen. Morgongryningen ser mig ännu vid mitt arbete, säger han, och detta är utan tvivel en verklighetstrogen bild av hans liv vid denna tid.

Och säkert ligger det en viss sanning även i de ord, som Ronsard vid 30-års åldern riktar till sånggudinnorna,

»Pour avoir trop aimé vostre bande inégale
Muses qui desfiez (ce dites vous) les temps,
J'ai les yeux tout batus, la face toute palle
Le chef grison et chauve, et si ¹ n'ay que trente ans.»

Ingen målade hellre bättre än Ronsard den entusiasm, varmed man kastade sig över antikens diktverk.

»Je veux lire en trois iours l'Iliade de l'Homère
Et pour ce, Corydon, ferme bien l'huy² sur moi.»

¹ (= néanmoins).

² huy = porte.

Men denna brinnande studielust utesluter icke ungdomlig livslust och nöjeskärlek. I den nyss anförda dikten säger Pierre vidare:

»Je veux trois iours entiers demeurer a requoy¹
Pour follastrer apres une sepmaine entiere.»

Men under dessa tre dagar må ingen, icke ens om det vore en gud, som stigit ned från himlarna, störa honom; dock det är sant, om något bud kommer från Cassandra, den älskade, skall han genast släppas in — men också han allenast. Och hur full av ungdomlig uppsluppenhet är icke dikten över utflykten till Arcueil. Brigaden, det namn den nya diktarskolan ger sig, skall med sin lärare i spetsen ut till Arcueil för att roa sig i det fria en dag, och drar ut under dans och sång och med vinbuteljerna på ryggen. De många dryckesvisorna från ungdomsåren äro säkerligen icke enbart litterära efterbildningar från Anakreon och Horatius men återge även egna upplevelser. Men Ronsard var en för förnäm natur för att i detta hänseende gå över stretket, och i det njutningens evangelium han predikar inrymmer han som en äkta epikuré även en plats för maningen till måttfullhet.

Ronsard kom emellertid, tack vare det sätt varpå han utnyttjade sina ungdomsår, att behärska den klassiska litteraturen såsom endast få författare torde gjort det. Han gav som många av sina samtida företräde åt den grekiska litteraturen och hans kännedom om denna likasom hans uppskattande därav omfattade även verk, som numera av fackmännen mera sällan läsas eller värderas. Han fortsatte också hela sitt liv att stå i intim beröring med de förnämsta representanterna för humanismen både inom Frankrike och vida utanför dess gränser, såsom i Italien, Nederländerna, Tyskland och Polen m. m. »Han är den ende», säger Pierre de Nolhac i sitt nyligen utgivna arbetet: *Ronsard et l'humanisme*, »av våra stora skalder, som i ordets fulla mening och i dess högsta potens är en stor humanist». Det

¹ Requoy = repos.

fanns även en tid, berättar han själv, då han som så många andra av tidens lärde män, tänkt ägna sig åt diktande på latin; och han har även efterlämnat åtskilliga dikter å detta språk. Men om han avstod härifrån, överförde han till den franska litteraturen så mycket som möjligt av sina förebilders anda och uttryckssätt, men just därför att han verkligen inträngt i den klassiska litteraturen och på allvar tillägnat sig denna, höjde han sig över en själlös efterbildning och visste att på ingivelser som han hämtat utifrån sätta sin egen personlighets prägel.

Med ett skiftande liv bakom sig, med minnen från ett hov, där renässansens prakt och skönhetsdyrkan slagit ut i fullaste blom, men också med mer än vanligt omsorgsfullt bedrivna studier gjorde Pierre de Ronsard sitt inträde i litteraturen.

II. RONSARD SOM KÄRLEKENS SKALD.

År 1550 utkom hans första diktsamling, les Odes, vilkas form och innehåll i lika hög grad som det ungdomligt utmanande och övermodiga företalet måste tilldraga sig uppmärksamhet. Från denna tid tillhör han litteraturen och hans liv sammanfaller med dess utveckling. Någon skildring av detsamma behövs icke längre annat än i sammanhang med en redogörelse för hans diktning i dess väsentligaste drag.

Den nya skolan hade kort förut i Joachim du Bellays *Deffense et Illustration de la langue françoise* fått sitt program. Det gällde på en gång att hävda modersmålets rätt att vara ett uttrycksmedel för tanken och poesin i samma mån som de klassiska och italienska språken samt att för skapande av en inhemsk diktning ställa upp som mönster den klassiska litteraturen. Som alltid då nya riktningar framtråda, ävlades man att göra språnget så stort som möjligt från den äldre tiden och alldeles avskära bandet med tidigare mästare. Den äldre diktningens från medeltiden nedärvda former förkastades fullkomligt. Framförallt berömde Ronsard sig av att vara den förste, som i Frankrike diktat »Oden». Varken namnet eller saken voro nya; ordet förekommer långt tidigare i den franska litteraturen och för en var som ser mera till innehåll än form, är det klart att det i sig är tämligen likgiltigt, om en dikt benämnes ode eller sång. Vad han menade med ode var en mera högstämd sång, oftast med ämnen från den klassiska mytologien och gärna med besjungande av hjältar eller gudar, vare sig de som en gång bebott Olympen, eller den Jupiter och den Juno, som under namn av Henrik II och Katarina Medici

sutto på Frankrikes tron. Det skulle vara en hög fläkt över dikten till skillnad från Marots lätta tillfällighetsvers, och skalden skulle vara en siare, som öppnade nya synvidder för sitt folk.

De föredömen, Ronsard sökte under det första skedet av sin författarebana, voro framförallt Pindaros och Horatius. Jag har redan nämnt att han icke hade alltför stor aktning för den litterära äganderätten, och han ansåg det som en förtjänst och icke som ett fel att han tillägnade sig och omsatte å sitt språk allt vad han hos andra författare fann användbart. Men till skillnad t. ex. från du Bellay gjorde Ronsard, som jag redan påpekat, intet att dölja sina tillgrepp; han lät tvärtom sina kommentatorer upplysa allmänheten, var mönstret för den eller den dikten var att söka. Han omnämner själv öppet sina föredömen och han berömmar sig av att ha valt så höga sådana. För att förse sin lyra med strängar och toner, säger han till denna:

»Je pillai Thèbe et saccageai la Pouille
T'enrichissant de leur belle dépouille.»

med andra ord han har gjort strövtåg, både på Thebes (Pindaros) och Apuliens (Horatius) mark, och vad han där har funnit är hans lovlige byte. Det kräver blott att han omsmälter olika alster av dessa diktare med sitt eget väsen. Det är vägen att ge Frankrike den litteratur det ännu saknar.

Ronsards pindariska oder äga numera mestadels ett enbart litteraturhistoriskt intresse. Ett och annat av dem, såsom särskilt den längsta av dem alla, det på sin tid allbeundrade odet till kanslern Michel l'Hôpital, vilken på litteraturens område fullföljde samma medlarepolitik som på de religiösa stridernas och till vilken Ronsard därför stod i tacksamhetsförbindelse, bevarar väl ännu i dag något av den tjusning som fyllde samtiden. Men eftervärlden är gärna frestad att gå förbi vad Ronsard skapat under genombrottsåren och särskilt det som han själv uppfattade som sina förnämsta verk.

De dikter, där Horatius tjänat till förebild stå vår tid betydligt närmare. De äro vanligen byggda på motivet om lyckans förgänglighet och nödvändigheten att gripa den i flykten. »Carpe diem» går igenom dem som ledmotiv. Det är ett råd, han särskilt viskar i örat till alla dem, som ej vilja lyssna till hans hjärtas eldiga böner. »Din skönhet svinner lika fort som rosen, som slår ut på morgonen, och innan dagen är till ända har blommat ut. Njut därför av livet, medan tid är, och giv din fågning åt den som ber därom». Det är denna hedniska levnadsvisdom, som varieras på tusen olika sätt, såsom bland annat i den allbekanta »Mignonne, allons voir, si la rose —».

Ronsard ökade snart samlingen av sina oden, och i de nyutkomna spelade Anakreon en betydande roll. Kort dessförinnan hade Henri Estienne till franska språket översatt Anakreon eller rättare sagt en del sen-hellenistiska efterbildningar, som gingo under hans namn. Här fick Ronsard en förebild, som helt naturligt låg för hans skaplynn, och han avlägsnade sig självmant från den något uppstyltade och alltför lärda ton, som han anslagit i sina första oden — åtskilliga av dessa kräva en noggrann insikt i antikens mytologi, och det är icke utan att den unge adepten av Jean Dorat älskade att bjuda sin samtid gåtor, som endast den i djupaste mening klassiskt bildade var i stånd att lösa.

När det gäller en diktare med en så omfattande produktion som Pierre de Ronsard måste emellertid skildringen koncentreras och avse allenast de sidor därav, som för nutiden äga störst intresse. Det är först och främst som kärlekens och vidare som naturens skald Pierre de Ronsard kommer att leva. Och härtill sluter sig hans politiska diktning, i sig själv betydande men intressant framförallt genom den belysning den kastar över det stormiga skede, varunder hans liv förflöt. Denne livsnjutningens och kärlekens skald skulle säkert mycket mot sin vilja få sitt namn på det närmaste sammanflätat med ett av de stora religiösa och politiska partier, som söndersleto hans fosterland.

Man må icke tro att den unga lärjungen i Dorats kolle-

gium trots all sin bildningsiver hade ögonen öppna endast för den skönhet, som är konstens eller litteraturens. Redan i hans första dikter spela kärlekssånger en ej obetydlig roll. Det hov, vartill den lille Pierre sändes vid 12 års ålder, var ej någon de asketiska sedernas skola. De kvinnliga namn, som möta redan i hans första diktsamlingar, återge antagligen hans ungdomsförbindelser. Av allvarligare art äro dessa dock knappast och föremålen för hans kärlek äro i allmänhet att söka i en helt annan samhällskrets än hans egen. Den vackra »chambrière» som han älskar framkallar också ett långt försvar från Pierres sida, att han vågar »si bassement aimer». Det blir med tiden ett stående diskussionsämne hos honom, om man bör älska »en haut lieu» eller »en bas lieu», förnäma damer eller kvinnor av folket. Denna gång anser sig Dorats lärde elev böra till sitt försvar åberopa en hel rad av gudar och trojanska hjältar, som liksom han själv älskat »en bas lieu».

I mognare ålder och mera livserfaren anför han andra och mer talande skäl till stöd för samma uppfattning:

»Mon Dieu! Que sert d'aimer à la court ces princesses?
Jamais telle grandeur n'apporte que tristesses
Que noise que débat: il faut aller de nuit,
Il faut craindre un mari, toute chose leur nuit.»

Medan däremot

»Quand on aime bas, jamais on n'est épris
(Commes etant seule à seule) de crainte d'estre pris
Ou bien s'on est ce n'est que mocquerie
Qui n'apporte a l'amant querelle ny furie.»

Ronsards första stora kärlek var emellertid en kärlek »en haut lieu».

År 1552 utkom i Paris en med spänning väntad bok. Det var »les Amours», en samling sonetter jämte några få dikter i friare form av Pierre de Ronsard. Huvudsakligen skildra dessa dikter hans kärlek till Cassandra.

Jag har redan på tal om Joachim du Bellay omnämnt, hurusom den franska av du Bellay och Ronsard införda sonett-diktningen sökte sina förebilder ej blott i Petrarca utan

även i senare italienska författare, utmärkta för en till ytterlighet driven onatur och svulst i uttrycket.

Ronsard själv hämtade emellertid jämförelsevis litet från sådana förebilder. Alldeles fri från detta inflytande gick ej heller han; och om vid ett tillfälle stormen sveper över hans hembygd och Loir översvämmar sina bräddar, är orsaken att söka i hans suckar och tårar över Cassandras avresa. Men detta är lyckligtvis endast enstaka fall och flyktiga offer på tidsmodets altare. Vägled av sin finare smak sökte han sina förebilder, utom i Petrarca själv, huvudsakligast i Bembo, som under 1500-talets tidigare hälft uppträtt mot dessa smaklösheter och genom strängare stilkänsla sökte utrensa dem. Men det bästa värn häremot fann han i sin egen natur. Det är uppriktigheten av hans känslor, det är, om man så vill den verkliga sensualismen i hans väsen som räddar honom.

Ty hans Cassandra har i motsats till så många av hennes medsystrar, som gjorts till föremål för skaldernas hyllningar, verkligen existerat. Det ovanliga namn som hon bär, och som ger diktaren tillfälle till många kärkomna hänsyftningar å hennes trojanska namne, är icke uppdigt, som man kanske skulle vara böjd att tro.

Den 21 april 1546 var hovet samlat i Blois. Det var under Ronsards läroår, men den tjugoårige fornepagen infann sig tid efter annan i de kretsar, där han efterlämnat talrika gynnare. Det är här, som Pierre för första gången ser den femton-åriga flicka som han under många år skulle ägna sin ungdomliga dyrkan. Hon sjöng till luta en visa från Bourgogne, säger han, »le jour où je fus pris». Han anger uttryckligen dagen för detta första sammanträffande, den 21 april och även året 1546, samt slutligen orten:

»Ville de Blois, naissance de ma Dame
Sejour des Roys et de ma volonté
Où jeune d'ans je me vy surmonté
Par un oeil brun qui m'oultre-perca l'ame

Chez toy je pris ceste première flame»

Den unga flickan var Cassandra Salviati, tillhörande en förnäm florentinsk och med Mediceerna besläktad familj, som under 1500-talets början kommit till Frankrike och där förvärvat slottet Talcy i Blois' omnejd. Det var en familj, som skulle bringa skalderna olycka. En mansålder senare förälskade sig Agrippa d'Aubigné i Cassandras brorsdotter Diane och hon, som också liksom Cassandra visade sig obönhörlig, blev hjältinnan i den sonettecykel, som han givit det intagande namnet: »Le printemps du Sieur d'Aubigné». Det är genom en länge obeaktad sonett av d'Aubigné som man med full visshet kunnat konstatera, att Cassandra Salviati var föremålet för Ronsards ungdomskärlek. Och den hemliga ådra, som sammanband den förnäma och rika florentinska familjen med skaldernas lätt antändliga släkte, skulle icke härmed vara uttömd; Cassandra vart stammor för ingen mindre än Alfred de Musset.

Redan ett år efter Ronsards första sammanträffande med Cassandra ingick hon äktenskap med greve Jean de Peigné, ägare av slottet Pré liksom Ronsards fäderneborg belägen vid Loirs stränder men ovanför Vendôme. På Pierre har hon väl gjort ett oförgätligt intryck alltsedan han hörde henne sjunga sin visa från Bourgogne, men utan ställning i livet och yngre son av en familj, vars stamgods övergått till den äldre brodern, var han ingen antaglig måg i den rika och förnäma familjen Salviati. Men han har burit på ett svärmeri för henne, sådant som medeltids-troubadourerna för sin dam. Det har sporrat honom under hans trägna studier dessa år, säger han själv. Så har han efter några år åter träffat den unga grevinnan de Peigné under ett besök som hon avlade i Poissonnière, medan Pierre samtidigt vistades hos sin broder som gäst. Kärleken flammar upp med förnyad styrka, men Cassandra är ej villig att besvara denna annat än med sin vänskap. Berusad av sin lidelse kan Pierre ej hejda sig, och hans försök till närmande avvisas bestämt. Cassandra reser utan att säga farväl och Pierre ber sin hembygds skogar, vinkullar och ångar att i hans ställe säga farväl till henne.

»Puisqu'au partir rongè de soin et d'ire
 A ce bel oeil adieu je n'ai sceu dire
 Qui pres et loin me detient en esmoy,

— — — — —
 Je vous supply, — dites le luy pour moy.»

Så ungefär skulle denna förnäma kärlekssaga ha utvecklats sig. Det är emellertid förenat med åtskilliga svårigheter att taga fram den verkliga sanningen ur de mer än 200 sonetter som bilda denna dikt-cykel. Det är icke lätt att veta, huruvida de äro uttryck för hans verkliga känslor eller allenast »litteratur» och efterbildningar. Så t. ex. äro de nyss citerade raderna icke fullt ursprungliga. Vidare äro dessa sonetter kanske med vilja ordnade utan någon plan eller tidsföljd. Men därtill kommer att här och var äro däri inflätade, något ogrannlaga tycker en senare tids uppfattning, ett tjugotal sonetter, som ägnats en helt annan person, om vilken man intet känner utom förnamnet, Marguerite. Till tonarten äro dessa dikter vitt åtskilda. Pierres kärlek till Cassandra var aldrig fullt besvarad och han fick stanna vid önskingar och förhoppningar. Marguerite har inte varit obeveklig, och det enda molnet på hans lycka har varit en svartsjuk gemål.

När Pierre utgav sig för att ha i sex år trofast tillbett Cassandra, har han således själv varit den förste att något försvaga verkan härav. Skalder äro icke så passionerade eller trofasta som de låtsas sig vara, dessa ord har hans kommentator skrivit i marginalen till hans kärleksdikter. Ronsard har säkerligen under de sex år han varit upptagen av Cassandra haft många andra flyktiga förbindelser.

Det föreligger i Cassandra-sonetterna liksom i oderna ett visst slöseri med mytologiska antydningar och liknelser, vartill redan hjältinnans namn inbjöd. Men åtminstone i en av dessa, där skalden efter vart annat önskar sig att kunna i form av guldregn stiga ned i den älskades sköte eller förvandlad till en »taureau blanchissant» bortföra henne, har han i sitt slag skapat en praktfull tavla, som för tankarna till sen-renässansens mästare Paolo Veronese. Den under-

ström av sensualism, som genomgår denna dikt, och som icke bär något av kammarpoesiens märke, återfinnes även i andra, ehuru naturligtvis alltid begränsad till önsknin-garnas värld:

»Je veux mourir es amoureux combas
Soulant l'amour qu'au sang je porte enclose
Toute une nuit au milieu de tes bras.»

Skulle man tveka om verkligheten av denna kärlek, behöver man blott genomläsa en dikt, den sista, som Ronsard ägnat Cassandra. Efter många års förlopp återser han henne, även nu en vårdag:

»L'absence, ny l'oubli, ny la course du jour
N'ont effacé le nom, les grâces ny l'amour
Qu'au coeur je m'imprimai dés ma jeunesse tendre
Fait nouveau serviteur de toy belle Cassandre
Qui me fut autrefois plus chere que mes yeux
Que mon sang, que ma vie — — —»

Han har sagt dessa sista ord litet väl ofta och till allt för många, men i varje fall så talar endast den verkliga känslan.

Ronsard var emellertid nu trött av att »petrarkisera». Det stred i grunden emot hans natur och han begärde mer av kärleken än att blott vara ett ömt svärmeri, en trofast tillbedjan på vederbörligt avstånd. »Ingen kall vänskap; brinnande vill jag älska och så vill jag också bli älskad tillbaka», utropar han i en liten dikt från år 1555, således några år efter den slutliga brytningen med Cassandra. Och han tillägger uppriktigt:

»Les amants si froids en été
Admirateurs de chasteté
Et qui morfondus pétrarquisent
Sont toujours sots — — —.»

Hos honom smälte gärna liv och diktning ihop till ett; och när han nu snart utsåg ett annat föremål i stället för Cassandra, betecknar detta också en ny utveckling av hans

litterära stil. Denna gång älskade han »en bas lieu»: Marie Dupin, dotter till en värdshusvärd i Bourgueil några mil bortom Tours. Det var fara värt att hon icke förstod mycket av all den lärda mytologi, som insmugit sig i dikterna till Cassandra. Hans kärlek till Marie, förevigad i le second livre des Amours, betecknar således ett ytterligare steg mot föränkning och natur.

Av alla Ronsards kärleksdikter äro de som han ägnat Marie de mest levande. Det är en frisk sensualism över dem som verkar betagande. Det är ett osökt behag både över de många kärleksvisor, som avbryta sonetternas enformighet som ock i den längre berättande dikten le voyage de Tours, som skildrar en resa de båda herdarne Thoinet och Perrot, d. v. s. Jean-Antoine de Baif och Pierre de Ronsard, företaga till Tours för att träffa sina älskade.

Det kan med det allmänna intryck, som dessa kärlekslånger lämnar, synas överflödigt att uppkasta den frågan, om Marie gett honom sin genkärlek. Han har emellertid själv engång givit ett nekande svar å denna fråga. I en sonett skriven efter hennes död har han själv sammanställt henne med Cassandra och om dem båda sagt, att

»votre fier orgueil
Ne s'amortit jamais pour larmes ny pour deuil.»

Men det är kanske av finkänslighet för Maries minne; det är kanske också av rent litterära skäl för att anslå en passande ton i denna till Hélène de Surgère, hans tredje stora kärlek, riktade sonett. Det kan väl knappast tänkas att Ronsard gått in på att år efter år i platonisk kärlek tillbedja den obetydliga värdshusdottern, och i varje fall röja sonetterna till henne så uppenbara bevis på förtroligt samliv, att det knappt är möjligt, att icke Marie i strid med vad han säger låtit sitt »stolta högmod» bevekas.

Men Marie är honom otrogen och gynnar i stället, som det uppges, hans kusin biskop Charles de Pisseleu, bror till Frans I:s älskarinna hertiginnan d'Etampes. Och några år efteråt erfar Ronsard hennes död. Minnet av denna kanske

mer flyktiga kärlek än han framställer den växer opp, och han ägnar den döda Marie några sånger, lika osökt enkla och vackra som dem, han riktat till henne under livet, lika fulla av vemod och innerlighet som de förra andats kärlek eller passion.

Det är det enkla innehållet i le second livre des Amours; det är huvudkonturerna av hans livs eller kanske snarare hans diktnings andra stora kärlek.

Med Cassandra och Marie plägar sammanställas Hélène de Surgères. Även henne ha ägnats några hundratals sonetter. Men tonen i dessa är en annan.

Han är nu en gammal man. Väl icke efter vår tids uppfattning. Om han som det förefaller troligast gör Hélènes bekantskap omkring 1568, skulle han vara allenast 43 år, då denna inleddes. Hans kärlek varar sex år — han synes ha gjort till en lag för sig att en var av hans stora passioner skulle räcka jämt sex år. När den upphör, är han således ej 50 år. Men den sjukdom, som han ådragit sig i unga år hade kommit honom tidigt att åldras. Han hade ej heller sparat sina krafter varken i arbete eller nöjen. Den tidens människor levde fort, och det är därför helt naturligt att hans livs sista stora kärlek är en åldrings. Det är detta, som ger den sin karaktär.

Är den från början fullt uppriktig, denna stora passion, som fyller hans ålderdom? Det ges de, som antaga att den nära nog skulle tillkommit på »hög befallning»¹. Katarina Medici och väl även andra skaldens gynnare sågo med ett visst misshag att konungahusets officielle skald och katolicismens store försvarare var tillika mer än någon annan den sensuella kärlekens diktare och särskilt att han sökte föremålen för sin kärlek ofta i en lägre värld än sin egen. Hur stor fördomsfriheten än gick på detta område, tyckte man att hans ålder och ställning som poeta laureatus ålade honom särskilda förpliktelser. Man har därför icke ögarña sett, kanske inspirerat eller underblåst den böjelse,

¹ Pierre de Nolhac: Le dernier amour de Ronsard.

Ronsard fattade för Katarinas hovfröken Héléne de Surgères. Hon var av en förnäm familj från Saintonge med några droppar spanskt blod i sina ådror och känd för sin omfattande bildning — den lärda benämnes hon av Brantôme, och även Ronsard talar om hennes »docte esprit». Gemensam kärlek till litteratur har först bildat föreningsbandet dem emellan.

Det är Valois:rnas praktfulla hov som är inramningen för hans kärlek. Han har själv skildrat det¹ med dess maskerade, dans, musik och fyrverkeri. Icke mindre än 200 unga flickor ur Frankrikes bästa familjer omgävo Katarina Medici och de utvaldes med omsorg. Det var ett led i Katarinas politik: de skulle bidra att förläna hovet en dragningskraft för de unga oroliga adelsmännen ur de båda stridande partierna.

Det är mot denna bakgrund som Ronsards sista kärlek avtecknar sig. Scenen är Louvre och dess omgivningar. Héléne de Surgères bebor den översta våningen, och de skåda tillsammans ut mot fälten vid det avlägsna Montmartre, som då icke drömde om den tvivelaktiga lyckan att pryda sina kullar med gator och kvarter, men som i stället föra Hélénes tankar hän emot drömmar om ett stilla lantliv långt från hovet; han står och åser, när hon dansar »un beau ballet d'Amour» vid de kungliga balerna eller ock mötas de i Tuilerie-trädgården med dess fontäner och det under byggnad varande slottet i bakgrunden.

Det blev, kan man säga, ett återupprepande av vad han en gång i sin ungdom genomlevat med Cassandra. Från hennes sida är det vänskap, beundran och i tidens stil diskussion om kärlekens väsen, allt utom det som Ronsard i känsla av ålderns annalkande med växande otålighet krävde. En gång lyckas han avtvinga henne en bekännelse att hon älskar honom (Livre II—XII) men det är som mot hennes vilja och denna bekännelse medför ingen förändring i deras ömsesidiga förhållande. Han förebrår henne att blott älska

¹ Se bland annat dikten: A Elle-mesme d. v. s. Katarina Medici i Bocage royal.

sig själv, och hans liv är delat mellan hopp och besvikelse över hennes köld. Han hade hela sitt liv förehållit såväl konungar och andra stormän som de växlande föremålen för sin kärlek, vilken tjänst han gjorde dem genom att besjunga dem, då ju utom honom deras bedrifter eller deras skönhet skulle snart förgätas; och i gengäld för den odödlighet han skänkte dem krävde han av de förra, och efter vårt sätt att se icke alltid i de finkänsligaste ordalag, pekuniära belöningar eller indräktiga prebenden och av de senare deras kärlek. Han använder samma lockmedel mot Hélène och han förbinder därmed sin ungdoms Horatianska råd att gripa den flyende minuten, men utan något annat resultat än att han skänker eftervärlden den kanske mest kända av alla hans sonetter — »Quand vous serez bien vieille» —.

Vad som ger dessa sonetter, som dock, även de, här och var bära spår av en stark förkonstling, deras skönhet är framförallt det vemod, som är utbrett över dem. Han känner ålderdomens närhet och han fruktar att trots att han vunnit en berömmelse i hela den dåtida civiliserade världen som ingen fransk diktare före honom, han icke i den älskades ögon kan uthärda någon jämförelse med de ungdomliga kavaljerer, som omge henne och emot vilka han erfar svartsjukans kval.

»Estre beau, jeune, riche, éloquent, agréable,
Non les vers enchantés, sont les sorciers de l'Amour»

bekänner han bittert. Han kan icke dölja för sig, att ålderdomen är inne; och han vet, att

»Pas à pas nous suit l'importune vieillesse
Et qu'Amour et les fleurs ne durent qu'un printemps.»

Han känner sig slutligen löjlig (»J'ai honte de ma honte»), en kärleksnarr med vita hår, och på det sjunde året sliter han sig lös och krossar den spegelbild, som gäckar honom och vari han fåfängt sökt ingjuta levande liv. Det sker samtidigt med Karl IX:s död —

»en ce funeste mois que mon Prince mourut,»

det vill säga i maj 1574. Kärleken och döden ha slitits om hans själ, men

»l'Amour et la mort n'est qu'une mesme chose.»

Cassandra, Marie och Hélène äro Ronsards tre stora passioner, kanske en och var litterärt något utsmyckade, men alla fulla av liv och verklighet. Men vid sidan av dessa omtala hans dikter ett flertal andra föremål för hans kärlek, och bland dessa, som äro mindre beaktade av eftervärlden, ha åtskilliga givit anledning till dikter i friskhet och ursprunglighet tävlande med det bästa han i denna väg åstadkommit. Framför allt gäller detta hans förbindelse med Genève.

I några »elegier» — titeln är som ofta hos Ronsard mindre träffande — berättar han på det mest levande sätt sitt första möte med Genève, hur han badar i Seine, när han ser henne dansa å stranden, och hur han följande dag letar efter henne i hela Paris och återfinner henne utanför hennes dörr. Under det samtal som nu uppstår och varunder han bekänner sin kärlek frågar hon, om han älskat andra kvinnor.

»Je suis, dis-je, Ronsard et cela te suffise.»

Det behövdes intet annat svar. Så återger han Genève's skildring av hennes liv. Hon har levat sex år ihop med en ung man, som hon älskat varmt och som utom andra företräden varit en mästare i alla ridderliga idrotter — är det bilden av sin egen ungdom Ronsard framkallar, innan han hemsöktes av sjukdom?

»Il aimoit toute honneste et gentil exercise
Il jouoit a la paume, il balloit, il chantoit,
Et le luth doucement de ses doigts retentoit.»

Men han insjuknar och dör efter ett rörande avsked. Hon har efter detta icke kunnat besluta sig för att älska någon annan.

Ronsard blir emellertid den, som kommer henne att glömma den unge mannen, och någon tid leva de lyckligt ihop.

När man läser denna och andra dikter, där han berättar sitt eget liv, kan man ej nog förvånas över att han så jämmerligt misslyckats, när han gick att skänka Frankrike dess national-epos. Men det var ej blott det omöjliga ämnet, som bar skulden — den trojanske konungasonen Francus och Olympens gudar och gudinnor beskyddande denne i hans förehavande att grunda en dynasti, vars chef skulle bära titel av hans allra kristligaste majestät. Ronsard begick också det felet att tro sig bäst kunde uppnå sitt mål genom ett slaviskt efterapande av de båda stora förebilderna, Homeros och Virgilius. När han är sig själv som i de nyss angivna dikterna, förfogar han över en ledig och älskvärd berättartalang, som gör sig gällande även på andra områden, som stå den stora hjältedikten nära (t. ex. *L'équité des vieux Gaulois*).

Genèvre har antagligen varit en anspråkslös kvinna liksom Marie. Men han har även före Hélène de Surgères haft förbindelser med den förnäma världens damer.

Han har en tid älskat en annan av Katarina Medicis hovfröknar, Isabeau de Limeuil, som åtnjöt ett välbefästat rykte att vara långt mindre obönhörlig än den stränga Hélène de Surgères. Hon hade en tid varit älskarinna åt prinsen av Condé, hugenotternas bekante ledare och användes av Katarina Medici för att söka draga denne över på hovets sida, till dess hon ovälkommet för alla skänkte sin furstlige älskare ett barn och dessutom som det synes oskyldigt nog indrogs i en giftblandningsaffär. Må man höra hur Ronsard talar till en dam av hennes stånd och rang, med andra ord när han älskar som han säger en *haut lieu*:

»Or si c'est bien aimer tousjours penser en celle
 Qu'on estime en beauté sur toutes la plus belle,
 Ne songer, ne parler, et ne rêver sinon
 En sa douce beauté, en la grâce, en son nom,
 Et n'avoir en pensant pour sujet qu'une chose
 Estre plein d'un esprit qui jamais ne repose,
 Ne vivre plus en soy, remourir mille fois
 Ne parler qu'a demi, entre-rompre sa voix
 Discourir sans discours, vivre de fantasie
 Tantost épris de peur, tantost de jalousie

Se desfier de tout, ne s'asseur de rien
 Dissimuler la mal, se promettre le bien,
 Si cela est aimer, je confesse, Madame,
 Que je vous aime mieux que je n'aime mon âme
 Mes yeux, mon sang, mon coeur: car je ne veux aimer
 Moy-mesmes que d'autant qu'il vous plaist m'estimer.»

Ett mera passionerat och på samma gång mer chevalereskt språk kunde ej kärleken föra. Det var blott skada, att det användes med lätta förändringar väl ofta; och samma rätt skulle litet uppvärmd och omstuvad framsättas för Hé-lène de Surgères.

Sådan var Ronsard som kärlekens diktare. Han har förfogat över alla tonarter: från den mest eteriska till den mest sensuella och lidelsefulla, kärlekens osjälviska uppgående i en annan person likaväl som dess hänsynslösa egoism, svartsjukans kval likaväl som jubel och berusning att äga en annan varelse, i samband med vilken den egna personligheten växer och utvecklas till full styrka — intet är honom främmande.

Det hade blivit för honom ett livsbehov att älska. »Celui qui n'aime est malheureux» heter det i hans ungdomsdikter. Endast under kärlekens inflytande tänkte och skrev han med lätthet. Endast om kärleken diktade han utan svårighet.

— — »Quand je veux louer
 Quelque homme ou quelque Dieu, soudain je sens nouer
 La langue a mon palais et ma gorge se bouche;
 Mais quand je veux d'amour ou écrire ou parler,
 Ma langue se dénoue et lors je sens couler
 Ma chanson d'elle meme aisément en la bouche.»

Så skriver han i sin ungdom till vännen du Bellay och ungefär detsamma skulle han även senare upprepa.

De nyss återgivna orden: Celui qui n'aime est malheureux efterföljas omedelbart av en vemodig bekännelse — Et malheureux est l'amoureux. Mycket av kärlekens lycka föll ej på hans lott, i varje fall ej av trofast besvarad genkärlek. Av de kvinnor, som han älskade, var den ena en gift kvinna, som av hedersskäl, vilka den lidelsefulle Ronsard ej tvekade att benämna falska, tillbakavisade honom,

den andra en liten enkel bondflicka, som till på köpet ej var honom trogen, och den tredje en världsdam, vilken väl gav den åldrande skalden sin vänskap och beundran men ej heller något mera. Över alla dessa tre stora passioner vilar därför ett dock ej alltför starkt accentuerat ve-mod. Men naturligtvis har han med den sensuella läggning som var hans även hos kvinnan funnit tröst för de sorger, kärleken skänkte honom. Med den älskvärda uppriktighet, som utmärkte honom, har han för Genève efter att ha berört sin olyckliga kärlek till Cassandra, sålunda skildrat sitt liv:

»Maintenant je poursuis toute amour vagabonde:
Ores j'aime la noire, ores j'aime la blonde,
Et sans amour certaine en mon coeur éprouver
Je cherche ma fortune ou je la puis trouver.»

När han skrev dessa ord, föll det honom ur minnet att han ett tio-tal år dessförinnan inför Cassandra i de högtidligaste ordalag bedyrat att han aldrig skulle bli »serf d'une maitresse blonde» — en utfästelse så mycket svårare att hålla som just den blonda kvinnan vid denna tid ansågs vara den mest fulländade skönhetstypen. »Brune elle est et *pourtant* belle», — med dessa naiva ord hade Clément Marot på sin tid antytt för Frans I:s dotter, den unga drottningen av Skottland att hon knappast kunde göra anspråk på att vinna skönhetens yppersta pris.

Sin flyktighet till trots har även Ronsard i sitt hjärta burit på idealet om en genom livet trofast bevarad kärlek och han har besjungit en sådan känsla i enkla och naturliga ord:

»Quand on peut par hasard heureusement choisir
Quelque belle maitresse et l'avoir a plaisir
Soit de haut ou bas lieu, pourveu qu'elle soit fille
Humble, courtoise, honnête, amoureuse et gentille
Sans fard, dans tromperie et qui sans mauvaitié
Garde de tout son coeur une simple amitié
Aimant trop mieux cent fois a la mot être mise

Que de rompre la foi quand elle l'a promise,
Il la faut honorer tant qu'on sera vivant
Comme un rare joyau qu'on trouve peu souvent.»

Och han nedkallar himmelens förbannelse över den som
sviker en sådan kärlek.

III. RONSARD SOM NATURENS SKALD.

Ronsard är emellertid icke blott kärlekens, men även naturens skald. Det var ett ämne som var jämförelsevis föga behandlat i den franska dikten. Charles d'Orléans hade på sin tid skrivit ballader och rondåer, som andades en varm kärlek till naturen och ett fint natursinne, men dessa voro antagligen för längesedan glömda. Clément Marot har blott i en enda dikt på tal om sina barndomsminnen från det avlägsna Quercy skildrat dess natur. Pierre de Ronsard förblev hela sitt liv sin hembygd trogen och dess natur lever upp i hans diktning. »Gentilhomme Vendomois» kallar han sig själv på titelbladen till sina böcker, och det var icke ett tomt ord. Hade han varit 20 à 30 månader borta från sitt Vendôme, måste han ut till skogar och fält för att för dem utgjuta sin hemlängtan. Han är förtrogen med alla en ung på landet uppvuxen adelsmans idrotter. Han älskar jakt och fiske och han känner djurens och även blommornas liv som ingen. Han kan räkna upp alla de fåglar som häcka i hembygdens skogar, alla de blommor som växa under dess valv eller de saftiga frukter och grönsaker som skördas i dess trädgårdar. Det finns många döda punkter i hans diktning, särskilt har han som offer för en olycklig smakriktning i sina fyra »hymner» om årstiderna infört en tröttande mytologi och däri firat sannskyldiga orgier, men det behövs blott att han med några ord berör naturens liv och återger något därav, skogar och fält eller djur och blommor, för att plötsligen det friskaste källsprång springer i dagen.

Hans naturskildringar äga en kraftig lokalfärg över sig,

till skillnad från de följande århundradenas, och det är först i våra dagar, kan man säga, som de olika franska provinserna med Vicaire, Charles le Goffic m. fl. återfinna i dikten sin egenart, ungefär samtidigt med att i den svenska diktningen Skåne, Värmland och Dalarna få sina starkt provinsiellt utpräglade sångare. I Ronsards diktning möter både Loir med dess lugna och klara vågor, dess lilla biflod Braye med sitt brusande lopp, som den upptar ej långt från Ronsards fäderneborg, källan Bellerie och först och främst den stora skogen Gätine, som hade så många minnen gemensamma med hans förfäder. I Loir badar och fiskar han, vid Bellerie — några bösshåll från Poissonnière och numera en all poetisk tjusning berövad ankdam — vilar han ut, och utsträckt i gräset under dess gröna pilar diktar han sina vers. Men helst beger han sig till la Gätine, ensam eller med en bok i fickan och under dess gröna lövvalv yppar han

»A la race future
De combien obligé je suis
A ta belle verdure.»

Det är här som han först har förnummit sånggudinnornas kallelse.

Och när under hans mannaålder la Gätine hotas av skogsskövlarnas yxor, kan han ej hejda sin vrede: det är den skog, där han först har stämt sin lyra, den ger både fåglar och de lätta rådjuren och de ensligt strövande hjortarna hägn och hem, och han tillropar skogsskövlarna:

»Ecoute, Boucheron, arrête un peu le bras,
Ce ne sont pas des bois que tu jettes à bas,
Ne vois tu pas le sang le quel dégoûte à force
Des nymphes qui vivoient dessus la dure ecorce.»

Hans förebråelser ha inte haft någon verkan: av den stora skogen återstå i dag endast några små och obetydliga rester. Men hans ord ha bevarats och gå igen i den kommande litteraturen; hur förgäten och föraktad Ronsard än

var under det 17:de århundradet, är det med nästan samma ord, som Madame de Sévigné beskriver sin sorg över att finna, hur hennes son hade skövlut skogarna kring hennes slott Buron (brev av den 27 maj 1680). Omedvetet har väl det stora seklets brevskrivarinna burit på några reminiscenser från renässansens mästare.

Ronsard har flera gånger skildrat sitt lugna lantliv, när han dragit sig tillbaka till Poissonnière eller något av hans abbotstift i Loire-dalen. I sitt svar till de hugenottska pamflett-skrivarna, som sökt framställa honom som en utsvävande libertin, berättar han, hur hans dag är upptagen av andaktsövningar, av läsning och författarskap och

»— si l'après-diné est plaisante et sereine
Je m'en vais promener tantôt parmi la plaine,
Tantôt en un village, et tantôt en un bois
Et tantôt par les lieux solitaires et cois,
J'aime fort les jardins qui sentent le sauvage,
J'aime le flot de l'eau qui gazouille au rivage —»

I sin sista dikt till Héléne återger han likaledes med förkärlek samma lyckliga lugna liv:

»Puis du livre ennuyé je regardois les fleurs
Fueilles, tiges, rameaux, espèces et couleurs
Et l'entrecouplement de leur formes diverses,
Peintes de cent facons, jaunes, rouges et perses,
Ne me pouvant saouler ainsi qu'en un tableau
D'admirer la Nature et ce qu'elle a de beau.

— — — — —
Tantôt j'errois seulet par les forêts sauvages
Sur les bords enjonchez des peinturez rivages,
Tantôt par les rochers reculez, et deserts
Tantôt par les taillis, maison verte des cerfs.
J'aimois le cours suivi d'une longue rivière,
Et voir onde sur onde allonger sa carrière
Et flot à l'autre flot en roulant s'attacher
Et pendu sur le bord me plaisoit d'y pescher».

Det är ett sådant stilla och lugnt lantliv som har gjort Pierre de Ronsard till den naturens diktare han är.

IV. RONSARD SOM POLITISK-RELIGIÖS SKALD.

Ronsard kan icke som så många andra nyskapare inom litteraturen klaga över att länge förblivit misskänd av sina samtida. Hastigt nog nådde han fram till erkännande som Frankrikes främste författare. Han utsågs till Henrik II:s aumônier efter Mellin de Saint-Gelais' frånfälle. Men han var icke nöjd härmed. Förgäves förehöll han konungen, vilken odödlig ära denne skulle bereda både sig och sina förfäder ända bort till den något tvivelaktige Francus, om han blott satte Ronsard i tillfälle att fullt kunna ägna sig åt skapandet av sin stora hjältedikt. Men Henrik II motstod alla lockelser i den vägen. Föröfrigt var hans korta regering upptagen av ständiga krig.

När han äntligen år 1559 hade slutit fred med Filip II, riktades hans blickar åt annat håll. Det lider knappast något tvivel att därest ett längre liv blivit Henrik II beskärmt, han hade fått ett namn vid sidan av sin motståndare på Spaniens tron såsom en av den katolska religionens stödjepelare. Ivrig katolik som han var, bevittnade han med stigande oro reformationens framsteg inom sitt land, och i fråga om medlen för dess bekämpande stod han ej över sin samtid. År 1559 såg Paris kättarebålen åter tändas. Men innan förföljelsen nått en mera systematisk utbredning, inträffade Henrik II:s oförmodade död.

Striden mellan de båda religiösa strömningarna hade emellertid nu nått den höjd, att svårligen någon kunde undandra sig att därtill taga ställning. Till dem som endast dröjande och motvilligt gjorde det hörde säkerligen Ronsard. Han uppger själv att han engång i sin ungdom känt

en viss dragning åt de nya sekterna, förmodligen i samband med sitt deltagande i Lazare de Baiff's ambassad till Tyskland, då han hade tillfälle att höra åtskilliga av de stora reformatorerna. Men när han först berör den strid, som upprörde samtiden, sker det med ord, som andas likgiltighet. I diskussionerna om påvens anspråk på överhöghet över kyrkan, om helgonen, om skärselden och nattvarden m. m. såg han nog endast ovälkomna störare av det arbete för litteraturens och konstens pånyttfödelse, för vilket han ville gå i spetsen. Men när det icke längre gick för sig att hålla alla dessa spörsmål på avstånd, när han tvingades att taga parti, då var också hans plats given. Han kunde ej annat än ställa sig på katolicismens sida, som för honom representerade det bestående och den nationella enheten.

Ronsard var knappast någon djupare religiös natur, ehuru väl han hade vaket intresse för filosofiska spörsmål. För det som var reformationens patos, dess strävan att utan alla de hierarkiska mellanled, katolicismen skapat, ställa människan öga mot öga med Gud och med bibeln ensamt som rättesnöre saknade han uppfattning. Att detta kunde föda martyrer som Anne du Bourg eller profeter och stridsmän som Agrippa d'Aubigné var honom säkerligen en gåta. I religiösa brytningstider är för övrigt de indifferentas plats given på det beståendes sida, så framt icke utomliggande orsaker inverka. Han hade själv i sin diktning endast undantagsvis nämnt den korsfästes namn, medan åter Olympens gudar förekommo å var eller varannan rad. När hans svägerska väntade sin nedkomst, vände han sig varken till Gud eller till någon av helgonens skara med förböner för henne utan till Juno Lucina, likasom han under Karl IX:s sjukdom anropade Phoibos och till och med lovade i händelse av bönhörelse att uppresa altare åt honom. Man må väl ej lägga för stark tonvikt åt detta anropande av de hedniska gudarna. Dessa och Kristus stodo ej mer som oförsonliga motsatser utan hade slutit fred och bänkades sida vid sida om varandra. Man drog sig ju ej för att

smycka katedralen i Limoges med basreliefer med motiv ur Herkules' levnad, ännu idag en av dess förnämsta prydnader. På samma sätt sökte också Ronsard i Herkules se en förebild till Kristus. Men i varje fall spelade den senare en ofantligt underordnad roll i hans tidigare diktning.

Än mindre var Ronsard villig att lyssna till de stränga sedeläror, som förkunnades från Genève. Dessa voro väl ej alltid att taga fullt på allvar — prinsen av Condé och många andra av hugenotternas stormän visade att det gick mycket väl för sig att vara en god anhängare av den nya läran och av denna samtidigt begära samma angenäma fördomsfrihet och vänliga överseende som utmärkte den gamla. Men även på detta område betecknade likväl reformationen ett försök till återgång till den första kristendomen och till dess stränga sedebud. Det var för övrigt icke något särskilt utmärkande för reformationen att den lyckades bättre att omstöpa människornas övertygelse än att förändra deras seder. Men för Ronsard måste de asketiska lärorna från Genève verka särskilt fränstötande.

Om han således hade föga eller ingen uppfattning av det som utgjorde reformationens ideella väsen, hade han så mycket skarpare öga för dess avigsidor. Bildstormarne, som vräkte ned allt som gjorde kyrkan icke blott till en hemvist för Gud, men även för skönheten, måste stöta honom lika mycket som de teologiska hårklyverier, som reformationens långskäggiga predikanter¹ oftast utan verklig bildning, men med fanatismens överskattande av sig själva i tid och otid förde till torgs.

Han, den födde aristokraten, föraktade de »barberare

¹ Ronsard betecknar i Continuation du discours des misères de ce temps (riktat till Katarina Medici) reformationens präster såsom »hideux en barbe longue et visage feint». Ett mera utfört porträtt ger han i »Rémontrance au peuple de France»:

»barbe longue et le front

De rides labouré, l'oeil farouche et profond,

Les cheveux mal peignez, le sourcy qui s'avale,

Le maintien renfrogné, le visage tout palle etc. etc.»

och murare», som på en dag förvandlades till ordets uttolkare. Han hade sinne för ordning och enhet och även i viss mån för fördragsamhet, om än ej verklig respekt för envar individs rätt att utforma sin tro, och vad såg han på den andra sidan? En skara sinsemellan oeniga sekter, som förföljde varandra inbördes med samma ofördragsamhet och blinda hat, som de alla vände mot katolicismen. »Les Apôtres jadis prêchaient tous d'un accord». Men hos Er — tillägger han — vilken förbistring, Zwinglianer och Lutheraner, Puritaner och Anabaptister om varandra!

»L'un est prédéstiné et l'autre ne l'est pas» — utropar han hånande. De nya frihetsförkunnarna voro värre tyraner än den gamla kyrkan, som under tidens lopp förvärvat en god dosis skepsis, men därför också ägde en viss fördragsamhet, som rubbades, först när besittningen icke blott av själarna, men också av all denna världens härligheter på allvar hotades.

Slutligen — och det var icke den minsta drivfjädern hos honom — såg han med oro den inbördes splittring, som de nya lärorerna åstadkommo. Han var en varm fosterlandsvän och han önskade framför allt bevarandet av landets enhet och oberoende. Reformationen i Frankrike hade som annorstädes dubbla drag, den var både ett utslag av många ärliga och djupt religiösa människors strävan att vinna klarhet över sitt förhållande till Gud — och dessa kunde till och med avvinna Ronsard ord av en viss kylig sympati — men den var också en bricka i spelet om kronor och riken. Det var knappast en tillfällighet att den särskilt förvärvade anhängare bland den oroliga adeln i södern, där enhets-tanken icke på långt när vunnit samma fasthet som i norr och väster. Den kunde tidvis berömma sig av att till ledare äga »den förste prinsen av blodet», konung Anton av Navarra, som tillika var chef för huset Bourbon, men hela hans liv visar att han satte sina egna fördelar i främsta rummet. För Ronsard var det uppenbart, att katolicismens, liksom konungamaktens seger var liktydig med räddandet av den nationella enhetstanken.

Sådana voro de skäl, som drevo Ronsard att i den strid, som stod i begrepp med att uppflamma ställa sig på katolicismens sida. Dessa voro så mäktiga i sig själva att det icke är nödvändigt att som de reformerta pamflettförfattarne gjorde söka efter andra och lägre motiv. Egendomligt nog var Ronsard med personliga band knuten till de stridande partiernas förnämsta släkter. Han har hyllat de båda Guiserna, såväl Metz' försvarare, hertig Francois de Guise som hans bror kardinalen av Lothringen, men han har också stått i nära vänskapsförbindelser med familjen Châtillon, fränsett huset Bourbon den mäktigaste familjen å motsidan. Av dess medlemmar synes han väl ej ha stått i närmare beröring med bäraren av protestantismens största namn i Frankrike under denna tid, amiral Coligny, men så mycket mer med brodern, kardinal Odet de Châtillon, som vid en ålder av 18 år beklädd med den romerska purpurn skandaliserade hela den katolska världen genom att övergå till reformationen och gifta sig. Ronsard fortfar likväl — och det talar gott både för hans hjärta och hans fördragsamhet — att alltjämt bevara sin kärlek för den engång så mäktige prelaten.

Det finns dock *ett* personligt motiv, som styrkt honom i hans trohet mot den katolska läran. Han ägde som vi sett från ungdomsåren förbindelser med huset Stuart, och han betraktade sig alltid i viss mån som dess tjänare. Med särskild glädje hade han säkerligen sett förmålningen mellan Jakob V:s dotter och den unge dauphin, sedermera Frans II. Ingen har vackrare än han besjungit Maria Stuarts fägring, snillrikhet, litterära begåvning och andra intagande egenskaper. Överhuvud höra hans dikter till Maria Stuart till de bästa av detta slag, som han efterlämnat. Hur målande och hur rörande är hon icke beskriven, där hon vandrar ensam i djup sorgdräkt, tankfull och under tårar i de långa alléerna vid Fontainebleau omedelbart innan avresan till sitt kalla och ogästvänliga hemland. Han följer sedan hennes öde med växande medkänsla, och han, som en gång tillägnat drottning Elisabet en diktsamling, tvekar ej att stämpla

Maria Stuarts kvarhållande i fängelse som samtidens skändligaste handling. Hans medkänsla för den olyckliga drottningen har väl ej inverkat på hans partitagande för katolicismen, ty när han först framträdde som dess vapendragare, satt hon ännu på Skottlands tron, men väl ha hennes olyckor stärkt honom i hans ovilja mot protestantismen.

Det är år 1562, som spänningen mellan katoliker och hugenotter slår ut i full låga, och de inbördes krig, som under en mansålder skulle förhärja Frankrike taga sin början. Redan två år tidigare hade Ronsard i en dikt till Guillaume des Autels tagit ställning till tidens stora spörsmål. Denna skulle senare åtföljas av ett flertal andra, riktade bland annat till Katarina Medici, nu vorden Frankrikes regentinna under sin son Karl IX:s minderårighet. Samtliga dessa dikter pläga sammanfattas under namnet »Discours des miseres de ce temps». Kärlekens och livsnjutningens skald framträder såsom en politisk sångare av första ordningen och hans ord bli en betydande moralisk faktor i den strid, som upprörde hela det dåtida Europa.

Må man icke av det föregående sluta till att Ronsard skulle vara en blind anhängare av den katolska religionen. Han säger särskilt i dikten till des Autels sina trosförvanter ganska många bittra sanningar och han är närmast anhängare av en reform inom kyrkan. Denna är full av missbruk, andliga befattningar säljas eller bortges till barn på 15 år.

— »Que droit Saint Paul, s'il revenoit ici,
De nos jeunes Prelats qui n'ont point de soucy
De leur pauvre troupeau dont ils prennent la laine.
Et quelquefois le cuir, qui tous vivent sans peine
Sans prescher, sans prier, sans bon exemple d'eux
Parfumez, decoupez, courtisans, amoureux,
Veneurs et fauconniers, et avec la paillarde
Perdent les biens de Dieu dont ils n'ont que la garde!»

Och mot den första kristna kyrkan i dess fattigdom och ödmjukhet, ställer han den nuvarande:

— — — — — »riche, grasse, hautaine
 Toute pleine d'escus, de rentes et de domaine
 Ses ministres enflez et ses Papes encor
 Pompeusement vestus de soye et de drap d'or.»

Dessa år — de första av Karl IX:s eller rättare sagt av Katarina Medicis regering — sammanfalla med reformationens största landvinningar i Frankrike. Det går en svallvåg av protestantism över landet. Framför allt övergå adeln och det högre borgerskapet till den nya läran. I Katarina Medici har katolicismen icke något säkert stöd. Hon eftersträvar en försoning mellan de båda partierna och ledd av l'Hôpital utfärdar hon tolerans-edikt, som medge hugenotterna religionsutövning om än under många inskränkningar. Théodore de Bèze, näst Calvin de reformertes främste man, inbjudes till Fontainebleau för hållande av en disputation med motsidans män och Katarina har ej övergett hoppet om en sammansmältning av de båda kyrkorna. Rykten gå till och med om hennes och hennes barns förestående övergång till den nya läran. Hela den katolska världen, påven, Filip II, Guiserna, följer med växande oro och förtrytelse händelsernas utveckling i Frankrike.

Men detta framkallar också från anhängarne av den gamla läran en förökad verksamhet. Man hade hittills nöjt sig med att då och då tända bålen, dock utan Filip II:s systematiska undertryckande av varje utslag av kätteri. Men eljest hade som oftast, då nytt och gammalt brottas med varandra, anhängarne av den äldre åskådningen suttit med händerna i kors, för förnäma att själva stiga ned på vädjobanan. Kampen med övertygelsens vapen hade de överlämnat åt de föraktade kättarna.

»Las! des Luthériens la cause est très mauvaise,
 Et la défendent bien; et par malheur fatal
 La nostre et bonne et sainte et la défendons mal.»

Men med Ronsard som föredöme beslöt man nu att möta motståndarna ej blott med förföljelsens vapen. Över hela Frankrike utsändas predikanter och lärare, vilka vända sig

mot den nya läran. Deras huvudargument var att påvisa, hur orimligt det skulle vara, om Gud under så många sekel skulle ha låtit fromma män och kvinnor, stora konungar, folkens ledare och ordets förkunnare leva och dö i en falsk uppfattning av hans uppenbarade lära — ett argument som det icke var så lätt för de reformerta att tillbakavisa från den för båda de stridande partierna gemensamma utgångspunkten. Redan i den ovan åberopade dikten till Des Autels återfinnes denna synpunkt. Om än det säkerligen vore förmätet att vilja hävda åt Ronsard prioritet i frågan om användandet av detta vapen, har nog mer än en av de predikanter, som några år senare började sitt omvändelsefälttåg i Frankrike, haft hans ord i minnet.

Under början av sitt politisk-religiösa skriftställarskap riktade Ronsard, som jag nämnt, skarpa angrepp också mot den bestående katolicismen. Därmed följde även en viss tolerans gentemot den nya läran, något som för övrigt låg i Ronsards väsen och som tillika betingades av hans ursprungliga religiösa indifferens. Men med tiden skärptes hans uppfattning, säkerligen påverkad av förtrytelsen över de pamfletter, som från motsidan riktades mot honom. Ty han om någon blev föremål för hugenotternas lidelsefulla hat, och i en tid då i varje diskussion gärna inblandades personliga invektiv av den grövsta art, var det ej underligt, om han i dessa pamfletter framställdes som en sedeslös sälle, endast begiven på sinnliga njutningar av alla slag och säljande sin övertygelse för timliga fördelar. Detta har förbittrat hans sinne, och tonen i de följande stridsskrifterna är även en annan. Framförallt i de båda år 1563 offentliggjorda dikterna: »la Rémontrance au peuple de France», samt i det långa genmäle, som går under namn av »Reponse de Pierre de Ronsard aux injures et calomnies de ie ne sçay quels Prédicantereaux et Minestreaux de Genève».

Ronsards »Discours des misères de ce Temps» av vilka de tidigaste betecknande nog mycket nära följa i spåren tal och dikter å latin av l'Hôpital, den moderate och fördragssamme katoliken, erbjuda ännu i dag ett stort intresse. De

lämna förträffliga bidrag till tidens andliga fysionomi, de äro fulla av bitande ironi, de ge en skildring av de reformerta predikanterna, långskäggiga, trista, med bleka pannor och vändande ögonen mot himlen, en skildring, som naturligtvis icke får förallmänligas, men som säkerligen icke saknat förebilder och som värdigt ställer sig vid sidan av Shakespeares Malvolio i Trettondagsafton. De innehålla enstaka uttryck, som i några få ord innesluta hela seklets förvildade och hatfulla kamp om olika uttolkningar av den lära som är kärlekens: »Ne presche plus» tillropar han sin store motståndare Théodore de Bèze:

»Ne presche plus en France une Evangile armée,
Un Christ empistolé tout noirci de fumée»,

ord som dock med lika sanning kunde riktas till hans egna trosförvanter. De återspegla en glödande fosterlandskärlek och oro för att de inbördes striderna skola sluta med Frankrikes undergång, och de uppbäras i målningen av den kamp, som rasar över landet, som väpnar son mot far och bror mot bror, som lössläpper alla lidelser, skändar kyrkorna och fördriver den fredlige hantverkaren från hans verkstad och kommer bonden att omsmida sin plog till vapen, av ett patos, som i våldsamt icke står allt för mycket tillbaka för det som besjalar Agrippa d'Aubigné, den förföljda reformationens profet och diktare. De äga slutligen även ett rent litteraturhistoriskt intresse, i det de inviga den diktart, som särskilt i Frankrike skulle under de kommande seklen omhuldas med sådan förkärlek: den oratoriska dikten, där välta- ligheten förmåler sig med rim och rytm och dessa senare användas icke för lyrisk stämningsmålning utan för att övertyga, bevisa, rycka den lyssnande med sig och med ironiens och satirens alla vapen förgöra motståndaren.

V. RONSARD OCH KONUNGAHUSET. KARL IX.
BARTHOLOMEINATTEN.

De år, som följde på denna litterära fejd voro de jämförelsevis lyckligaste under den tid då Katarina Medici vare sig som sina barns förmyndare eller rådgivare styrde Frankrike. Fred hade slutits mellan de båda religiösa partierna, och de reformerta åtnjöto en om än begränsad trosfrihet. Änkedrottningen trädde tidtals i nära beröring med Tysklands protestanter och med England, och det var antagligen på hennes begäran som Ronsard tillägnade drottning Elisabet en diktsamling och i utbyte erhöill en juvelsring. För att stärka kungahusets ställning företar Katarina med sina barn under två år en resa genom så gott som hela Frankrike.

Det är förmodligen för de festligheter, som höllos under denna Eriksgata, som Ronsard författar ett herdespel, där de agerande äro de kungliga barnen. Ronsard har skrivit en oändlig mängd dikter till konungafamiljens ära, och det saknas knappast någon medlem därav som han ej förhärli-gat, men dessa dikter ha endast mera sällan något högre litterärt eller historiskt värde. Ett undantag utgöres av denna herdedikt och en redogörelse för densamma är därför på sin plats.

Scenen är en äng, där fyra små herdar och en herdinna uppträda, bärande åtminstone de förra nog så egendomliga namn för utövarne av deras yrke. Det är Orléantin, Angelot, Navarrin och Guisin, under vilken lätta förklädnad döljas hertigen av Orléans, sedermera Henrik III, dennes yngre broder, hertigen av Anjou, vanligen i historien känd

under namn av hertigen av Alençon, den lille kronprinsen av Navarra, sedermera Henrik IV och slutligen hertig Henri de Guise. Herdinnan är Margot eller Marguerite de Valois, Henrik IV:s blivande gemål, den tredje i ordningen av seklets ryktbara prinsessor med detta namn.

De överenskomma om en sångartävling och utsätta var och en ett pris, Orléantin en tam hjort, Angelot en bock, som går i spetsen för hans hjordar, Navarrin en konstrikt smidad bågare, Guisin en herdepipa och Margot en trast. I tur och ordning förhårliga de sedan de tre konungabarnens fader, le grand pasteur Henriot (Henrik II), hans maka, nymfen Catin och rikta slutligt sina välgångsönskningar och förhoppningar åt Carlin, le grand pasteur de France (Karl IX). Två främmande herdor, som genomvandrat världen, framträda och förklara sig som skickliga hovmän ur stånd att tilldela någon av de tävlande de utsatta prisen, då alla de furstliga barnen sjungit lika förträffligt, men rikta där- emot i ord, som försiktigt tilläggas Katarina och Margareta av Savoyen, den unge konungens faster, visa råd och maningar till honom själv.

Men denna efter vår tids uppfattning mycket barnsliga iscensättning ger Ronsard tillfälle till intagande verser, fyllda av fin naturstämning, såsom redan Orléantins inledningsord:

›Icy de cent couleurs s'esmaille la prairie,
Icy la tendre vigne aux ormeaux se marie,
Icy l'ombrage frais va ses feuilles mouvant
Errantes ça et là sous l'haleine du vent,
Icy de pré en pré les soigneuses avettes¹
Vont baisant et suçant les odeurs des fleurettes,
Icy le gazouillis enroué des ruisseaux
S'accorde doucement aux plaintes des oiseaux.›

Men framförallt bevarar denna dikt ett pikant historiskt intresse, och dessa barns senare öden visa i sin fruktansvärda tragik, huru bräckliga de löften och förhoppningar voro, åt vilken den ger uttryck. Av de fyra herdarna skulle endast en, Angelot, dö en naturlig död. Av alla de fram-

¹ abeilles.

tidsförhoppningar, som dessa framburo om fred och lycka och en ny guldålder över landet under huset Valois' spira, skulle intet infrias.

Medelpunkten i Ronsards herdespel var emellertid den unge konungen. Han var vid denna tid en gosse på ungefär 15 år. Till namnet hade han förklarats myndig, men Katarina Medici fortsatte att regera i hans ställe. Han var uppfostrad i blind lydnad för henne, och icke minst Ronsard hade inskräpvt detta hos honom.

Karl IX har gått till eftervärlden med ett fläckat namn, oskiljaktigt förbundet med Bartholomei-natten. Sägner upp-vuxna ur tidens hatfullhet och omhuldade av protestan-ternas naturliga hämndbegär ha omspunnit hans rykte.

Det är icke lätt att ur Ronsards många dikter till ära för konungahusets medlemmar leta fram hans verkliga känslor för dessa. Han har som alla tidens skalder och lärde ägnat en oförställd beundran åt madame Marguerite, Henrik II:s syster, och han har om än ej i samma mån som Joachim du Bellay i henne sett sin beskyddarinna. Hans känslor för Maria Stuart ha redan berörts. Däremot är det väl mera osäkert, om någon verklig tillgivenhet knutit honom närmare till de övriga — med undantag kanske av hertigen av Orléans, Frans I:s son, vilken emellertid tidigt försvinner ur historien, och ännu en, nämligen Karl IX. Det barn, som till sin och Frankrikes olycka sattes på dess tron under ett av de mest stormiga skeden av dess historia, synes han ha omfattat, man vore frestad att säga, med en faderlig tillgivenhet.

Karl IX hade många egenskaper som förklara detta. Han hade ärvt sin släkts kärlek till litteratur och konst, han var full av ungdomlig äregirighet, han hade ett livligt och vaket sinne, han var frikostig och vänlig till sitt väsen, så ofta han icke gav vika för utbrott av häftighet, vilkas våldsamhet nästan varslade om sinnesförvirring. I trots härav är mildhet (*douceur*) en egenskap, som Ronsard, även sedan tiden skingrat många illusioner, gärna tillägger samma konung, som mången ännu i dag föreställer sig som en

blodtörstig tyrann. Ronsard återkommer så ofta härtill att man har svårt att tro det blott vara tomt hovsmicker. Att han till övermått var begiven på jakt och våldsamma kroppsövningar kunde knappast stämpas som ett fel hos en så ung furste.

»Sire, ce n'est pas tout que d'estre roi de France
Il faut que la vertu honore vostre enfance —»

så hade Ronsard i en längre dikt, full av kloka och visa råd, tilltalat det barn, som engång av hugenotterna skulle stämpas som en ny Nero.

Men barnet växer upp till yngling. När han 1570 fattas av kärlek till Anne d'Atri d'Aquaviva, är Ronsard färdig att besjunga den unga konungen och hans älskade. De om döpas till Eurymedon och Callirée. Se här ett porträtt av Karl IX vid 20 års ålder:

»Eurymedon entroit aux jours de son printemps:
Son plaisir, son deduit, ses jeux, ses passetemps
Estoyent par le travail d'honorer sa jeunesse:
Son corps estoit adroit, son esprit genereux,
Desdaignant comme un prince actif et vigoureux
De rouiller au logis ses beaux ans de paresse — —»

Men kärleken förändrar hans väsen:

»Il changea de nature, il devint en langueur,
Comme ceux, dont la fièvre est maistresse du coeur.
Il tiroit lentement de ses yeux une oeillade,
Il changea de pensers, de moeurs et d'actions,
Il portoit en l'esprit nouvelles passions
Et ne scavoit pourtant qui le faisoit malade — —»

Och konungen — säger Ronsard i en annan dikt i samma cykel — är mindre gynnad än han själv, när han älskar, ty Ronsard har då sin penna till tröst:

»Ma fortune en bonheur passe la vostre, Prince
Que vous sert maintenant vostre riche province,
Que vous sert vostre sceptre et vostre honneur royal?
Cela ne peut guerir en amour vostre mal,

Cela ne refroidit le feu qui vous allume:
 Où je suis soulagé par les biens de ma plume,
 Qui dischargeant mon coeur de mille affections,
 Emporte dans le vent toutes mes passions.
 Elle est mon secrétaire: et sans mendier qu'elle
 Je luy dy mes secrets, je la trouve fidelle
 Et soulage mon mal de si douce façon
 Que rien contre l'Amour n'est bon que la chanson.»

Men Eurymedons och Callirées lycka var kortvarig; redan i oktober 1570 förmäldes Karl IX med Elisabet av Österrike. Hennes bild skymtar blott flyktigt förbi hos Ronsard, kanske har en knappast väntad finkänslighet förbjudit honom att under ett och samma år besjunga både hennes och Callirées kärlekslycka.

Men nu stundade den avgörande vändpunkten i Karl IX:s liv. Bartholomeinatten var icke, som protestanterna i hämndbegär antogo och som katolikerna stundom i segerrus förklarade, på förhand planlagd. Den är ett verk av ögonblicket och av olyckliga omständigheter. Intet var Katarina, för att ej tala om hennes son, mer främmande, när de inbjödo de reformertas ledande män att övervara Henriks av Navarra bröllop med Margot, än att locka dem i bakhåll och döda dem. Bartholomei-natten är som de flesta stora förbrytelser ett verk av rädsla ja, av en vild panik-artad skräck.

Avund och fruktan voro på en gång de känslor som Katarina hela sitt liv hyst för sin mäktige måg, katolicismens stödjepelare i Europa Filip II. Hon älskade intet högre än att intrigera mot honom och i tysthet korsa hans planer. För intet pris ville hon lydigt inränga sig under hans ledning och detta så mycket mindre som hon innerst i sitt hjärta var utan någon varmare religiös övertygelse. Hon ville vara tungan på vågen i Europa och hämta fördelar från båda sidor. Varken för Filip II:s eller den katolska religionens skull var hon villig att uppge sina planer att placera någon av sina yngre söner vid den protestantiska Elisabets sida på Englands tron. Att den jungfruliga drott-

ningen var ungefär dubbelt så gammal som dessa beredde henne ej några bekymmer.

Men å andra sidan hade hon en dödlig förskräckelse att träda i öppen strid med Filip II. De maktmedel, varöfver han förfogade: Spanien, de outtömliga guldförråden i den nya världen, Nederländerna, Franche-Comté, Milano, Neapel och slutligen påvemakten och allt vad därtill hörde: bannlysning, inkquisition, jesuiter syntes henne oöfvinneliga. En strid med honom kunde kosta hennes son hans krona.

När nu Karl IX påverkad av amiral Coligny beredde sig att öppet understödja Filip II:s upproriska undersåtar i Nederländerna, fattades Katarina av en förskräckelse, som dödade varje annan känsla. Hon var icke för intet från Machiavellis land. Hon var långt ifrån grym eller blodtörstig, men att röja en människa ur livet, när statens eller rättare hennes barns välgång fordrade det, bekymrade henne icke mycket.

Med rätt eller orätt ansågs amiralen som anstiftare av mordet på hertigen av Guise. Det var blodshämnd mellan de båda mäktiga släkterna Guise och Châtillon. Det var icke svårt att övertala den mördades son, den lille Guisin från Ronsards herdespel, nu en oförvägen och beslutsam man på några och tjugo år, att hämnas sin faders mord. Men det mordförsök å Coligny, som utfördes på anstiftan av Katarina och Henri de Guise, misslyckades. Amiralen begär av konungen sträng undersökning och mördarens bestraffande, och Karl IX villfar detta.

Nu känner Katarina marken vackla under sina fötter. Hon sammanblandar allt, sin egen ära, sin ställning som Frankrikes verkliga regentinna, hon fruktar för sitt liv, måhända för sina barns krona, och långt i fjärran slutligt ser hon Filip II som något spöklikt, outgrundligt och oöfvinneligt. Det finns intet offer nog högt att ej förhindra amiralens och konungens förehavande.

Och så beger hon sig med sin älsklingsson, hertigen av Anjou¹ till konungen. Det är kväll, det skymmer redan

¹ Den blivande Henrik III, ursprungligen hertig av Anjou, sedermera

över Paris, en varm augusti-natt faller över den stora staden. Hon tillförsäkrar sig bistånd av konungens gunstling, Albert de Gondi och sålunda förberedd begär hon amiralens och de förnämsta hugenotternas liv.

Denna natt avgör Karl IX:s öde. I flera timmar kämpar han ensam med modern, brodern och gunstlingen, och det är först när hon föreställer honom att det gäller hans liv och hans krona, som han ger vika.

Detta är den roll, Karl IX har spelat i det olyckliga blodsbröllopet. Det är möjligt att han i ett anfall av förtvivlan fällt de ödesdigra orden att icke blott ledarnas liv måste tagas, men alla hugenotternas för att ingen måtte finnas kvar att hämnas de andras död. Det är i så fall hans samvetes röst, som på en bakväg smugit sig fram. Men att han skulle från en balkong i Louvre skjutit å de flyende hugenotterna förblir obestyrkt.

Det är bekant vilket jubel Bartholomei-natten framkallade i den katolska världen. Ett kort ögonblick gällde Katarina och Karl IX som katolicismens förnämsta stöd.

Men det fanns en som teg, och hans tystnad vart bemärkt. Det var Ronsard. Varken hans personliga tillgivenhet för konungen eller det katolska sinnelag, varpå han givit mer övertygande bevis än Katarina, kunde förmå honom att framträda. Konungens vän och huset Valois' hovskald räddade sin ära genom att tiga.

Hans sista dikt till Karl IX, medan denne ännu var i livet, är av ett helt annat slag än de föregående. Den har aldrig under Ronsards livstid tryckts, och det är väl sannolikast att han aldrig lämnat den åt konungen. Men i denna skildrar han med sorg och grämselse allt vad han måst uppleva under de sista åren: rättvisan begabbad, italienska lycksökare gynnade på allt sätt, statens inkomster förslösade, landet förnedrat och mitt under den allmänna nöden stora summor offrade på Tuileriernas uppförande. Ännu engång nalkas han i tonart och stämna Agrippa d'Aubigné.

vid Karl IX:s tronbestigning och efter denne hertig av Orléans. I regel benämnes han dock vid sin förra titel (Jfr ovan sid. 252).

Men han vill ej uppge hoppet att Karl IX, som ännu benämnes den bäste av konungar, skall kunna åstadkomma en ändring häri:

»Rompez vostre sommeil,
 Quand l'affaire est extremes,
 Et allez au Conseil
 Sans procureur vous mesme —»

en tydlig hänsyftning att själv taga rikets styrelse i sin hand.

Men denna uppmaning skulle, även om den nått Karl IX, varit fåfång. Katarina hade efter Bartholomei-natten förblivit fullkomligt lugn och oberörd. Hon hade till och med haft så liten uppfattning om innebörden av sina handlingar, att hon inom kort sökte återknyta sina förbindelser med Tysklands protestanter och drottning Elisabet som om intet hänt. Hon om någon njöt av en »robust samvittighet».

Icke så med Karl IX. Det är en påtaglig överdrift att samvetskvalen lagt honom i graven. Han har antagligen dött i en smygande lungsot, men sjukdomens utveckling har påskyndats av hans själslidande. På en enda natt ha hans unga äregiriga drömmar krossats, han har sett sitt rike översköljas av blod och sig själv utpekats som upphovsman till alla dessa olyckor och brott. Blek och tyst sjunker han samman, och de få år, som återstå honom, äro föga mer än en enda dödskamp. Han är ständigt förföljd av feber, och under feberdrömmar upprepar han åter och åter: »que de sang!» Med orden: »ma mère!» på läpparna, dör han. Hela hans liv är rymt i dessa båda ord. För sin mors skull har han låtit strömmar av blod flyta över sitt land, och dess mörka vågor ha till sist fört bort honom själv.

Så ändrar den lille Carlin sitt liv den 30 maj 1574.

VI. RONSARDS SENARE ÅR OCH DÖD. Huset VALOIS' UNDERGÅNG.

Karl IX:s död betyder en vändpunkt i Ronsards liv. Jag har redan nämnt, att det är vid samma tid, han gör slut på sin långvariga förbindelse, om man så får kalla den, med Hélène de Surgères:

•Je chantois ces sonnets amoureux d'une Helene
En ce funeste mois que mon Prince mourut:
Son sceptre, tant fust grand, Charles ne secourut,
Qu'il ne payast la debte à la nature humanine.•

Hélène de Surgères är den sista av Ronsards många passioner. Han är väl ej fyllda 50 år, men han löper nu definitivt in i ålderdomen.

Ingen av huset Valois' medlemmar hade varit Ronsard mer bevågen än Karl IX. Det är denne som sätter Ronsard i stånd att ägna sig åt författandet av hans stora hjältedikt, la Franciade, varav fyra sånger utkommo under konungens livstid. Hans efterträdare skulle icke visa sig lika frikostig. Det finns intet ont utan något gott. Bartholomei-natten, som påskyndade Karl IX:s död, har befriat Ronsards minnestecknare från den plågsamma uppgiften att genomplöja ytterligare ett 20-tal sånger av Franciaden — den skulle färdig ej innehålla mindre än 24 sådana. Dock bör Bartholomei-natten icke allenast tillskriva sig förtjänsten härav: även den kyla, varmed samtiden mottog detta misslyckade verk, har bidragit att minska Ronsards intresse för diktens fullbordande. Nog av, Francus hann på sin äventyrliga färd till Paris aldrig längre än till Kreta och Ronsard aldrig längre än till den fjärde sången.

På Frankrikes tron satt nu emellertid Henrik III. Man skulle föredragit, om Ronsard med någon större tillbakadragenhet uppvaktat denne — att alldeles avhålla sig härifrån var naturligtvis omöjligt. Varje yrke har sina förpliktelser och Ronsard var nu engång Frankrikes poëta laureatus och konungahusets officielle skald. Men det hade onekligen klätt honom bättre att åtminstone hålla sig något på avstånd. Det hade också besparat honom en missräkning. Ty Henrik III hade redan utsett sin hovpoet i Philippe Desportes, som åtföljt honom till hans polska kungarike och därifrån medfört en dikt full av bittra, ironiska, men ganska roande utgjutelser över Henrik III:s polska undersåtar och vilka väl återspegla även konungens känslor mot dem.

Förövrigt var Henrik III icke i samma mån som hans bortgångne bror en skaldekonstens vän och gynnare. Han var väl som Katarinas barn i allmänhet fint bildad, men vältalighet och filosofi voro hans huvudintressen. Han var själv en lysande talare, och hade ett upprört rike kunnat styras med ord, hade ingen varit bättre på sin plats än Henrik III. Nu var det i stället honom förbehållet att besegla huset Valois' undergång.

Nog av, varken konungahuset eller kärleksförbindelser knöto numera Ronsard till Paris. Han besökte väl då och då huvudstaden, vare sig för att göra sin uppvaktning vid hovet eller för att hälsa på sina litterära vänner. Men allt långvarigare blevo uppehållen i hans abbotstift i Loire-dalen. Här sysselsatte han sig företrädesvis med att till sina blivande kommentatorers och utgivares förtvivlan ändra, förkorta, påöka eller rent av kassera sina dikter. Det finnes ingen mer besvärlig författare än Ronsard, i det att hans dikter föreligga ofta i ett flertal olika skepnader och det är icke alltid sagt att hans förändringar varit förbättringar. Vissa av hans nu högt skattade dikter, som i Frankrike äro var mans egendom, ha av honom på ålderdomen skoningslöst kasserats.

Man tycker att han skulle ha kunnat vara en lycklig

man. Han hade nått ett rykte som ingen fransk skald före honom. Han intog i Europa ungefär samma ställning som Voltaire i det 18:de och Victor Hugo i det 19:de århundradet. Den bildade världen så långt denna då sträckte sig lyssnade med uppmärksamhet till varje ord, som utgick från hans läppar. Och hans författarskap hade icke, såsom hans far spått honom, medfört någon »påle famine»; i sina vackra abbotstift satt han välbärgad och skyddad mot alla bekymmer för sin utkomst.

Men lycklig var han knappast. Kärleken hade för honom mer än för de flesta varit ett livsvillkor, men nu fanns ingen vid hans sida, som delade hans ungdoms minnen, och ingen vänlig hand kom elden på hans hård att livligare flamma upp.

Sjuklig hade han varit sedan ungdomen, och vid 50 års ålder var han redan en gubbe. Allt mer och mer hem-söktes han av gikt. Hade han förut tillbringat sömnlösa nätter i kärlekens lycka eller oro, var det nu den prosaiska gikten som drev sömnen från hans läger. Han magrade och sjönk ihop. Den samtida bröstbild av honom, som förvaras i museet i Blois och vilken är en avgjutning av den som engång prytt hans grav, visar en böjd gubbe med utmärklade ansiktsdrag och sjukligt tunna tinningar. Hans egna ord tala ett ännu tydligare språk:

»Je n'ai plus que les os, un schelette je semble,
Decharné, denervé, demusclé, depoulpé
Que le trait de la mort sans pardon a frappé.
Je n'ose voir mes bras que de peur je ne tremble

Adieu plaisant soleil, mon oeil est estoupé,
Mon corps s-en va descendre où tout se desassemble.»

Det är sant att denna sonett har skrivits blott några få dagar före hans död.

Men vad som mest förmörkat hans ålderdom är säkerligen händelsernas utveckling i hans land. Han hade alltid varit en varm fosterlandsvän och han hade, som det var helt

naturligt på hans tid, med fosterlandets öden på det närmaste sammanknutit konungahusets. Men alla officiella lov-sånger till trots kunde Henrik III:s svagheter och laster icke undgå Ronsard. Allmänt tillskrivas honom några sonetter, som ställa denne, den sista Valois, i den skarpaste belysning. Detta porträtt av Henrik III kan nästan sättas vid sidan av det som d'Aubigné med mästarehand uppdrar i »Les Tragiques». Men medan d'Aubigné har jublat över att ställa vid skampålen sina trosförvanters förföljare och gått till verket med något av samma patos, som det varmed Israels profeter bestraffade sina lastbara konungar, har säkert handen darrat på Pierre de Ronsard, när han tecknade sin bild av den olycklige fursten.

Hade seklet förut i hans ungdoms dagar tyckts honom »un siècle d'or» kallade han det nu med bitterhet ett sekel av fördärv, av barbari och smuts. Och sådan är renässansen att dessa benämningar med lika rätt kunna användas därå.

Han har upplevat den händelse, som efter några år av relativt lugn i det olyckliga landet, åter kom inbördeskriget att blossa upp. År 1584 avled den yngste av Henrik II:s och Katarinas söner, hertigen av Alençon. Han föll liksom sin bror Karl IX ett offer för lungdot. Då konungen var barnlös och icke synes äga hopp att erhålla någon son, var därmed tronföljdsfrågan öppen.

Denna kunde väl synas klar och enkel. Närmaste arvtagaren till kronan var obestridligen Henrik III:s sväger, konungen av Navarra i egenskap av ättling i rakt nedstigande led från en Ludvig den heliges yngre son och således efter den kungliga grenens utslocknande chef för huset Capet. Men Henrik av Navarra var reformert. Hela Frankrike delade sig i tre läger: de reformerta, som naturligtvis med förtjusning erkände den nye tronarvingen, de moderata katolikerna och till dessa hörde konungen själv, som önskade Henrik av Navarra till sin efterträdare, men endast under villkor att han överginge till den katolska läran, och slutligen de stränga katolikerna med hertigen av

Guise i spetsen, som på intet villkor ville erkänna en avfälling som tronarvinge och som till namnet slöto sig kring Henrik av Navarras ålderstigne farbror kardinalen av Bourbon, men i själ och hjärta hyllade hertigen av Guise, vilken gjorde anspåk på att nedstamma från Karl den store. Ronsard hade, såsom jag nämnt, på 1560-talet under stridens hetta något avlägsnat sig från den mer moderata hållning, han i början intagit gentemot hugenotterna. Man finner till sin glädje att han mot sitt livs afton åter nalkas sin ursprungliga uppfattning. Hans ståndpunkt är icke Ligans — hertigens av Guise anhängare —, utan alla hans framtidsförhoppningar riktas mot Henrik av Navarra.

•Il est haut de courage
 Prompt et actif, il est caute, il est sage
 Bref c'est un foudre, un astre des combats.▪

Det är den blivande Henrik IV, som Ronsard tecknar med dessa ord. Endast av honom kan räddning väntas ur det nuvarande tillståndet:

•Ah, que de feux, que d'horribles alarmes
 Que de pitié, que de sang, que de morts!
 Que d'étrangers ancreront à nos ports!
 Tout est perdu, la France est à son terme.▪

Det ges för Ronsard endast en utsikt till räddning och det är att Gud —

•fait descendre en l'esprit d'un tel Roy
 Son esprit saint pour le ranger à soy.▪

Även Ronsard fordrade således Henriks av Navarra omvändelse. Men denna lät än så länge vänta på sig. Konungen av Navarra var mån om sin värdighet och ville ej ha sken av att för en krona ha offrat sin tro. Kunde han blott bli övertygad ha orätt, vore det en annan sak. Men denna lösa förhoppning var ej nog för katolikerna.

Ronsard fick nätt och jämt se den sista avgörande stri-

den flamma upp. Under år 1585 avtogo hans krafter synbart. Hans lidanden blevo allt svårare att bära.

»Pour chasser mes douleurs ameine-moy la mort!
Ha mort, le port commun, des hommes le confort,
Viens enterrer mes maux, je t'en prie a mains jointes!»

Den 27 december 1585 blev denna bön uppfylld.

* * *

Om Ronsards liv hade förlängts blott ännu några få år, skulle han ha upplevat slutet på det stora sorgespel, vari han själv utfört en ej obetydlig roll. Föga mer än ett år efter hans död nåddes Frankrike av underrättelsen att Maria Stuart, som Ronsard älskat och beundrat över allt, slutat sitt liv på schavotten. Samtidigt lägga sig skuggorna allt mörkare över den siste Valois. I oktober 1587 vinner Henrik av Navarra sin stora seger vid Coutras. Men en annan fiende, mäktigare än protestanternas ledare, väntar Henrik III i hans eget läger; det är Ligan med hertigen av Guise i spetsen och bakom honom Filip II och påven. En revolutionär strömning går genom hela Frankrike framkallad av ovilja över konungens dåliga styrelse och av förakt för hans person samt underhållen av katolsk fanatism. Driven till det yttersta ser Henrik III ingen annan utsikt att rädda sig än genom att låta mörda hertigen av Guise. Undersåten hade vuxit konungen över huvudet. Det är denna mordscen, som är oåtskiljaktigt förbunden med slottet i Blois; stryk bort ur ögat den falska restaurering, som fördärvat slottets inre, och man ser framför sig, hur i den kalla decembermorgonen konungen med sina sneda ögon, sin pärlkantade mössa och sina stora örhängen står lurande bakom ett draperi, medan hertigen på hans kallelse skrider förbi för att några steg därifrån finna döden för de väntande mördarnas dolkar.

När detta skedde, levde ännu Katarina Medici, men hon låg sjuk i slottets nedre våning, och mördarna hade erhållit tillsägelse att gå tysta för att ej störa den gamla konunga-

modern. Men efter mordets fullbordan träder sonen in till henne för att meddela det skedda under förklararen att han nu åter är konung i sitt rike. Men Katarina, skarpsyntare än han, frågar förskräckt vad han gjort. Hon drog sig ej för ett mord, om det gällde, men det skulle vara ett sådant, som kunde bära sina frukter. Den rådsnarhet som alltid stått henne till buds i de mest förtvivalade lägen, sviker henne väl ej heller nu, men knappast har hon kunnat bibehålla sin sedvanliga optimism. Hon har icke kunnat undgå att känna, att hennes långa liv, fullt av arbete och möda, fullt av ränker och brott, har varit förgäves. För henne är intet mer att göra i världen, och efter några vecor utandas hon sin sista suck.

Men nu bryter stormen lös över Henrik III. Hela det katolska Frankrike vägrar att erkänna honom som sin konung, och hans enda räddning är att söka sin tillflykt hos kättaren och rebellen Henrik av Navarra. Det är skada att historiska tavlor i regel äro så ledsamma, ty man kan ej tänka sig något bättre ämne för en sådan än sammanträffandet vid Ludvig XI:s halvt förfallna slott Plessis les-Tours mellan den siste Valois och den förste Bourbon av konunganamn, den förre i sin utsökta men kvinligt förvekligade elegans och den senare i sin slitna och krutrökssvärtade tröja kommen direkt från fältlägret. Under beskydd av Navarras segerande och stridsvana trupper hade Henrik III säkerligen ännu engång kommit i besittning av sin huvudstad, men utanför dess murar faller han för Jacques Clément's hämnande dolk och dör efter att under sina sista timmar genom resignation och lugn värdighet inför det oundvikliga sökt återköpa ett helt livs vanära. Så har liksom i ett Shakespearskt drama alla de som fyllt scenen med sina lidelser och sina brott, en efter en röjts undan, och Henrik IV, från nu icke blott Navarras men också Frankrikes konung, kan stiga fram för att utföra det försoningens och pånyttfödelsens verk, som skulle bli hans livsgärning.

Hade endast ytterligare fyra år blivit Ronsard beskärda, skulle han ha upplevat allt detta. Han, som redan varit

vittne till huru Carlin och Angelot i blomman av sin ålder ryckts bort, skulle ha sett Guisin mördas av Orléantin och denne i sin ordning falla ett offer för en mördare. Skulle han haft mod att kunna ens för sig själv upprepa de till huset Valois riktade ord, han engång tillagt Margot, den redan halvt förskjutna drottningen med det fläckade ryktet:

•Je te salue heureuse et feconde maison,
Qui fleurit en tout temps sans perdre ta saison•?

VII. RONSARDS EFTERMÅLE. SLUTOMDÖME.

Det är icke de andar, som satt sin samtid i rörelse förunnat att få ro och glömska i graven. De leva även efter döden ett liv fullt av växlingar. De få alltjämt, även sedan deras kropp förmultnat, röna motgångar eller fira triumfer. Om få gäller detta mera än om Ronsard.

Under de sista åren av sitt liv hade han väl fått en känning, även han, av modets nycker, men om han än ej fullt var det uppväxande släktets skald, var hans rykte som Frankrikes och samtidens främste författare vid hans död obesträtt.

I det liktal, som hölls över Ronsard av en ung från protestantismen nyss omvänd präst, som skulle uppstiga till kyrkans högsta värdigheter, den blivande kardinal du Perron, säges Ronsard överträffa alla andra skalder, vare sig levande eller döda. Ty somliga hade väl utmärkt sig i *en* diktart, såsom Homeros i den episka eller Pindaros i den lyriska, men det fanns ingen utom Ronsard, som var mästare i dem alla. Och hans namn skulle evigt leva och hans diktning evigt blomstra upp på nytt, så länge franskt språk talades. Dessa ord återgävo säkert den allmänna meningen hos de då levande. Men varje författares, varje konstnårs minne genomlöper alltid en svår period, sedan de första hyllningar, som ägnats den avlidne, ha tystnat. En ny tid växer upp med nya ideal och strävanden, och den åtminstone skenbara motsats, vari varje släkte befinner sig till det närmast bortgångna, skärper ögat för dess fel och gör sinnet blint för dess förtjänster.

Så gick det även Ronsard. Ett eller annat decennium senare intog François de Malherbe samma centrala ställning

i den franska diktningen som engång Ronsard. Malherbe åsyftade framför allt att ge strofbildningen och versens byggnad överhuvud en fast och säker form, likasom språket nödig ans. Men särskilt på det senare området brast det Ronsard onekligen mycket. Hans satsbyggnad är godtycklig, hans rim ofta nog vårdslösa och lättköpta, hans ordförord tillökade enligt teorier, vars utläggning skulle föra för långt, med en mängd delvis nyskapade ord som aldrig lyckats vinna burskap i språket. Man kan blott beklaga att de många diminutiver, varav han begagnade sig och med vilkas hjälp han ofta ger versen en gratiös och musikalisk klang, så fullständigt underkänts av den moderna franskan, medan de, som bekant, i det italienska systerspråket kommit till rik användning. Men Malherbe, som hade något av en torr skolmästare, fattade intet av allt det naturliga behag, som utmärker Ronsard, utan satte som en sträng lärare bock vid bock i kanten av hans verk, strök över långa partier såsom värdelösa och slutade med att på en fråga av en inställsam lärjunge, om verkligen så mycket återstode, som vore njutbart, stryka ett brett streck över hela Ronsards verk, sida efter sida. Som Malherbe skrev lika enväldigt lagar i diktens värld, som några generationer senare Boileau, smält hans omdöme så småningom även in i det allmänna tänkesättet. Redan 1640 kunde Jean Louis de Balzac i ett brev till Chapelain, fråga denne, om han ej använt epitetet »stor» om Ronsard i ironisk avsikt; han kunde för sin del ej finna honom stor i annan mening, än den som anges i ordspråket: *magnus liber, magnum malum*. Det stora seklet med dess brist på sinne för stämningslyrik, med dess stränga disciplin och lagbundenhet var lika litet ägnat att förstå Ronsard som det följande seklet med dess lärodikter och dess nyttighetspoesi. Så sjönk han allt mer i förakt, och det sades att den bästa tjänst man kunde göra Ronsard var att glömma honom.

Det var icke så Ronsard hade tänkt sig världens gång. Ingen har mer naivt förhärligat om icke sig själv så sin konst; ingen har varit mer säker om att vinna odödlighet,

icke endast åt sig själv, men åt allt som hans diktning berörde med sin trollstav: konungar, statsmän, krigare och först och främst alla de kvinnor, som fått hans kärlek. Ingen har mer älskat att besjunga sin grav, och han har prisat lycklig den plats, där hans ben skulle vila, och han har utmålat icke en, men många gånger, hur dit skulle vallfärda traktens »herdar och herdinnor» och först och främst alla älskande, som i den dödes sånger skulle finna en evigt förnyad tolk åt sina känslor. Han har med frikostig, om än med något skiftande hand åt de många föremålen för sin kärlek utdelat äran att få deras döda stoft innesluten i den hyllning, som skulle ägnas honom och hans grav. Och nu låg han där bortglömd och förgäten, och till råga på allt, när revolutionens stormar bröto in över landet, skövlades hans grav.

Men även för honom skulle uppståndelsens dag gry. Det har ofta anmärkts, som en egendomlighet, att det var romantikerna, som grävde upp ur glömskan den man, som dock var den klassiska diktningens grundläggare, och man har sökt det verkliga motivet i deras önskan att överallt finna angreppspunkter mot den förhärskande smakriktningen, som utdömt Ronsard. Men det fanns likväl tillräcklig beröring mellan dem och Ronsard — framför allt det personliga draget i hans och deras diktning, det gemensamma betonandet av känslans rätt och natursvärmeriet — för att man ej behöver anlita någon annan förklaring. Nog av, det var Sainte-Beuve förbehållet att år 1828 utge en volym »oeuvres choisies» av Ronsard försedd med ett företal av honom själv. Detta företal är betecknande, Sainte-Beuve säger sig där våga ett sista försök att vilja rädda Ronsard undan glömskan. Utfaller även det till hans nackdel, är han, Sainte-Beuve, benägen att tro att han har misstagit sig i sitt omdöme om Ronsard. Mer ödmjukt kunde den store kritikern ej lägga sin och Ronsards sak inför allmänhetens dom, det är nästan som om han på förhand gav den förlorad.

Men han vann sin talan. År 1828 hade mer än 200 år förflutit utan att någon upplaga av Ronsards verk utgivits.

Sedan dess har den ena fullständiga upplagan efter den andra utkommit; redan föreligga tre sådana, och den fjärde lär vara under utarbetande. Kritiken har allt mer och mer vänt sina blickar till Ronsard liksom till renässansdiktningen överhuvud och alla skiftningar av skaldens verk, alla detaljer i hans liv ha underkastats en uttömmande behandling, och han gäller nu för en av den franska diktens storheter av första ordningen.

»Il faut aimer, maitresse, quelque chose au monde» — säger Ronsard i en av sonetterna till Marie Dupin. Ronsard har älskat mycket här i världen; han har älskat vetande och dikt och musik och målning och väl även, förtrogen vän som han var med Louvrens store byggmästare Lescot, arkitektur, han har älskat blommor både de vilda och de som han själv ansade i sina trädgårdar, han har älskat sitt land och känt sitt hjärta klappa av oro för dess framtid, han har först och främst älskat kvinnan och hennes fågring. Den som har älskat allt detta i världen, har ej levat ett tomt liv, och den som tillika vetat att ge uttryck åt dessa känslor i ett språk, som väl någon gång är konstlat och tyngt av all mytologiens visdom, men så gott som alltid melodiskt och behagfullt, den har för evigt inskrivit sitt namn bland diktens store, och han behöver ej frukta att gå en ny glömskans och missaktningens tid till mötes. Det är sant, där finns döda punkter i hans diktning; där finns gott om »ödemarken» däri, som Madame de Sévigné sade om sina brev, och vidsträckta sådana, men där finns också oaser med evig grönska och alltid spelande källsprång.

Det var en farlig teori, på vilken Ronsard byggde sin diktning. En imitation, från vilken litteratur den än må vara, framföder allt för lätt döda konstverk utan inre liv. När Joachim du Bellay säkerligen i fullt samförstånd med Ronsard framställde denna teori, glömde de båda att intet är stort i konsten, som ej är ett fullödigt uttryck för den skapandes egen personlighet. Det är också onekligen ett fel i Ronsards verk att så många ansikten titta fram vid hans eget. Man vet icke alltid vad som verkligen är hans

eller endast lånegods; och man känner sig ibland främmande inför en diktare, som även när det gäller återgivande av vad man skulle tro vara uttryck för hans mest personliga känslor emellanåt nöjer sig med ett efter berömda mönster skickligt utförd hantverk. Vad han skapat, erinrar någon gång om en sorgfälligt utförd restaurering av en förgången tids halvt i ruiner fallna byggnad. Det rymmer därför också åtskilligt som är oäkta. Men Ronsards egen personlighet var dock stark nog att på många punkter, icke alla, genombryta de skrankor som han själv upprest för sig. Han utvecklade sig därhän att imiterandet av de gamle eller italienarna blev till ett par kryckor, som hjälpte barnet att gå, men som den fullvuxne kastade bort. När han var som bäst, när han var helt sig själv, har han åstadkommit skapelser, som verkligen besitta det odödliga liv han själv gärna tillade dem.

Gamle mästare! Det världsrykte, som du engång åtnjutit, lär du väl knappast åter komma i besittning av. Det är så många röster som talat, sedan du gått till vila. Kanske förnimma vi i din dikt icke nog av det grubbel, som alltid följer människorna, eller av de drömsyner, vari de omkläda sin längtan till det oändliga. Den maning, som du så ofta framställt i bevingade ord: grip dagen i dess flykt och njut av vad den skänker, är oss icke enbart tillfyllest. Men du förblir till alla tider kärlekens och naturens skald, och därför skall också släkte efter släkte om ej vallfärda till din grav, dock åter och åter söka tillbaka till din diktning.

På din fäderneborg läses ännu i dag den inskrift, som din fader satte bland så många andra: *Voluptati et Gratiis*. Över det renässans-slott, som även du har byggt dig, men i diktens värld, stå samma ord ristade.

AGRIPPA D'AUBIGNÉ.

AGRIPPA D'AUBIGNÉ.

I. HANS LIV. RELIGIONSKRIGEN.

Det finns personer, som till den grad förkroppsliga den tid, varunder de levat att man blott behöver att för minnet återkalla deras namn för att hela deras tidsålder skall framstå levande för ögat. En sådan är Agrippa d'Aubigné. Hans namn är oskiljaktigt förbundet med reformationens historia i Frankrike och särskilt med allt vad de mera än trettio-åriga religionskrigen rymma på engång av ofördragsamhet och självuppoftning, av trosfanatism och martyrskap, av mörka brott och brinnande hängivenhet. Han är på engång krigare, skald och profet, och i dessa skilda framträdanden bildar han en så sluten enhet, att man icke kan lösgöra någon av dem från de andra utan att spränga itu hans liv och hans karaktär. Han är krigare för att försvara reformationens sak, han är skald för att besjunga den och slå ned sina motståndare, han är profet för att sia om dess seger.

Han är vidare en av de mest helgjutna personligheter historien känner. Sådan han är som tio-årig gosse, när han trotsar döden för »saken», »la cause» varmed hugenotterna helt kort benämnde allt det för vilket de kämpade, sådan är han i sin ålders dagar, när han landsflyktig lever blott för att värna samma ideal, som han omfattat allt sedan gossåren. Intet i livet köpes utan uppoftning, och en sådan helgjuttenhet, en sådan trofasthet som hans har icke kunnat vinnas utan begränsning i uppfattningen. Det är nu engång så, att det gemenligen endast är skeptikern, som i själ och hjärta är fördragsam. Och Agrippa d'Aubigné var minst av allt en skeptiker.

Han tillhörde en gammal, om än icke mera framträdande adlig familj, som med Agrippas far hade överflyttat från Loire-dalen, där den ursprungligen varit bosatt, till Saintonge. Det är det bördiga vingårdsland, som breder ut sig mot havet, omedelbart norr och öster om Girondes mynning. Det är trakter, där solen brinner het och klimatet fostrar på engång hetsighet och glättighet. Och i dessa nejder hade man på Agrippas tid blicken mindre riktad mot det avlägsna, katolska Paris än mot det lilla närbelägna, protestantiska hovet i Pyreneerna. Adeln hade behållit mera av oberoende och självständighetskänsla än i de delar av landet, som omedelbart stodo i beröring med konungamakten och dess representanter. Överhuvud var södra Frankrike — och är så än idag — ett av reformationens huvudsäten.

Det var här, icke långt ifrån den lilla staden Pons, som Agrippa d'Aubigné den 8 februari 1552 kom till världen. Fadern hade ej långt innan sonens födelse övergått till reformationen; han skulle bli en av dess ivrigaste anhängare och hann så långt som att bliva konungens av Navarra kansler. Modern dör samtidigt med att hon givit gossen livet; och Agrippa får snart en styvmor, som icke alltför vänligt tar hand om den lille.

Han skickas föröfrigt snart ut på egen hand till Paris för att förvärva sin bokliga bildning, och denna skulle icke bli ringa. Han är lika brådmogen på detta område som på andra. Vid sex-års ålder läser han redan hebreiska. Att han inviges i alla tvistpunkterna mellan de båda stridande kyrkorna faller av sig själv, likasom han uppfostas att se dem med faderns ögon. Han skulle också tidigt nog få insikt om att detta var icke några akademiska spetsfunderigheter allenast utan att det gällde ting så heliga att envar måste vara beredd att sätta sitt liv som insats. Det var den hårda lärdom som tiden gav.

Under Frans II:s korta regering (1559—1560) inträffar den s. k. sammansvärjningen i Amboise. Konungen, en obetydlig gosse på 16 år, som från vaggan bär på de hemliga sjukdomsfrön, vilka Valois-rnas och Mediceernas blod synes

ha fostrat, står helt och hållet under inflytande av sin gemål, Maria Stuarts morbröder, hertigen av Guise och kardinalen av Lothringen, båda ivriga katoliker. Förföljelsen mot de reformerta bedrives strängare och mera systematiskt än någonsin. Prinsarna av blodet, konungen av Navarra och hans yngre bror, prinsen av Condé äro såsom mer eller mindre lutande mot den nya läran uteslutna från all andel i rikets styrelse. En reformert adelsman, La Renaudie, bakom vilken troligen står den handlingskraftige och äregirige prinsen av Condé, gör upp planen till en vittutgrenad sammansvärjning för att bemäktiga sig de båda Guiserna och således undandraga konungen deras inflytande. Men sammansvärjningen förråddes av en av deltagarna och bestrafades med skoningslös stränghet. Galgarna kring Amboise, där den unge konungen vistades, voro icke talrika nog för att ge plats åt de dömda; slottets tinnar och portar måste också anlitas för samma ändamål. En vårdag 1560, under det de avrättades lik ännu svajade för vinden, kom den åtta-åriga Agrippa förbi Amboise färdandes ihop med sin far till Paris. Denne kunde icke återhålla sin rörelse; han lade sin hand på gossens huvud med orden: »Mitt barn, ditt huvud må lika litet som mitt skonas för att hämnas dessa hedersamma män; om du undandrar dig det, skall du få min förbannelse». Det är med dessa ord och med trosfrändernas lik inför ögonen som det åtta-åriga barnet inviges till sin livsgärning.

Två år därefter bryta religionsstriderna ut i öppet krig. Agrippas lärare, Mathieu Beroalde känner sig icke säker i Paris utan flyr med sin familj och sin lärjunge i riktning mot Orléans. Den lille Agrippa — det är hans egen, på ålderdomen författade levnadsskildring, som jag följer — gråter över att ha lämnat sin lugna studiekammare. »Min vän», säger läraren, »känner du icke lyckan att redan vid dina år mista något för honom, som har givit dig allt.» Lärarens ord likasom faderns nyss anförda återspegla bättre än något annat andan i den stridande kalvinismen.

Under denna flykt faller Agrippa i katolikernas händer

han hotas med bålet men svarar blott att avskyn för mänsan förkväver rädslan för bålet. Han tjusar sina fångvaktare med att mitt under farorna dansa för deras ögon, läraren förbereder honom redan på döden, men rörd av gossens mod öppnar en av fångvaktarna under natten fängelsedörarna, och de undslippa lyckligt till Montargis.

Hit hade hertiginnan Renée av Ferrara, Ludvig XII:s och Anne de Bretagnes dotter, på sin ålders dagar tagit sin tillflykt, förskjuten för sin religiösa tro av sin egen son. Så konungadotter hon var, hade även hon fått röna den förföljelsens ande som gick över världen. Hon, som engång hade skänkt Clément Marot i hans trångmåls dagar en tillflykt, skulle sålunda på sin levnads höst sammanföras med den man, som långt mer än den flyktige Marot skulle bli reformationens skald och stridskämpe.

Den gamla hertiginnan tog vänligt emot flyktingarna, och Agrippa fick sitta vid hennes fötter och under tre dagar underhålla henne med »ungdomliga (jeunes) utläggningar» om dödsförakt. Barnets karaktär och tidens allvar beröva denna scen det löjliga den eljest skulle äga. Nu är den i stället ett bidrag, även den, till tidens karaktäristik.

Under de följande åren uppehåller han sig i Genève för sin uppfostrans fullbordan. Fadern dör år 1563, och han står ensam i livet. Han studerar både teologi och filosofi och matematik, men några ungdomsstreck komma honom att lämna Genève, och i Lyon, dit han beger sig, fattas han, där han ensam och utan tillgångar står på bryggan över Saône, av självmordsplaner, men tanken på evigheten håller honom tillbaka. Och nu — han är 15 år — bryter 1567 det andra religionskriget ut. Hans plats i ledet är given, och från nu är hans liv under mera än 30 år förbundet med dessa väl ofta avbrutna, men ständigt på nytt uppblussande inbördeskrig. För att följa hans liv har man hädanefter två källor, i det han utom den redan berörda skildring han givit av sitt liv, även skrivit ett digert historiskt verk (Histoire universelle) över händelserna från seklets mitt och fram till Henrik IV:s död och vilket således omspannar hela det lång-

variga inbördeskrig, där han själv spelat en av huvudrollerna på den kalvinistiska sidan.

Att följa Agrippa d'Aubigné på hans mer än 30-åriga krigarebana är icke min avsikt. Det är icke heller nödvändigt. Man behöver icke fördjupa sig i alla de enskildheter, som tillsamman bilda en av de mest tragiska, en av de mest blodiga epoker i Frankrikes historia. De äro, alla skiftningar till trots, av en tröttande enformighet, likasom för övrigt d'Aubignés eget verk. De tala om en mångfald fredsslut, där en mer eller mindre vidsträckt religionsfrihet utlovas, och om ett ständigt återuppblossande av fientligheterna. De tala om dödsförakt och hjåltedåd, sådana som endast hängivenhet till ideella mål kan fostra, men i de religiösa lidelsernas mark spirade också grymhet och trolöshet. Kriget upplöser sig ofta i en sorts guerillakrig, där stad kämpar mot stad, by mot by och slott mot slott. Regelbundna slag — och i dessa draga alltid hugenotterna ända till Henrik IV:s framträdande det kortaste strået — äro jämförelsevis fåtaliga, men i stället förekomma skärmytslingar, överrumplingar, fästens intagande av en handfull folk, såsom när det välbefästade slottet i Angers, som ännu i dag imponerar genom sin storlek och sina väldiga murar, år 1585 intogs av en skara hugenotter på endast 16 man, och slutligen planlösa strövtåg genom landet, iscensatta än av det ena än av det andra partiet och regelbundet följda av plundring och förödelse. Över det hela vilar som ett aldrig skingrat moln blodsångorna från Bartholomeinatten.

Redan den händelse, som ger anledning till det första religionskrigets utbrott är betecknande. Hertig François de Guise drar med sitt följe av adelsmän och tjänare genom den lilla byn Vassy i Lothringen, där en skara reformerta äro samlade i en lada för att fira sin gudstjänst. Hertigens folk angripa de reformerta, de svara med att barikadera ladan. De övermannas och ett blodbad uppstår. Det är egentligen i strid med hertigens avsikter; han sökte vid denna tid ett närmande till de tyska protestanterna och var

stadd på återfärd från en sammankomst med dessas ledare. Men de religiösa lidelserna äro mäktigare än alla politiska beräkningar; de äro som en eld, som ständigt brinner under askan och som släckt på ett håll flammar opp på det andra.

Det är icke lätt för en eftervärld att göra upp räkningen mellan de stridande och att bestämma, vilkendera av dem gjort sig skyldig till de värsta grymheterna. Om det ofta nog förefaller som om det var katolikerna som ha de grövsta försyndelserna på sitt samvete och framförallt Bartholomeinatten, får man icke glömma att det i allmänhet voro de som sutto inne med makten. I början är det utan tvivel katolikerna, som äro de utmanande. Blodbadet i Vassy följes av ett liknande i Sens. Vid denna tid nöjde sig de reformerta med att utgjuta sitt raseri på kyrkornas bilder, vilket särskilt uppeggade motståndarnes hämndlystnad, och på de döda. Ludvig XI rycktes upp ur sin grav, och ej heller skonades den som gömde kvarlevorna av hans dotter, den fromma Madame Jeanne de France, Ludvig XII:s förskjutna gemål, likasom om hon icke i livet haft nog av lidanden och förödmjukelser att bära på. Men intet finns som så smittar av sig som grymhet, och intet tänder denna så lätt som rädsla. »Man kunde» — jag anför några ord av d'Aubigné i hans *Histoire universelle* — »såga om dåtidens fransmän, att var och en för att rädda sitt liv och andas en flyktig stund gjorde sig till följesven åt bödeln.» Under de följande religionskrigen ha de reformerta gripna av en naturlig hämndlystnad icke givit motsidan mycket efter. D'Aubigné själv förtäljer att under det andra religionskriget (1567—1570) voro de reformerta som inkarnerade djävlar. Det är under samma krig, som han nära döden vaknar till självbesinnelse över de dåd vari han deltagit och särskilt däröver att han icke hindrat oskyldigas mördande. Han bekänner detta under sin sjukdom och han tillägger: denna sjukdom förändrade honom fullständigt och återgav honom åt sig själv.

Denna bekännelse vittnar om hans ärlighet, men hans krigföring har säkerligen varit i stil med tidens. Kanske

har han blott velat ange att han icke vidare förde krig mot oskyldiga, vapenlösa och kvinnor. Redan detta betyder alltid något. Men betecknande nog tar han i sitt stora historiska verk i försvar en katolsk anförare, som låtit nedhugga en hel besättning i en erövrad stad. Det är krigets rätt, säger han med en axelryckning. Det talar gott för den opartiskhet, vartill han som historiker söker höja sig att han fäller detta ord till förmån för en man ur det andra lägret, men det talar även högt om krigets lagar sådana de voro. En annan gång anmärker han, hurusom efter de reformertas intagande av Niort plundringen skedde »avec une merveilleuse modestie». Invånarna i Niort hade med den »fräckhet» de alltid visat mot de reformerta förtjänat värre.

Sådan var tiden. Man måste något känna till den för att förstå den hårda, den skoningslösa och likväl varmhjärtade stridsman som Agrippa d'Aubigné var. Man måste se honom mot bakgrunden av flammande städer och slott, skövlade fält, hängda eller annorledes mördade trosfränder, floder, som liksom isflakar förde med sig kallnade människolik, och gravar, som vittnade om att icke ens de döda skonats.

Vilddjuret i människan hade frigjort sig, och vad som är det beklämmande — då som eljest bröt det sig löst, därför att så starka röster från en sfär högre än den vardagliga talade till människorna. Men det är också detta som skänker ett försonande skimmer åt denna brottens och lidelsernas tid. De offrade, dessa människor, liv och egendom för sin övertygelse utan att räkna med någondera. De förmögnare bland de reformerta gävo sitt bordsilver, soldater och betjänter ryckte lös sina öronringar, åttio-åringar sågos på slagfälten (Histoire Universelle). De gingo till strids, d'Aubigné och hans soldater, under bön och åkallan. Innan slaget vid Coutras knäböjde de reformerta under anropande av sin Gud. När d'Aubigné en gång föll i motståndarnes händer, skedde detta så hastigt, att han blott hann att framsäga »un mot de prière» och några psalmverser. Ingen försoning var möjlig, säger han, mellan Kristus

och Belial. Detsamma tänkte man säkerligen även å motsidan, endast omkastande Kristi och Belials roller. Men då de reformerta kämpade för en sanning, som syntes dem nygent emot en härskande åskådning, var också deras hänförelse större, som fallet alltid är med den som blickar fram mot något, som ännu knappast har tagit form och gestalt, men icke heller avslöjat sin oförmåga att tillfredsställa människoanden i dess eviga letande efter vad den kallar sanning eller lycka.

En gynnsam slump räddade d'Aubigné från Bartholomei-natten och bevarade hans liv åt Frankrike. Han hade som så många andra reformerta adelsmän infunnit sig i Paris för att övertvara Henriks av Navarra giftermål med Marguerite de Valois. Men några dagar innan blodsbröllopet invecklas han i en duell, och för att rädda sig undan efterräkningen flyr han från huvudstaden efter att ha gett order åt en del av sina män att stöta till honom. Han har i tankarna att bege sig till La Rochelle, det reformerta partiets säkra fäste, men på vägen upphinnes han av underrättelsen om Bartholomei-natten. Vad som skett i huvudstaden upprepas överallt i landsorten. Endast i Orléans, som ligger på hans väg, kräva massakrerna, som pågå tre dagar, 500 offer. Med sin lilla skara skyddar han staden Mers mellan Orléans och Blois från att undergå ett liknande öde. Men vad är att göra? Att tänka på att under dessa dagar, då den religiösa fanatismen firar orgier överallt i landet, taga sig fram ända till La Rochelle är ogörligt. Han delar sin skara, och med några få av dem söker han skydd och gästfrihet i ett närbeläget slott, Talcy, och dess slottsherre, Jean Salviati, katolik och befryndad med Mediceerna, är nog vidhjärtad att icke förvägra honom detta.

Mitt under de fador, som övergingo landet, utspelas i Talcy den unge hugenottens första kärlekssaga. En mans ålder tidigare hade Pierre de Ronsard älskat Cassandra Salviati, bördig även hon från Talcy, och han hade i sina sonetter sört för att eftervärlden icke skulle glömma hennes namn. Det är nu åt hennes bror dotter, Diane Salviati, som

Agrippa d'Aubigné förskaffar samma odödlighet. Slumpen har velat att katolicismens och reformationens två förnämsta skalder ha skänkt sitt hjärta åt ättlingar av denna förnäma, från Florens stammande, men till Frankrike överflyttade familj. Talcy är ett vackert och ännu i dag välbevarat slott, där det stödjande sig på ett band av skogar blickar ut över Beauce's enformiga slätter. Det rymmer också på minnen av annan art än skaldernas kärlek till de unga slottsfröknarna. Här ha ofta konungarna gästtat, och viktiga överläggningar ha förekommit såsom år 1563 mellan Katarina Medici och de reformertas ledare. Agrippa förtäljer från detta besök en anekdot, som kan vara värd att gömmas. Konung Anton av Navarra och Katarina Medici lyssnade från ett av slottsfnstren till några bönder, som å en bakgård voro sysselsatta med att steka en gås och därunder utforo i förbannelser emot änkedrottningen. Konung Anton ville störta utför trapporna för att som han sade hänga dem. Men Katarina Medici hejdade honom. »Vad ont har hon gjort Er» — ropade hon till bönderna — »tack vare henne kan Ni nu steka Er gås». Och därefter sade hon till konungen: »Det är icke villebråd för oss.» Hennes villebråd, det var Coligny eller konung Anton själv och hans son eller Guiserna, men icke några fattiga bönder. Efter att återgett drottningens ord tillägger d'Aubigné: »Må det vara sagt för (att visa) att det icke fanns något lågt hos henne».

Slottsherren på Talcy var en fördomsfri man, och fastän katolik fattade han tillgivenhet och intresse för den unge hugenotten. Dennes väsen var också sådant att det måste vinna hjärtan, där ej den religiösa lidelsen stängde alla dörrar. Han var kvick och munter med bitande infall och hans själs naturliga högsinhet bestod alla prov. En dag erinrade Jean Salviati Agrippa att denne sagt sig äga några för den fallne kanslern l'Hôpital komprometterande papper, som röjde hans delaktighet i sammansvärjningen i Amboise. »Det är en man», sade Salviati, »som nu är utan all betydelse och som svikit Edert parti. Om jag låter honom veta att

Ni har dessa papper i Er ägo, garanterar jag Er 10,000 écus». D'Aubigné led av penningbrist och kunde i följd härav ej utföra sin tanke på uppsättandet av ett regemente till La Rochelles undsättning. Frestelsen var sålunda obestridlig. Till svar kastade emellertid d'Aubigné alla de omtalade handlingarna i elden. »Jag har brännt dem», sade han till Salviati, »av fruktan att de skulle bränna mig; ty jag tänkte på frestelsen». Den följande dagen lät Salviati, imponerad av d'Aubigné's handlingssätt, honom veta att han, som genomskådat hans kärlek till dottern, icke hade något emot att få honom till måg.

Dithän skulle det dock icke gå. Diane Salviati har antagligen ryggat tillbaka för det våldsamma i d'Aubigné's natur, och hon har ej varit i stånd att skänka honom sin kärlek. Jag skall i annat sammanhang återkomma härtill; det är nog att här omnämna, att d'Aubigné efter halvtannat års vistelse lämnat Talcy, berövad allt hopp om Diane Salviatis hand. Religiösa betänkligheter togos till förevändning att bryta den påtänkta förbindelsen.

Från Talcy begav han sig till Paris, och här knytes han närmare till den unge konungens av Navarra person. Henrik av Navarra hade för att rädda sitt liv under Bartholomei-natten måst avsvärja sin tro. Han hade nödtvungen glömt den ed, som hans mor efter det olyckliga slaget vid Jarnac låtit honom avlägga inför den besegrade reformerta hären, då han, efter det prinsens av Condé stupat, högtidligen vid 15 års ålder utropades till den stridande kyrkans högste beskyddare. Han levde nu ett sorglöst liv i Valois-rnas hov, upptagen, som det syntes uteslutande av en kärleksförbindelse med den vackra Madame de Sauves. I själva verket var han sin svärmor Katarina Medicis fånge.

D'Aubigné blev nu Henriks stallmästare och han blev mer än så. Mellan dessa båda unga män, nära nog jämnåriga och båda högt begåvade, grundlades ett vänskapsförhållande, som skulle överleva många skiftningar och som Henriks senare övergång till katolicismen väl skulle betänkligt rubba, men icke alldeles sönderslita.

Det mål d'Aubigné satt sig före, var att förmå konungen att fly från Louvre och åter ställa sig i spetsen för de reformerta. Skenbart var Henrik upptagen av sina nöjen. Men en natt, sedan han gått till vila, hörde d'Aubigné från hans säng djupa suckar, och bakom de nedsläppta hänggardinerna uppfångade hans öra en psalm, som talade om förlusten av trogna vänner. Han tar mod till sig, lyfter undan sänggardinerna och håller till konungen ett gammalt-testamentligt strafftal, som börjar med orden: »Sire, det är då sant, att Guds ande ännu bor hos Eder». Henrik vaknade till medvetande om de krav, som ställdes på honom, och efter några veckor flyr han under en jakt i Saint-Germains skogar och beger sig i sporrsträck till Alençon. Han är inom kort åter i spetsen för den stridande kyrkan med d'Aubigné vid sin sida. Det är säkerligen de lyckligaste åren i d'Aubignés liv som nu vidtaga. Det är drabbningar och äventyr, det är fångenskap och blesyrer, men intet kan hejda hans glödande iver i kampen på engång för den kalvinistiska kyrkan och för den kunglige vännen. Hans inflytande omfattar även annat än militära frågor, han får sig diplomatiska uppdrag anförtrodda, och i en överläggning av avgörande vikt är det hans ord som faller utslaget.

Mellan Henrik av Navarra och d'Aubigné rådde ett egendomligt förhållande. De kunde icke undvara varandra, d'Aubignés tillgivenhet kände inga gränser, men ej heller hans frispråkighet. När ingen annan vågade säga sanningen till Henrik, var det d'Aubigné man anlidade. Konungen, som hela sitt liv var ett offer för sina starka erotiska böjelser, hade förälskat sig i Grevinnan de Gramont, »la belle Corisande» och ville göra henne till sin gemål. Det var d'Aubigné som fick honom att avstå härifrån. Han var en trofast, men besvärlig vän, och som båda voro av uppbrusande lynne kunde det lätt komma till brytningar dem emellan. De grälade med varandra och de voro outhärliga för varandra ungefär som Konow och hans korpral.

Det är under dessa år som d'Aubignés första giftermål infaller. Hans hetsiga temperament förnekar sig icke heller

här; han såg sin tillkommande Suzanne de Lezay genom ett fönster och förälskade sig genast. Men även trofastheten i hans natur gör sig gällande. Tre år får han kämpa, innan han övervinner familjens motstånd. Det kan vara på sin plats att här upptaga en beskyllning mot d'Aubigné, som hämtat sitt stöd ur några uppenbart missförstådda ord ur hans levnadsskildring, och som går ut på att han skulle fört ett i hög grad utsvävande levnadssätt. Ingen mindre än Sainte-Beuve har fallit offer för detta missförstånd och bygger härpå en tämligen misslyckad och i varje fall från utgångspunkten felaktig utläggning. Någon sträng asket var säkerligen icke den unge kavaljeren vid Henrik av Navarra's och Marguerite de Valois' hov. Men fallen för utsvävningar var ej den, som kunde i sitt testamente skriva att han levat i kyskhet tre år innan sitt äktenskap och sedan allt intill fyra år efter dess upplösning genom döden. Hans hetsiga blod kunde ta ut sin rätt, men trofasthet var ett starkt drag i hans karaktär, som han bevarade även i sina erotiska förbindelser. Han har på engång lidelsefullt och trofast älskat både Diane Salviati och Suzanne de Lezay. Om också hans kalvinistiska åskådning icke kunnat påtvinga honom något levnadssätt efter mästarsens stränga läror, bevarar han tillräckligt därav, för att när en älskarinna efter hustruns död skänker honom en son, samvetskvalen påtvinga den lille det bibliska namnet Natanaël. Detta skulle erinra honom om profeten, som tuktrade konung David för hans synder. Så genomträngd var han av kalvinismen och denna åter av gammaltestamentliga begrepp och traditioner. Den lille Natanaël blev förresten sin faders glädje på hans ålderdom och fick till och med rätt att antaga hans namn.

Men tiden rullade fram och krävde oupphörligt nya blodsoffer. D'Aubigné var närvarande i St. Cloud den augustidag år 1589, då konungen av Navarra stod vid den döende Henrik III:s sida. D'Aubigné hade samma dag utfört en djärv ryttarebragd, och ryktet därom hade nått det läger, där Henrik III brottades med döden, och denne hade begärt

att få se honom. Men i ett anfall av kalvinistisk rättrogenhet och fariseisk sedesstränghet vägrade Agrippa att visa en uppmärksamhet åt den stackars brutne och olycklige man, som låg där avklädd de sista resterna av sin storhet och som redan syntes ha hunnits av historiens dom i dess oblidkeliga stränghet. Han hade dock engång varit medlem av hans akademi och han var — därom skulle hans historie-skildring vittna — icke oemottaglig för den tjuvningskraft, som även Henrik III kunde utöva, denna sista praktfulla giftblomma på ett anfrätt träd. Men i detta ögonblick har hans förakt för honom varit så starkt, att han vägrat efterkomma den döendes önskan.

Aldrig har väl världsläget tecknat sig för Agrippas ögon i enklare och klarare linjer än under de år, som närmast följde på Henrik III:s död. Det gällde ju att i strid mot Spanien, påven, Guiserna och Ligan erövra Frankrikes krona åt den rättrogne konungen, som på engång företrädde religionens och fosterlandets sak. Om någon, var denna kamp en strid mellan Kristus och Belial. Men för Agrippa skulle den bli av en gripande tragisk innebörd.

Den man, som var ledare för Agrippas trosfränder och tillika föremål för hans brinnande beundran och hängivenhet, skulle svika deras gemensamma sak. Henrik IV insåg omöjligheten att med bibehållande av sin kalvinistiska trosbekännelse tillkämpa sig Frankrikes krona. Landets hela tillvaro stod på spel, om den religiösa striden i det oändliga fortsattes. Efter mogen överläggning beslöt han därför att låta åter upptaga sig i den romerska kyrkans sköte (juli 1593). Det var ett av dessa förräderier mot sig själv, som en statsman understundom är tvungen att begå.

Men så kunde icke Agrippa se hans avsvärjelse av den tro, som för honom var heligare än allt annat. Från denna stund uppstår tydligen en spricka i deras förtroliga samliv, som de gemensamma minnena från de gångna kampåren aldrig helt kunde överskylla. Den hade alltid funnits, ehuru den aldrig förr trätt så ögonskenligt fram. Henrik IV var

framför allt politiker och statsman; han satte främst sitt rikets välfärd och endast i andra rummet den ena eller den andra uttolkningen av Kristi lära. Det var huvudsakligen hans uppfostran samt barndoms- och ungdomsminnena, som knöto honom till Calvin; i hans natur fanns intet, som kände sig närmare besläktad med dennes stränga och nästan livs-skygga lära. Agrippa var profeten och stridsmannen, som icke förstod någon dagtingan på detta område. Så gled de båda männen från varandra, om än bandet dem emellan aldrig fullt skulle brista.

I det försoningsverk, som Henrik IV nu gick att utföra, var det den moderate kalvinisten Sully och icke Agrippa, som blev hans förnämste medhjälpare. Agrippa hörde tvärtom till dem, som beredde konungen mest bekymmer genom sina överdrivna fordringar under de förhandlingar, som föregingo det nantesiska ediktets utfärdande. Sully har också i sina memoarer icke skonat honom. Det behövdes all Henrik IV:s överlägsna statsmannabegåvning, all hans blandning av slughet och godmodighet och på samma gång hela hans härskarenatur för att i strid både mot gensträviga protestanter och katoliker genomföra detta hans storverk. Det lyckades honom — något som på denna tid var utan motstycke i världen — att få de båda kyrkorna att i ett och samma land leva fredligt vid varandras sida. Men i djupet av sitt hjärta hade kanske Agrippa hellre sett, om hans hjälte hade berett katolikerna en Bartholomei-natt lik den som övergått hans egna trosfränder.

II. HANS LIV (FORTS.). ÅLDERDOM OCH DÖD.

Men fred var äntligen vunnen, yttre och inre fred, och Agrippa kunde efter mera än 30 års nära oavbrutna fejder sticka sitt svärd i skidan.

Under de fem, sex sista seklen har Frankrike genomgått tre väldiga omstötrnings-perioder, som alla varit förenade med yttre och inre krig och alla satt landets tillvaro på spel. Det är först under det fjortonde och femtonde seklet det mer än hundraåriga kriget med England sammanvävt med den inbördes fejden mellan husen Orléans och Bourgogne. Det är under 1500-talet de trettiosex-åriga religionskrigen och slutligen närmare våra dagar den mer än 80-åriga revolutionsperioden (1789—1871). Mer än engång har det under dessa olika omstötrnings-perioder sett ut som om Frankrike ginge sin undergång till mötes. Men folkets märkvärdiga seghet har varje gång bestått provet, och all ödeläggelse till trots har landet efter återvunnet lugn hastigt nog repat sig. Så också nu under Henrik IV:s kloka ledning.

Men d'Aubigné stod numera händelserna fjärran. Han vistades mestadels nere i Saintonge, sysselsatt bl. a. med att skriva samtidens historia. Då och då infann han sig vid hovet, en gengångare från en tid, som man nu helst ville begrava i glömska. Sin frispråkighet mot konungen hade han bibehållit, såsom när han efter ett misslyckat mordattentat på Henrik IV, vilken undsluppit med en sårad läpp, sade till denne: »Sire, Ni har endast hittills förnekat Gud med läpparna, och han har nöjt sig med att genomborra dem, den dag Ni gör det i Ert hjärta, skall han genomborra

detta. » Henrik IV:s död skulle förläna detta yttrande en profetisk innebörd, som säkerligen uppskattades i den rätt-trogna kalvinismens leder. Men det fordrades Henrik IV:s godhet att smälta sådana ord.

Till det yttre förblev allt sig likt mellan de båda vännerna. De skämtade, de gnabbades och de försonades. Men livs-nerven i deras förhållande till varandra var borta. Stolt och självmedveten som han var försmådde d'Aubigné att erinra konungen av Frankrike om de tjänster, han gjort denne, då han blott var herre över Europas minsta och fat-tigaste konungarrike. Emellanåt kunde d'Aubigné såsom me-delpunkt för de missnöjda hugenotterna bli konungen så besvärlig att denne umgicks med tankarna att sätta honom i Bastiljen. Därhän skulle det dock ej gå. Agrippa, som icke var utan en god dosis av den slughet, som utmärkte hans herre, infann sig självmant hos denne och begärde för första gången en pension av konungen. Henrik IV blev förtjust att få ett tillfälle att visa d'Aubigné sin ynnest och på samma gång kringskära hans oberoende. Mellan de båda männen utspann sig ett långt samtal, varunder Henrik IV invigde d'Aubigné i sina vittsvävande planer om krig mot det Habsburgska huset. Intet kunde vara Agrippa mera kärkommet än detta; det var ju återupptagandet av Co-lignys politik och bekämpandet av Europas främsta rent katolska makter. De lade råd med varandra och det var tal om att sända d'Aubigné till Tyskland såsom ko-nungens representant hos dess protestantiska furstar, men Ravail-lacs dolk gjorde slut på dessa planer just i det ögon-blick, då Henrik IV stod i begrepp att utföra dem.

Under den följande tiden, då Maria Medici förde rege-ringen i den minderårige Ludvig XIII:s namn, blev Agrippas hållning de styrande allt mer och mer mistänkt. Han av-visede alla försök till närmanden, som regentinnan gjorde. Hans samvete stod inte att köpa. På ett möte i Saumur 1611 mellan de ledande hugenotterna uppsöktes d'Aubigné av änkedrottningens utskickade La Varenne upprepade gånger i sin bostad. »Varför har La Varenne varit hos Er tolv

gångar idag på morgonen?» frågade hertigen av Bouillon, som själv redan låtit köpa sig. »För att utföra det som han gjorde hos Er vid sitt första besök och som han ej kunde göra hos mig under tolv olika gånger», svarade d'Aubigné. Med detta svar — säger han i sin självbiografi — förlorade han M. de Bouillons vänskap, vilken han ägt sedan trettio år. Det må förlåtas hertigen, och man kan instämma med Sully, när denne talar om d'Aubignés bitande och satiriska lynne.

Han var missnöjd och han var misshaglig. Till hans hållning i politiska frågor kom hans författarskap. År 1616 utkom »Les Tragiques» med dess ljungande anklagelser mot katolikerna, med dess upprivande av alla gamla, nått och jämt läkta sår. Den utkom anonym, men man hade nog misstänkt vem författaren var, även om icke avskrifter av detta långt tidigare skrivna verk varit i omlopp. Så följde slag i slag den ena delen efter den andra av Histoire Universelle. Den andra delen dömdes att brännas omedelbart efter utgivandet. D'Aubigné fann sin ställning ohållbar, och på sin ålders dagar, nära 70-årig, gick han frivilligt i landsflykt. Det föll nästan av sig självt att han valde Genève till sin tillflyktsort. Det var ingen onödig försiktighetsåtgärd; inom kort dömdes han in contumaciam till döden.

Han hade ännu tio år att leva, och dessa voro fyllda av rastlös verksamhet. I Genève, där han mottogs med stora hedersbetygelser, anlidade man hans statagiska kunskaper; detta mångsidiga snille hade insikter även i befästningskonst, och både Basel och Bern skyndade att liksom Genève tillgodogöra sig dessa. Det är från hans besök i Basel 1622 som ett allbekant porträtt av honom stammar. Porträttet, som till och med i det av Holbeins tavlor fyllda museet drar den besökandes blickar till sig, visar en kraftfullt byggd, ännu knappast gråsprängd man, som klädd i rustning hårt håller om fältherrestaven. De många misräkningar, han lidit i livet, ha knappast satt sin stämpel på honom; uttrycket är öppet, en smula sarkastiskt och till och med jovialiskt. En järnnatur som hans kunde varken ålder eller motgångar böja.

Med vaken blick och rastlös iver följer han händelsernas utveckling. Han skulle under sin levnadsafton uppleva det trettioåriga krigets början och bevittna det största betryck, vari protestantismen befunnit sig under de hundra år, varunder den kämpat för sin tillvaro. En mindre spänstig ande än hans hade väl kunnat förtvivla om den sak han skänkt sitt liv. Han stod i en livlig, ännu bevarad brevväxling med olika politiska personligheter, och han var själv beredd att draga i fält, särskilt till värnande av Schweiz' oberoende, vari han såg »den sista tillflyktsorten för sanningen.» »Jag ber till Gud», skriver han till rådsherrarna i Bern 1622, »att han i min sena ålderdom må förlåna mig äran att vara Eder soldat, jag skall dö med gott hjärta och med min själ i hans händer, om jag tack vare Er driftighet ser Antikrists fräckhet stäckad.» Sjuttioåringen tänkte, talade och handlade som den lille tioårige gossen, när han första gången för sin religiösa övertygelse satte sitt liv på spel.

Hans ungdomlighet följde honom även på andra områden. Den 24 april 1623 ingick den 71-åriga änkingen äktenskap med Renée Burlamachi. Hon tillhörde en från Lucca bördig familj, som av religions-skäl övergivit sitt hemland och i likhet med så många andra italienska familjer tagit sin tillflykt till Genève, där man ännu idag inom de högre samhällskretsarna ofta stöter på namn av italienskt ursprung. Familjen Burlamachi hade emellertid först slagit sig ned i Montargis under beskydd av hertiginnan Renée av Ferrara, och det var vid hennes hov som d'Aubignés hustru såg dagens ljus. Det är väl ej för djärvt att antaga, att hon uppkallats efter hertiginnan, och så har på d'Aubignés sena ålderdom minnet av Ludvig XII:s längesedan avlidna dotter, den av alla protestanter vördade furstinnan, levat upp på nytt och åter förenats med den nya lärans mest trofaste och hängivne son. Med Renée Burlamachi tillbragte han på Crest utanför Genève sina sista dagar, och den lycka, som hans äktenskap skänkte honom, har hjälpt honom att bära tidens vedermödor.

En kanske större, i varje fall mer personlig sorg än oron

för reformationens sak gav honom hans ende son med Suzanne de Lezay. Han var uppkallad Constant, men det var det namn han minst av allt var värdig att bära. Han gick som en överlöpare från det ena till det andra av de religiösa partierna, han bedrog dem båda, blev lika missaktad av båda och hamnade till sist i fängelse utan att någon sörjde hans öde. Vill man höra en faderlig förbannelse i all dess våldsamhet och dock samtidigt darrande av tillbakaträngd smärta, skall man läsa det brev, som d'Aubigné någon gång på 1620-talet har skrivit till sonen. Det har grämt den på engång stolte och fromme mannen att se sitt namn släpas i smutsen och se sin son för snöd vinnings skull svika den religion, åt vilken han själv offrat allt.

Men denne son skulle få en dotter, som vid sidan av Agrippa är släktens namnkunnigaste person. Det är Françoise d'Aubigné, som ehuru uppfostrad av sin faster i den reformerta läran skulle övergå även hon till katolicismen och som vid en ålder, då hennes skönhet nått mer än sin mognad, skulle bli Frankrikes okrönte drottning och Ludvig XIV:s gemål. Madame de Maintenon — ty det är hon — hade i varje fall ärvt sin farfars viljestyrka och intelligens, kanske även hans trångsynta religiositet. Men vad som hos honom var sjudande lava hade hos sondottern stelnat till en kall och livlös massa. Så underligt fogade emellertid ödet, att Henrik IV:s sonson äktade hans gamle stridskamrat Agrippa d'Aubignés sondotter, och att så gott som den första politiska akt av större betydelse, vid vilken de båda makarnas namn förknippades, vart upphävandet av detta samma Nantesiska edikt, vars utfärdande var Henrik IV:s största livsgärning och vars upprätthållande — i brist på bättre — var en av Agrippa d'Aubignés huvuduppgifter under den senare delen av hans liv.

Vid sidan av de politiska frågor, som upptogo d'Aubignés sista år, har han även varit rastlöst sysselsatt med sin författareverksamhet. Han omarbetade sina äldre verk eller utgav nya, och det var icke utan att frispråkigheten i hans satiriska roman, Baron Foeneste, varav sista delen utkom

så sent som 1630, stötte de stränga herrarna i Genève för huvudet. För allvarsammare svårigheter skulle väl hans namn ha skyddat honom. En undersökning inleddes, som dock aldrig hann avslutas; ty några få veckor efter detta arbetes utgivande gick Agrippa d'Aubigné den 9 maj 1630 för alltid till vila och fick sin grav i Saint Pierre's katedral i Genève, Calvins kyrka och den reformerta kristenhetens förnämsta helgedom.

Han dog under protestantismens svåraste trångmål. La Rochelle var fallet. Wallensteins härar stodo vid Östersjön och Tyskland syntes förlorat. D'Aubigné har väl knappast vetat, att det mål, som han alltid omfattat, Frankrikes anslutning till Europas protestantiska furstar för bekämpande av det Habsburgska huset, var nära sitt förverkligande. Det var ödets ironi att det var förbehållet en den romerska kyrkans kardinal att utföra vad som föresvävat Coligny, Henrik IV och Agrippa d'Aubigné. Några få veckor efter hans död landsteg Gustav II Adolf på tysk mark. Hans namn var icke okänt för d'Aubigné; han har i sina brev berört konungens framgångar över polackerna, men hans världshistoriska roll fick han icke bevittna. Det blev icke förunnat den gamle hugenotkämpen att få instämma i det jubel, som från Breitenfeld gick ut över hela den protestantiska världen.

III. D'AUBIGNÉ SOM DIKTARE. LE PRINTEMPS DU SIEUR D'AUBIGNÉ. LES TRAGIQUES.

Agrippa d'Aubigné har tillbragt halva sitt liv på häst-ryggen eller i fältlägret; han har spelat en stor politisk roll som partichef och han har ändå hunnit med att utföra ett litterärt arbete, som enbart det skulle fyllt ett liv. Och hans litterära verk är på samma gång det utgör en sluten enhet, av den mest skiftande karaktär; en självbiografi och ett digert historiskt arbete omfattande nästan hela den upprörda tid, vari han levat, avhandlingar i religiösa eller politiska ämnen, en endast delvis bevarad brevväxling, satiriska romaner och slutligen lyriska dikter och ett stort epos »les Tragiques», även det behandlande det religiösa drama, där han var en av huvudfigurerna. Redan kvantitativt sett är detta ett livsverk, som icke mången har gjort efter.

Det är på Agrippa d'Aubigné som diktare och icke såsom romanförfattare eller historiker, än mindre såsom skriftställare i religiösa eller politiska ämnen, som jag i den följande framställningen kommer att lägga huvudvikten.

D'Aubigné skulle icke ha varit en son av sin tid, om han ej börjat sin litterära bana med en sonett-cykel av erotiskt innehåll. Om än d'Aubigné i politiskt och religiöst hänseende var Ronsards fullkomliga motsats, i rent litterärt såg han upp till denne som mästaren och betecknade sig själv som hans lärjunge. I d'Aubignés ungdomsdikter, vilka han sammanfattat under den intagande benämningen »Le printemps du sieur d'Aubigné», men vilka han aldrig i livstiden utgivit, spelar kärleken till Diane Salviati huvudrollen;

och den första avdelningen bjuder på jämt hundra sonetter benämnda »Hécatombe à Diane», en anspelning på det offer av hundra tjurar, som brukade hembjudas till gudinnan av samma namn. Dessa dikter ha länge förblivit en hemlighet utom för ett fåtal forskare, och det var först 1874 som de utgavos på tryck.

Sonett-cykeln till Diane Salviati erbjuder samma drag av hyperbol och onatur som liknande alster från denna epok. Gången i dem är även ungefär densamma som i övriga; den skildrar diktarens kärlek och hopp om genkärlek, hans oro och ovisshet, huruvida hans känslor äro besvarade, och slutligen hans förtvivlan, när han når till insikt att den älskade icke haft annat att bjuda på än lek och koketteri.

Men det är likväl även i dessa sonetter och de dikter i friare form, som ansluta sig till dem, något som höjer dem över andra samtida kärleksdikter — Ronsards undantagna. De återspegla en verklig känsla, icke en fingerad sådan, och de återspegla även den naturliga våldsamheten i d'Aubigné's temperament. De äro levande och de äro starka. I sin självbiografi omnämner han, hurusom kärleken gjort honom till skald; och det är antagligen ingen falsk utsmyckning. Han faller vidare själv om dessa ungdomsdikter det träffande omdömet, att där äro flera saker, som icke äro på höjden av god smak (*moins polies*) men att det också där finnes en lidelse, som förlänar behag åt flera av dem.

Han är omkring tjugo år, när han gör bekantskap med Diane Salviati. Men tjugoåringen är icke en nutida knappt utvecklad student, som levat blott för sina böcker eller sina nöjen; han har bakom sig flera års fälttåg och han har tagit livlig del icke blott i krigets äventyr, men även i de vilda dåd, som det framkallade. Det är en doft av krutrök och en glimt av sabelhugg även i hans kärleksdikter.

Hans bilder hämtas gärna från kriget:

»Pardonne moy, chere Maistresse
Si mes vers sentent la destresse
Le soldat, la peine et l'esmoy.»

Hans själ är som ett slagfält:

»Je suis le champ sanglant, où la fureur hostile
Vomit le meurtre rouge.»

Hans känsla för »inbördes» krig mot hans förnuft:

»Mes soupirs echauffez, mes désirs insolents,
Mes regrets impuissants, mes sanglots violents
Qui font de ma raison une guerre civile.»

Men där finnas också intagande idyller från ögonblick, då han ännu vågar hoppas på hennes kärlek och han utmålar all den lycka, som kan vänta honom vid hennes sida.

Men denna skulle aldrig förverkligas. Diane har länge uppehållit honom med halva löften och förhoppningar, men hon har, som det redan anmärkts, i längden dragit sig för det våldsamma och stormande i den unge hugenott-soldatens karaktär. Utom fadern, synes ej heller släkten varit benägen för en förbindelse dem emellan. I sig själv erbjöd också denna så många svårigheter, att man närmast förvånar sig över faderns frigjorda syn. Så skildes de och religionen fick tjäna som förevändning. Diane bortgiftes med en M. de Limeuil av samma släkt som prinsens av Condé och Ronsards älskarinna. Men d'Aubigné stämmer i den sista sonetten Diane att efter döden möta honom inför kärlekens domstol; ur hans sårade och sönderslitna hjärta skall blodet droppa ned på henne och utpeka henne, som den där har förrött hans liv. Och i de dikter, som anknyta sig till denna sonett-cykel, tar hans smärta och hans lidelse sig ännu starkare uttryck. Han flyr från människorna ut i ödemarken; gräset skall vissna under hans fot och sol och stjärnor fly undan hans ögon.

»Ma présence fera desecher les fontaines
Et les oiseaux passans tomber morts à mes pieds,
Estouffez de l'odeur et du vent de mes peines:
Ma peine estouffe moy, comme ilz sont estouffez!»

Han hade rätt att säga, d'Aubigné, att dessa dikter icke alltid voro avslipade eller avvägda, men att i dem likafullt bodde en lidelse, som adlade dem till konst.

Detsamma gäller om hans livs storverk, les Tragiques. Det är en av världslitteraturens egendomligaste skapelser, detta verk, som har formen närmast av ett väldig epos i sju sånger, vardera å betydligt mer än 1000 versrader, men där det finns ingen handling, som följdriktigt utvecklar sig och än mindre någon huvudperson, kring vilket intresset knytes. Så framt man icke vill säga att huvudpersonen är det samtida Frankrike, det sönderslitna, av sig själv förödda och ur tusen sår blödande landet eller hans egen förföljda och smådade kyrka.

Han har undfått idén till detta verk, kanske redan när han låg sårad och blödande på slagfältet vid Castel-Jaloux (1577). I varje fall har han å sjukhuset, där han länge svävade mellan liv och död, nedskrivit de första sångerna därav. Det är också, såsom Levertin anmärkt, något av sårfeber över hela dikten, både i dess mäktiga visioner, som komma förlåten till de världar vilka människans tro eller fantasi har skapat, att rämna, och i dess våldsamma lidelse och hat till dem, som hans svärd icke kunnat förgöra på slagfältet. Verket har fullbordats under de närmast följande åren, kanske på sadelknappen eller under någon belägring, om än han sedermera under lugnare tider underkastat det en omstöpning. Det har i trängre kretsar tidigt varit känt, bland annat av Henrik av Navarra.

Man förvånar sig blott däröver att d'Aubigné dröjt med dess utgivande ända till 1616. Intet ögonblick kunde härför vara mer ogynnsamt än detta. Det låg för fjärran från de pinsamma minnen diktverket åter framkallade och som dagens släkte helst ville glömma; och det låg dem likväl för nära för att man såsom i våra dagar skulle kunna lägga en enbart litterär måttstock på bedömandet. Vad bekymrar det oss, om hans porträtt av Henrik III är rättvist eller icke? Det är nog att det är ett av de mest målande som någon litteratur äger, lika levande som någon bild enbart för ögat, och man har även den säkra känslan av att det sett från en viss synpunkt är taget på kornet, även om andra sådana kunna givas. Dikten borde ha utgivits under

Ligans dagar och varit en bland de många stridsskrifter, som då på båda sidor sågo dagen — ty man slogs på denna tid lika tappert med pennan som med svärdet och den moderna journalistiken kan sägas leda sina anor tillbaka till densamma. Den ogynnsamma tidpunkten för utgivandet av les Tragiques har säkerligen bidragit till att en orättvis glömska så länge har vilat däröver.

Titlarna å diktens sju sånger, eller som d'Aubigné kallar dem »böcker», ange redan innehållet — »Misères», Princes, la Chambre dorée, les Feux, les Fers, Vengeances, Jugement. Det är Frankrikes »misères», som han framkallar i den första sången:

»O France désolée, o terre sanguinaire
Non pas terre mais cendre, o mère, si c'est mère
Que trahir ses enfants aux douceurs de son sein
Et quand on les meurtrit, les serrer de sa main.»

Och därpå följer beskrivningen på alla de olyckor inbördeskriget dragit över landet. Intet fattas: förstörelse av alla slag, mord, plundring, eld, våldtäkt. Vad som är mindre vanligt för tiden är att man känner ett hjärta klappa för bonden, som plöjer jorden och vilken den till gengäld bjuder ett skydd mot människornas raseri:

»Cachez vous sous ma robbe en mes noirs forests».

Frankrike, som i sitt högmöd känt sig större än alla andra länder, har till straff härför drabbats av Guds vrede. Men vem är upphovet till all denna olycka? En kvinna, Katarina Medici, som liknas med den bibliska Jesebel och kardinalen av Lothringen. Det finns intet brott, som ej tillägges Katarina, hon har förgiftat sin egen son, han avser trohigen Frans II, hon har överträffat Nero och forntidens tyranner, hon har hetsat de båda lägren mot varandra, hon har funnit sin njutning i andras undergång;

»Nos cicatrices son ton plaisir et ton jeu»

Det är betecknande att d'Aubigné jämställer henne med

Nero; det finns knappast mer än ett diktverk, som i våldsamhet övergår les Tragiques och särskilt dess första sång. Det är uppenbarelsboken. Bekännarna av den unga kristendomen och av den unga reformationen rikta med samma blinda lidelse och samma religiösa fanatism sitt hämndbegär mot förföljarna, de må nu bära Nero's eller Katarina Medicis namn.

Sången slutar med ett brinnande anropande till Gud att hämnas sin kyrkas lidande och även här kommer han tillbaka till de första kristna. Som dessa ha vi nödgats, säger han, ta vår tillflykt till ödemarker och till kyrkogårdarna för att förrätta vår andakt; och mitt bland de boningar, som rests åt döden, ha vi förkunnat det eviga livet och Guds seger.

Den andra sången, les Princes, är riktad först mot dem, som smickra furstarna och underblåsa deras laster; och därefter följa de mästerliga porträtten av Katarinas tre yngsta söner, framförallt Henrik III. Konungen målas i en av de till hälften kvinnliga dräkter, som han enligt traditionen älskade att bära, men såg — säger d'Aubigné — till sin häpnad:

»En la place d'un Roy une putain fardée.»

Det är icke för nöjes skull, han på detta sätt ställer de sista Valois:erna vid skampålen, det är i sanningens namn:

»J'en¹ ai rougi pour vous quand l'acier de mes vers
Burinait votre histoire aux yeux de l'Univers.»

Det må vara sant, men som jag anmärkt ovan i fråga om Ronsard: i motsats till denne har dock säkerligen d'Aubigné icke kunnat frigöra sig från både en känsla av hämndbegär och en viss njutning, när han dröjer vid Henrik III:s och hans bröders laster och brott.

Han har själv känt behov av att värja sig mot beskyllningen av att älska skräckmålningar; och han har ett svar till hands mot den, som möjligen

»me reprend que mes vers échauffez

Ne sont rien que de meurtre et de sang estoffez

¹ en = de vos crimes.

Qu'on n'y lit que fureur, que massacre que rage
 Qu'horreur, malheur, poison, trahison et carnage.»

Och svaret är åter detsamma: han lämnar till andra smickrarens roll, själv har han åt sig förbehållit den oblidliga sanningens.

Så följer i sång efter sång, utan att varken han eller läsaren lämnas tid att ens draga andan, skildringen av rättvisans förnedrande till hantlangare åt brottet (la Chambre dorée), av de otaliga blodvittnenas lidande (les Feux, les Fers), av de straff, som vänta de troendes förföljare (les Vengeances) och slutligen i en mäktig vision den yttersta domen (le Jugement). Här vidgar sig ämnet, de samtida religionskrigen vika bort ur tanken, och det är hela världsprocessen och Guds rikes seger som han återger i strofer brinnande på en gång av visionär hänförelse och av gammaltestamentlig vrede, som icke känner till misskund eller förbarmande. Aldrig ha de eviga straffen haft en mer glödande förkunnare än d'Aubigné. I denna sluttavla når dikten sin höjdpunkt.

Sådant är detta märkliga verk, där Gud och Satan — denne införes i en av diktens scener, vilken bildar en parallel till den berömda inledningssången i Faust — brottas med varandra och där nära nog varje rad skälver av en patos, som endast en till övermått stegrad känsla eller övertygelse kan förlåna.

I sin helhet är emellertid les Tragiques knappast njutbar annat än för historikern eller litteraturforskaren. Man kan svårligen tänka sig att någon skulle blott för sitt nöjes skull genomläsa densamma rad för rad. Därtill äro dess brister allt för iögonfallande. Först och främst planlösheten i konceptionen. Hur gripande än t. ex. de olika blodsvittnenas lidande och trosvisshet in i döden äro återgivna, man tröttnar på att följa dem, där de utan någon plan skrida förbi, Jane Grey, Pallissy, Anne du Bourg m. fl. och slutligen alla Bartholomeinattens offer. Än mer tröttande blir den långa uppräknigen i les Vengeances på dem som bekämpat Gud och hans kyrka. Den börjar med en förövrigt glänsande

episod om Kain och letar sig så fram över Jesebel och Nebukanezar och de romerska kejsarna ända till de samtida förföljarna. Man gör klokt i att läsa les Tragiques med en god vägledare, som kan plocka ut det bästa och lämna det övriga åt glömskan.

Stora brister vidlåda även hans stil, ehuruval förtjänsterna här äro övervägande. Han är en mästare i antiteser, och Victor Hugo, som kände d'Aubigné, har säkerligen lärt icke så litet av honom. Han har en styrka i uttrycket, som icke mången upphinner. Jag har ovan citerat några ord om Henrik III; som motstycke härtill kan sättas de rader, där han upptar den obestyrrta beskyllningen mot Karl IX att denne under Bartholomeinatten skjutit på de flyende hugenotterna.

»Ce Roy, non juste Roy, mais juste arquebusier
Giboyoit aux passants trop tardifs à noyer
Vantant ses coups heureux.»

Hur målande är icke ordet »giboyer» använt i detta sammanhang och vilket hat och förakt äro icke återgivna i dessa ord!

Men han har även andra strängar på sin lyra; man höre t. ex. de ord, varmed han liknar askan från martyrbålen med en befruktande sådd:

»Les cendres de bruslez sont precieuses greines
Qui après les hyvers noirs d'orages et de pleurs
Ouvrent au doux printemps d'un million de fleurs
Le baume salulaire et sont nouvelles plantes
Au milieu des parvis de Sion fleurissantes.»

Högst når han dock i den yttersta domen. De döda myllra fram ur jorden, väckta till nytt liv:

»Comme un nageur venant du profond de son plonge
Tous sortent de la Mort comme l'on sort d'un songe.»

Människornas son kommer för att hålla dom:

»L'air n'est plus que rayons, tant il est semé d' Anges.»

De saliga ställa sig på hans högra sida:

»Ils sont vestus de blanc et lavez de pardon.»

Han fråssar i skildringen av de fördömdas kval och i tanken på att de fåfångt anropa döden och helvetet att befria dem:

»De l'Enfer il ne sort
Que l'éternelle soif de l'impossible mort.»

Och slutligen när hela denna vision försvinner, när han bländad av all den himlarnas klarhet hans ögon skådat icke mer mäktar att uthärda detta utan stilla sjunker i Gud:

»Tout meurt, l'âme s'enfuit et reprenant son lieu
Extatique se pasme au giron de son Dieu.»

Dessa äro diktens slutord. Men om Agrippa d'Aubigné förfogar över uttrycksmedel, som ställa honom i rent konstnärligt hänseende vid sidan av de största skalder, kan man å andra sidan ej blunda för att även hans stil mången gång verkar tröttande. Han är ofta oklar, hans satser äro godtyckligt förkortade eller också, vilket oftare är fallet, svälla de ut till perioder, där varje sammanhang, eller varje klart fullföljd avsikt drunknar. Icke heller undgår han alltid den fara, som hotar varje diktare av ett verk sådant som les Tragiques eller att bliva deklamatorisk. Och — må det blott sägas i förbigående — han står »les grands Rhétoriciens» ännu i tiden så nära, att han mitt i de högtidligaste ögonblick kan komma med föga lämpliga ordlekar (Wicief och la clef de la liberté etc.).

Om d'Aubignés övriga dikter är icke mycket att säga. Han har liksom sin religiöse meningsfrände, den av samtiden och även av efterkommande, bland andra av Goethe, högt skattade Du Bartas, författat en lång dikt över skapelsen, som till och med överträffar Du Bartas' verk om ej i längd så i ledsnad. Han har skrivit en mängd andliga sånger, en samling sonetter, några av satiriskt innehåll och en där han skildrar sitt ideal av ett lyckligt liv och där vid sidan av den stränge hugenotten även den livsglade gascognaren sticker fram. Vad är det han åtrår:

»Bonne chère, table délicieuse

Belle femme gaillarde et n'estre pas cocu.»

Och till sist:

»Estre ce que tu veux, n'affecter rien de mieux,
Ne désirer la mort, la fuire sans la craindre.»

Han har älskat livet men han har icke fruktat döden, som för honom var porten till det verkliga livet och det är denna tanke som går igen i den av hans ålderdomsdikter, som han i erinran om ungdomssångerna till Diane Salviati kallat »L'hiver du Sieur d'Aubigné». Det är en lugn och på samma gång förtröstansfull resignation, som präglar denna dikt — samma stämning över den som över en klar och kall vinterdag, medan solen sakta sjunker bakom snöhöljda fält. Ungdomens nöjen äro borta och han saknar dem ej; de äro vårens flyktiga svalor, som han tillropar:

»Allez nicher ailleurs pour ne fascher impures
Ma couche de babil et ma table d'ordures;
Laissez dormir en paix la nuit de mon hyver.»

Han har vintern kär:

»J'aime l'hyver qui vient purger mon coeur du vice,
Comme de peste l'air, la terre de serpens.»

Det är en avskedsdikt till livet, sådan som man ägde rätt att vänta av en man med Agrippa d'Aubignés sinnesart.

IV. D'AUBIGNÉS ÖVRIGA FÖRFATTARESKAP.

Agrippa d'Aubigné har, som jag redan nämnt, även efterlämnat en diger litterär kvarlåtenskap å prosa. Jag skall om denna fatta mig kort.

Han är på prosa densamma som på vers. Han skriver för att tjäna »saken» — ordet: l'art pour l'art är honom alldeles främmande.

Hans båda satiriska romaner *Les Confessions du Sieur de Sancy* och *Les Aventures du Baron de Foeneste* äro riktade den förre mot en avfalling från den reformerta läran och den senare mot en gascognisk streber-typ — namnet Foeneste är hämtat från ett grekiskt ord, som betyder »synas». D'Aubigné var en man, som framför allt höll på valspråket »esse, non videri» och han förföljde med sin satir den som gjorde det tomma skenet till livsinnehåll. Onödigt att tillägga att Foeneste är katolik, ehuru väl den religiösa stridsfrågan i denna roman är hållen mer i skymundan.

I *Les Confessions du Sieur de Sancy*, som är skriven på hans ålderdom i Schweiz, brännmärker han avfallingen. Hans religiösa tro och hans religiösa hat får ännu engång i diktens form ett utlopp. Ännu engång vänder han tillbaka till sin gamle vän Henrik III och denne målas med samma färger som i *Les Tragiques*. Det är som om han ångrat den måttfullhet, varmed han behandlat honom i sin historia — jag återkommer härtill senare.

Sådana d'Aubigné's romaner äro, innehålla de här och var kapitel, som ännu i dag genom sin satiriska kvickhet kunna roa och underhålla. De åtnjuta i den franska littera-

turen äran att anses som föregångare till Voltaires berömda romaner av samma art, Zadig och Candide m. fl. Men naturligtvis ha de som alla diktverk, som för starkt taga sikte på dagens företeelser, hastigt åldrats. Deras enbart satiriska syfte inverkar även på karaktärsteckningen. Den dialogform, varav stora delar äro hållna, är även i längden tröttande.

I vårt land gäller nästan som en oskriven dogm att historieskrivningen endast har att befatta sig med händelser, som ligga minst hundra år tillbaka i tiden. I Frankrike åter har allt sedan Philippe de Commines' dagar hävdteckningen ofta besörjts av dem, som själva tagit en verksam del i händelserna eller i allt fall upplevat dem. Religionskrigen ha skildrats av två samtida d'Aubigné och de Thou. I våra dagar föreligga sammanhängande historiska verk från Julirevolutionen och fram till början av 1880-talet av mästare som Thureau-Dangin, Pierre de la Gorce och Hanotaux, alla samtida ögonvittnen till de händelser de skildrat. Man har anmärkt, att den s. k. objektiviteten skulle lida härpå. Likasom icke partilinjerna fortlöpa långt utanför det tidskede, varpå de tryckt sin stämpel! Å andra sidan är det klart att skildringen får ett livligare, ett mera personligt intryck, när pennan föres av den, som själv känt och sett de personer, över vilka han kastar historiens ljus, eller i allt fall om dem kunnat få upplysningar av samtida personer.

Men ett har man rätt att begära, och det är att den, som åtar sig det vanskliga och ömtåliga värvet att skildra sin samtids historia, går till detsamma utan lidelsefullhet eller alltför starkt betonad partiuppfattning. Ur denna synpunkt kunde ingen synas mindre ägnad än d'Aubigné att skildra de händelser, i vilka han sett en strid mellan Gud och Belial. Det kan knappast undgå att förvåna att Henrik IV, vilken såg sin huvuduppgift att försona de båda stridande lägren, utsett d'Aubigné nära nog till sin officielle historiefraf. Det är väl med tanke på att ingen stått honom så nära som d'Aubigné under den första hälften av hans levnad,

som han träffat detta val. Själv säger d'Aubigné i företalet till sin historia att konungen till och med i hans onådstider hyst till honom ett så starkt förtroende att han icke tvekat att anförtro honom sina farligaste hemligheter.

D'Aubigné har icke heller alldeles svikit detta förtroende. Man kan icke säga annat än att han bemödar sig om en viss opartiskhet och stundom också höjer sig därtill. Jag har redan återgivit de ord som han i sitt historiska verk fäller om Katarina Medici. Han kan till och med icke återhålla en viss beundran för henne och hennes förmåga att skickligt tillämpa den gamla grundsatsen: söndra och härska. På detta sätt styrde hon Frankrike, oaktat hon, som han säger, i börd icke var konungaättens jämlike, utan bort bereda sig på att, engång vorden änka, helt enkelt bli skickad tillbaka till Florens. Han uttalar sig i aktningsfulla, nästan berömmande ord om den förste hertigen av Guise; och vad han har att säga om Karl IX och Henrik III sticker även märkbart av mot de porträtt, som han uppdrar av dem i les Tragiques.

Hans stora hävdaskildring, som utom Frankrikes historia har sidoblickar även på de samtida händelserna i det övriga Europa, lider väl av en betänklig brist i plan och uppställning, men har livfulla sidor, som alltid skola förläna det intresse. Skildringen av belägringen av Paris eller slaget vid Ivry rycka läsarne ovillkorligen med sig. I övrigt har verket enligt min mening sin största förtjänst just genom att det är ett ögonvittnes skildring av en av de blodigaste och mest tragiska epoker historien känner. De detaljer han omnämner och som lätt kunnat gå förlorade måla hur djupt det förhärjande inbördeskriget grep in i nationens liv. Det är från d'Aubigné själv, som jag hämtat uppgiften om 80-åringen, på slagfältet och om offervilligheten hos dessa stridande kalvinister. När han t. ex. berättar hurusom i slaget vid Jarnac en gubbe stod i stridsledet omgiven av sina 25 nevöer, av vilka 15 stupade, säger detta mer än några allmänna ord kunna åstadkomma.

Han har även målade scener från överläggningar och

ordskiften, där någongång de agerande efter Livii mönster hålla långa tal till varandra, som kanske fritt uppdiktats, men som förträffligt återge tidsandan och andra åter, vid vilka han själv närvarit. En sådan är den redan återgivna, där d'Aubigné tar Henrik IV i upptuktelse, en annan är en ypperlig scen mellan makarne Coligny vid utbrottet av inbördeskriget. Amiralen tvekar till en början att ta del däri, men hans maka, en romersk figur, övervinner hans betänkligheter. Denna scen är given med den starkaste dramatiska livlighet och verkan.

Däremot bli hans avvikelser till de samtida händelserna utanför Frankrikes gränser merendels betänkligt torra, och utan vidare vågar man ej anförtro sig åt honom. Kanske bidrar härtill hos en svensk läsare den omständigheten att han låter Gustav Vasa vara son till »un prince renommé» vid namn Henrik och äkta en dotter av sin företrädare Stenon (Sten Sture?!)

Trots alla hans aktningvärda bemödanden till opartiskhet förblir han i sitt historiska verk densamme som i sitt övriga skriftställarskap. För honom är historiens nytta att »i människornas dårskaper och svagheter lära känna Guds dom och styrka.» Men den Gud, Agrippa d'Aubigné kände och dyrkade, var och förblev den kalvinistiske Guden.

V. SLUTOMDÖME.

»**E**n stark ande, en beundrandsvärd karaktär, en stor medborgare», så karaktäriserar Sainte Beuve Agrippa d'Aubigné. Han kunde, även om han icke kände d'Aubigné's under hans livstid ännu ej utgivna ungdomsdikter, ha tillagt: en stor skald. Man kan icke förmena författaren av les Tragiques detta epitet.

Det franska folklynnnet har alltid anklagats för lättsinne. Redan på 1500-talet återfinnes ett eko av denna beskyllning i du Bellays sonetter, och den engelske ambassadsekreteraren Robert Darlington, som givit en levande bild av Frankrikes tillstånd vid religionskrigens slut, ser i denna beskyllning ett oomtvistligt faktum. I våra dagar är det väl huvudsakligen de tvära och många omkastningarna under revolutionsskedet (1789—1871), som givit styrka åt detta omdöme. Man har därvid förbisett, att detta måste tagas som en helhet, som en enda förlöpande brytningskamp mellan l'ancien régime och våra dagars demokratiska och religiöst ofärgade samhällsskick.

Men utan tvivel ligger det något lätt och lekande över det franska folklynnnet, framalstrat av solen, närt av vinet och liksom förkroppsligat i landskapets mjuka linjer. Folklynnnet måste vara ett annat i den öppna Loire-dalen med dess vinjer och fina förtoningar än i våra instängda granskogar.

Men man får icke glömma att vid sidan av de nu påpekade lynneshägen i den franska folkkaraktären tillika löper en merendels förbisedd ådra av stoicism, som särskilt framträder under de ofärdstider, som så ofta övergått lan-

det. Det är en seg kraft i folket, som icke lätt sviktar eller ger efter. Och därjämte finnes också ett visst begär att löpa linan ut och med obeveklig stränghet draga ut de yttersta konsekvenserna av en åskådning.

Det är dessa lynesdrag, som Agrippa d'Aubigné företräder och ur denna synpunkt blir han mer än en enbart litterär personlighet. Om man lösgör honom från hans tid med dess starka religiösa betoning, blir man lättare varse att han icke saknar samband med andra företeelser i sitt lands historia:

Hade d'Aubigné levat tvåhundra år senare, talar allt för att man återfunnit honom bland förkämparna för det nya Frankrike, som då var i födslovända. Han har mer än ett drag gemensamt med dessa konventets hårda män, som offrade allt för sin övertygelse och icke väjde tillbaka för åtgärder som endast tidens karaktär kan, om ej ursäkta, likväl förklara. Kalvinismen hade, trots att den i Frankrike bland sina ledare räknade prinsar av blodet och hade många anhängare bland adeln, en stark demokratisk underström, och d'Aubigné, som så gärna upphävde sig till domare över konungars brott och laster, var icke så litet anstucken härav.

Den franska renässanslitteraturen, särskilt under 1500-talets senare hälft ger prov på en yppig frodighet, som aldrig upphör att förvåna. Det är en rikedom av krafter, som återspeglar all den rörlighet i sinnet, som på engång renässansen och reformationen framkallat. Den rymmer även två så utpräglade motsatser som Pierre de Ronsard, kärlekens och katolicismens skald och Agrippa d'Aubigné, reformationens våldsammaste och mest hänförde diktare. I ett avseende ha de delat samma lott, nämligen att länge ha varit glömda av eftervärlden och att först under det senast gångna seklet ha fått sin litterära upprättelse. Men medan Ronsard åtminstone i livstiden var uppburen som den store nationaldiktaren, ändade Agrippa d'Aubigné sitt liv i landsflykt, och det var endast följdriktigt att han så gjorde. Hans samtida sågo i honom mera politikern än skalden, och i det Frankrike, där Richelieu skrev stormännen och huge-

notterna lika stränga lagar, som Malherbe skrev litteraturens män, hade d'Aubigné intet att göra. Han hade blivit främmande för sitt land och han hade överlevat sin tid. Renässansens och reformationens sekel var vid hans död sedan länge till ända, och ett nytt stod för dörren med mera lagbundenhet och skarpare inriktande av viljan åt gemensamma enhetssträvanden, men också med mindre sjudande liv och mindre spelrum för individernas egenart.

BIBLIOGRAFI.

Huvudsakligen använd litteratur.

1) Till samtliga eller ett flertal av samlingens essayer.

- BASCHET, ARMAND: La diplomatie Vénitienne, Les princes de l'Europe au XVIème siècle d'après les rapports des ambassadeurs Vénitiens. Paris 1862.
- BATTIFOL, L.: Le siècle de la renaissance. Paris 1918.
- BRANTÔME: Les dames illustres. Edition Garnier.
- BRUNETIÈRE, F.: Histoire de la littérature française classique. —: Manuel de l'histoire de la littérature française. Paris 1919.
- FAGUET, EMILE: Seizième siècle. Etudes Littéraires. Paris.
- LANSSON, GUSTAVE: Histoire de la littérature française. Paris 1920.
- LAVISSE, ERNEST: Histoire de France depuis les origines jusqu'à la Révolution. Tomes V, 1 à 2 et VI, 1, 2. Paris.
- LEVERTIN, OSCAR: Fransk Litteraturhistoria. Stockholm 1912.
- MICHELET, JULES: Histoire de France. Tomes 7—12. Paris.
- PEIT DE JULLEVILLE, L.: Histoire de la langue et de la littérature française dès origines à 1900. Tomes II et III. Paris 1896, 1897.
- SAINTE-BEUVE C. A.: Tableau de la poésie française au XVIème siècle. Edition Lemerre. Paris 1876.

2) Till Charles d'Orléans.

- CHAMPION, PIERRE: Vie de Charles d'Orléans. Paris 1911.
- D'ORLEANS, CHARLES: Poésies complètes avec préface etc. publiées par Charles d'Héricault. 2 vol. Paris 1896.
- : Rondeaux choisies, introduction etc. par Jean-Marc Bernard. Paris 1913.

3) Till François Villon.

- CHAMPION, PIERRE: François Villon, sa vie et son temps. 2 vol. Paris 1913.

- LONGNON, AUGUSTE: Etude biographique sur François Villon. Paris 1892.
- PARIS, GASTON: François Villon. (Samlingsverket les grands écrivains de France). Paris 1901.
- SCHWOB, MARCEL: François Villon d'après des documents nouveaux. Revue des deux mondes. 1892.
- VILLON, FRANCOIS: Oeuvres complètes publiées avec introduction etc. par Auguste Longnon. Paris 1892.
- : Oeuvres complètes publiées avec une étude sur Villon par Louis Mollard. Paris 1919.

4) Till le Maire de Belges.

- BECKER, PH. AUG.: Jean Le maire, der erste humanistische Dichter Frankreichs. Strassburg 1893.
- GUY, HENRY: Histoire de la poésie française au XVIe siècle — Tome I L'école des Rhétoriciens. Paris 1910.
- LE MAIRE DE BELGES: Oeuvres publiées par J. Steecher. 4 vol. Louvain 1882—1891.
- NODET, VICTOR: Jean Perréal et Marguerite d'Autriche (dans les Annales de la Société d'Emulation de l'Ain 1903, 1904, 1906 à 1910).
- : l'Eglise de Brou. Paris.
- SPAAR, PAUL: Jean Le maire de Belges — Sa vie et son oeuvre. Revue du seizième siècle. Tomes VII et VIII 1920, 1921.

5) Till Marguerite de Navarre.

- DARMESTER, MARY JAMES: La reine de Navarre. Traduction de l'anglais par Pierre Mercieux. Paris 1900.
- LEFRANC, A.: Le platonisme et la littérature platonicienne en France à l'époque de la Renaissance 1500—1550. Revue d'Hist. litt. de la France 1896.
- : Les idées religieuses de Marguerite de Navarre. Bulletin de la Soc. de l'Hist. du Protestantisme 1897 et 1898.
- : Le platonisme et la littérature en France ur les Grands Ecrivains de la Renaissance. Paris 1914.
- : Marguerite de Navarre et le Platonisme de la Renaissance (ur nyssnämnda arbete).
- LES MARGUERITES DE LA *Marguerite des Princesses*: Texte de l'édition de 1547 publié avec introduction etc. par Félix Frank. 4 vol. Paris 1873.
- MARGUERITE DE NAVARRE: Les dernières poésies publiées avec une introduction etc. par Abel Lefranc. Paris 1896.
- : Lettres publiées avec notice sur Marguerite d'Angoulême par F. Génin. Paris 1841.
- : Nouvelles lettres. Paris 1842.

- REINE DE NAVARRE: Heptaméron avec une introduction etc. par Felix Frank. Paris 1879.
- SAINTE-BEUVE, C. A.: Marguerite de Navarre 3 art. Causeries du Lundi VII.

6) Till Clément Marot.

- CLODOWSKI, KASIMIR: Hovet i Ferrara. Översättning från polskan. Stockholm 1918.
- DOUMERGUE, E.: Jean Calvin, les hommes et les choses de son temps. 5 vol. Lausanne.
- D'HÉRICAULT, CHARLES: Vie de Clément Marot dans son Edition de Marot. Paris 1867.
- LANSON, GUSTAVE: Clément Marot. Revue Suisse 1882.
- LEFRANC, ABEL: Le roman d'amour de Clément Marot ur les Grands Ecrivains de la Renaissance. Paris 1914.
- MAROT, CLEMENT: Oeuvres complètes avec notice etc. par Abel Grenier. 2 vol. Paris.
- : Oeuvres Vol. 1—3 avec notice etc. par Georges Guiffrey. Paris 1875—1881. (Ej fullbordad).

7) Till Joachim du Bellay.

- BELLAY DU, JOACHIM: Poésies françaises et latines avec notices etc. par E. Courbet. 2 vol. Paris 1919.
- BOURCIEZ, EDOUARD: Les moeurs polies et la littérature de cour sous Henri II. Paris 1886.
- CHAMARD, HENRI: Joachim du Bellay. Lille 1900.
- LEFRANC, ABEL: La pensée secrète de Rabelais. Revue de France 1922.
- PERSON, EMILE: La deffence et l'illustration de la langue française par *Joachim du Bellay* etc. etc. Paris 1872.
- SAINTE-BEUVE, C. A.: Joachim du Bellay 3 art. — Nouveaux lundis XIII.
- SECHÉ, LEON: Joachim du Bellay. Documents nouveaux et inédits. Paris 1880.
- : Joachim du Bellay — Revue de la Renaissance 1901, 1902.
- VIANEY, J.: le Pétrarquisme en France au XVIe siècle. Montpellier 1909.

8) Till Pierre de Ronsard.

- BELLEVAL DE: Les derniers Valois. Paris 1900.
- FERRIÈRE, H. DE LA: Isabeau de Limeuil. Revue des deux mondes 1883.
- JUSSERAND, J. J.: Ronsard (samlingsverket: les grands écrivains français). Paris 1913.
- LAUMONIER, PAUL: Ronsard poète lyrique. Paris 1909.
- LONGNON, H.: Pierre de Ronsard. Paris 1912.
- MARIÉJOL, JEAN-H.: Catherine de Médicis. Paris 1920.

- MERKI, CHARLES: *La Reine Margot et la fin des Valois*. Paris 1905.
- NOLHAC, PIERRE DE: *Le dernier amour de Ronsard*. Paris 1882, 1914.
- : *Ronsard et l'humanisme*. Paris 1921.
- RONCARD, PIERRE DE: *Oeuvres complètes*. Edition Paul Laumonier. 8 vol. Paris 1914—1919.
- : *Oeuvres choisies avec notice etc. par Sainte Beuve*. Edition Garnier. Paris.

9) Till Agrippa d'Aubigné.

- D'AUBIGNÉ, AGRIPPA: *Oeuvres complètes, accompagnées de notices biographiques etc. par Eug. Réaume et F. de Caussade*. 6 vol. Paris 1873—1892.
- : *L'histoire universelle de l'an 1550 jusqu'à la fin du XVIe siècle*. 3 vol. 1616—1620.
- ROCHEBLAVE, S: *Agrippa d'Aubigné (samlingsverket les grands écrivains français)*. Paris 1910.
- : *La vie d'un héros — Agrippa d'Aubigné*. Paris 1913.
- SAINTE BEUVE, C. A.: *Agrippa d'Aubigné*. 3 art. *Causeries du lundi X*.
-

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Företal	III
CHARLES D'ORLÉANS.	
I. Hans liv	3
II. Hans verk och personlighet	16
FRANÇOIS VILLON.	
I. Hans liv	29
II. Hans verk och personlighet	40
JEAN LE MAIRE DE BELGES.	
I. Les grands Rhétoriqueurs. Jean le Maires liv	55
II. Hans verk och personlighet	71
MARGUERITE DE NAVARRE.	
I. Hennes liv. Ungdomsåren	83
II. Hennes liv (forts.). Senare år och död	93
III. Hennes religiösa diktning	107
IV. Hennes profana diktning. Heptaméron	121
V. Slutomdöme	129
CLÉMENT MAROT.	
I. Hans liv. Ungdomsåren (1495—1526)	133
II. Hans liv (forts.). Senare år och död (1526—1544)	142
III. Hans verk och personlighet	156
JOACHIM DU BELLAY.	
I. Hans liv. Ungdomsåren (1522—1553). L'Olive	167
II. Hans liv (forts.). Vistelsen i Rom 1553—1557. Återkomst till Frankrike och död	179
III. Hans verk och personlighet	195
PIERRE DE RONSARD.	
Inledning	207
I. Ronsards ungdomsår (1525—1550)	211
II. Ronsard som kärlekens skald	223

III. Ronsard som naturens skald	240
IV. Ronsard som politisk-religiös skald	243
V. Ronsard och konungahuset. Karl IX. Bartholomeinatten.....	252
VI. Ronsards senare år och död. Huset Valois' undergång.....	260
VII. Ronsards eftermäle. Slutomdöme.....	268

AGRIPPA D'AUBIGNÉ.

I. Hans liv. Religionskrigen	275
II. Hans liv (forts.). Ålderdom och död	289
III. d'Aubigné som diktare. Le printemps du Sieur d'Aubigné. Les Tragiques	295
IV. d'Aubignés övriga författareskap	305
V. Slutomdöme.....	309
Bibliografi	311
Stamtavla över huset Valois under 1400- och 1500-talet.	320

STAMTAVLA ÖVER HUSET VALOIS

KARL V f. 1337, konung 1364—1380.

KARL VI f. 1368, konung 1380—1422, g. 1385 m. Isabelle de Bavière † 1435.

Louis

Isabelle † 1409, g. m. (1:o Richard II av England † 1399) o. 2:o 1406 Charles d'Orléans † 1465.

KARL VII f. 1402, konung 1422—1461, g. 1422 m. Marie d'Anjou (et de Naples) † 1463.

Charles f. 1391 (?) † 1465, Orléans, g. 1:o 1406 m. Isabelle † 1409 o. 2:o 1410 Bonne d'A omkr. 1435 o. 3:o 1440 Marie † 1487.

LUDVIG XI f. 1423, konung 1461—1483, g. 1436 m. 1:o Margareta av Skottland † 1445 o. 2:o 1451 Charlotte av Savoyen † 1493.

1 Jeanne † 1432, g. 1421 m. Jean, hertig av Alençon.

3 Marie f. 1457 † 1493, g. m. Jean, greve de Foix.

2 Anne † 1522, g. 1474 m. Pierre de Beaujeu, hertig av Bourbon † 1503.

2 Jeanne † 1504, g. m. Louis, hertig av Orléans (Ludvig XII). Äktenskapet upplöst 1498.

2 KARL VIII f. 1470, konung 1483—1498, g. m. Anne de Bretagne † 1514.

2 Claude † 1524, g. m. Frans 1547.

Tre söner och en dotter döda i späda ålder.

1 François 1517, d. 1536.

FRANS II f. 1544, konung 1559—1560, g. 1558 m. Maria Stuart, drottning av Skottland, † 1587.

Elisabet f. 1545 † 1568, g. 1559 m. Filip II av Spanien † 1598.

Claude f. 1547 † 1575, g. m. Carl II, hertig av Lothringen † 1608.

KARL IX f. 1550, konung av Orléans 1560—1574, g. Elisabeth av Cypern † 1598.

Marie Elisabeth † 1577.

¹ I allmänhet ha i denna stamtavla endast upptagits de medlemmar av huset Valois, men icke andra därifrån utgående grenar såsom hertigarna av Anjou (titulärkonungar).

VALOIS UNDER 1400- OCH 1500-TALET. 1

1364-1380, g. m. Jeanne de Bourbon † 1377.

Luis, hertig av Orléans, f. 1371 † 1407, g. 1389 m. Valentina Visconti † 1408.

1365, hertig av
Isabelle de France
Bonne d'Ar
Maria av Cleve
† 1487.

Philippe greve de Vertus f. 1396 † 1420.

Jean f. 1404 † 1467, g. 1449 m. Marguerite de Rohan † 1468.

3 Marie f.
1457 † 1463,
g. m. Jean,
greve de
Fois.

3 Anne
† 1491, abbe-
dissa.

3 LUDVIG XII f. 1462,
konung 1498-1515, g. 1:o
1476 m. Jeanne de France
(äktenskapet upplöst 1498)
† 1504, 2:o 1498 Anne de
Bretagne † 1514 o. 3:o 1514
Mary av England † 1533.

Charles, greve
av Angoulême,
f. 1459 † 1496,
g. 1487 m. Louise
av Savoyen f.
1476 † 1531.

2 Claude f. 1499
† 1524
g. 1514
m. Frans I †
1547.

2 Renée f. 1510
† 1575, g. 1527
m. Hercules II
av Ferrara †
1527.

2 söner döda i
späd ålder.

Marguerite f.
1492 † 1549, g. 1:o
1509 m. Charles,
hertig av Alen-
çon † 1525 o.
2:o 1526 Henrik
II d'Albret, ko-
nung av Navar-
ra † 1555.

FRANS I f. 1494
greve av An-
goulême 1496,
hertig av Valois
1514, konung
1515-1547, g. 1:o
1514 m. Claude
de France † 1524
o. 2:o 1530 Eleo-
nora av Öster-
rike † 1558.

1 François f.
1517,
duphin †
1566.

1 HENRIK II f.
1519 hertig av
Orléans, dau-
phin 1536, g. 1533
m. Katarina Me-
dici f. 1519 †
1589.

1 Madeleine f.
1520 † 1537, g.
1536 m. Jakob V
av Skottland †
1542.

1 Charles f. 1522
† 1545, hertig av
Orléans.

1 Marguerite f.
1524 † 1574, g.
1559 m. Filibert-
Emanuel av Sa-
voyen † 1580.

KARL IX f. 1550, her-
tig av Orléans, konung
1560-1574
g. 1570 m.
Elisabet av Österrike
† 1592.

HENRIK III f. 1551,
hertig av Anjou, av
Orléans 1560, konung
av Polen 1573-1574,
av Frankrike 1574-
1589, g. 1575 m. Louise
av Lothringen † 1601.

Marguerite f. 1553 †
1615, g. 1572 m. Henrik
(III) konung av Na-
varra, sedermera (1589
-1610) konung av
Frankrike under namn
av Henrik IV. (Äkten-
skapet upplöst 1599.)

François f. 1555, hertig
av Alençon och seder-
mera av Anjou, † 1584.

Marie Elisabeth f. 1572
† 1577.

Valois, som omnämnts i texten. Vidare har endast uppförts den kungliga grenen av huset (titulärkungar av Neapel), av Bourgogne eller Alençon.

YC 01607

